Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
svazek 36



PaedDr. Jan Luštinec. (Foto Radek Drbohlav)

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

36

TURNOV – SEMILY – JIČÍN 2023

VLASTIVĚDNÁ ROČENKA

Obálka: *Hrad Veliš, pohled od jihu. Olejomalba, 18. století, autor neznámý. Regionální muzeum a galerie Jičín.*

KATALOGIZACE V KNIZE – Národní knihovna ČR
Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědná ročenka. 36 – Turnov: Muzeum Českého ráje = Semily: Státní okresní archiv = Jičín: Regionální muzeum a galerie, 2023 – 269 s.

ISBN 978-80-87416-39-6 (Muzeum Českého ráje Turnov)
ISBN 978-80-86254-42-5 (Státní okresní archiv Semily)
ISBN 978-80-87486-26-9 (Regionální muzeum a galerie Jičín)
ISSN 1211-975X

908(437.31-17)
- Český ráj (Česko) – vlastivěda
- Podkrkonoší (Česko) – vlastivěda
- sborníky

© *Muzeum Českého ráje v Turnově 2023*
© *Státní okresní archiv Semily 2023*
© *Regionální muzeum a galerie v Jičíně 2023*

ISBN 978-80-87416-39-6 (Muzeum Českého ráje Turnov)
ISBN 978-80-86254-42-5 (Státní okresní archiv Semily)
ISBN 978-80-87486-26-9 (Regionální muzeum a galerie Jičín)
ISSN 1211-975X

OBSAH

ČLÁNKY A STUDIE

Jiří Úlovec: *Hrad Veliš, jeho dějiny a majitelé* • 11

Marek Starý: *„Lebka naskrz, že se může v ní mozk spatřiti". Frýdlantský lenní statek Bílsko a zavraždění jeho majitele, frýdlantského kancelářského rady Adama Neffa* • 73

Miroslav Cogan: *Krajiny zázraků Jana Jiřího Hertla* • 93

Antonín Mojsl: *Čtyři významní turnovští kamenáři – František Kraus, Josef May, František Herman a Vilém Pecina* • 101

Josef Matoušek: *Historik Jaroslav Mencl* • 120

Daniel Povolný: *Československá lidová armáda a Veřejná bezpečnost v Turnově v srpnu 1968* • 142

MATERIÁLY

Roman Sirovátka: *Nové archeologické lokality v Ohrazenicích u Turnova* • 163

Jiří Unger a kol.: *Přehled archeologických výzkumů Regionálního muzea a galerie v Jičíně za rok 2022* • 177

DROBNOSTI

Pavel Jakubec: *Ohrožený druh dopravní památky z pionýrských dob motorismu na Turnovsku* • 191

Miloš Plachta: *Nezapomenutelný Vladimír Daníček. Životní příběh venkovského učitele ve dvou totalitách* • 203

Lenka Křížová: *Databáze dějin všedního dne a její využití (nejen) pro regionální historiografii* • 212

KRONIKA

PaedDr. Jan Luštinec – historik spjatý s Jilemnicí a Harrachy (Jana Krausová) • 219

PhDr. Jindřich Francek osmdesátiletý (Josef Matoušek) • 232

Výstavní projekt Muzea Českého ráje k výročí 750 let od první písemné zmínky o městu Turnovu (Jan Prostředník) • 237

Devadesátiny lomnické základní školy (Lenka Morávková) • 244

Nakladatelství Bor – významný regionální vydavatel (Vilém Kmuníček) • 247

LITERATURA • 259

INHALT

BEITRÄGE UND STUDIEN

Jiří Úlovec: *Burg Veliš, ihre Geschichte und Besitzer* • 11

Marek Starý: *„Der Schädel durch und durch, wo das Gehirn zu sehen ist." Friedländer Lehengut Bílsko und die Ermordung seines Besitzers, des Friedländer Kanzleirates Adam Neff* • 73

Miroslav Cogan: *Jan Jiří Hertl's Wunderlandschaften* • 93

Antonín Mojsl: *Vier bedeutende Edelsteinbearbeiter aus Turnov – František Kraus, Josef May, František Herman und Vilém Pecina* • 101

Josef Matoušek: *Historiker Jaroslav Mencl* • 120

Daniel Povolný: *Tschechoslowakische Volksarmee und Öffentliche Sicherheit in Turnov im August 1968* • 142

EDITIONEN UND MATERIALIEN

Roman Sirovátka: *Neue archäologische Standorte in Ohrazenice bei Turnov* • 163

Jiří Unger und andere: *Archäologische Forschung des Regionální muzeum a galerie v Jičíně im Jahr 2022 in Überblick* • 177

KLEINIGKEITEN

Pavel Jakubec: *Ein gefährdeter Verkehrsdenkmaltyp aus der Pionierzeit des Kraftfahrwesens in der Region Turnov* • 191

Miloš Plachta: *Unvergesslicher Vladimír Daníček. Lebensgeschichte eines Dorflehrers in zwei Totalitäten* • 203

Lenka Křížová: *Datenbank zur Alltagsgeschichte und deren Anwendung (nicht nur) für die regionale Geschichtsschreibung* • 212

CHRONIK

PaedDr. Jan Luštinec – Historiker, der mit Jilemnice und der Adelsfamilie Harrach verbunden war (Jana Krausová) • 219

PhDr. Jindřich Francek achtzigjährig (Josef Matoušek) • 232

Ausstellungsprojekt des Muzeum Českého ráje v Turnově (Museum des Böhmischen Paradieses in Turnau) zum 750. Jahrestag der ersten schriftlichen Stadterwähnung von Turnov (Jan Prostředník) • 237

Neunzig Jahre der Grundschule in Lomnice nad Popelkou (Lenka Morávková) • 244

Verlagshaus Bor – ein bedeutender regionaler Verlag (Vilém Kmuníček) • 247

LITERATUR • 259

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY I STUDIA

Jiří Úlovec: *Zamek Veliš, jego historia i właściciele* • 11

Marek Starý: *„Czaszka przebita, tak że widać w niej mózg". Frydlancki majątek lenny Bielsko i zabójstwo jego właściciela, frydlanckiego radcy kancelaryjnego Adama Neffa* • 73

Miroslav Cogan: *Krainy cudów – Jana Jiřího Hertla* • 93

Antonín Mojsl: *Czterech znaczących kamieniarzy z Turnova – František Kraus, Josef May, František Herman i Vilém Pecina* • 101

Josef Matoušek: *Historyk Jaroslav Mencl* • 120

Daniel Povolný: *Czechosłowacka Armija Ludowa i organy Bezpieczeństwa Publicznego w Turnovie w sierpniu 1968 r.* • 142

MATERIAŁY

Roman Sirovátka: *Nowe stanowiska archeologiczne w Ohrazenicach koło Turnova* • 163

Jiří Unger i inni: *Przegląd badań archeologicznych prowadzonych przez Regionalne Muzeum i Galerię w Jiczynie w roku 2022* • 177

PRZYCZYNKI

Pavel Jakubec: *Zagrożony typ zabytku drogowego z pionierskich czasów motoryzacji w rejonie Turnova* • 191

Miloš Plachta: *Niezapomniany Vladimír Daníček. Historia życia prowincjonalnego nauczyciela w dwóch totalitaryzmach* • 203

Lenka Křížová: *Baza danych historii życia codziennego i jej wykorzystanie (nie tylko) w historiografii regionalnej* • 212

KRONIKA

Dr Jan Luštinec – historyk związany z Jilemnicą i Harrachami (Jana Krausová) • 219

Osiemdziesięciolecie dra Jindřicha Franceka (Josef Matoušek) • 232

Projekt wystawy Muzeum Czeskiego Raju z okazji 750. rocznicy pierwszej pisemnej wzmianki o mieście Turnov (Jan Prostředník) • 237

Dziewięćdziesięciolecie Szkoły podstawowej w Lomnicy (Lenka Morávková) • 244

Wydawnictwo Bor – główny wydawca regionalny (Vilém Kmuníček) • 247

RECENZJE I OMÓWIENIA LITERATURY • 259

ČLÁNKY A STUDIE

HRAD VELIŠ, JEHO DĚJINY A MAJITELÉ*

Jiří Úlovec

Jičínská kotlina, dosahující průměrné nadmořské výšky kolem tří set metrů, je s výjimkou jižní strany ohraničena téměř souvislým pásem zalesněných vrchů. Na temenech několika z nich byly ve středověku vystavěny hrady, jejichž zříceniny dokreslují obraz Jičínska. Jihozápadní okraj kotliny vymezuje protáhlý hřbet s nejvyšším vrchem Velišem (429 m n. m.), tyčícím se nad vsí Podhradí, necelé 4 kilometry jihozápadním směrem od centra Jičína. Na tomto vrchu byl zřejmě na přelomu 13. a 14. století založen hrad s podhradím, pojmenovaný po vsi, rozkládající se kilometr jižně od hradního kopce. Tyčil se tu jako strážce Jičínska až do 19. věku, kdy následkem těžby čediče většina jádra hradu zcela zanikla.

1. PRAMENY A LITERATURA

O hradu Veliši bylo publikováno překvapivě velké množství příspěvků. Jejich autoři se většinou věnovali historii hradu, panství a jeho majitelů, zabývali se však rovněž jeho stavem a architektonickým vývojem. I přes toto konstatování je možné říci, že stále zbývá odpovědět na množství otázek, týkajících se jednotlivých etap existence hradu, jeho stavební podoby a vývoje. Jedním z prvních autorů, které Veliš zaujal, byl bezpochyby Bohuslav Balbín, publikující některé údaje již ve druhé polovině 17. století.[1] Pomineme-li mladší historiky, zabývající se Velišem v souvislosti s obecnějším dějepisným výkladem, pak k jeho poznání přispěli autoři z přelomu 18. a 19. století. Byl to zejména

* Barevné ilustrace k této studii jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. I–II.

[1] Poznámky o Veliši obsahuje moderní výbor z jeho základního díla, *Miscellanea historica regni Bohemiae, totiž Krásy a bohatství české země* (ed. Helena Businská – Zdeňka Tichá, Praha 1986).

Jaroslav Schaller, publikující stručný nástin vývoje panství v roce 1790,[2] dále František Alois Vacek, který v roce 1833 otiskl stať o cestě z Kopidlna na Veliš, v níž se mj. zabýval dějinami hradu a panství, leč s velkými chybami,[3] a konečně v roce 1835 Johann Gottfried Sommer.[4] Důležitý titul byl vydán v roce 1855, jehož autor, uvedený jen iniciálami J. B. L., v něm komentoval tehdejší špatný stav zřícenin.[5] Poté však vyšel pátý díl Sedláčkových Hradů, obsahující dosud nejpodrobnější nástin velišských dějin.[6] Jako další se o Veliš zajímal František Pískač, který vydal v roce 1898 monografii o velišském panství.[7] Sedláčkův místopisný slovník z roku 1908 obsahoval jen stručný výtah z již známých údajů.[8] Další dvě kolektivní díla z let 1916 a 1919 přinesla o Veliši jen několik zajímavých zpráv.[9] Přínosnější již byla publikace Františka Poura z roku 1928[10] a poté Roubíkův příspěvek z roku 1941,[11] ale to bylo na dlouhou dobu vše. Další autoři se zabývali především konkrétními aspekty problematiky velišských dějin,[12] stručné zmínky přinesly oba naše celorepublikové soupisy památek,[13] některé nové poznatky zveřejnilo kolektivní dílo z roku 1989.[14] Na ně navázal Tomáš Durdík, publikující v roce 1997 poprvé pokus o nástin stavební podoby a vývoje hradu.[15] Další drobné příspěvky se zabývaly nálezy

---

2 SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreichs Böhmen.* Sechzehnter und letzter Theil. Bidschower Kreis. Praha a Vídeň 1790, s. 68–69.

3 VACEK, František Alois. *Cesta z Kopidlna na chlum Veliš.* Časopis Českého museum 7, 1833, s. 381–401, zde zvl. s. 392–397.

4 SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen.* Dritter Band. Bidschower Kreis. Praha 1835, s. 114–115, č. 2.

5 J. B. L. *Připomenutí o hradu Veliši.* Památky archaeologické a místopisné (dále PA), 1, 1855, sešit 7, s. 335.

6 SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého.* Díl pátý. Podkrkonoší. Praha 1887, s. 251–264.

7 PÍSKAČ, František. *Dějiny hradu Veliše a panství Šlikovského.* Jičín 1898.

8 SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický Království českého*. Praha s. d. (1908), s. 945.

9 *Po troskách české slávy.* Díl druhý. Praha 1916, s. 254–256 (autor stati Václav Vladivoj Tomek). *Království české.* Díl 7. Severo-východní Čechy, část první. Praha 1919, s. 41–43 (autor stati Antonín Martínek).

10 POUR, František. *Dějiny obce a hradu Veliše.* Praha 1928.

11 ROUBÍK, František. *Boření hradů v Čechách v polovici 17. století.* Časopis turistů, roč. 53, 1941, č. 10, s. 128–131.

12 Byl to především ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Středověká kolonisace v zemích českých.* České dějiny I/5. Praha, 1938, s. 866, a dále PROFOUS, Antonín – SVOBODA, Jan. *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny*, díl čtvrtý (S–Ž). Praha 1957, s. 496, č. 1.

13 *Umělecké památky Čech.* Praha 1957, s. 829–830; *Umělecké památky Čech*. Díl čtvrtý (T–Ž). Praha 1982, s. 194–196.

14 *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Šestý díl. Východní Čechy. Praha 1989, s. 517–519.

15 DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů.* Praha: Libri, 1999, s. 586–587. ISBN 80-85983-62-1. Ke knize byly postupně vydávány dodatky; dosud vyšly *Dodatky*, Praha: Libri, 2002 (s. 102), ISBN 80-7277-114-0; *Dodatky 2*, Praha: Libri, 2005 (s. 116), ISBN 80-7277-262-7; *Dodatky 3*, Praha: Libri, 2008 (s. 131), ISBN 978-80-7277-358-9 a *Dodatky 4*, Praha: Libri, 2011, ISBN 978-80-7277-489-0.

učiněnými ve zbytcích hradu a v jeho okolí,[16] stať Vladimíra Daněčka z roku 2009 se věnovala geologickým podmínkám, postupu při lámání čediče a výstavbě observačního pilíře ve zřícenině.[17] Dosud posledním příspěvkem se zhodnocením pozůstatků hradu a stručným nástinem jeho stavebního vývoje je stať v knize Tomáše Durdíka a Viktora Sušického z roku 2012.[18] To je dosud vše z toho nejdůležitějšího, co se nabízí o hradu zájemcům.

2. HRAD A JEHO MAJITELÉ

Počátky vsi Veliše a hradu Veliše s Podhradím jsou dosud víceméně neznámé. Vesměs náhodně učiněné archeologické nálezy, pocházející údajně z Veliše, jsou uloženy v jičínském muzeu, většinou však bez určení, zdali pocházejí přímo z hradu nebo ze vsí či jejich okolí. Starší z nich jsou datovány většinou do pravěku,[19] další nálezy průběžně prováděných povrchových sběrů v prostoru hradu, a to zejména na jižním svahu kopce, datuje Eva Ulrychová převážně do 14. až 17. století.[20]

Na rozdíl od archeologických nálezů, dokládajících osídlení míst alespoň rámcově již v pravěku, jsou zmínky v pramenech listinné povahy velmi řídké a pozdní. Tato skutečnost je způsobena především jejich téměř úplnou absencí pro nejstarší období. Jen ze širších souvislostí lze předpokládat, že území ležící jihozápadně od budoucího Jičína vlastnil počátkem 12. století Markův syn Beneš. Území nebylo nezalidněné; již tehdy tu stálo několik vesnic. Jelikož Beneš o ně v té době neměl zájem, neznámo přesně kdy prodal část pozemků

---

[16] SLAVÍK, Jiří. *Architektonický článek z Veliše.* Hláska, Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka 4, 1993, č. 1, s. 17; ULRYCHOVÁ, Eva. *Archeologické nálezy z Jičínska získané muzeem Jičín v roce 2001.* Zpravodaj muzea v Hradci Králové 28, 2002, s. 5–9, ISSN 1211-8753; ULRYCHOVÁ, Eva. *Archeologické nálezy z Jičínska získané muzeem Jičín v roce 2002.* Zpravodaj muzea v Hradci Králové 29, 2003, s. 3–9; BLÁHA, Radek – KALFERST, Jiří – SIGL, Jiří. *Přírůstky archeologické sbírky hradeckého muzea v letech 2000–2003.* Zpravodaj muzea v Hradci Králové 30, 2004, Supplementum, s. 3–142; ULRYCHOVÁ, Eva. *Archeologické nálezy z hradů Jičínské kotliny uložené v jičínském muzeu*. In: Castellologica bohemica 10, 2006, s. 317–334, zde s. 321–322, ISSN 2788-158X aj.

[17] DANĚČEK, Vladimír. *Tajemství observačního pilíře na zřícenině hradu Veliše*. In: Archeologie ve středních Čechách 13, 2009, s. 931–938. ISSN 1214-3553.

[18] DURDÍK, Tomáš – SUŠICKÝ, Viktor. *Zříceniny hradů, tvrzí a zámků*: *Východní Čechy.* Praha 2012, s. 156–159. ISBN 978-80-86781-19-8.

[19] K tomu např. FELCMAN, Ondřej – MUSIL, František. *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526).* Praha 2009, zde zejm. s. 64. ISBN 978-80-7422-003-6.

[20] ULRYCHOVÁ, E., *Archeologické nálezy z hradů Jičínské kotliny uložené v jičínském muzeu*, c. d., s. 321–322, dále táž, *Vrcholně středověké nálezy z lokalit Jičínska uvedených v listinách 13. století.* In: Archeologie ve středních Čechách 13, 2009, s. 451–466, a táž, *Osídlení Jičínska v mladší době hradištní a ve 13. století.* In: Archeologie ve středních Čechách 14, 2010, s. 833–870.

včetně vsi Veliš pražskému biskupovi Janovi a ten je v roce 1139 nebo krátce předtím daroval konventu, nově založenému olomouckým biskupem Jindřichem Zdíkem, v jehož místech pak byl v roce 1143 založen strahovský klášter.[21] To je také první dosud známá zmínka o vsi Veliši.

Veliš tedy byla velmi stará ves, existující nejpozději na počátku 12. století. Její jméno mělo původně tvar Vel'uš ve významu Velichův dvůr či majetek.[22] Tvar místního jména současně dokládá jeho příslušnost ke starší vrstvě založení. Jak dlouho zůstala část bývalého Benešova majetku se vsí v klášterním držení, ovšem nevíme; jisté je, že v potvrzení rozsahu strahovského majetku z 15. května 1273, vydaném papežem Řehořem X., již není uvedena.[23] Další jistá a dosud známá zpráva o ní pak pochází teprve z počátku 14. věku. Vývoj majetkových vztahů k Veliši je proto víceméně neznámý.

Situaci způsobenou chybějícími písemnými zprávami nadto velmi komplikují kronikářské zápisy v tzv. Dalimilově a Neplachově kronice a jejich interpretace. Jedná se zejména o záznamy vztahující se ke druhé polovině 13. století, konkrétně k vládě Přemysla Otakara II. a jeho syna Václava II., a pojednávající o odboji části šlechty a jejím následném potrestání.

Zatímco Dalimil se zmínil o krocích krále Přemysla Otakara II. proti vzbouřivší se šlechtě jen obecně,[24] kronikář Neplach již zaznamenal k roku 1277 jména potrestaných šlechticů, jimž Přemysl zabral majetek. Mezi postiženými jmenuje také Čéče z Budějovic, který podle jeho tvrzení přišel postupně o pozemky v okolí Budivojovic (později Budějovic) a o lesy kolem později vystavěného hradu Hluboká. Pravdou ovšem je, že Neplach se v této věci mýlí. Šlechtice Čéče nemohl považovat za poškozeného, když sám poznamenal, že král ho následně odškodnil jiným majetkem, jímž byl „*Welyss*

---

[21] *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (dále RBM) 2 (1253–1310), ed. EMLER, Josef, Praha 1882, s. 1154–1155, č. 2635, totéž *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae* (dále CDB) 1, ed. FRIEDRICH, Gustav, Praha 1904–1907, s. 157–161, č. 156; potvrzení Janovy nadace obsahuje nedatovaná listina, jejíž vznik je kladen do rozmezí let 1143 až 1148. K obdarování srovnej např. TOMEK, Václav Vladivoj. *Dějepis města Prahy.* Díl 1. Praha 1855, s. 88, dále NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny.* Dílu I. část III. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253). Praha 1928, s. 72-75, a BLÁHOVÁ, Marie – Frolík, Jan – Profantová, Naďa. *Velké dějiny zemí Koruny české.* Svazek I. do roku 1197. Praha –Litomyšl 1999, s. 579-580. Ke Zdíkově činnosti podrobněji MEDEK Václav. *Osudy moravské církve do konce 14. věku*. I. díl dějin olomoucké arcidiecéze. Praha 1971, zde zejména s. 50-59.

[22] Srovnej PROFOUS, A. – SVOBODA, J., *Místní jména*, c. d., s. 496, č. 1.

[23] CDB 5/2 (1267–1378), ed. Jindřich ŠEBÁNEK et Sáša DUŠKOVÁ. Praha 1981 s. 348–349, č. 705.

[24] *Dalimilova kronika*. Fontes rerum Bohemicarum čili Prameny dějin českých 3 (dále FRB). Praha 1882, ed. Josef JIREČEK, s. 192–194; *Kronika tak řečeného Dalimila,* ed. Marie BLÁHOVÁ – Marie KRČMOVÁ – Hana VRBOVÁ. Praha: Svoboda, 1977, s. 92–93.

circa Gyczyn cum bonis ad hoc pertinentibus", tedy „Veliš u Jičína s pozemky k němu náležejícími".[25]

Neplachovu zprávu je proto nutné posuzovat velmi opatrně; ostatně na jeho (ne)spolehlivost při líčení výše uvedených dějů upozornili historici již dříve.[26] Z jiných souvislostí je totiž především zřejmé, že k Čéčově ztrátě Budějovic s pozemky kolem budoucích Budějovic a Hluboké, resp. lépe k výměně nemovitostí s králem, muselo dojít mnohem dříve, pravděpodobně v roce 1263, nejpozději však v roce 1265.[27] Nadto je zřejmé, že Čéč vlastně nebyl poškozen, když za odňatý majetek získal jiný.

Aby interpretačních potíží nebylo málo, s Čéčovým odškodněním se pojí ještě jeden problém. Jak již bylo uvedeno, kronikář Neplach napsal, že Čéč získal Veliš u Jičína s příslušenstvím. Většina historiků však soudí, že se Neplach zmýlil a zaměnil Veliš s jiným hradem, jihočeským Velešínem, který Čéč nejpozději v červnu 1266 skutečně vlastnil.[28] Ovšem Neplach doplnil údaj o Veliši mladším dodatkem tohoto znění: *„Když byl Přemysl zabit, jeho syn král Václav odňal ten majetek synu Čéčovu, také jménem Čéč, a dal mu ves jménem Olešná v horách."*[29] Potvrzují-li jiné prameny, že Jičínsko se ve druhé polovině 13. století dostávalo do pozornosti obou panovníků a že v roce 1293 nepochybně držela jeho část neznámé velikosti Václavova manželka Guta, když z něho tehdy zapsala desátek faráři v Lysé nad Labem,[30] nelze skutečně vyloučit, že Čéč byl nejprve odškodněn pozemky s Velišem a poté jiným majetkem. Akt záboru Veliše panovníkem by dokonce mohl souviset s jeho snahou o vytvoření majetkové domény s nově budovaným centrem v jičínské

---

[25] *Neplachova kronika*, FRB 3, s. 476; *Kroniky doby Karla IV.*, ed. Marie BLÁHOVÁ – Jakub PAVEL – Jana ZACHOVÁ, Praha: Svoboda, 1987, s. 545. K problematice hradu Hluboká podrobněji KOVÁŘ, Daniel. *Tvrze, hrady a zámky Českobudějovicka.* České Budějovice 2011, s. 140–141 a 145. ISBN 978-80-2600-407-3.

[26] Máme tu na mysli především příspěvek ŠIMÁKA, Josefa Vítězslava *Přemysl II. a panstvo české* (Český časopis historický, 30, 1924, s. 19–34, zde zejména s. 29, 30 a 32).

[27] Soudíme tak z listiny zvíkovského purkrabího Hirza či Hrza, vydané 10. března 1265, v níž je jmenováno již *„nově založené město u Budějovic"*, které je v Přemyslově vlastnictví [viz CDB 5/1 (1253–1266), ed. Jindřich ŠEBÁNEK et Saša DUŠKOVÁ, Praha 1974, s 643–644, č. 434]. K problematice vzniku města srovnej PLETZER, Karel. *Záboří Čéče z Budivojovic – Opatovice u Hluboké nad Vltavou*? In: Jihočeský sborník historický 50, 1981, č. 2, s. 77–83; ČECHURA, Jaroslav. *Počátky královského města Českých Budějovic.* In: Jihočeský sborník historický, 53, 1984, č. 2, s. 57–68; KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* 1. díl, A–G. Praha: Libri, 1996, s. 535. ISBN 80-85983-13-3.

[28] Listinou vydanou 26. června 1266 ve Zwettlu – Světlé obdaroval tamní klášter; v listině je psán ve tvaru *„Schetsho de Wilitschin"*, viz CDB 5/1, s. 705–707, č. 476. Podrobněji SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého.* Díl třetí. Budějovsko. Praha 1884, s. 224.

[29] Tamtéž.

[30] RBM 2, s. 697–698, č. 1624.

kotlině, městem Jičínem, jehož počátky jsou obdobně jako u hradu Veliše nejasné.[31]

Pravdou tak zůstává, že kromě Neplachových těžko interpretovatelných údajů nevíme do počátku 14. věku o Veliši prakticky nic. Z dalšího vývoje lze předpokládat, že skutečně mohl náležet krátce ke královskému majetku, ale poté se ocitl ve šlechtickém držení. Ovšem i zde se dostáváme díky chybějícím pramenům na velmi tenkou půdu. Část Jičínska, ať již s tehdy existujícím městem nebo nikoliv, mohla být po smrti královny Guty, zesnuvší 18. června 1297,[32] pro královskou komoru ztracena a převedena do majetku šlechty, v současné době je však přijímán také jiný výklad. Zdejší majetek získal neznámo přesně kdy a jakým způsobem Léva z Konecchlumí, vlastnící v oblasti rovněž hrad Bradu. S jeho působením v oblasti jsou opět spojeny určité problémy. Nelze totiž zcela vyloučit, že část Jičínska s Jičínem, čili tehdy trhovou vsí Staré Místo, nezískal do přímého majetku, jak se dlouho předpokládalo, ale jen dočasně s úkolem vystavět zde nové správní centrum. Léva poté skutečně mohl založit novou ves v místech dnešního města Jičín se stem lánů pozemků k zajištění jejích nových obyvatel.[33] Interpretace pramenů v tom smyslu, že Léva držel část Jičínska pouze zástavně, také nejlépe objasňuje bezprostředně následující vývoj vztahů. Král Václav II. se rozhodl převzít Jičínsko patrně po dokončení Lévova kolonizačního podniku zpět. Odňal mu proto hrad Bradu s Jičínem a sto lány pozemků, za což mu dal 11. listopadu 1304 ves Štítary s rychtou a čtyřiadvaceti lány pozemků.[34] Písemné prameny neobjasňují, co se za očividně nerovnou směnou majetků skrývalo, nicméně budeme-li předpokládat, že Léva držel pozemky v okolí Jičína jen zástavně s určitým úkolem, který splnil, je tím vysvětlen také výraz „odňal" („abstulimus", tedy „odní-

---

31 K problematice založení Jičína srovnej např. MENČÍK, Ferdinand. *Dějiny města Jičína.* Díl 1. Od založení Jičína až do roku 1620. Svazek 1. Jičín 1902, zejména s. 1–11 (s chybami); WAGNER, Jaroslav. *Jičín.* Praha 1979, zvl. s. 9–11; FRANCEK, Jindřich. *K počátkům města Jičína.* In: Sborník prací východočeských archivů 5, 1984, s. 87–95. Naposledy se problematikou zabýval KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* II. díl. H–Kole. Praha 1997, s. 640–657 a zde zejména s. 650–651. ISBN 80-85983-14-1, a FRANCEK, Jindřich. *Dějiny Jičína.* Praha: Rybka Publishers, 2010, s. 26–38 (kapitola Založení Jičína od spoluautorky Kristýny Peroutkové Matějkové).

32 K úmrtí královny Guty podrobněji ŠUSTA, Josef. *Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví.* České dějiny, dílu 2. část 1. Praha 1935, naposledy pak VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české.* Svazek 3, 1250–1310. Praha–Litomyšl 2002, s. 441–443. ISBN 80-7185-433-6.

33 Tak předpokládá např. ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Středověká kolonisace v zemích českých.* České dějiny 1/5, Praha 1938, s. 865–866.

34 RBM 2, s. 872, č. 2015; totéž *Archiv pražské metropolitní kapituly I. Katalog listin a listů z doby předhusitské (–1419),* ed. Jaroslav ERŠIL – Jiří PRAŽÁK. Praha 1956, s. 35, č. 83.

máme" či „odebíráme"), jímž král směnu kvalifikoval.[35] V tomto případě by předání majetku v dnes zaniklých Štítarech u Městce Králové představovalo jen jakousi odměnu za odvedenou práci, nikoliv formu kompenzace za zabraný majetek.

Přímým majitelem Jičína s okolím se tak stal v závěru roku 1304 opět král. Již 7. června následujícího roku připsal kostelu v Lysé nad Labem další roční plat, zapsaný na městě Jičíně, a současně potvrdil jeho starší obdarování královnou Gutou.[36] Jak ovšem popsané změny souvisely s hradem Velišem, nevíme. V záznamech totiž není zmíněn. S jistou opatrností (vzhledem k poměrně častým změnám držitelů zdejších majetků) můžeme soudit, že byl založen snad po roce 1297 králem, ale další vývoj majetkových vztahů zůstává opět neznámý. K jeho pochopení nepomáhá ani mladší zpráva z roku 1316. Český král Jan Lucemburský se tehdy snažil urovnat spor se stavovskou opozicí, vrcholící zajetím jejího předáka Jindřicha z Lipé. Podle dohody z 12. dubna 1316, urovnávající vzájemné vztahy, byl Jindřich propuštěn z vězení, ovšem místo něho bylo vzato do rukojemství sedm příslušníků rodu Ronovců a dále odevzdáno devět hradů Jindřichových přívrženců do moci Janových straníků, konkrétně porýnských manů arcibiskupa Balduina Lucemburského, jmenovitě Dětřicha z Isembergu, Jana z Braunshornu a Dětřicha z Runkelu. Jednalo se o hrady Landštejn, (Moravský) Krumlov, Vranov (nad Dyjí), Bílinu, Ojvín, Bezděz, Veliš, Litici (nad Orlicí) a Lipnici (nad Sázavou).[37] Listina tak dokládá, že hrad Veliš tehdy nebyl v královském držení, ale ve šlechtické moci; pravděpodobně ho vlastnil některý ze dvou Hynků (Heimannů) z Dubé, uvedených mezi rukojmími. Otázkou ovšem zůstává, byl-li hrad v držení Ronovců dědičně nebo zástavně. Panovník, neustále potřebný peněz, se totiž záhy po převzetí hradu rozhodl pro jeho zastavení, což by zřejmě nemohl provést, pokud by hrad byl v plném držení Ronovců. Od pana Půty z Dubé, syna Hynka z Dubé, píšícího se po hradě Frýdlantu, ležícím na Českolipsku, a bratra výše zmíněných Heimannů si tehdy vypůjčil 2 000 kop českých grošů, za což mu listinou vydanou 2. června 1316 potvrdil zástavu „*hradu Veliše a města Jičína*" s veškerým příslušenstvím. Půta ovšem slíbil, že králi zástavu vrátí ihned

---

35 Takto objasňuje nerovnost směny také ŽEMLIČKA, Josef. *Konec Přemyslovců: skladba a fungování jejich pozdní monarchie.* Praha: NLN, 2020, s. 208. ISBN 978-80-7422-752-3. Názor, že Léva obdržel již založený Jičín, zastávají *Dějiny východních Čech*, c. d., s. 316.

36 RBM 2, s. 881, č. 2037.

37 *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* 7 (1334–1349), ed. Vincenc BRANDL. Brno 1864, s. 804–806, č. 193, totéž RBM 3, s. 122–124, č. 305. Podrobněji srovnej SPĚVÁČEK, Jiří. *Jan Lucemburský a jeho doba 1296–1346.* Praha: Svoboda, 1994, s. 233–234. ISBN 80-205-0291-2.

poté, jakmile mu bude vyplacena zástavní suma nebo bude-li odškodněn jiným majetkem.[38]

Hrad Veliš s příslušenstvím setrval několik let v zástavě. Po roce 1316 sice byl původnímu držiteli (zřejmě zástavnímu) vyplacen, ale Jan Lucemburský ho znovu zastavil před rokem 1323 včetně příjmů plynoucích z Jičína a Nového Bydžova Hynkovi z Valdštejna; součástí zástavy byla kromě hradu dvě popluží ve vsi Veliši a vsi Bukvice a Lhota s příslušenstvím.[39] Ani Hynek však nedržel zástavu s hradem dlouho, neboť ji nedlouho poté převzal s Janovým povolením jeho oblíbenec Oldřich z Tusku za zástavní částku 1300 kop českých grošů.[40] Směnný obchod s velišským statkem však pokračoval a na počátku roku 1327 ho vykoupil s Janovým svolením Beneš starší z Vartenberka, tehdy nejstarší člen veselské větve rodu.[41] Král Jan mu vydal na držení zástavy ve výši 2 000 kop českých grošů dne 12. března 1327 listinu;[42] ze zástavní sumy získal 1 300 kop Oldřich, 600 kop Jan Lucemburský a zbývajících 100 kop slíbil věnovat Beneš na opravu hradu. Zástavu tehdy tvořil hrad Veliš, město Jičín a vesnice Holín, Čejkovice, Starý Jičín (dnes Staré Místo), Veliš, Bukvice, Ohaveč a další příslušenství. Je zajímavé, že jednotlivá místa ležela v těsné blízkosti Jičína, a to ve čtvrtkruhu směřujícímu od jihu k západu (ves Lhota, tvořící součást majetku Hynka z Valdštejna, nebyla ve výčtu vsí uvedena).

Beneš z Vartenberka řídil správu zástavy během následujících několika let. Za bojů v Rakousku na počátku roku 1332 však byl během jedné šarvátky poblíž městečka Laa an der Thaya (dříve Láva) zabit a v březnu pohřben v Klášteře Hradišti nad Jizerou.[43] Po jeho smrti přešel zástavní majetek do držení

---

[38] RBM 3 (1310–1333), ed. Josef EMLER. Praha 1884, s. 129–130, č. 319. K zástavě srovnej BECKOVSKÝ, Jan František. *Poselkyně starých příběhů českých aneb Kronika česká od prvního do nynější země České příchodu dvou knížat charvátských Čecha a Lecha, vlastních bratří, až do šťastného panování císaře římského krále českého etc. Ferdinanda I.* Díl první. Praha 1700, s. 493.

[39] TADRA, Ferdinand. *Summa Gerhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen (c. 1336–1345).* Archiv für österreichische Geschichte. Band 63. Vídeň 1882, s. 305–594, zde s. 360–361, č. 33.

[40] Zmínka o prodeji v listině z 8. ledna 1337, viz RBM 4 (1333–1346), ed. Josef EMLER. Praha 1892, s. 852–854, č. 2188.

[41] Zmínka tamtéž.

[42] RBM 4, s 841–842, č. 2159, k tomu SEDLÁČEK, August. *Die altböhmischen Bestände des Oelser Archivs.* In: Věstník královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická. Roč. 1887. Praha 1888, s. 54–71, zde s. 59, č. 28.

[43] *Kronika zbraslavská Petra Žitavského,* Fontes rerum Bohemicarum čili Prameny dějin českých 4, Praha 1884, ed. Josef EMLER, s. 313; *Zbraslavská kronika*, ed. František HEŘMANSKÝ – Rudolf MERTLÍK – Zdeněk FIALA. Praha 1976, s. 388–389. K tomu srovnej ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Počátky kláštera Hradiště nad Jizerou*. Věstník české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 20, 1911, s. 357–368, zde s. 362–363, a týž, *Dějinné paměti okresu mnichovohradišťského.* Díl 1. Mnichovo Hradiště 1917, s. 51.

jeho syna Jana z Vartenberka, jemuž král Jan prodal listinou vydanou 8. ledna 1337 velišské panství včetně hradu jako alod, tj. do dědičného držení, za částku 2 200 kop českých grošů; obsah listiny potvrdili Janovi 13. ledna také někteří šlechtici.[44] Hrad Veliš s panstvím, majícím oproti stavu z roku 1327 větší rozsah o Vokšice a Lhotu, tím přešel do držení Vartenberků, v jejichž majetku zůstal do třicátých let 15. věku.

Jan z Vartenberka, zvaný také Ješek, majitel Veliše a Vysokého Veselí, se účastnil tehdejšího společenského a politického života jako významná a vlivná osoba (zastával mj. funkci nejvyššího komořího a od roku 1356 také úřad purkrabího Pražského hradu).[45] Tímto způsobem se mu podařilo mj. upevnit vlastnický vztah k velišskému panství. Od konce třicátých let se totiž věnoval známému dění kolem potštejnského panství a Mikuláše z Potštejna, zahynuvšího při dobývání Potštejna v roce 1339. Aktivně se účastnil zejména narovnání Mikulášových synů s panovníkem v roce 1341 a poté i majetkového vyrovnání Mikulášových synů s matkou – vdovou Alžbětou v roce 1342.[46] Během těchto událostí získal určitá vlastnická práva k potštejnskému a kosteleckému panství, čehož později výhodně využil. Když Karel IV. rozhodl v roce 1355 o obnově Potštejna jako zemské pevnosti a v roce 1356 se definitivně vyrovnal s Mikulášovými dědici o zabrané potštejnské panství, muselo o dva roky později nutně dojít také k vyrovnání s Janem z Vartenberka. Karel potvrdil listinou vydanou 1. května 1358, že od Jana převzal všechna jeho práva k území kolem obnovovaného královského hradu Potštejna, za což mu potvrdil právoplatné odstoupení jiného majetku, mezitím dávno ztraceného pro královskou komoru, města Jičína a hradu Veliše s veškerým příslušenstvím. K majetku tehdy náležel hrad Veliš s Jičínem a vsi Starý Jičín, Holín, Veliš, Bukvice, Lhota, Vokšice, Čejkovice a 10 lánů lesa.[47] S Janem však zůstal i nadále v přátelských vztazích. 4. dubna 1360 vydal tři listiny ve prospěch Jana a jeho bratra, magdeburského purkrabího Purkarta, jimiž vyznal, že si od bratrů vypůjčil ve třech

---

[44] RBM 4, s. 852–854, č. 2188 a 2189; potvrzení obou listin králem Karlem IV. z 27. srpna 1348 srovnej *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích* (dále AČ) 14, s. 495, č. 1, a SEDLÁČEK, A., *Die altböhmischen Bestände*, c. d., s. 59, č. 29.

[45] Srovnej PALACKÝ, František. *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků zemských i dvorských v Království českém od nejstarších časů až do nynějška*. Praha 1832, tab. II.

[46] Podrobněji ZOUBEK, František J. *Vypsání hradu Potenštejna v Hradecku*. Kostelec nad Orlicí – Praha 1870, s. 8–11, a SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl druhý. Hradecko. Praha 1883, s. 9–13.

[47] RBM 6/3 (1357–1358), ed. Bedřich MENDL. Praha 1954, s. 490–491, č. 810. K tomu srovnej KAVKA, František. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378). Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika.* I. díl (1355–1364). Praha: Karolinum, 1993, s. 117. ISBN 80-7066-695-1.

částkách téměř 3 000 kop českých grošů, které jim slíbil vrátit o příštích svátcích svatého Jakuba a svaté Valpurgy (tj. 1. května) „*in castro Welisch*", tedy na hradě Veliši.[48]

Jan se tehdy zřejmě přestěhoval na Veliš, který se stal novým rodovým sídlem veselských Vartenberků. Již v roce 1360 nadal jičínský kostel určitým majetkem, k němuž náležel mj. lán pozemků „*pod hradem řečeným Veliš*".[49] Zesnul v září 1362.[50] Zanechal po sobě dva syny, Beneše a Čeňka. Správu majetku, zdá se, řídil nejprve starší Beneš. Již 19. prosince 1362 obsazoval faru ve Velešicích poblíž Vysokého Veselí.[51] Obdobně jako jeho otec zastával vysoké funkce ve správě země, např. v rozmezí let 1364 až 1369 je doložen jako purkrabí (místopurkrabí) Pražského hradu.[52] Z mladších písemných zpráv je možné soudit, že v době kolem roku 1370 rozdělil majetek mezi sebe a bratra, přičemž v jeho držení zůstalo rodové Vysoké Veselí, velišské panství s městem Jičínem a hrad Brada s panstvím, kdežto Čeněk si ponechal bydžovské panství a Troskovice, nad nimiž později zřejmě právě on založil nový hrad Trosky. Beneš poté vykonával patronátní práva ke kostelům na jeho dílu majetku. K velišskému kostelu dosadil 23. září 1371 po úmrtí dosavadního Jakuba nového faráře Matyáše, nahrazeného 20. října Ctiborem, po jehož rezignaci byl na zdejší faru dosazen 30. dubna 1373 Václav z Maršovic.[53] Obdobným způsobem vykonával patronátní právo k jičínskému kostelu a ke kostelu ve vsi Brada, zvané vzhledem k její poloze vůči hradu také Podbradí; po úmrtí faráře Šimona dosadil v září 1371 na tamní faru Jana.[54]

Beneš zastával i později řadu významných úřadů; tak např. v roce 1380 byl hejtmanem Markrabství moravského.[55] Zesnul 14. srpna 1385 a pohřben byl v klášterním kostele v Klášteře Hradišti nad Jizerou. Zanechal po sobě syny a dědice Petra a Václava. Oba byli zprvu pod poručnictvím jejich strýce

---

[48] RBM 7/2 (1359–1360), ed. Bedřich MENDL – Milena LINHARTOVÁ. Praha 1955, s. 330–331, č. 520–522.

[49] *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV.* (dále LE). Svazek 1 (1358–1376), ed. Klement BOROVÝ. Praha 1875, s. 23, č. 38, k tomu srovnej RBM 7/2, s. 324, č. 510, a rovněž PAPROCKÝ, Bartoloměj. *Diadochos. O stavu rytířském.* Praha 1602, s. 265.

[50] O Janově náhrobku srovnej VOCEL, Jan Erazim. *Ostatky chrámu bývalého kláštera Hradiště nad Jizerou.* Památky archeologické, 6, 1864, č. 1, s. 23–34, zde s. 32.

[51] *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim* (dále LC), svazek 1/1, ed. František Antonín TINGL. Praha 1867, s. 191.

[52] PALACKÝ, F., *Přehled*, c. d., a TOMEK, V. V., *Dějepis města Prahy.* Díl 5. Praha 1905, s. 43.

[53] LC 2, ed. František Antonín TINGL. Praha 1868, s. 58, 61 a 90.

[54] Tamtéž, s. 56.

[55] *Die Landtafel des Markgrafthums Mähren.* Svazek 2. Cúda brněnská, ed. P. Ritter v. CHLUMECKY – J. CHYTIL – C. DEMUTH – A. R. v. WOLFSKRON. Brno 1856, s. 143–144, č. 766.

Petra z Vartenberka na Kosti. S pravděpodobně starším ze synů, s Petrem, se setkáváme poprvé v roce 1389. Je zajímavé, že ačkoliv byl tehdy stále pod strýcovou kuratelou, už se s ním účastnil zasedání zemského soudu (*„Petrus de Kosti, Petrus de Weselee"*).[56] Nelze vyloučit, že vzhledem ke strýcovu postavení byla povolena jeho účast jako praktická součást přípravy na jeho budoucí politický život. O skutečnosti, že ještě na podzim 1390 byl stále pod strýcovým poručnictvím, svědčí zpráva z 3. října. Když byl po úmrtí jičínského faráře Mikuláše jmenován jiný Mikuláš, potvrzení vystavil Petr z Veselé a Petr z Vartenberka a z Kosti, *„tutoris et provisor domini Petri de Wessel"*.[57] Petr z Vartenberka však vystupoval jako poručník sirotka Petra z Veselé ještě několik dalších let. Tak 31. srpna 1392 obsazoval místo Petra Veselského velešickou faru; jako nového faráře jmenoval tehdejšího kaplana na hradě Veliši Václava.[58] V téže funkci vystupoval ještě 7. června 1394 při obsazení fary ve Vysokém Veselí,[59] kdy Petr byl již dávno dospělý.

Z uvedených dokladů vyplývá, že Petr z Vartenberka a z Kosti nebyl klasickým opatrovníkem či poručníkem; v tom případě by totiž byl ve funkci jen do doby, kdy nabude plnoletosti i mladší Benešův syn. Vzhledem k činnosti po roce 1393 lze předpokládat, že byl spíše jakýmsi rodinným pomocníkem při správě Petrova a Václavova majetku. Takový předpoklad zdá se potvrzovat mj. skutečnost, že bratři se mezitím rozdělili o majetek. To také podporuje úvahy o skutečné funkci Petra z Kosti. K rozdělení bratrů došlo zřejmě v roce 1393, kdy se Václav oženil s Annou, vdovou po Menhartovi z Hradce a dědičkou Velhartic, Čečovic a dalších majetků.[60] Bratři se poté podělili tím způsobem, že Václav převzal Veliš a Petr obdržel Hrubou Skálu, pravděpodobně právě v roce 1393 získanou, kdežto jičínské panství vlastnili dále společně. Vzhledem k povaze písemných pramenů je však pravděpodobný předpoklad, že nastíněné rozdělení bylo jen formální, kdežto ve skutečnosti řídili bratři správu majetku společně. Jedna z mála zpráv o Václavovi pochází z roku 1401; dne 28. září obsazoval faru v Čečovicích,[61] z ledna 1402 je známo jeho přiznání dluhu praž-

---

[56] AČ 2, s. 350, č. 69, totéž *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum, tj. Pozůstatky desk zemských Království českého r. 1541 pohořelých* (dále RT), ed. Josef EMLER. Díl 1. Praha 1870, s. 527.

[57] LC 5 (Annus 1390), ed. František Antonín TINGL. Praha 1865, s. 31.

[58] LC 5 (Annus 1391 et 1392), ed. František Antonín TINGL. Praha 1865, s. 134.

[59] LC 5 (ab Anno 1393 usque 1399), ed. František Antonín TINGL. Praha 1866, s. 192.

[60] K tomu srovnej Státní oblastní archiv v Třeboni (dále SOA v Třeboni) – Cizí statky I, Listiny, i. č. 744, sign. Velhartice II 417 3.

[61] LC 6 (ab anno 1399 usque ad annum 1410), ed. Josef EMLER. Praha 1883, s. 55.

skému měšťanovi Benediktovi.[62] Zanedlouho poté zesnul.[63] Nelze vyloučit, že jeho smrt, k níž zřejmě došlo před srpnem 1403, dokládá údaj o obsazení velišské fary samotným Petrem Veselským dne 20. srpna; na obsazení fary je zajímavé, že novým farářem se stal Petrův vzdálený příbuzný Jan z Vartenberka.[64]

Petr z Veselé tak získal v roce 1403, v roce bratrovy pravděpodobné smrti, do správy některé statky, ovšem držel je společně s Václavovými syny Janem a Václavem; bylo to především panství jičínské, skalské, velišské a veselské. Prvního poručníka nedospělých potomků Václava s Annou bohužel neznáme. Jen ze souvislostí lze usuzovat, že jím byl jejich známý litomyšlský biskup Jan. V roce 1405 totiž vystupoval společně s Petrem z Vartenberka na Veliši a tamním purkrabím Janem Horynou v záležitosti prodeje jičínského domu.[65] Oprávněnost takového předpokladu zvyšuje skutečnost, související s dalším dokladem. Petr prodal v závěru roku 1406 právě Janovi blíže nejmenovaný majetek, kterým byla s největší pravděpodobností Hrubá Skála;[66] Jan ji totiž vlastnil jistě v rozmezí let 1407 a 1408, do nichž je kladeno jeho obdarování litomyšlského kostela.[67]

Vraťme se však k Petrovi. Ten mezitím vedl v následujících létech úspěšně správu rozsáhlého majetku. Viděli-li jsme, že minimálně do roku 1394 pomáhal Benešovým synům v péči o majetek Petr z Vartenberka a Kosti a po Václavově úmrtí litomyšlský biskup Jan, pak od poloviny prvního desetiletí 15. věku plnil obdobnou funkci pan Přibík ze Smrkovic, majitel tvrze a statku Staré Smrkovice s centrem ležícím poblíž Vysokého Veselí.[68] Přibík zřejmě jednak převzal po Janovi funkci poručníka a ochránce majetku po Václavových sirotcích, jednak měl od Petra svěřenou funkci regenta, tedy jakéhosi vrchního správce jeho majetků. Záznamy o Přibíkovi jako poručníkovi nacházíme v pramenech od roku 1406. V dubnu téhož roku vystupoval jako poručník nedospělého Václavova syna Jana v souvislosti s obsazením fary v Činěvsi, vísce ležící poblíž Městce Králové,[69] v červnu 1407 s Václavem při dosazení faráře k březenskému

---

[62] *Soudní akta konsistoře pražské* (dále SA), ed. Ferdinand TADRA. Díl 4 (1401–1404). Praha 1898, s. 74, č. 2.

[63] *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu novočeským pravopisem*, ed. František ŠIMEK. Praha 1937, s. 6, kladou jeho smrt do roku 1403.

[64] Tamtéž, s. 96.

[65] MENČÍK, Ferdinand. *Soudní kniha města Jičína (od roku 1362 do roku 1407).* Jičín 1898, s. 314–315, č. 28.

[66] RT 2, ed. Josef EMLER, Praha 1872, s. 30.

[67] Tamtéž, s. 45.

[68] K dějinám Starých Smrkovic a Přibíkově postavě srovnej ÚLOVEC, Jiří. *Zaniklá tvrz ve Starých Smrkovicích*. In: Sborník prací východočeských archivů 8, 2000, s. 38–74. ISSN 0231-6307.

[69] LC 6, s. 178.

kostelu.[70] Jinak se dochovalo poměrně velké množství dokladů o jeho činnosti správce vartenberského majetku. Tak v roce 1406 vystupoval aktivně v urovnávání některých dluhů s Václavovými věřiteli, téhož léta byl několikrát účasten Petrova sporu s jičínským farářem.[71] Tento nepříjemný spor probíhal ještě v následujícím roce 1407; Přibík je v tehdejších pramenech poprvé nazýván správcem hradu Veliš – „*commisarius castri Weliss*".[72] V téže funkci vystupoval také 20. května 1407 v listině, kterou obdaroval nudvojovický kostel.[73] O rok později pak stál na straně Čeňka a Jindřicha z Vartenberka ve sporu s úlibickým farářem.[74]

Přibíka ze Smrkovic nacházíme rovněž současně se členy rodu Vartenberků při jejich patronátních funkcích. Tak např. v roce 1409 obsadil s Petrem z Vartenberka bradskou faru novým farářem Martinem a ještě téhož roku jmenovali oba společně faráře ke kostelu v Lomnici.[75] 17. října 1410 pak byl přítomen Petrovu jmenování nového bradského faráře Matěje.[76] Ve vartenberských službách poté zůstal do roku 1412, kdy se účastnil projednávání odúmrti po Janovi z Vartenberka na Kumburku;[77] zprávy o něm poté mizí.

V téže době tedy náleželo velišské a jičínské panství s dalším majetkem Petrovi z Vartenberka a jeho synovcům Janovi a Václavovi. Ti se po dosažení dospělosti postupně zapojili do péče o majetek, ovšem ne nadlouho. O Václavovi zůstala dochována poslední zpráva z října 1412, kdy společně s Přibíkem ze Smrkovic obsazoval faru v Březně u Mladé Boleslavi.[78] Jelikož další zprávy o nich mizí, předpokládá se, že oba v mladém věku zemřeli. Došlo tak k situaci, kdy polovinu majetku vlastnil Petr Veselský z Vartenberka a jako nejbližší příbuzný obou zesnuvších měl zdědit také jejich podíly. Leč nestalo se tak a z důvodů dodnes neznámých přešlo právo po Janovi s Václavem na jiné příbuzné, totiž na Čeňka Veselského z Vartenberka, Petrova bratrance, a na Čeňkova strýce Jindřicha z Vartenberka na Valdštejně. Z dalšího vývoje událostí lze předpokládat, že všichni tři majitelé se dohodli o rozdělení dědictví. Samotný Veliš zřejmě připadl na podíl Čeňkův a Jindřichův, kteří se o něj rozdělili.

---

[70] Tamtéž, s. 219.

[71] SA 5 (1406–1407), ed. Ferdinand TADRA. Praha 1899, s. 274–275, č. 1087, s. 229, č. 924, s. 272, č. 1081, a s. 286–287, č. 1134.

[72] Tamtéž, s. 402–403, č. 383.

[73] LE 5 (1398–1407), ed. Klement BOROVÝ. Praha 1883, s. 740–741, č. 1018.

[74] SA 6 (1407–1408), ed. Ferdinand TADRA. Praha 1900, s. 245–246, č. 269.

[75] LC 6, s. 271 a 280.

[76] LC 7 (ab anno 1410 usque ad annum 1419), ed. Josef EMLER. Praha 1886, s. 10.

[77] AČ 35, s. 68–74, č. 117.

[78] LC 7, s. 67.

Zvláštní je, že smlouva uzavřená mezi nimi dne 6. února 1413 pojednává výhradně o hradu Veliši, nikoliv o dalším příslušenství. Oba se tehdy shodli, že Veliš bude držet Jindřich, ale s určitými povinnostmi. Bez Čeňkova souhlasu nesměl obsadit purkrabskou funkci, jím navržený purkrabí musel slíbit Čeňkovi poslušnost, a kdyby zesnul, hrad měl být postoupen Čeňkovi nebo jeho purkrabímu hradu Brada. Pokud by pak Čeněk chtěl získat hrad s příslušenstvím výhradně pro sebe, měl mu to Jindřich za stanovených podmínek umožnit; v případě vzájemné neshody měli rozhodnout přísedící zemského soudu.[79]

Správa majetku třemi pány však nesla některé potíže. Ty mohly pramenit mj. ze skutečnosti, že Jindřich z Vartenberka se stal důvěrníkem mladšího Petra a dosáhl u něho poměrně vysokého kreditu, projevivšího se navenek Jindřichovým jmenováním regentem, tedy správcem Petrova majetku. „*Petrus de Wartemberg dictus de Wesele, hered in Weliss, et Henricus de Wartemberg, commissarius eius*" vystupovali společně již v lednu 1414 při obsazování fary v Ostružně.[80] Příčinu, proč Jindřich byl dosazen do regentské funkce, neznáme. Snad je pravdou předpoklad vyslovený již Augustem Sedláčkem,[81] že Petr se v téže době věnoval především vyšším zemským funkcím a trvale pobýval v Praze (tak např. od roku 1410 se pravidelně účastnil zasedání zemského soudu),[82] takže pro něho bylo vítaným řešením jmenovat Jindřicha správcem majetku. Ať již to byl jeden z důvodů vzájemných rozmíšek nebo ne, faktem zůstává, že mezi Čeňkem a Jindřichem vypukl spor, který sami nemohli vyřešit. Dne 4. října 1414 se proto obrátili na samotnou královnu Žofii, manželku Václava IV., a požádali ji o rozhodnutí rozepře s tím, že pokud by neuposlechli obsahu výroku, zaplatil by každý značnou pokutu ve výši 3 000 kop českých grošů.[83] Královna pak vydala 9. října listinu s rozhodnutím, podle něhož byl Čeněk povinen vydat Jindřichovi 1 500 kop českých grošů a polovinu ryb vylovených z velkého rybníka neznámé polohy, za což mu Jindřich měl odevzdat hrad Veliš.[84]

---

[79] SOA v Třeboni – Cizí statky I, Listiny, i. č. 747, sign. Veliš II 419 1; *Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526* (dále SČPLL), díl I, Originály listin, ed. kolektiv autorů. Svazek 1. Praha 1974, s. 90, č. 305; *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug. 16.;* dále RBMV). Díl III. Fontes archivi publici Trebonensis, ed. Božena KOPIČKOVÁ. Praha 1977, s. 275–276, č. 694.

[80] LC 7, s. 101.

[81] SEDLÁČEK, A., *Hrady* 5, c. d., s. 255 a pozn. 6.

[82] Např. RT 2, s. 67, 80 a 111.

[83] SOA v Třeboni – Historica Třeboň, I. Listiny, i. č. 175, totéž SČPLL 1, s. 100, č. 351.

[84] SOA v Třeboni – Cizí statky I, Listiny, i. č. 748, sign. Veliš II 419 2, totéž SČPLL 1, s. 100–101, č. 352, a RBMV 3, s. 295, č. 750.

Královnino rozhodnutí vedlo kromě jiných důsledků také k tomu, že Jičínsko s Velišem poté vlastnili jen dva majitelé, totiž Petr s Čeňkem. Písemné prameny bohužel nesdělují dohodnutý způsob správy společného majetku; lze jen předpokládat, že v zásadních záležitostech vystupovali většinou společně, kdežto v ostatních případech vždy jeden nebo druhý. Proto snad nacházíme 15. července 1415 při obsazení velišské fary jen Čeňka Veselského z Vartenberka,[85] kdežto listinu pro obyvatele Jičína, Starého Místa a několika dalších vsí s některými právy podle vzoru tzv. „královského práva", užívaného Nymburkem, vydali 17. července 1416 Čeněk a Petr z Vartenberka.[86] Toto je doposud bohužel poslední zpráva o Petrovi; lze se proto oprávněně domnívat, že krátce poté zesnul. Rozsáhlý majetek tak zůstal v Čeňkově držení, jehož jedním z hlavních sídel se stal právě Veliš. Čeněk, jedna z nejvýznamnějších postav několika následujících let, se účastnil velmi aktivně veřejného dění. Byl znám svým rezervovaným přístupem a naprosto účelovou argumentací, provázenou změnami znepřátelených táborů. Tak 7. května 1420 vydal jako nejvyšší purkrabí Českého království Zikmundovým oddílům Pražský hrad [87] a v listopadu 1423 byl zvolen za jednoho ze správců království za královskou stranu.[88] Záhy poté však opět přešel na stranu podobojí. V květnu 1425 se měl na Moravě zúčastnit jednání se Zikmundem, o jehož obsahu neznáme podrobnosti.[89] Krátce poté se vrátil na Jičínsko, kde strávil na tehdejší dobu velmi horké léto.[90] Dne 17. září 1425 na velišském hradě zemřel.[91] Nelze vyloučit, že příčinou jeho poměrně náhlého úmrtí byla morová nákaza, vrcholící v Čechách právě koncem září.[92] Zanechal po sobě vdovu Kateřinu, rozenou z Landštejna, a syna Jindřicha, který převzal majetek.

---

[85] LC 7, s. 164.

[86] *Privilegia nekrálovských měst českých* (Codex iuris municipalis regni Bohemiae, dále CIM), ed. Antonín HAAS, díl 4/1 (1232–1452), Praha 1954, s. 316–319, č. 210.

[87] Podrobně TOMEK, V. V., *Dějepis města Prahy*. Díl 4. Praha 1899, s. 48n.

[88] AČ 3, s. 240–245, č. 31.

[89] K jednání BARTOŠ, František Michálek. *Husitská revoluce I. Doba Žižkova 1415–1426.* České dějiny 2, díl 7, část 1. Praha: ČSAV, 1965, s. 208.

[90] Současník si zaznamenal: *„Téhož roku bylo o žních veliké horko, takže lidé omdlévali při práci na poli."* (*Ze starých letopisů českých,* c. d., s. 100, č. 150.)

[91] *Staré letopisy české,* ed. František ŠIMEK, c. d., s. 50; *Ze starých letopisů českých*, c. d., s. 100, č. 151, totéž PAPROCKÝ, B., *Diadochos* 2, c. d., s. 271. K Čeňkově osobě RAKOVÁ, Ivana. *Čeněk z Vartenberka (1400–1425): příspěvek k úloze panstva v husitské revoluci.* In: Sborník historický 28, 1982, s. 57–99, a táž, *Rožmberské teritorium v předvečer husitské revoluce (Vztahy Oldřicha z Rožmberka k Čeňkovi z Vartenberka).* In: Folia historica Bohemica 3, 1981, s. 263–282.

[92] *Staré letopisy české*, ed. František ŠIMEK, c. d., s. 50, *Ze starých letopisů českých,* c. d., s. 100, č. 151. Údaj o Čeňkově smrti na mor měl být zaznamenán v dnes nezvěstném jičínském misálu, jehož text převzal PAPROCKÝ, B., *Diadochos* 2, c. d., s. 271. K morovým epidemiím v prvních desetiletích 15. století *Dějiny obyvatelstva českých zemí.* Praha: Mladá fronta, 1996, s. 63–64. ISBN 80-204-0283-7.

V tomto místě musíme přerušit historický výklad a opravit jedno mylné tvrzení. Velká část literatury uvádí nepravdivou informaci, že Jindřichova politická angažovanost a údajné provinění jeho otce vůči panské straně zpětným přestoupením k přívržencům kalicha vedlo císaře Zikmunda k tomu, že daroval roku 1426 panu Oldřichovi z Rožmberka majetek po Čeňkovi, propadlý pro jeho údajné provinění konfiskaci.[93] Obdarování Rožmberka ovšem nejenže nevešlo v platnost, ale nikdy ani neexistovalo. Jedná se totiž o mladší falzum opisu údajného originálu listiny, o prokazatelně mladší podvrh Oldřicha (II.) z Rožmberka, pocházející snad z konce třicátých či poloviny čtyřicátých let 15. století. Oldřich dal v té době postupně vyhotovit řadu falzifikátů listin „údajně starobylého původu", na jejichž základě se pak snažil celkem pochopitelně získat určité majetky. Na fakt, že v případě listiny z roku 1426 se jedná o falzum, upozornili sice již starší badatelé,[94] ale údaj byl přebrán nekriticky částí nejnovější literatury.

Jindřich z Vartenberka tak od otcova úmrtí převzal mimo jiné správu a organizaci rozsáhlého majetku. Některé indicie naznačují, že této významné činnosti se nevěnoval sám, ale že na ní měla významný podíl jeho teta a sestra Čeňka Veselského, paní Machna (tedy Markéta nebo Magdaléna) z Vartenberka. Je totiž velmi pravděpodobné, že nedlouho po Čeňkově smrti nastoupila jako nejbližší příbuzná, aby vypomohla mladému synovci radou a pomocí. To mohlo být ostatně součástí Čeňkovy poslední vůle nebo jiného pokynu, který však bohužel neznáme. V této souvislosti poněkud zaráží, že po roce 1425 neslyšíme o Jindřichově matce, paní Kateřině z Vartenberka a Landštejna. Nelze ovšem vyloučit, že zesnula s manželem, takže mlčení pramenů by bylo zřejmé; je to však jen nepotvrzená domněnka.

Mladý Jindřich se tak ujal za pomoci tety správy dědictví včetně Veliše. Přirozeně se snažil o ochranu zděděného východočeského majetku. Proto se již v roce 1426 přiklonil ke kališníkům.[95] Jeho teta byla velmi razantní dáma, o níž zůstal dochován zajímavý dokument z počátku roku 1429. Tehdy byly

---

93 SOA v Třeboni – Cizí rody I, Listiny, i. č. 167, sign. z Rožmberka 6/4, totéž AČ 3, s. 498, č. 244, dále RYNEŠOVÁ, Blažena. *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka.* Svazek 1, 1418–1437. Praha 1929, s. 262–264, č. 371.

94 Byl to především SCHMIDT, Valentin. *Die Fälschung von Kaiser- und Königsurkunden durch Ulrich von Rosenberg.* Část 2. Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 23, 1895, s. 181–202, zde s. 190–192, č. 15. Na tento fakt upozornil např. MAREŠ, František. *Padělané diplomy Rožmberské.* Český časopis historický 1, 1895, s. 371–384, zde s. 377, a dále Blažena RYNEŠOVÁ (viz pozn. 89). Naposledy souhrnně PÁNEK, Jaroslav. *Poslední Rožmberkové: velmoži české renesance.* Praha 1989, s. 24.

95 Tak soudí např. ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce.* Díl 3. Kronika válečných let. Praha 1993, s. 179. ISBN 80-7184-072-6.

řešeny dluhy Marše z Bydžova vůči několika věřitelům, ovšem spor skončil jeho zajetím; písemný pramen uvádí přímo, že *„paní Machna vzala ho do moci na Veliš"*, na němž ho nechala uvěznit.[96]

Vzhledem k nedostatku zpráv není známé, jakým způsobem a jakou měrou se Machna účastnila vedení a organizace Jindřichova majetku; rozhodně to však nebyla jen náhodná výpomoc; to vylučují další zprávy o jejím působení. Jindřich, který si díky její pomoci uvolnil ruce, se pak mohl věnovat jako jeho otec politické kariéře. Obdobně jako on postupně přecházel z pozice vlažného kališníka až do řad panské jednoty, k níž se přiklonil jako jeden z kališnických pánů. Z jeho bohatého života lze uvést zajímavou zprávu z roku 1432. Tehdy prý bylo na Veliši uschováno bohoslužebné náčiní z jičínských kostelů (zejména kalichy);[97] důvodem snad bylo zvýšené nebezpečí rušné doby.

Posledním rokem Jindřichova života byl rok 1434. V květnu, ještě před bitvou u Lipan, přišel o Jičín, který byl dobyt a poničen.[98] Tažení se pravděpodobně účastnili někteří sirotčí velitelé, kteří poté chyběli v řadách radikálů v bitvě u Lipan; jeho účelem bylo potrestat Jindřicha jako zrádce táborské strany a sirotčího bratrstva za jeho příklon k východočeské klice kališníků a panské jednotě. Někteří autoři spojují vypálení Jičína se současným obležením a zničením Veliše, což však písemné zprávy nedokládají.[99]

Jindřich sice uhájil majetek, nicméně jeho následující osud byl tragický. Neznámo přesně kdy se zasnoubil s Kunkou (tj. Kunhutou), dcerou Hynka Ptáčka z Pirkštejna. Nevěsta však ještě před svatbou náhle zesnula. Snad proto sepsal 5. května 1434 poslední pořízení, kterým odkázal statky Veliš, Jičín, Brada, Vysoké Veselí, Nový Bydžov, Hradištko a jejich veškeré příslušenství tetě Machně z Vartenberka a Veselé.[100] Zanedlouho poté vytáhl do pole a 30. května se zúčastnil bitvy u Lipan. V ní byl těžce raněn a ve vážném stavu převezen do Prahy, kde probíhalo jeho léčení. V červnu a červenci se i přes neskončenou rekonvalescenci zúčastnil zemského sněmu, na němž byl údajně vybrán za člena poselství vypraveného zemským sněmem do Řezna k jednání s císařem Zikmundem mj. o podmínkách jeho návratu do Čech.[101] Jindřich se

---

[96] AČ 26, s. 128a, Bydžov, č. 1.

[97] Státní okresní archiv (dále SOkA) Jičín – Archiv města (dále AM) Jičín, Kniha zádušní kostela svatého Jakuba v Jičíně 1431–1508, fol. 1.

[98] *Scriptores rerum Lusaticarum. Sammlung Ober- und Niederlausittzischer Geschichtschreiber.* Neue Folge. I. Band. Zhořelec 1839, ed. Joachim Leopold HAUPT, s. 63.

[99] Tak ŠMAHEL, F., *Husitská revoluce* 3, c. d., s. 289–290 a 293.

[100] AČ 15, s. 185, č. 83.

[101] PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě.* Dílu III. částka 2. Praha 1851, zde zvl. s. 304–305.

poté vrátil do Prahy a ještě se stačil dostavit na začátek jednání dalšího zemského sněmu,[102] leč 26. října 1434 nečekaně zesnul; nelze vyloučit, že příčinou jeho smrti byly komplikace spojené s nedoléčenými zraněními, jež utrpěl ještě u Lipan.[103]

Velišské panství s Jičínem a dalšími statky tak připadlo paní Machně. Jejich správu však dlouho nevedla. Pravděpodobně vzhledem k vysokému věku požádala císaře Zikmunda o svolení ke svobodnému nakládání s majetkem, které od něho obdržela 21. března 1437.[104] Dne 6. ledna 1438 sepsala poslední vůli, kterou odkázala veškerý majetek svému příbuznému Haškovi z Valdštejna z moravské větve rodu, píšící se z Ostrohu, Otíkovi z Údrnic a panně Anně zvané Buzlice;[105] zesnula o den později, 7. ledna. Majetek s Velišem se tím ocitl v držení nových majitelů. Hašek se psal po Veliši např. v říjnu 1438, kdy svědčil v listině vydané pro sirotky po Janovi z Holohlav.[106] Společná držba majetku však skončila již následujícího roku. Hašek si nechal vydat od českého krále Albrechta listinu, kterou mu byl potvrzen Machnin odkaz a možnost vyrovnat se s ostatními spolumajiteli.[107] Listina vydaná dne 16. března 1439 tak umožnila Haškovi převzít Veliš s Jičínem jako jediný majitel; cenou za to však byla ztráta zbylého majetku.[108] Hašek se poté pustil do správy své držby. Již 19. května 1440 vydal s bratrem Benešem listinu, kterou potvrdil jičínským měšťanům privilegium vydané 17. července 1416 Čeňkem a Petrem z Vartenberka.[109]

Hašek z Valdštejna se během dvacátých až padesátých let 15. věku účastnil veřejného života a náležel k významným osobám království.[110] Vzhledem k této skutečnosti se o něm dochovalo poměrně velké množství zpráv, z nichž vybíráme jen takové, které se váží k východním Čechám. Obdobné konstatování již plně neplatí o jeho bratru Benešovi, který zůstával v bratrově stínu. O něm naopak víme, že měl za manželku Elišku z Dubé.[111] Oba bratři pak v roce 1445 prodali jičínskému kostelu kalich za 8 kop českých grošů.[112]

---

[102] Podrobněji TOMEK, V. V., *Dějepis* 4, c. d., s. 651–664.

[103] PAPROCKÝ, B., *Diadochos* 2, c. d., s. 272–273.

[104] SEDLÁČEK, A., *Die altböhmischen Bestände*, c. d., s. 59, č. 32.

[105] AČ 15, s. 190–191, č. 88.

[106] RT 2, s. 188.

[107] AČ 15, s. 192–193, č. 90.

[108] SEDLÁČEK, A., *Die altböhmischen Bestände,* c. d., s. 59, č. 34.

[109] CIM 4/1, s. 383–385, č. 272.

[110] Podrobněji o něm např. PEKAŘ, Josef. *Žižka a jeho doba*. Díl III. Žižka vůdce revoluce. Praha 1930, s. 142–146.

[111] Eliška vystupuje v roce 1445 v souvislosti s jičínským kostelem, viz SOkA Jičín – AM Jičín, Kniha zádušní kostela svatého Jakuba v Jičíně 1431–1508, fol. 26v.

[112] SOkA Jičín – AM Jičín, Kniha zádušní kostela svatého Jakuba v Jičíně 1431–1508, fol. 9v.

Hašek z Valdštejna patřil k mírným utrakvistům, kteří se přiklonili ke katolickému panstvu a podporovali obsazení českého trůnu Zikmundem Lucemburským a po jeho smrti Albrechtem II. Na počátku čtyřicátých let se proto zřejmě ocitl ve sporu s Benešem Mokrovouským z Hustířan, východočeským šlechticem a rozhodným straníkem táborských radikálů.[113] Konkrétní důvody jejich nepřátelství nejsou známé; faktem ovšem zůstává, že Beneš Haška 12. nebo 19. srpna 1443 zajal a odvedl do zajetí na mokrovouskou tvrz. Jelikož tím porušil uzavřené dohody o klidu, hejtman Hradeckého kraje Jetřich z Miletínka vytáhl společně s oddíly vypravenými hradeckým landfrídem k Mokrovousům, tvrz oblehl, dobyl a zajatého Haška osvobodil.[114]

U zmíněné události je nutné se zastavit. Někteří autoři předpokládají, že Hašek byl Benešem zajat na Veliši, resp. Beneš hrad nejprve dobyl a poté ho zajal.[115] Jedná se však skutečně o pouhý předpoklad, protože žádné souvěké doklady nic takového nenaznačují. Písemné prameny uvádějí jen tolik, že *„pan Beneš Mokrovouský jal pana Haška z Veliše"*. Vzhledem k velikosti hradu Veliše, jeho opevnění a početné posádce na straně jedné a k možnostem Beneše Mokrovouského na straně druhé je skutečně těžké předpokládat, že by byl vůbec schopen vypravit dostatečně velký oddíl k dobytí pevného hradu. Zprávu je proto nutné interpretovat tak, že Beneš se Haška zmocnil mimo jeho sídlo.

Hašek tedy byl díky zásahu východočeského landfrídu osvobozen. Vzhledem k nedostatku písemných pramenů nelze vysvětlit, proč se také on rozhodl porušit v roce 1447 krajský mír. Tehdy podnikl společně s Bernartem z Cimburka loupežnou výpravu do okolí vesnic Boharyně a Trnava. Majitele Boharyně z písemných pramenů neznáme, Trnava však náležela s velkou pravděpodobností Hradci Králové. Hašek s Bernartem tak útokem kromě porušení mírového stavu vyprovokovali rychlou reakci druhé strany. Záhy proti nim vytáhl hradecký landfríd opět pod vedením hejtmana Jetřicha z Miletínka. Jelikož předpokládal, že Hašek s Bernartem mohou zaútočit také na nedaleké

---

113 K politické orientaci obou koncem třicátých let viz URBÁNEK, Rudolf. *Věk Poděbradský 1.* České dějiny, dílu 3. část 1. Praha 1915, s. 259–262.

114 *Staří letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, ed. František PALACKÝ. Praha 1829, s. 133, č. 382; *Staré letopisy české*, ed. František ŠIMEK, c. d., s. 98; *Ze starých letopisů českých*. Praha: Svoboda, 1980, s. 151; naposledy *Staré letopisy české (východočeská větev a některé související texty).* Prameny dějin českých, nová řada. III. díl, ed. Alena M. ČERNÁ – Petr ČORNEJ – Markéta KLOSOVÁ. Praha: Filosofia, 2018, s. 31 (zde v pozn. odkaz na dvě různá data, kdy byl Hašek zajat). ISBN 978-80-7007-555-5. K tomu srovnej URBÁNEK, R., *Věk Poděbradský* 1, c. d., s. 819.

115 Tak soudí např. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* VI. díl, c. d., s. 518, dále KŘÍŽEK, Pavel. *Beneš z Mokrovous – příslušník „druhé linie"*. In: Východočeský sborník historický 6, 1997, s. 33–64, zde s. 52, a DURDÍK, T. – SUŠICKÝ, V., *Zříceniny hradů*, c. d., s. 156.

Mokrovousy, krajská hotovost ležela celý týden znovu u mokrovouské tvrze. Útočníci však buďto nic takového neměli v úmyslu, nebo se hotovosti zalekli. Hašek proto nařídil, aby z Veliše okamžitě vytáhl další oddíl, mající za úkol odlákat její pozornost. Velišský oddíl se však zastavil ve vsi Kratonohy, již začal plenit, nicméně hotovost setrvala u Mokrovous. Hašek proto nerušeně odtáhl i s bohatou kořistí zpět na Veliš.[116]

V polovině čtyřicátých let se však Hašek ocitl v jiné nepříjemné situaci. Kromě jiného se dostal do sporu s mocným Oldřichem z Rožmberka, který se rozhodl pro odvetné opatření. Některým místům a osobám, jistě hradeckému landfrídu a Bočkovi z Kunštátu a Poděbrad, zaslal asi počátkem roku 1445 listy, v nichž Haška obvinil kromě jiného z bezprávního držení velišského panství. Jen těžko lze říci, co bylo cílem této pomluvy, neboť i Oldřich musel vědět, že Hašek získal majetek v rozmezí let 1438 až 1439 zcela zákonným způsobem. Nelze ovšem vyloučit, že hodlal využít napjaté situace mezi ním a Haškem a pokusit se panství získat. Snad dokonce měl v úmyslu zneužít skutečnosti, že jeho první manželkou byla Kateřina z rodu Vartenberků, zesnulá na jaře 1436, a z toho důvodu vznést nároky na část bývalého vartenberského majetku.

Když se o Oldřichových nepřátelských krocích dozvěděl Hašek, obrátil se na Jana ze Smiřic, patřícího tehdy k nejvýznamnějším východočeským šlechticům, a stěžoval si na Rožmberka. Kromě jiného mu také oznámil, že se rozhodl napsat Oldřichovi a hradeckému landfrídu vysvětlující list. Jan ze Smiřic mu to však rozmluvil a slíbil, že se na Oldřicha z Rožmberka obrátí sám. To také učinil a požádal ho o informaci, co vlastně svým jednáním sleduje.[117] Oldřich však mezitím pokračoval v jednání a oslovil přímo Jiřího z Poděbrad. Zdá se, že Haška znovu nejen pomluvil, ale Jiřího přímo požádal, aby se z titulu své funkce zasadil o zisk velišského panství, a to s ním pak vyměnil za jiný majetek.

Oldřich z Rožmberka tím rozehrál nebezpečnou situaci, jejímž výsledkem měl být nepochybně zisk Veliše. Nelze dokonce vyloučit, že právě v této souvislosti vzniklo jedno z jeho smutně známých a výše již zmíněných falz, totiž listiny hlásící se k roku 1426 a obsahující údajný Zikmundův postup velišského panství a dalších majetků po Čeňkovi Veselském z Vartenberka Oldřichovi z Rožmberka. Vše ovšem ukončil ještě během roku 1445 velmi rázně samotný

---

[116] *Staří letopisové čeští*, ed. František PALACKÝ, c. d., s. 147, č. 453; *Ze starých letopisů českých.* Praha: Svoboda, 1980, s. 162. Podrobněji srovnej URBÁNEK, Rudolf. *Věk Poděbradský* 2. České dějiny, dílu 3. část 2. Praha 1918, s. 160.

[117] RYNEŠOVÁ, Blažena. *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka.* Svazek 3, 1445–1448. Praha 1937, s. 67, č. 90.

Jiří z Poděbrad. Oldřichovi oznámil, že Veliš rozhodně neměl v úmyslu získat, neboť v tehdejší politické situaci by to bylo velmi neprozíravé, a na obsah Oldřichova listu sdělil ústní stanovisko jeho důvěrníkovi Talafousovi, jehož obsah proto neznáme.[118] Jestli se vyjádřil také k padělané listině, nevíme. Každopádně Haškovo vlastnictví Veliše nebylo zpochybněno a on ho s bratrem vlastnil ještě několik let.

Hašek mezitím opět změnil politický tábor. Ve čtyřicátých letech rozhodně nepatřil k přívržencům Jiřího z Poděbrad, ovšem 10. dubna 1449 byl v tzv. Hradecké a Pelhřimovské smlouvě uveden již mezi jeho politickými straníky.[119] Jelikož se ve službách ve prospěch Jiřího zřejmě osvědčil, byl v lednu 1451 uveden v instrukci pro posly určené k jednání s německým králem Friedrichem.[120] Oba bratry, Beneše s Haškem, poté nacházíme v červnu 1451 mezi svědky projednávání majetkových záležitostí Doroty z Bělušovic.[121]

Bratři udrželi velišské panství do závěru roku 1452. Letopisec si tehdy poznamenal, že *„Téhož roku na svatého Martina* [tj. 11. listopadu, pozn. aut.] *postoupil pan Hašek panu Jiřímu Veliš, Jičín a všechno zboží patřící k hradu Veliši."*[122] Co bratry vedlo k prodeji rozsáhlého panství, nevíme. Cesta ke konečné smlouvě však byla složitá. Dokládá to listina vydaná 31. října 1452, kterou Hašek odevzdal Jiřímu z Kunštátu a Poděbrad všechny doklady týkající se hradu Veliše a dalšího majetku, které vlastnil po Machně z Veselé a Vartenberka, s výjimkou hradu a panství Brada, jež prodal Markvartovi z Labouně, a statku Vysoké Veselí, koupeného Petrem z Nemyčevsi; jako svědek pak listinu potvrdil mimo jiné osoby rovněž *„panoše"* Markvart z Labouně a z Brady.[123] Definitivní smlouva o převodu velišského majetku byla podepsána a stvrzena 11. listopadu 1452.[124]

Veliš tím změnil v závěru roku 1452 opět majitele a přešel do držení Jiřího z Poděbrad, tehdejšího zemského správce a hofmistra království. Jiří věnoval zvýšenou péči nejen správě majetku, ale také poddaným. Dne 10. května 1455 povolil král Ladislav Pohrobek na jeho žádost jičínským obyvatelům vybírat clo od příchozích po osm dnů před oběma výročními trhy.[125] Obdobně významným bylo potvrzení staršího privilegia Petra a Čeňka z Vartenberka pro

---

[118] AČ 5, s. 268–269, č. 2, totéž RYNEŠOVÁ, B., *Listář* 3, c. d., s. 63, č. 83.

[119] AČ 2, s. 250–254, č. 26.

[120] Tamtéž, s. 295–301, č. 50.

[121] Tamtéž, s. 72–74, č. 21.

[122] *Staří letopisové čeští*, ed. F. PALACKÝ, c. d., s. 162, č. 493; *Ze starých letopisů českých*, Praha 1980, s. 176.

[123] AČ 15, s. 210–211, č. 102.

[124] SEDLÁČEK, A., *Die altböhmischen Bestände des Oelser Archivs*, c. d., s. 66, č. 113.

[125] CIM 4/2 (1453–1500), ed. Antonín HAAS. Praha 1960, s. 22–24, č. 322.

jičínské měšťany a obyvatele Starého Místa, Čejkovic, Vokšic, Holína a Ohavče z roku 1416, kterým tehdy prodali tzv. královo právo, spočívající v osvobození od berně z hostinců, právo svobodného odkazu atd.; Jiří je vydal 20. února 1456.[126] Velišské panství vlastnil ještě několik následujících let. Na jeho správě se podíleli také Jiřího synové, kteří 23. července 1465 potvrdili tamním měšťanům starší výsady z roku 1416 s některými úpravami.[127] Záhy poté však Jiří vyměnil Veliš s Jičínem s Jindřichem z Michalovic za jeho podíl na bydžovském panství. Jindřich vlastnil Veliš jen krátce, neboť v roce 1468 zemřel na následky zranění, utrpěných v boji.[128] Jelikož zesnul jako poslední člen předního rodu, a dále podle pravidel stanovených ve smlouvě o směně majetku, konstatujících, že pokud by Jindřich zesnul bez potomků, připadnou všechny majetky Jiřímu, přešel Veliš s Jičínem a bydžovský podíl zpět do rukou Poděbrada. Někdy v rozmezí let 1470 až 1471 pak Jiří daroval podíl na bydžovském panství Heřmanovi z Vartenberka a ze Zvířetic.[129]

Po Jiřího smrti (23. března 1471) přešel rozsáhlý rodový majetek včetně Veliše na jeho syny, minsterberská knížata. Viktorin, Jindřich starší, Jindřich mladší, zvaný také Hynek, a Boček se o ně rozdělili podle smlouvy uzavřené 9. března 1472. Nejstarší Boček, jinak pán na Poděbradech, obdržel z dědictví ještě litické panství, Častolovice, Rychmburk, Černíkovice, Jelení, Týniště a *„hrad řečený Veliš s městem Jičínem i se všemi zbožími a panstvími k tomu hradu Veliši příslušnými"*.[130] Boček z Kunštátu a Poděbrad si však ponechal Veliš jen několik let. Z mladších souvislostí plyne, že nejpozději počátkem roku 1478 předal toto panství bratru Hynkovi. Předpoklad potvrzuje Hynkova listina z 29. června 1478, kterou povolil jičínským měšťanům zřídit rybník.[131] Zdá se však, že i pro Hynka bylo velišské panství jistou „přítěží" a že další majetky, které vlastnil, pro něho měly větší význam. Lze tak soudit i ze zprávy z června 1480, podle níž byly některé vsi náležející k velišskému panství zastavené, jako například Chroustov u Úhlejova.[132] Zřejmě proto postoupil velišské pan-

---

[126] Tamtéž, s. 25–26, č. 324.

[127] Tamtéž, s. 112–114, č. 392.

[128] *Staří letopisové čeští*, ed. F. PALACKÝ, c. d., s. 197, č. 567; *Staré letopisy české*, ed. František ŠIMEK, c. d., s. 140, a *Ze starých letopisů českých*, c. d., s. 205.

[129] PAPROCKÝ, B., *Diadochos. O stavu panském*, c. d., s. 275; SEDLÁČEK, August. *Listy ze ztracených archivů panských, kteréž se v Paprockého Diadochu připomínají, na pravý čas a pravé udání svedené.* Věstník královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická, roč. 1890. Praha 1891, č. 16, zde s. 403, č. 22, a týž, *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480.* Praha 1914, s. 277, č. 96.

[130] AČ 1, s. 300–306, č. 4.

[131] CIM 4/2, s. 188–189, č. 454.

[132] AČ 7, s. 541–542, č. 339.

ství Samuelovi z Hrádku a Valečova, zastávajícímu tehdy úřad podkomořího. Dosud není známo, kdy přesně Samuel převzal velišský majetek; k převodu však muselo dojít před 10. zářím 1481, kdy osobně potvrdil jičínským měšťanům Hynkovu listinu z roku 1478.[133]

Samuel poté vlastnil Veliš několik let. Dne 21. ledna 1482 vydal přímo na hradě list budějovickým měšťanům ohledně odvádění některých platů.[134] V témže roce za něho činil majetkové úkony, týkající se domu v Jičíně, velišský purkrabí Jan Zumr z Herstošic.[135] Jeho konec ovšem nebyl příliš slavný; za hlavní vinu jeho pádu v roce 1486 je považována především hrabivost a touha po penězích. Pravděpodobně již příští rok, jistě však před 28. lednem 1488, kdy zesnul,[136] prodal velišské panství za částku 19 800 uherských zlatých Mikuláši staršímu Trčkovi z Lípy na Vlašimi; panství tvořil *„hrad Veliš, dvůr poplužní s poplužím ve vsi Veliši, městečko Podhradí při témž hradu a domy, krčmy a dvory kmetcí s platem, město Jičín, Staré Místo, Čejkovice, Vokšice, Holyně, Ohaveč, Veliš, Březina, Ostrožen, Lhota Hlásná, Bukvice, Štidla, Zebín, Moravčice, Slatinky, Lhota, Libunec, Pařez, Lhota, Zámostí, Blata, Střelec*", části dalších vsí a nemovitosti.[137] Tím přešel majetek na mocný rod, který během 16. století nabyl vysoké vážnosti a velkého majetku.

Sám nový majitel, Mikuláš starší Trčka z Lípy, začal záhy po nabytí Veliše úřadovat a pečovat o majetek. Hned v roce 1488 obeslal před komorní soud Annu z Lemberka a obvinil ji, že byla povinna dávat velišskému kostelu roční plat plynoucí ze dvora ve Velkých Slatiňanech, ale tuto povinnost již deset let neplnila. V tomto případě ovšem nepostupoval uváženě, neboť Anna prokázala, že zmíněný plat byl povinen odvádět Jan ze Slatiňan, vlastník zmíněného dvora, kdežto ona na něm měla zapsané jen věno, takže povinnost se jí netýkala; spor samozřejmě vyhrála.[138] Mikuláš se také účastnil osobně jednání jičínské městské rady, jako tomu bylo právě v roce 1488.[139] Dále se mu podařilo rozšiřovat majetek; tak například v roce 1507 koupil od Anny ze Sekyřic statek Městec Králové.[140] Zajímavým zjištěním je, že u něho na Veliši pobýval jeho

---

133 CIM 4/2, s. 227–228, č. 492.

134 Tamtéž, s. 403–404, č. 6. O Samuelovi z Hrádku podrobněji TOMEK, V. V., *Dějiny města Prahy*. Díl 8. Praha 1891, s. 460–465, a ŠIMÁK, J. V., *Dějinné paměti okresu mnichovohradišťského,* c. d., s. 272–273.

135 SOkA Jičín – AM Jičín, i. č. 229, fol. 89–89v.

136 *Staří letopisové čeští*, ed. F. PALACKÝ, c. d., s. 246, č. 647; *Ze starých letopisů českých*, Praha 1980, s. 266.

137 Národní archiv (dále NA) – Desky zemské větší (dále DZV) 7, fol. L 22–22v, vklad z roku 1546, který tehdy učinil Václav Samuel z Hrádku.

138 RT 1, s. 197, č. 172.

139 SOkA Jičín – AM Jičín, i. č. 229, fol. 115v.

140 NA – DZV 45, fol. D 10v–11, vklad z roku 1542.

příbuzný, Mikuláš mladší Trčka z Lípy na Opočně, který tu vydal 24. června 1501 listinu, potvrzující Dobrušce výsady.[141] Mikuláš mladší byl jeho synovcem, neboť jeho otcem byl Burián Trčka, bratr Mikuláše staršího. Oba Mikulášové vydali 6. července 1502 povolení jičínským měšťanům, související s přívodem vody do města.[142] Důkazem o delším pobytu Mikuláše mladšího je záznam o choulostivé události, k níž došlo na Veliši před vánočními svátky, totiž 23. prosince 1507. Mikuláš mladší tehdy *„kázal stít jednoho rytířského člověka Šanovce, který u něho sloužil, a bábu zahrabat, která byla při paní Trčkové, a paní manželku svou kázal zazdít; praví, že by spolu bydlili, a že je ta bába svozovala"*. Mikuláš Dačický z Heslova zaznamenal ve svých pamětech stejnou situaci konkrétněji; Mikuláš mladší podle jeho podání zastihl na hradě manželku, Kateřinu z Kosti, se svým služebníkem Zdeňkem Šanovcem v intimní situaci. Věc ovšem vyřešil obratem: Zdeňka nechal setnout, *„babu svodnici za živa zahrabati"* a manželku údajně *„hladem umořil"*.[143]

S rodem Trčků na Veliši se pojí další zajímavý příběh. Podle svědectví barokního historka Jana Františka Beckovského byla na hradě uložena po jistou dobu kompaktáta. Beckovský tehdy napsal v souvislosti se zemským sněmem konaným v roce 1436 toto: *„Kompaktáta pak v svém originálu neb v vlastním způsobu pánům Trčkům v Čechách tehdáž slavným i mocným rytířům k opatrování dané byly, které také oni na svých hradech, nejdřív na Lipnici, potom pak i na Veliši dobře zavřené a ubezpečené měli."*[144]

Mikuláš starší Trčka zesnul v říjnu 1509. Zanechal po sobě vdovu Johanku, rozenou Kroměšínovou z Březovic, a syny Zdeňka, Jana, Jindřicha, Viléma a Mikuláše. Jejich poručníky byla matka a s ní zřejmě také Mikuláš mladší. Jelikož Mikuláš sám neměl potomky, neboť po výše zmíněné události se již neoženil, odkázal 12. března 1510 veškerý vlastní majetek, čítající Opočno, Smiřice, Třebechovice, Kněžice, Chotěboř a hrady Lichnici a Oheb vdově Johance.[145] Majetkové základny se ovšem nezbavil zcela; s bratry vlastnil hrad Lipnici nad Sázavou a další nemovitosti. Lze ovšem předpokládat, že žil i nadále na Veliši a vzhledem k předpokládané funkci poručníka se podílel na správě panství. Tak např. 1. prosince 1512 daroval jičínským měšťanům rybník před

---

141 CIM 4/3 (1501–1526), ed. Antonín HAAS. Praha 1961, s. 10–11, č. 654, totéž SČPLL 3, Praha 1980, s. 1100, č. 4594.

142 CIM 4/3, s. 34–35, č. 674.

143 *Staří letopisové čeští*, ed. F. PALACKÝ, c. d., s. 284, č. 764, a DAČICKÝ z Heslova, Mikuláš. *Paměti.* Praha 1955, s. 167.

144 BECKOVSKÝ, J. F., *Poselkyně starých příběhů českých aneb Kronika česká.* Díl první. Praha 1700, s. 754.

145 NA – DZV 6, fol. F 26v–27v, vklad z roku 1546.

západním okrajem Jičína, aby ho vlastnili bez překážek současných i budoucích *„pánuov a držiteluov zámku Veliše a města toho"*.[146] Zesnul na počátku dubna 1516 a byl pochován v Lipnici nad Sázavou.[147] O majetek poté pečovala velmi krátce vdova Johanka se syny. Jelikož tehdy již dosáhla vysokého věku a netěšila se dobrému zdraví, 7. května se postarala o převod majetku. Užila k tomu tehdy velmi oblíbený a právně nezpochybnitelný způsob, spočívající v prohlášení závazku obmyšlené osobě. Vyznala dluh 1000 kop českých grošů synům a v něm jim postoupila vlastnická práva k opočenskému panství a dalším statkům.[148] Za měsíc, 14. července, pak zesnula.[149]

Synové se tedy ujali dědictví, ale již byli jen čtyři; Jindřich totiž zesnul ještě několik dní před matkou, 6. července.[150] Bratři poté vedli správu majetku společně. Všichni také vystupovali v úředních jednáních; tak např. v rozmezí let 1517 až 1521 vedli spor s Buriánem Řešickým z Řešic ve Velenicích o peníze za nákup ryb; spor ukončili až v roce 1523 Zdeněk s Mikulášem.[151] Jejich společná správa však zřejmě nebyla ideální, proto 9. června 1518 uzavřeli smlouvu o majetek. Nejstarší Zdeněk měl vlastnit rozsáhlé opočenské panství, kdežto Vilém byl vybrán za vladaře s povinností pečovat o veškerý majetek, sídlit na vlašimském hradě a se Zdeňkovou radou dosazovat úředníky na Lichnici, Veliš, Svojanov a další statky.[152] Společné vlastnictví majetku pod Vilémovou správou skončilo v roce 1521, kdy 21. května zesnul Jan a 23. listopadu Vilém.[153] Majetek tak zůstal dvěma pozůstalým bratrům, Zdeňkovi a Mikuláši, a Vilémovu synu Janovi, zvanému později mladší. Jeho správu vedli starší bratři, kteří také pečovali o podíl dosud nezletilého Jana. V roce 1526 se však rozdělili; Mikuláš tehdy obdržel Vlašim a další statky, Zdeněk zejména Opočno; podíl, který byl vyčleněn pro Jana, neznáme. Mikuláš však záhy poté začal vyjadřovat nespokojenost se způsobem rozdělení a na Zdeňka proto podal žalobu. Ovšem královská rada vydala v roce 1528 rozhodnutí, jímž uznala způsob Zdeňkova rozdělení a odmítla ve věci něco měnit.[154] Několik let poté trvala pohoda, kterou ovšem změnil sám Zdeněk. Ve velmi krátké době se totiž zadlužil. Jelikož měl

---

[146] CIM 4/3, s. 236–237, č. 815.
[147] ADAMA z Veleslavína, M. Daniela *Kalendář historický.* Praha 1920, s. 52.
[148] NA – DZV 84, fol. A 16v–17, vklad z roku 1542.
[149] ADAMA z Veleslavína, M. Daniela *Kalendář historický*, c. d., s. 52.
[150] Tamtéž.
[151] AČ 32, s. 553–554, č. 4712.
[152] SČPLL 3, s. 1481–1482, č. 6157.
[153] ADAMA z Veleslavína, M. Daniela *Kalendář historický*, c. d., s. 55.
[154] NA – Registra, i. č. 3, pag. 220–224 (zápis nebyl dokončen).

ve správě také Janův podíl, Janovi poručníci se počali obávat o jeho majetek. Zdeněk byl poté donucen k přerozdělení majetku a k vymezení Janova podílu. Dědici si tak dne 23. října 1533 definitivně rozdělili rozsáhlé pozemkové vlastnictví a další movité součásti majetku. Rozdělením byl pověřen Zdeněk, jemuž zůstal vlašimský díl s Mladou Vožicí a Štěpánovem, Heřmanův Městec, Kněžice a Lichnice, Jan obdržel opočenský díl s Třebechovicemi, Vildštejnem, Ohebem, Vilémovem, Říčany, Pelhřimovem a Kumburkem a Mikuláš získal třetí díl. K tomu patřil „*hrad Veliš se vší jeho ohradou, s poplužím jemu připojeným, se dvorem poplužním, item město Jičín s vesnicemi dole psanými, ves Veliš, Staré Místo, Čejkovice, Vokšice, Vohaneč, Hole, Zebín, Czierov, Moravčice, Vesce, Bukvice, Ostružno, Chczelina, Březina, Hlásná Lhota, Sstidla, Pařez, Zámostí, Libitnecz, Skaříšov, Lhota na Pařezu, Mladějov, Blata, Střebeč, Hrdoňovice, hrad pustej Brada s podhradím, Chabřinka pustá, Podůlší, Dílce, Doubravice, Zámčí, Kbelnice, Záhorský mlýn, rybníček Březina, Prachov, Velký Lochov, Malý Lochov, Nynolice*“, dále smiřická tvrz a hrad Svojanov s panstvím.[155] Na okraj dodejme, že Jan převzal podíl v roce 1538.[156]

Velišské panství tímto aktem přešlo rokem 1533 na Mikuláše Trčku. Tento pán se živě účastnil politického života, současně však nezapomínal na správu majetku. Jeho původní rozsah se mu podařilo během několika málo let rozšířit; tak od Jana mladšího koupil kumburské panství[157] a od příbuzných z Lipnice získal kněžický statek s centrem poblíž Dymokur. V roce 1540 pak koupil od Albrechta z Valdštejna část bradleckého panství; Albrecht prodal v roce 1538 za 200 kop českých grošů Vilémovi z Valdštejna Novou Ves a část Bělé,[158] v roce 1540 pak za 895 kop Mikuláši Trčkovi z Lípy druhou část Bělé, Ústí a části Svojkova a Roztok.[159] Vlastní jádro zboží, totiž „*zámek*“ Bradlec a tvrz Železnici s městečkem a podacím právem tamtéž, vsi Těšín, Lhotku, Kyje, Syřenov a Žďár postoupil smlouvou z 12. prosince 1539 jičínským měšťanům za částku 7 400 kop míšeňských grošů. Vymínil si však, že pokud by panství nebylo možné vložit městu do zemských desek, neboť vklady šlechtických zboží do zemských desek ve prospěch městského stavu byly tehdejší právní úpravou podstatně

---

155 NA – DZV 42, fol. C 4–5, G 16–17v a 21v–22, vklad z roku 1542.

156 NA – DZV 3, fol. C 30–30v, vklad z roku 1542.

157 Jan obnovil vklad kumburského panství v roce 1542 pro Mikulášova syna Viléma; srovnej NA – DZV 4, fol. A 25v–26, vklad z roku 1542; totéž viz *Desky zemské Království českého.* Řada I. Kvaterny trhové, ed. Anna VAVROUŠKOVÁ, svazek 2. Kvatern trhový běžný červený od léta 1542–1543. Praha 1935, s. 24, č. 50.

158 NA – DZV 3, fol. C 30v.

159 Tamtéž, fol. C 30v–D 1.

omezeny, prodá ho Mikuláši Trčkovi z Lípy.[160] Tak se také stalo, neboť do majetku jičínských měšťanů bylo skutečně převedeno jen železnické panství, kdežto Bradlec musel být postoupen Mikuláši Trčkovi.

Uvedený přehled dokládá, že Mikulášovi se skutečně podařilo významně rozšířit původní majetkovou doménu. Během její správy byl ovšem nucen řešit rovněž různé spory, vzniklé mezi ním a dalšími osobami z nejrozmanitějších příčin. Tak např. v roce 1538 ho pohnala k soudu Anna, manželka královéhradeckého měšťana Petra Vaniše a dcera zesnulého Adama Šmarocha z Holohlav, a obvinila ho z nesplacení dluhu 100 kop českých grošů, vzniklého ještě za jeho bratra Zdeňka Trčky, který v době, kdy řídil správu velišského panství, koupil od jejího otce holohlavský dvůr a dosud za něj nezaplatil.[161]

Mikuláš se oženil s Johankou, rozenou ze Šelmberka na Kosti, s níž měl syna Viléma a dceru Veroniku. Již 9. června 1527 obdržel od krále Ferdinanda I. tzv. mocný list, opravňující ho ke svobodnému nakládání s dědičným majetkem.[162] Dne 4. května 1540 proto mohl vyhotovit poslední pořízení. Jím především stanovil poručníky majetku a dětí Viléma a Veroniky; kromě manželky určil Jindřicha z Krajku na Mladé Boleslavi, Jana z Pernštejna na Helfštejně, Adama ze Šternberka na Zelené Hoře, Jana mladšího Křineckého z Ronova na Rožďalovicích a Jana Litoborského z Chlumu na Pecce. Majetek odkázal pochopitelně synovi, ale vyrovnal se i s Johankou a Veronikou.[163] Záhy poté, ale ještě v roce 1540, zemřel; kronikář si o něm poznamenal: *„Umřel pan Mikuláš Trčka z Lípy, syn starého pana Mikuláše Trčky vlašimského. Bohatý byl."*[164] Po jeho smrti řídila správu majetku ještě několik let vdova s poručníky. Jejich snahou bylo udržet majetek alespoň v rozsahu, v němž ho získal zesnulý Mikuláš. Péče o majetek po nich vyžadovala vyvíjet rozsáhlou činnost, a to zejména po požáru Pražského hradu v roce 1541, během něhož shořely zemské desky. Poručníci museli dokladovat oprávněnost držby majetku, a pokud neměli příslušné dokumenty, museli je získat a předložit jiným způsobem. Všimněme si zde alespoň velišského panství, které tvořilo základ majetkového komplexu. Již víme, že Mikulášův předek je získal někdy kolem roku 1487 od Samuela z Hrádku, jenže se ukázalo, že Trčkové zřejmě postrádali příslušný právní doklad, kupní listinu, a zápis v deskách byl zničen požárem. Poruční-

---

160 SOkA Jičín – AM Jičín, i. č. 24. K tomu srovnej FRANCEK, Jindřich. *Rebelie železnických poddaných v 17. století.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší 7, 1994, s. 51–62, zde zvl. s. 51. ISSN 1211-975X.

161 NA – Registra komorního soudu (dále KomS) 53, fol. B 13v (=fol. 53v).

162 NA – Registra 3, pag. 53.

163 DZV 3, fol. A 25–26v a A 27v–28v, vklad z roku 1542, k tomu srovnej AČ 20, s. 447, č. 423.

164 DAČICKÝ z Heslova, M., *Paměti,* c. d., s. 171.

kům proto nezbývala jiná cesta, než požádat Samuelovy potomky o předložení dokladu nebo o potvrzení prodeje velišského panství. Samuelův vnuk Václav Samuel z Hrádku, majitel stakorského statku, ovšem neprokazoval při jednáních přílišnou vstřícnost. Poručníci tak nakonec jednání přerušili a v roce 1545 prostě obeslali Václava před soud s tím, aby obnovil vklad do zemských desek ve prospěch Mikulášova syna Viléma na „*hrad Veliš, dvůr poplužní s poplužím, město Jičín, domy, krčmy a dvory kmetcí s platem, vsi k témuž hradu a městu příslušející*" a další příslušenství. Jelikož Václav byl třikrát pozván k soudu (obeslán), ale ani jednou se nedostavil a nepřítomnost neomluvil, právo obdrželi poručníci.[165] Velišské panství poté zůstalo samozřejmě v držení Trčků. Další problém se vyskytl ve spojitosti se členy příbuzné trčkovské linie sídlící na Lipnici nad Sázavou a reprezentované Buriánem Trčkou. Poručníci obeslali v roce 1545 Buriána s Ferdinandem a jejich třemi nedospělými bratry v nevyjasněných záležitostech pozemků a vsi bývalého cisterciáckého kláštera Svaté Pole (dnes Klášter nad Dědinou), připojeného Trčky včetně příslušenství k opočenskému panství, dále poukazovali na nejasnosti v držení tvrze a vsi Městec Králové a části sendražického statku.[166]

Vzhledem k torzovitosti dochovaných písemných pramenů není známo, kdy Vilém dosáhl plnoletosti. Jelikož se však účastnil úředních jednání od roku 1542, lze předpokládat, že poručníci mu byli nápomocni ještě několik dalších let poté (jak dokládá např. jejich činnost v roce 1545) a kromě toho pečovali o podíl jeho sestry. Ta dospěla zřejmě nedlouho před rokem 1550, neboť 16. února se provdala v Praze za významného příslušníka moravské vyšší šlechty, za pana Karla ze Žerotína;[167] pro úplnost dodejme, že Karel vlastnil v Čechách od roku 1549 žehušický statek, od roku 1553 zástavně kolínské panství, a nakonec rovněž Zdechovice. O Vilémovi se mezitím dochovalo několik zpráv, souvisejících většinou s jeho činností týkající se správy majetku. Zajímavý doklad pochází z roku 1550; Vilém Trčka tehdy přiznal dluh 1 200 kop českých grošů Janovi staršímu z Valdštejna a na Tuři a slíbil mu, že pokud ho neuhradí do příštího svatohavelského svátku (tj. do 16. října) a dvou následujících týdnů, dává mu právo uvázat se v držení kumburského panství na tak dlouho, dokud mu nebude uhrazena celá dlužná částka včetně úroků.[168] Vilémovi se ovšem dluh podařilo záhy uhradit, takže majetek mu

---

165 NA – Desky zemské menší (dále DZM) 76, fol. J 8v.

166 KomS 13, fol. 4v–5, 5v a 6.

167 DAČICKÝ z Heslova, M., *Paměti*, c. d., s. 178.

168 NA – DZV 85, fol. K 9v–10.

zůstal, a Jan starší z Valdštejna mu ještě v témže roce potvrdil, že celý obnos přijal.[169]

Vilém obdržel z neznámých důvodů již 19. března 1550 od Ferdinanda I. mocný list, opravňující ho svobodně nakládat s majetkem.[170] Dne 30. října 1556 pak skutečně nechal zhotovit svou poslední vůli. Zdá se, že Vilémovo rozhodnutí vycházelo ze skutečnosti, že jeho manželství s Barborou, dcerou Jeronýma z Biberštejna z frýdlantské větve rodu, bylo bezdětné. Zřejmě nevěřil, že vlastního dědice zplodí, přestože mu tehdy bylo teprve 34 let. V závěti stanovil, že manželce Barboře zanechává smiřické panství a šperky, sestře Veronice odkazuje panství Opočno a Frymburk, bratrům Buriánovi, Ferdinandovi, Jaroslavovi, Zdeňkovi a Mikulášovi Trčkům z Lípy, pocházejícím z lipnické větve rodu, předává panství Veliš a Kumburk s městy Jičín a Nová Paka a služebníkovi Matyáši Dobešovi Městec Králové s několika vesnicemi.[171]

Do nabytí právní moci závěti však bylo v polovině padesátých let ještě daleko. Vilém se pečlivě staral o majetek, jehož rozsah průběžně zvětšoval. Z dostupných pramenů je známo například to, že v době kolem roku 1556 působil na jeho velišském panství známý rybníkář Jakub Krčín z Jelčan.[172] 11. srpna 1556 pak vydal dvě listiny jičínským měšťanům; první jim potvrdil starší privilegium ze 14. století, druhou pak všechny výsady, udělené jim v letech 1502 až 1536.[173] Vzrůst Vilémova majetku dokládá mj. odhad majetku z roku 1557; Vilém uvedl, že vlastní majetek v odhadní ceně 106 015 kop a jeho poddaní majetek za 63 068 kopy, celkem tedy přiznával statky ve výši 169 083 kopy českých grošů.[174] Jednalo se skutečně o rozsáhlou državu; pro názornost můžeme uvést, že v Hradeckém kraji, v jehož rámci podával přiznání, se mu žádný člen panského nebo rytířského stavu velikostí majetku ani nepřiblížil. Jedinou výjimkou byl rýnský falckrabí Arnošt, majitel potštejnského panství (celkový odhad ceny jeho majetku byl 95 808 kop českých grošů).

Několik zpráv dokládá Vilémovu společenskou a politickou činnost. 7. února 1554 se pravděpodobně účastnil jako host svatby Alžběty z Rožmberka

---

169 Tamtéž, fol. K 9v, juxta.

170 NA – Saalbuch i. č. 285, fol. 179, totéž NA – DZV 16, fol. N 13–13v, vklad z roku 1569.

171 SOA Třeboň – Cizí rody I, Listiny, i. č. 443, totéž NA – Úřad desek zemských, Listiny, i. č. 1436, a NA – DZV 16, fol. N 13v–15v, vklad z roku 1569.

172 PANGERL, Matthias. *Ein böhmischer Teich- und Landwirth im 16. Jahrhundert.* Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 14, 1876, s. 245–267, zde zvl. s. 247; viz t. ČECHURA, Jaroslav. *Jakub Krčín z Jelčan: architekt jihočeských rybníků*. Praha: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-298-1.

173 SOkA Jičín – AM Jičín, i. č. 9 a 10.

174 PLACHT, Otto. *Odhad majetku stavů království českého z r. 1557*. Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická, ročník 1947, č. IV. Praha 1950, s. 52, č. 165.

s Jindřichem ze Švamberka, 23. října 1555 byl na štvanici u Veselí nad Lužnicí, pořádané Vilémem z Rožmberka a za přítomnosti arciknížete Ferdinanda.[175] V rozmezí let 1554 až 1556 pak byl aktivním účastníkem sporu Rožmberků s pány z Plavna; zajímavé je, že vystupoval na straně Plavenských.[176] Jeho společenská a politická angažovanost se projevila v roce 1563, kdy byl přijat usnesením zemského sněmu do panského stavu.[177] Tehdy také začal připravovat naplnění svého odkazu. V témže roce předal úředníkům na nejdůležitějších hradech jejich správu s tím, že je mohou postoupit pouze jemu nebo tomu, komu vystaví zmocnění, a po jeho smrti postoupí hrady dědicům až po nabytí platnosti závěti. Veliš předal 16. prosince Martinu Zbyňkovi z Letošic,[178] Kumburk Janovi Jičínskému z Bezmířské a obdobně opatřil také Opočno a Smiřice.[179] Zesnul 22. října 1569 a pochován byl v Opočně v nově zřízené rodinné hrobce.[180]

Vzápětí po Vilémově úmrtí byla publikována jeho závěť, čímž vstoupila v platnost. Přesně podle přání zesnulého převzali dědici jednotlivé podíly, přičemž Veliš s Jičínem připadl lipnickým Trčkům, totiž Buriánovi, Ferdinandovi, Jaroslavovi, Zdeňkovi a Mikulášovi. Vilém přitom stanovil, že majetek přejde postupně na bratry v tom pořadí, v jakém je uvedl. Veliš proto převzal nejstarší Burián. Ten prodal již v roce 1561 lipnické panství Františkovi z Thurnu, neboť krátce předtím získal při dělení majetku lipnické větve Trčků panství Světlá nad Sázavou a ze zdejšího zámku učinil své hlavní sídlo. O velišské panství s Jičínem pečoval dobře, pouze v roce 1584 od něho oddělil Studenec s Líšným a díly Lhoty, Žďáru a Ždírce a prodal ho Janu staršímu Straníkovi z Kopidlna.[181] V roce 1573 však řešil zajímavou a nepříjemnou situaci. Jak již bylo výše uvedeno, Vilém Trčka předal v roce 1563 některé hrady do správy svým úředníkům s tím, že je vydají jemu, osobám s jeho svolením nebo dědicům po jeho úmrtí. Jelikož jeho příkaz byl zřejmě nejasně formulován, situace hodlal využít již výše jmenovaný bývalý Vilémův úředník Matyáš Dobeš z Olbramic, šlechtic pocházející z Opavska a majitel černíkovického statku. V roce 1573 pohnal před zemský soud postupně všechny bývalé úředníky Trčků a požadoval po

---

[175] BŘEZAN, Václav. *Životy posledních Rožmberků*, ed. Jaroslav PÁNEK. Svazek 1. Praha 1985, s. 80 a 121.

[176] Tamtéž, s. 93 a 123.

[177] DAČICKÝ z Heslova, M., *Paměti,* c. d., s. 183.

[178] NA – Úřad desek zemských, Listiny, i. č. 430.

[179] Vilémův pokyn je znám z mladších půhonů z roku 1573; Veliš viz NA – DZM 108, fol. 77v, Kumburk viz fol. D 78, Opočno viz D 78 a Smiřice viz fol. D 78v.

[180] K tomu srovnej SEDLÁČEK, August, *Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanův*. Praha 1914, s. 57–59.

[181] NA – DZV 68, fol. Q 4v–6 a Q 6–6v, vklady z roku 1587.

nich předložení průvodních listin, jejichž obsah napadl.[182] Můžeme se jen dohadovat, proč tak učinil; nelze vyloučit, že hledal možnost, jak získat alespoň část z bývalého Vilémova majetku. Jisté ovšem je, že jeho pokus vyzněl neúspěšně. Z doby kolem roku 1580 zůstala zachována spíše zajímavá než důležitá zpráva o odvozu více než tří kop sýra z velišského *„zámku"* do Prahy panu Pikartovi, bydlícímu tehdy v Široké ulici.[183] Rozhodně významnější je o něco mladší zpráva, podle níž musel Burián řešit složitou situaci, neboť v roce 1589 vyhořelo město Jičín.[184] Jak bude ukázáno dále, s pomocí postiženým měšťanům přispěchali i jeho nástupci.

Burián Trčka byl ovšem velmi úspěšný i v politickém životě; od roku 1562 až do smrti zastával funkci podkomořího Českého království.[185] Pro zásluhy byl v roce 1586 povýšen do panského stavu. Byl dvakrát ženatý, poprvé s Kateřinou z Gutštejna, s níž se zasnoubil v roce 1576, podruhé pak s Mariánou, dcerou Mikuláše Vančury z Řehnic.[186] S oběma manželkami měl syny Jana Rudolfa, Maxmiliána a Buriána Mikuláše a dceru Markétu. Jelikož mocný list ke svobodnému nakládání s majetkem obdržel od Ferdinanda I. již v roce 1557,[187] mohl nechat vyhotovit v Jičíně v roce 1587 závěť. V ní stanovil, že veškerý majetek odkazuje synům, protože dceru Markétu, provdanou za Václava Berku, již vybavil věnem a dalšími movitými předměty a penězi, ale přesto jí odkázal navíc *„z otcovské lásky"* 1000 kop českých grošů.[188] Zesnul 15. května 1591; kronikář o něm zaznamenal: *„Umřel pan Burjan Trčka z Lípy, bohatý a vznešený, jsa soudcem zemským a podkomořím království Českého."*[189] Pohřben byl ve Světlé nad Sázavou.

Jelikož před Buriánem zemřeli jeho bratři Zdeněk, Ferdinand a Jaroslav, v pořadí správce velišského panství měl pokračovat jeho bratr Mikuláš. Zdá se však, že mezi ním a Buriánovými potomky došlo k dohodě, neboť Mikuláš sice pobýval na Veliši, nicméně správcem rodinného majetku byl jmenován nejstarší Buriánův syn Jan Rudolf. Jeho strýc Mikuláš pak zemřel v roce 1595 na Veliši.[190] O velišské panství, Smiřice a Světlou nad Sázavou, poté pečoval Jan Rudolf. S oběma bratry a potomky byl přijat v roce 1586 zemským sněmem

---

[182] NA – DZM 108, fol. D 77v–78v.
[183] Archiv Národního muzea (dále: ANM) – Sbírka F, kart. 200, sign. F 248, Velíš.
[184] DAČICKÝ z Heslova, M., *Paměti*, c. d., s. 254.
[185] Tamtéž, s. 183.
[186] PAPROCKÝ, B., *Diadochos. O stavu rytířském*, Praha 1602, s. 200.
[187] NA – DZV 26, fol. A 7–8, vklad z roku 1591.
[188] Tamtéž, fol. A 8–11, vklad z roku 1591.
[189] DAČICKÝ z Heslova, M., *Paměti,* c. d., s. 261.
[190] Tamtéž, s. 273.

a na přímluvu otce a císaře Rudolfa II. do panského stavu[191] a 27. března 1593 složil zemský slib.[192] Víme o něm, že 8. února 1588 se oženil s Marií Magdalénou z Lobkovic,[193] s níž měl syna Adama Erdmana, známého zejména jako Valdštejnova důstojníka, s nímž byl v únoru 1634 zavražděn v Chebu.

Ještě než se budeme věnovat Janu Rudolfovi a jeho bratrům, musíme uvést jiný důležitý údaj. Na Veliši pobýval, a to pravděpodobně ještě před Buriánovou smrtí, jeho synovec, Jaroslavův syn Vilém Trčka. Z Balbínova svědectví víme, že kromě jiného pečoval o hrad a nechal ho nově opevnit.[194] Současně se účastnil aktivně politického dění v zemi, neboť působil ve vojenských službách.[195] Byl velmi nadaný velitel, který si získal velmi záhy vážnost. I jiný známý válečník téže doby, Jindřich Hýzrle z Chodů, si o něm k roku 1596 zapsal: „*Slyševši o dobrém jménu pana Vilíma Trčky a že jest zkušenej soldát, byl sem žádostiv pod jeho rejement se dáti. Jakž pak i skrze vzáctný přátely mé jsem poručen a rekomandýrován byl. On byvši toho vděčen, za aufvartera* [důstojnického čekatele] *mě přijal a 32 R*[ýnské] *na měsíc při mustrunku dobrý mi udělal.*“[196] Jeho činnost v zemi skončila v srpnu 1596, kdy vytáhl s císařským vojskem do Uher. V čele pluku o síle 3 000 mužů se aktivně účastnil bojů s tureckými oddíly. Kronikář o něm zaznamenal v souvislosti s válečnými událostmi ve druhé polovině roku 1596 toto: „*Hatvan, pevnost v Uhřích, od vojenského lidu křesťanského obležena a statečně šturmem dobyta a Turci nepřátelé tam zbiti jsou bez milosti, při čemž jse pan Vilém Trčka, mladý pán český, udatně choval a pochvalu zejskal. Erle, jinak Jagra, pevnost v témž království, kdež byli ordinováni a jse tam zavřeli nadepsaný pan Vilém Trčka a Paul Nyary, Uher, s svými Grygsmany, obležena jest od Turkuov a dobývána. Obležení, nemajíce retuňku a nemohouce síle turecké odolati, se poddati museli žalostivě, a tejž pan Vilím Trčka a Paul Nyary dáni jsou a do Turek posláni do vězení, odkud jse Paul Nyary (nepovědomo vuobec, jakým způsobem) vymohl a domů dostal, a pan Trčka (jakž zprávy šly) bídně tam život svuoj dokonal.*“[197]

Vraťme se však k Janu Rudolfovi a jeho bratrům. Jan Rudolf vymohl v roce 1593 na zemském sněmu osvobození jičínských obyvatel na tři roky od zemské

---

[191] NA – Desky stavovské 47, fol. L 4v–5v, totéž srovnej *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu.* Svazek 7 (1586–1591). Praha 1891, s. 62, č. 46.

[192] NA – DZV 26, fol. K 25–25v.

[193] BŘEZAN, V., *Životy posledních Rožmberků 1,* c. d., s. 343.

[194] BALBÍN, B., *Krásy a bohatství*, c. d., s. 171.

[195] K Vilémově vojenské činnosti do srpna 1596 srovnej *Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra RČS v Praze*, ed. Václav Líva, díl 2 (1590–1617). Praha 1938 (viz rejstřík).

[196] *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů.* Praha: Odeon, 1979, s. 56.

[197] DAČICKÝ z Heslova, M., *Paměti,* c. d., s. 275.

berně kvůli škodám po zmíněném požáru z roku 1589.[198] O rozšíření majetku se však staral i jiným způsobem. V roce 1600 koupil od jičínské obce *„háj řečený Valdice, též v něm dva rybníčky"* nacházející se východně od Jičína;[199] pozemky poté využil při založení nové obory. Z roku 1601 pak zůstaly zachovány dva doklady o zisku tlustovouského statku. Smlouvou z 12. listopadu 1601 ho koupil od císaře Rudolfa.[200] O několik dní později, 30. listopadu 1601, nařídil správci kounického statku Janovi Kruckovskému, aby místo něho převzal ves Tlustovousy a slib poddanství od obyvatel, neboť slibu nemohl být osobně přítomen.[201] Majetek, o který pečoval, byl velmi rozsáhlý. V roce 1603 platil zemskou berni z panství Veliš, Kumburk, Světlá nad Sázavou, Lipnice, Smiřice a Opočno.[202] Velišské panství s Kumburkem a Jičínem však už dlouho neudržel. Nejprve panství rozdělil a v roce 1606 prodal jeho jádro s Velišem. Původně měl jiný úmysl. Přítelem výše zmíněného Viléma Trčky, zahynuvšího v roce 1596 v Uhrách, byl Jindřich Matyáš z Thurnu, který se s ním seznámil ve vojenských službách. Tímto způsobem navázal styky s Trčkovou rodinou a seznámil se s dcerou Jana Rudolfa. Později požádal o její ruku a Jan Rudolf hodlal darovat novomanželům právě velišské panství. Nevěsta ještě před svatbou náhle zesnula, Jindřich Matyáš však panství za 150 000 kop míšeňských grošů přesto koupil. Jeho rozsah byl velký: *„Zámek Veliš s vinicí, štěpnicí spolu v jednom ohražení při témž zámku ležící, lom kamenný pod zámkem, oboru bažantí mezi Kostelcem a Vescem, dvory vokšický a slatinský, mlýny čejkovský, dolanský, chyjický"* a vsi Předhradí Velišské, Starý Veliš, Vesec, Bukvice, Chřelina, Nadslav, Štidla, Hlásná Lhota, Březina, Ostrožno, Čejkovice, Staré Místo, Ohaveč, Holín, Zámostí, Blata, Pařezská Lhota, Střelec, Hrdoňovice, Libunec, Podhradí, Ninolice, Rybníček, Březska, Horní Lohov, Prachov, Slatiny, Libšice, Labouň, Labouňská Lhota, Žižetín, Kostelec, Údrnice, Údrnická Lhota, Keteň, Chyjice a Dolany s dalším příslušenstvím.[203] Jindřich Matyáš si je nechal vložit do zemských desek v roce 1606. Jan Rudolf pak o rok později, tedy v roce 1607, prodal také kumburské panství s městem Jičínem. Dne 9. května uzavřel smlouvu se Zikmundem Smiřickým ze Smiřic a za 84 000 kop českých grošů

---

[198] BECKOVSKÝ, J. F., *Poselkyně starých příběhův českých*. Díl druhý (od roku 1526–1715), svazek první (l. 1526–1607), ed. Antonín REZEK. Praha 1879, s. 368.

[199] NA – DZV 177, fol. D 26–27v.

[200] NA – Úřad desek zemských, Listiny, i. č. 1025.

[201] NA – Guberniální listiny, i. č. 3380.

[202] MARAT, František. *Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z roku 1603.* Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, ročník 1898. Praha 1899, č. I, s. 21, 29 a 36.

[203] NA – DZV 133, fol. C 19v–20v.

mu prodal *„panství a dědictví své kumburské i s městem Jitčínem a vesnicemi od zámku a panství velišského k témuž panství připojenými, a to jmenovitě zámek Kumburk, s dvorem poplužním pod týmž zámkem ležícím"*, s veškerým nemovitým příslušenstvím.[204] Tím skončilo panování Trčků na Jičínsku.

Novým majitelem zmenšeného velišského panství se rokem 1606 stal Jindřich Matyáš Thurn. Jeho správu vedl během následujících patnácti let. O velikosti Jindřichova majetku si můžeme utvořit představu podle berního rejstříku z roku 1615; tehdy mu náležel kromě Veliše také statek Vintířov na Chomutovsku.[205] Faktem ovšem zůstává, že vzhledem k jeho vojenským funkcím se na statcích příliš nezdržoval. Povinnosti ho neustále odváděly od domova, ale na druhé straně brzy proslul jako zkušený válečník.

Jindřich Matyáš měl s první manželkou, paní Magdalénou, rozenou Gallovou z Rudolfsecku, syna Františka Bernarta. Po její smrti se oženil se Zuzanou Alžbětou, rozenou z Tiefenbachu. Jelikož se netajil odporem k Habsburkům, nepřekvapuje, že ho nalezneme i se synem v táboře českých pánů v letech povstání 1618 až 1620. Jako jeden z předních velitelů stavovského vojska se účastnil všech válečných akcí, ovšem po porážce povstání v listopadu 1620 byl také mezi prvními, kdo zůstal i se synem prozíravě v zahraničí. Je samozřejmé, že patřil k těm povstalcům, kteří byli 5. dubna v nepřítomnosti odsouzeni k trestu smrti a ztrátě veškerého majetku.[206] Velišské panství bylo poté zabaveno, převzato komorou a do rozhodnutí o jeho dalším osudu stanovena dočasná správa. Panství ovšem sloužilo během následujících měsíců zejména jako zdroj prostředků k válečným účelům. Tak např. v lednu 1621 se rozhodovalo o vhodných místech pro ubytování jízdy mezi Mladou Boleslaví a Velišem.[207] Dočasnou správou panství byl tehdy pověřen Friedrich Jelenský z Jelinu, který podával 3. května 1621 zprávu o tamní situaci místodržícímu Karlovi z Lichtenštejna. Z Vokšic, kde tehdy buďto pobýval nebo přímo sídlil, upozorňoval především na problémy správy velišského panství. Konstatoval, že ke správě velišského hradu a panství je sice jmenován purkrabí a další úředníci, ale citelně chybí hejtman, který tu dříve sídlil. Doporučoval jeho jmenování, důležité pro centralizaci správy jako předpokladu pro zvýšení užitku panství. Dále se zmínil o vojenské situaci. Psal, že František Bernart

---

[204] NA – DZV 181, fol. G 28–30v, vklad z roku 1608; totéž s obměnami viz NA – DZV 134, fol. C 15v–17.

[205] SEDLÁČEK, August. *Rozvržení sbírek a berní r. 1615.* Praha 1869, s. 8, č. 13, s. 58, č. 6, a s. 77, č. 2.

[206] BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Část druhá. Praha 1883, s. 721–722.

[207] *Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze,* ed. Václav LÍVA. Díl 3, 1618–1625. Praha: Naše vojsko, 1951, s. 122–123.

Thurn, již zmíněný syn bývalého majitele panství, emigrant, obdržel od velkého přítele českých stavů krnovského markraběte Jana Jiřího pěší regiment, s nímž má v úmyslu obsadit Veliš (doslova *„velišský zámek"*). Zmínil, že v Náchodě sice již leží tři a v Kladsku další dva praporce pěchoty, přesto ale navrhl místodržícímu rozkázat přeložit mušketýry císařského velitele Albrechta z Valdštejna, ubytované dosud v Jičíně, do zámku Veliše, v němž se budou moci určitě lépe bránit.[208] Z mladších zpráv plyne, že přemístění posádky bylo uskutečněno.

Friedrichův list je jedním z nejstarších písemných pramenů, spojujících Veliš s osobou Albrechta z Valdštejna. Albrecht se zajímal o Jičín samozřejmě naprosto účelově jako o možný majetek a základ nově zřizované majetkové domény v severních a severovýchodních Čechách, k níž měl být logicky připojen také sousední Veliš s panstvím. Lze předpokládat, že Valdštejn projevil zájem o jeho získání právě v této době. Tehdy již byl jmenován hejtmanem panství a hradu Ondřej Neumann. Dozvídáme se o tom z listu nejvyššího lajtnanta Tomáše Cerboniho ze 4. dubna 1622. Cerboni tehdy psal Albrechtovi z Valdštejna, že po výslechu zajatců odeslal 3. dubna list zmíněnému Ondřeji Neumanovi, mj. velícímu velišské posádce o síle 100 mušketýrů, aby zvýšil bdělost, neboť během výslechu získal důkazy o tom, že nepřítel se chce zmocnit Veliše.[209] O den později, 5. dubna, sděloval o zjištěné situaci konkrétnější informace. O obsazení hradu měl mít opět zájem starý známý František Bernard Thurn, který proto údajně několikrát navštívil vokšický poplužní dvůr s průvodcem v přestrojení za myslivce. Cerboni samozřejmě navrhoval, aby byl za každou cenu zajat.[210]

Mezitím končila úřední jednání týkající se osudu konfiskovaných thurnovských a smiřických panství. Nejdříve byl vyřešen osud Veliše. Komise panství zinventarizovala a jeho cenu odhadla na 96 643 kopy míšeňských grošů. Smlouvou ze dne 22. července 1622 poté bylo prodáno za částku 82 285 kop míšeňských grošů Albrechtovi z Valdštejna; Albrecht tehdy koupil současně svijanské panství, zabavené Jáchymu Ondřeji Šlikovi. Za obě zaplatil částku 170 000 zlatých rýnských.[211] To však nebylo vše. Albrecht dosáhl velkého úspěchu dne 2. listopadu 1622, kdy obdržel od královských komisařů povolení převzít všechny statky po Smiřických ze Smiřic jako poručník duševně nemocného

[208] Tamtéž, s. 149.
[209] Tamtéž, s. 262.
[210] Tamtéž, s. 263.
[211] NA – DZV 141, fol. A 9v–10v, vklad z roku 1623.

Jindřicha Jiřího Smiřického ze Smiřic.[212] Smlouvu pak potvrdil 24. dubna 1623 císař, takže Albrecht převzal velkou část statků jako právoplatný držitel, kdežto ostatní mu byly svěřeny do péče. Tím získal do přímé správy panství a statky Škvorec, Křenice, Semily a Návarov, Hrubá Skála a Trosky, Kumburk-Úlibice, Hořice, Český Dub, Frýdštejn a Skály.[213] Vzhledem ke svému výjimečnému postavení si ovšem vymohl na císaři další velký ústupek; Ferdinand II. mu listem z 9. září 1623 bezprecedentně povolil vymazat záznamy o vkladu majetku do zemských desek, čímž ho vyňal ze zemského práva a svěřil do přímé Albrechtovy péče, podléhající výhradně panovníkovi jako jedinému vrchnímu pánovi.[214] Pro zajímavost uveďme, že právo udělené Albrechtovi se týkalo jeho statků a panství Veliš, Kuřívody, Zásadka, Zvířetice, Valečov, Vartenberk (Stráž pod Ralskem), Velký Valtínov, Lemberk, Návarov, Trosky, Kumburk, Frýdštejn, Nový Berštejn a Houska.

Albrechtovi se tak dařilo postupnými kroky vytvořit v severovýchodních Čechách samostatný majetek značné rozlohy. Díky císařově rezoluci ze 13. května 1623 obdržel v tehdejších Čechách zcela ojedinělé právo zřídit k frýdlantskému hradu manský systém, v jehož rámci se nebudou majetkové vztahy řídit právem zemským a nebude vkládán do zemských desek,[215] což v důsledku vedlo k tomu, že vlastnický vztah ke statkům se bude řídit právem lenním. Správu majetku poté vedl následujících deset let.

Význam Veliše v následujícím období poklesl. Tento fakt celkem nepřekvapuje, uvědomíme-li si, že Albrecht měl především několik významnějších rezidencí, v nichž pobýval a které nabízely rozhodně víc pohodlí než starý hrad, byť několikrát upravovaný; jmenujme zde alespoň hrad Frýdlant, jičínský zámek či právě budovaný pražský palác. Na Veliš ale nezanevřel a občas ho navštívil, jak víme z Balbínova svědectví, který si zaznamenal: „*Jako chlapec jsem dost často viděl, jak na tento hrad, svůj majetek, přicházel z blízkého města Jičína frýdlantský vévoda Valdštejn, aby se potěšil pohledem na něj i široké okolí viditelné na mnoho mil.*“ Nicméně Veliš klesl na pouhý vojenský objekt, o jehož významu nadto nebyl zcela přesvědčen. Snad to byla zejména jeho poloha, příliš vzdálená od zemské hranice, že mu nevěnoval náležitou pozornost. V té době právě začínala úprava Jičína, který hodlal přeměnit v nové správní a sídelní centrum. K plánovaným stavebním pracím pozval italské architekty Gio-

---

[212] NA – DZV 194, fol. F 6–9.

[213] NA – DZV 292, fol. F 4v–7 a M 13–13v.

[214] NA – DZV 292, fol. M 13–13v, vklad z roku 1624. K tomu srovnej BÍLEK, T. V., *Dějiny konfiskací* 2, c. d., s. 765, pozn. 8.

[215] Blíže k tomu BÍLEK, T. V., *Dějiny konfiskací* 2, c. d., s. 765.

vanniho Battistu Pieroniho, Andreu Spezzu a Nicolu Sebregondiho, po nichž požadoval nejen přestavbu vlastního města, ale také návrh úpravy okolní krajiny, jímž sledoval propojení výrazných dominant města s jeho okolím. Navržená úprava skutečně propojovala v linii dosahující délky sedmi kilometrů všechna významná i nově budovaná místa v Jičíně a okolní, totiž vrch Veliš s hradem, který hodlal upravit na františkánský klášter, Valdštejnský palác či zámek v Jičíně, kostel svatého Jakuba Většího, Valdickou bránu, 1716 metrů dlouhou čtyřřadou lipovou alej s Valdštejnskou lodžií a Libosadem a nově založený kartuziánský klášter s kostelem svatého Josefa ve Valdicích.

Valdštejn přistoupil k realizaci zmíněného návrhu postupně. Jednu jeho část, mající takříkajíc „duchovní" rozměr, začal naplňovat od počátku roku 1628. Již dříve osvědčil zbožnost a víru, potvrzenou mnohými nadáními a dary duchovním institucím. Tomu proto odpovídal záměr usadit v nově budované jičínské rezidenci a v okolí kromě jezuitů také řády dominikánů, kartuziánů a františkánů. To se mu podařilo téměř naplnit, neboť bylo založeno jezuitské sídlo a valdická kartuzie a začalo se s budováním dominikánského kláštera s kostelem.[216] Dne 1. března 1628 pak vydal listinu, jíž daroval řeholníkům františkánského řádu hrad Veliš. Hrad měl být přeměněn na jejich sídlo – konvent, upraven na obydlí pro dvanáct mnichů a doplněn o nový chrám zasvěcený svatému Františkovi. Na výstavbu nových objektů věnoval 6 000 zlatých rýnských a k zajištění provozu vykázal vsi Štídla a Křelín s lesem ležícím mezi nimi a vinicí pod hradem, dále přesně stanovené roční dávky potravin a dvě poddanské usedlosti k případnému zřízení poplužního dvora.[217]

Veliš nebyl jediný hrad, který Valdštejn hodlal proměnit v sídlo duchovní instituce, neboť obdobný záměr měl o něco málo později s Bezdězem.[218] Vzhledem k jeho brzké smrti však nebyla ani jedna nadace realizována. Po Albrechtově zavraždění v Chebu v Pachelbelovském domě před půlnocí 25. února 1634 nastal konec rozsáhlého dominia včetně jeho samostatného postavení v rámci Českého království. Jednotlivé části majetku si rozebrali Valdštejnovi vrahové a císařovi nejbližší přívrženci. A tak počátkem roku 1634 vstupuje do hry o majetek další osoba, Jindřich Šlik.

---

[216] K tomu srovnej WAGNER, J., *Jičín*, c. d., s. 48–49.

[217] Listinu otiskl in extenso DOBNER, Gelasius. *Monumenta historica Bohemiae*. Tomus 1. Praha 1764, s. 374–376, č. 94. K tomu srovnej SCHALLER, J., *Topographie*, c. d., s. 68–69, dále WAGNER, J., *Jičín*, c. d., s. 48–49; MORÁVEK, J. – WIRTH, Zdeněk. *Valdštejnův Jičín*. Praha 1946, s. 24, a naposledy VLČEK, Pavel .. et al. *Encyklopedie českých klášterů.* Praha: Libri, 1997, s. 685. ISBN 80-85983-17-6.

[218] Blíže SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl desátý. Boleslavsko. Praha 1895, s. 18–19.

Jindřich Šlik se účastnil českého povstání a dalších politických a vojenských událostí nejprve poměrně nevyhraněně. V bitvě na Bílé hoře sice velel části stavovských oddílů, nicméně později, když se přiklonil ke druhé straně, byla mu účast v nepřátelském táboře prominuta s vysvětlením, že bojoval jako námezdní žoldnéř, nikoliv přesvědčený protivník Habsburků. Svou věrnost později mnohokrát osvědčil v bojích i politickém životě. Vraťme se však k Veliši. Jindřich si dokázal zavázat císaře kromě jeho podpory politické a vojenské rovněž finančně. V únoru a březnu 1634, tedy v měsících před a po Albrechtově vraždě, mu společně s Gerhardem z Questenberka a Janem Kryštofem z Löblu půjčil značně vysoký obnos, totiž 400 000 zlatých.[219] Tím si vytvořil velmi dobrou pozici pro další konání. Zaujalo ho rozsáhlé velišské panství, a jelikož vůči komoře vykazoval dosud nevyrovnanou pohledávku ve fantastické výši 363 915 zlatých, obdržel jako její částečnou protihodnotu zmíněný Veliš a dále panství Staré Hrady. Velišské panství bylo odhadnuté v sumě 212 493 zlatých rýnských a podle nařízení Ferdinanda II. ze dne 27. ledna 1635 poté postoupeno Jindřichovi Šlikovi prozatím ke správě. Když se po Ferdinandově smrti usadil na trůnu jeho syn Ferdinand III., nezapomněl na Šlika a smlouvou z 13. července 1636 mu prodal panství Veliš za 167 216 zlatých.[220] Jindřich Šlik poté koupil v roce 1637 starohradské léno[221] a císař Ferdinand III. nařídil rezolucemi ze 13. a 29. července z téhož roku, aby mu Veliš se Starými Hrady a Ploskovicemi byly jako protihodnota jeho pohledávek převedeny do dědičného držení.[222]

Hrad Veliš, který tak přešel do držení Šliků, mezitím plnil funkce vojenské i správní. Ze září 1631, tedy ještě z doby Albrechtova života, se dochoval soupis zásob střelného prachu a luntu, dopravených z Frýdlantu, Veliše a Jičína do Pardubic.[223] V závěru roku 1642, v době ohrožení severních a středních Čech a Moravy švédským vojskem Lennarta Torstenssona,[224] sloužil členům františkánského řádu jako „asylum nostrum", tedy jako pevné útočiště, jak vzpomínal Bohuslav Balbín.[225] V srpnu roku 1643 fungoval jako správní středisko

---

[219] Státní oblastní archiv (dále jen: SOA) v Hradci Králové – Rodinný archiv Šliků Kopidlno, i. č. 116.

[220] NA – DZV 300, fol. B 22–25, vklad z roku 1637, ověřený opis smlouvy SOA v Hradci Králové – Rodinný archiv Šliků Kopidlno, i. č. 55/16.

[221] Blíže SEDLÁČEK, A., *Hrady* 10, c. d., s. 304.

[222] NA – DZV 146, fol. B 28v–30v. K tomu srovnej BÍLEK, T. V., *Dějiny konfiskací* 2, c. d., s. 763 a 773–774.

[223] *Prameny k dějinám třicetileté války*. Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze, ed. Václav LÍVA. díl 4. 1626–1635. Praha 1953, s. 279.

[224] Podrobněji ČORNEJOVÁ, Ivana –KAŠE, Jiří –MIKULEC, Jiří –VLNAS, Vít. *Velké dějiny zemí Koruny české*, svazek 8, 1618–1683. Praha –Litomyšl, 2008, s. 145.

[225] BALBÍN, Bohuslav. *Historia Collegii Giczinensis Societatis Iesu*, pag. 167, rkp. uložen v knihovně Národního muzea, sign. VIII D 22.

panství. Dne 17. srpna 1643 nařídil Clas Johanson, honosící se titulem královský švédský inspektor nad regály, skladištěm a pokladnou v Žitavě, úředníkům a purkmistrům mnoha míst, kromě jiného rovněž Veliši, aby neprodleně vybrali nedoplatky cel a posudného a odvedli je do Žitavy. Současně jim nařídil, že platby budou nadále odvádět buďto pravidelně každý měsíc, nebo použije vojenských donucovacích prostředků.[226] Švédská výhrůžka rozhodně účinkovala, neboť ještě z téhož měsíce a roku se dochoval sumář proviantu a peněžitých dávek z míst ležících v Boleslavském kraji, zaslaný nejvyššímu polnímu vachtmistrovi Janu Arnoštu Crackowovi. Jedním z poplatných míst bylo samozřejmě také velišské panství.[227] Uvedené zprávy dokládají, že na Veliši stále sídlila jeho správa. Kromě toho byl samozřejmě osazen vojenskou posádkou. To dokládá údaj ze září 1643, podle něhož byl na zámku Veliši Jindřicha Šlika ubytován oddíl císařského velitele Alexandra Schiefera.[228] Veliš tak sloužil jako vojenská pevnost a centrum správy, útočiště v něm opakovaně nacházeli také členové jezuitského řádu, jak dokládají další záznamy ze závěru roku 1643 a z let 1645 a 1646.[229] Správní funkci dokládá mj. stanovisko české komory ze 17. března 1645, které po konzultacích s císařskou generalitou vyústilo v požadavek, aby vzhledem k přetrvávajícímu válečnému stavu byla skladiště v Čechách vybavena dostatečným množstvím proviantu. Pro Veliš byla stanovena kvóta 1 000 strychů obilí.[230] Hrad však sloužil kromě jiného také jako vězení. Bohužel nedatovaná je osamocená žádost poddaného Jana Sokoláře adresovaná Jindřichu Šlikovi o propuštění z vězení na zámku Veliši.[231]

Majitel panství Jindřich Šlik na Veliši a v Jičíně v této době příliš často nepobýval. Po konverzi k římskokatolickému vyznání vstoupil plně do služeb habsburského rodu, v nichž zastával vysoké politické a správní funkce. Připomeňme alespoň, že v letech 1630 až 1638 vykonával úřad nejvyššího komoří Markrabství moravského, později se stal prezidentem dvorské válečné rady. Kromě toho byl několikrát povýšen a uděleny mu různé řády. A tak mu císař Ferdinand III. udělil 8. února 1628 dědičný titul „vysoký a blahorodý" a 28. září 1643 ho španělský král Filip IV. jmenoval rytířem řádu Zlatého rouna.[232]

---

[226] *Prameny k dějinám třicetileté války, díl 4, c. d.,* s. 105.

[227] Tamtéž, s. 106.

[228] Tamtéž, s. 127–128.

[229] BALBÍN, Bohuslav. *Historia Collegii*, c. d., pag. 172, 179 a 180.

[230] Tamtéž, s. 310–311.

[231] SOA v Hradci Králové, Rodinný archiv Šliků Jičíněves, i. č. 284.

[232] SOA v Hradci Králové – Rodinný archiv Šliků Kopidlno, i. č. 228 a 230.

Vzhledem k jeho časté nepřítomnosti v Čechách řídili správu majetku úředníci, zejména spolehlivý Adam Rodovský z Hustířan.

Hrad Veliš nakonec přestál celou třicetiletou válku, přesto se ve druhé polovině padesátých let 17. století přiblížil jeho definitivní konec. To však již nezažil majitel panství, Jindřich Šlik, který zesnul 5. ledna 1650. Závětí, sepsanou v Praze 9. července 1649, odkázal veškerý majetek synovi Františku Arnoštovi, zakladateli hraběcí větve rodu, ovšem nezapomněl ani na dceru Marii Sidonii, provdanou z Friedbergu.[233] Právě za něho bylo o osudu hradu rozhodnuto s konečnou platností. Ortel úzce souvisel se špatnými zkušenostmi velení císařské armády, které získalo během třicetileté války a zvláště v jejím závěru za tzv. švédské války, kdy se menší nepřátelské oddíly usazovaly v některých dobytých nebo opuštěných hradech v Čechách a vedly z nich záškodnickou válku. Na popud velení armády proto císař Ferdinand III. rozhodl v roce 1658 o rozboření některých hradů v Čechách nebo alespoň o demolici jejich opevnění a dalších částí důležitých pro případnou obranu.[234] Vybrané hrady poté neměly být nadále pokládány za pevnosti, vhodné pro využití při obraně země. K nim byl zařazen Veliš a s ním rovněž blízký Kumburk, Kost, Hrubá Skála, Frymburk a Náchod. Dne 6. července roku 1658 byl doručen krajským hejtmanům list české komory s úkolem prohlédnout jmenované hrady a zajistit další práce spojené s tímto úkolem. 16. července proto začal s jejich první obhlídkou císařský inženýr František Pieroni de Galliano a o výsledku sepsal všeobecné dobrozdání. K jeho projednání se měl 30. července dostavit do Jičína, kde byl očekáván krajskými hejtmany, aby s nimi vyjel na prohlídku Veliše a Kumburku. Jelikož se však na schůzku nedostavil, psal o tom již 3. srpna krajský hejtman Karel Kryštof Stařimský ze Sebuzína české komoře.[235] Na jeho otázku ohledně dalšího postupu odpověděla komora již 9. srpna dalším listem, v němž přikázala, aby všichni určení úředníci okamžitě odjeli s inženýrem Pieronim na jmenované hrady („*befindlichen Vesten Heußern vnd Schlößern*", tedy doslova na „dotčené pevné domy a zámky") a prohlédli je, zdali a jak by mohly být využity nepřítelem.[236]

Inženýr Pieroni během srpna navštívil šest hradů, totiž Náchod, Frymburk, Kumburk, Veliš, Hrubou Skálu a Kost. Všechny pečlivě popsal, zakreslil a navrhl způsob likvidace jejich opevnění, v případě Frymburku a Kumburku

---

[233] NA – DZV 149, fol. Q 26–30.

[234] Blíže o tom ROUBÍK, F., *Boření hradů*, c. d., s. 130.

[235] NA – Stará manipulace, sign. W 116/1, fol. 1 a 3.

[236] Tamtéž, fol. 2.

pak dokonce stržení celých hradů.[237] Další zprávy, zejména informace o postupu demolice, se bohužel nedochovaly, resp. dosud nebyly nalezeny. Každopádně je jisté, že proběhly, takže hrad Veliš, ještě nedávno poměrně nepoškozený, se změnil v ruinu. Dokládá to mj. část Balbínovy zprávy z roku 1681: *„Po ukončení válek byl hrad stržen (toto usnesení ani neschvaluji, ani neodsuzuji), ačkoli ve válečném čase to bylo jediné útočiště pro všechny ze sousedství."*[238]

Částečně pobořený hrad náležel nadále k majetku Františka Arnošta Šlika. Podle jeho závěti z 27. října 1672[239] ho odkázal i s veškerým majetkem synům Františku Josefovi a Leopoldu Josefovi, kteří se mu narodili ze dvou manželství s paní z Weissenwolfu a Alžbětou z Traudisch. Již dříve vymohl, aby část jeho majetku byla změněna v rodinné svěřenství (nezcizitelný rodový majetek, fideikomis), což mu povolil císař Leopold I. rezolucí z 28. března 1661.[240] Do svěřenství, vytvořeného 27. října 1672 právním aktem, zahrnutým do Františkovy závěti, byla začleněna panství Staré Hrady, Kopidlno a Veliš. K dědictví zanechaného synům tak připadla dvě panství v rámci fideikomisu a dvě svobodná panství, s nimiž mohli svobodně nakládat. Majetek měl být rozdělen mezi syny tak, že starší byl určen k převzetí a správě fideikomisních panství a obou panství dědičných, kdežto mladšímu synovi byla určena roční apanáž 3 000 zlatých rýnských, která měla být zvýšena na 6 000 zlatých ročně poté, kdy bude zrušena jistina jeho matky, vázaná na panství.

František Arnošt zesnul 16. srpna 1675. Jelikož synové ještě nedosáhli plnoletosti, správu panství řídil po určitou dobu František ze Scheidlernu. Jeho role správce a poručníka skončila až dosažením dospělosti staršího syna Františka Josefa. Ten se narodil 19. června 1656 a majetek převzal v roce 1685. Již dříve ovšem vznikly jeho potíže, neboť byl konfrontován s požadavkem mladšího bratra Leopolda Josefa (narozen 20. ledna 1663), nespokojeného s rozdělením otcovského dědictví. Ten se obrátil na pražské úřady, podle jejichž rozhodnutí z 11. dubna 1684 měl nárok na jednu čtvrtinu dědictví. Když je pak potvrdila výrokem z 29. prosince 1685 také vídeňská císařská kancelář, Františku Josefovi nezbylo než majetek rozdělit. Na schůzce konané 1. června 1686 v kopidlnském zámku pak jako prvorozený syn navrhl dílčí ceduli k rozdělení majetku, resp. ke stanovení jednoho dílu jeho dědičné části mimo fideikomis.

---

[237] NA – Militare, kart. 150, 19. 9. 1658, 4 fol.

[238] BALBÍN, B., *Krásy a bohatství*, c. d., s. 281–282.

[239] SOA v Hradci Králové – Rodinný archiv Šliků Kopidlno, i. č. 382, kart. 36, totéž viz NA – DZV 382, fol. C 23.

[240] Tamtéž, i. č. 527.

Do dílčí cedule se mu však podařilo vložit pasáž, podle níž měl správce fideikomisu přednostní právo koupit uvedený podíl na majetku zpět v případě, že by ho její držitel hodlal prodat, a to ve stejné ceně, za jakou je nabízena. K podílu poté přidělil statek Vokšice, zejména *„das wüste Schloß Wellisch, sambt den Wohnhaus zue Wokschitz, der Lustgarten, selbiges Gartenhaus"* a další příslušenství včetně vyjmenovaných městeček a vsí, pozemků, lesů, rybníků a nemovitostí, mezi nimi také *„wie auch der Weingarten am Schloß Wellisch"*. Dílčí ceduli poté nechal vložit po bratrově schválení do zemských desek.[241]

Leopold Josef Šlik tak převzal do přímého vlastnictví spojené panství Veliš-Vokšice. Jelikož však vstoupil do vojenské služby, v níž dosáhl vysokého postavení, nepřekvapuje, že se věnoval kariéře a správu majetku pomíjel. Proto uzavřel již 16. října 1688 smlouvu s Ludvíkem Colloredem a za 160 000 zlatých rýnských mu panství včetně pustého zámku Veliše *(„wüste Schloss Welisch")* prodal.[242] Je možné předpokládat, že prodejem majetku získal finanční prostředky potřebné pro vojenskou službu, o což mu zřejmě od počátku šlo. To byl asi také pravý důvod, proč se nespokojil s pravidelným ročním příjmem a podstoupil – i za cenu roztržky s bratrem – složitou cestu k získání přímého podílu z dědictví do vlastních rukou.

Vokšice s Velišem ovšem novému kupci nezůstaly. František Josef Šlik využil ustanovení dílčí cedule a za prodejní cenu získal majetek zpět, o čemž uzavřel s Ludvíkem Colloredem 18. dubna 1689 smlouvu.[243] Výsledkem tak bylo soustředění celého dědictví po otci v jeho rukách. Byl dvakrát ženatý, nicméně ani s první manželkou Sylvií Kinskou, ani s druhou, Annou Josefou Krakovskou z Kolovrat, neměl děti. Dědičný majetek proto převzala po jeho smrti Anna Josefa, kdežto fideikomis s Kopidlnem a Starými Hrady přešel na jeho synovce, Leopoldova syna Františka Jindřicha. Veliš tak zůstal v držení Anny Josefy, později přešel podle ustanovení závěti Františka Josefa na Ferdinanda Bonaventuru z Weissenwolfu. V držení Vokšic s Velišem se později vystřídalo ještě několik majitelů, až je v roce 1791 koupil Josef Jindřich Šlik z rodové větve založené Leopoldem Josefem. Jeho potomci následně vlastnili Vokšice s Velišem až do poloviny 20. století.

241 Tamtéž, i. č. 55/17, kart. 3, dílčí cedule statku Vokšice-Veliš, totéž NA – DZV 77, fol. H 3–12v, vklad z roku 1688.

242 NA – DZV 400, fol. C 23v– D 3, vklad z roku 1689.

243 Tamtéž, fol. C 24–26, juxta.

3. ÚŘEDNÍCI NA VELIŠI

Správu hradu vedli zástupci majitelů, resp. jejich úředníci. V případě Veliše je možné je rozdělit do tří skupin. Do první zařazujeme purkrabí a další úředníky, pečující o ekonomickou správu, do druhé pak velitele (hejtmany, kapitány), jimž přísluší dohled nad posádkou hradu a na jeho vojenské zabezpečení. Samostatnou skupinu pak tvoří církevní hodnostáři dosazovaní ke službě při hradní kapli, o nichž se zmiňujeme na příslušných místech. S první a druhou skupinou úředníků se setkáváme poměrně často, což není pro většinu hradů v Čechách právě typické. Písemné prameny je dokládají od osmdesátých let 14. století, lze však důvodně předpokládat, že na hradě sloužili již dříve.

Jako první známý purkrabí je připomínán v roce 1383 Markvart z Labouně, který tehdy svědčil společně s Benešem z Vartenberka a Veselé na dlužním úpisu.[244] Zřejmě zanedlouho poté ho vystřídal blíže neznámý Škoda, doložený v roce 1385.[245] Po něm nastoupil do úřadu velišského purkraběte Markvart starší z Labouně. Poprvé vystupuje v roce 1387, kdy kupoval s dalšími společníky lázeň v Jičíně a ještě v roce 1392 se připomíná, tentokrát jako *„capitaneus in Welyss"*, mezi věřiteli jičínských měšťanů.[246] Je zajímavé, že v uvedeném roce vystupuje ve funkci hradního velitele a současně purkrabího; jako takový vystupuje v roce 1392 v záležitosti faráře v Kostelci u Jičína.[247]

Krátce poté zastával úřad Markvart z Údrnice, zvaný rovněž z Labouně. Doložen je již v roce 1393,[248] o dva roky později vystupoval společně s Petrem z Vartenberka v záležitosti pozůstalosti v Čejkovicích.[249] V roce 1396 byli oba svědky zápisu věna Kateřině, manželce jičínského měšťana Štěpána, na Moravčicích.[250] Poslední zpráva o něm pochází z roku 1398; když se s Petrem účastnil jednání o sirotcích jičínského měšťana Janka, nazýval *se „starý purkrabí"*.[251] Jeho přídomek „starý" snad vznikl z toho důvodu, že v rozmezí let 1397 a 1398 nacházíme ve funkci velišského purkrabího Jana Drštku ze Zlivi.[252]

Písemné prameny současně prozrazují, že majitelé panství jmenovali kromě purkrabího a dalších úředníků, řídících správu hradu, také vyšší úřed-

---

244 MENČÍK, F., *Soudní kniha města Jičína*, c. d., s. 187, č. 85.
245 Tamtéž.
246 Tamtéž, s. 209, č. 38, a s. 242–243, č. 40.
247 AJ 3, s. 105, č. 468.
248 MENČÍK, F., *Soudní kniha města Jičína*, c. d.
249 Tamtéž, s. 263–264, č. 53.
250 Tamtéž, s. 266, č. 11.
251 Tamtéž, s. 281, č. 40.
252 Tamtéž, s. 271, 272 a 273, dále s. 279, č. 19.

níky, správce panství. Již dříve jsme poznali Přibíka ze Smrkovic, ovšem tato funkce byla starší. Prvním správcem zřejmě byl Dmychel z Veselice, který zastupoval v roce 1395 majitele panství v jičínské městské radě.[253] Ve funkci setrvával ještě v roce 1397, kdy se účastnil opět jednání městské rady, tentokrát ovšem jako *„purgravius communus"*.[254] Zdá se, že současně s ním úřad zastával jakýsi Staniš; když se v roce 1396 účastnil jednání městské rady, je v ní doložen jako *„purgravius bonorum domini de Wessel communi"*, tedy jako společný správce majetku pánů z Veselé.[255] V roce 1398 je doložen jakýsi Otík, titulovaný jako *„purgravius generalis"*, který se tehdy účastnil několikrát zasedání městské rady.[256]

Pro velišské purkrabí je obecně doloženo, že jako zástupci majitelů panství se účastnili různých jednání včetně zasedání jičínské městské rady. Takto je doložen v letech 1399 a 1401 purkrabí Frenclin z Bříšťan.[257] Jeho nástupcem byl zřejmě Martin z Chomutic, jehož fungování v úřadu dokládají zprávy v letech 1402 a 1403.[258] V rozmezí let 1405 a 1406 zastával úřad Jan zvaný Horyna,[259] nicméně nelze vyloučit, že současně s ním sloužil také již zmíněný Martin z Chomutic, připomínaný jako purkrabí v letech 1406 a 1407.[260] V roce 1411 byl purkrabím Přibík.[261]

Následující zprávy jsou spíše ojedinělé. 30. září 1437 zastával purkrabský úřad Mikuláš z Labouně,[262] v roce 1457 je Jan Brloh jmenován jako *„capitaneus castro Weliss"*,[263] o rok později tu seděl jako *„capitaneus in castro Welis"* Bořek z Hrádku[264] a v roce 1459 opět Jan Brloh, *„capitaneus"*.[265] V roce 1461 tu nalézáme Jana Kapříka,[266] z roku 1463 se však dochovala zpráva, jmenující oba vysoké úředníky. Kapitánem tehdy byl Jan z Mochova a hejtmanem Markvart z Labouně a z Brady.[267] Jan Kapřík zastával funkci purkrabího v letech 1465

---

253 Tamtéž, s. 259, č. 12.
254 Tamtéž, s. 273.
255 Tamtéž, s. 269
256 Tamtéž, s. 281, č. 40, a s. 283.
257 Tamtéž, s. 284, 287 a 296.
258 Tamtéž, s. 299–300, dále s. 301, č. 9, s. 303, č. 22, a s. 306–307, č. 22.
259 Tamtéž, s. s. 312, u č. 6, s. 314–315, č. 28, a s. 317, za č. 17.
260 Tamtéž, s. s. 322, č. 49, s. 323, s. 324 aj.
261 AČ 35, s. 134, u č. 92.
262 RT 2, s. 176–177.
263 SOkA Jičín – AM Jičín, i. č. 229, fol. 2.
264 Tamtéž, fol. 4.
265 Tamtéž, fol. 7 v.
266 Tamtéž, fol. 11v.
267 *O stavu rytířském*, s. 239, k tomu srovnej NA, DD 61, pag. 490.

až 1472.[268] V letech 1476 až 1478 prameny jmenují jako hejtmana Jana z Běškovic, v roce 1486 současně s purkrabím „*Boryczkou*".[269]

V dalším období zaznamenávají prameny poměrně rychlé výměny osob ve funkci purkrabího. V roce 1483 to byl Jan Zumr z Herstošic, o rok později Jan z Ostrova, v roce 1484 Jan Podvinský a v roce 1485 Jan Bušek.[270] V letech 1501 až 1507 zastával úřad Jan Bronec.[271] Neznámo kdy nastoupil službu Petr Škorně ze Stránova, s nímž vedl 12. května 1510 soudní při Jiří z Valdštejna na Bradlci.[272] Ve funkci byl ještě počátkem roku 1513, poté přešel do stejného úřadu na hrad Žleby.[273] V roce 1513 jsou připomínáni písaři sloužící na Veliši Jan z Kamenice a „*pan*" Johannes.[274] Zprávy z let 1514. 1522 a 1525 dokládají opět Jana Bronce z Chrastu,[275] což by mohlo nasvědčovat, že Trčkové přistoupili k cyklickému střídání vyšších úředníků, které známe např. v rodu Rožmberků.

V roce 1517 sloužil jako velišský purkrabí Heřman z Rokytníka,[276] v roce 1518 Jindřich Kamenický z Vitiněvsi[277] a v roce 1520 Aleš z Lerojid.[278] V roce 1525 se připomíná jako úředník na Veliši Heřman z Rokytníka, doložený ještě v roce 1538.[279] Následovala pak ještě řada dalších úředníků v různých funkcích. Posledním purkrabím hradu v době, kdy byl rozbořen, byl v roce 1658 doložený Mates Roslau.[280]

4. HRAD VELIŠ A JEHO STAVEBNÍ PODOBA V HISTORICKÝCH PRAMENECH

Nejstarší zpráva o Veliši jako hradu (na rozdíl od stejnojmenné vsi) pochází z roku 1316. Podle našich dosavadních poznatků byl postaven pravděpodobně králem Václavem II. současně s lokačním vysazením blízkého města Jičína.[281]

---

[268] SOkA Jičín – AM Jičín, i. č. 229, fol. 25v, 47v a 48.
[269] Tamtéž, fol. 64v, 65 a 70.
[270] Tamtéž, fol. 89–89v, 94v, 96 a 101.
[271] Tamtéž, fol. 162v a 192v.
[272] NA – DD 41 (Komorní soud 177), pag. 45, totéž NA – Registra komorního soudu 220, fol. 110–110v, a AČ 13, s. 235–236, č. 1566.
[273] AČ 18, s. 522, č. 248, AČ 19, s. 96–97, č. 2187 a 2188, dále s. 105, č. 2201, s. 218, č. 2426, a s. 382, č. 2680, kdy byl Petr již na Žlebech.
[274] NA – DD 41 (Komorní soud 177), pag. 167–168, a SOkA Jičín – AM Jičín, i. č. 229, fol. 211.
[275] SOkA Jičín – AM Jičín, i. č. 229, fol. 214v, 242 a 255.
[276] AČ 32, s. 553–554, č. 4712.
[277] SOkA Jičín – AM Jičín, i. č. 229, fol. 231.
[278] Tamtéž, fol. 234v.
[279] Tamtéž, fol. 255 a 294.
[280] ANM – Sbírka F, kart. 200, sign. F 248, Velíš, list Františka Arnošta Šlika z 13. června 1658.
[281] Tak soudí také DURDÍK, Tomáš – BOLINA, Pavel. *Středověké hrady v Čechách a na Moravě.* Praha: Argo, 2001, s. 155. ISBN 80-7203-349-2.

Jako příklad obdobného postupu tu může posloužit lokace Českých Budějovic a založení hradu Hluboká, dílo přibližně o třicet let starší.

Podle údaje v listině z roku 1327 lze soudit, že hrad byl někdy před tímto datem poškozen. Tak lze zřejmě interpretovat zprávu, že ze zástavní sumy ve výši 2 000 kop českých grošů má být 100 kop použito na obnovení hradu (doslova „*in reedificacione ac melioracione ipsius castri*").[282] Zajímavé jsou však také zprávy o hradní kapli. Nejstarší pochází z 31. srpna 1392, kdy je jmenován Václav jako „*capellanus in castro Weliss*", tj. kaplan na velišském hradě.[283] Je zajímavé, že později byli k tamní kapli uvedeni dokonce dva kaplani; v roce 1406 se účastnili sporu s jičínským farářem o obsazení fary ve Starém Jičíně Zikmund a Václav, „*capellani in Weliss*".[284] Skutečnost, že byli služebníky v hradní kapli, nikoliv na faře ve stejnojmenné vsi, dokládá zpráva z listopadu téhož roku, uvádějící velišského faráře Jana.[285]

Zprávy ze 14. a počátku 15. století tedy dokládají, že velišský hrad vznikl nejpozději na počátku 14. věku, před rokem 1327 byl pravděpodobně poškozen a poté opravován; minimálně od konce 14. století byla jeho součástí kaple. Následující písemné prameny obsahují množství přímých zmínek o hradu, ovšem žádná neobsahuje konkrétní údaje, využitelné k poznání jeho stavební podoby. Dokonce ani nenaznačují, že by byl hrad obléhán či dobýván. První taková informace je pozdní, neboť pochází až z druhé poloviny 17. století. Barokní historik Bohuslav Balbín v ní uvádí, že na Veliši pobýval kolem roku 1591 nebo spíše před ním Buriánův synovec Vilém Trčka, syn Buriánova bratra Jaroslava, který pečoval o hrad a nechal ho nově opevnit.[286]

Mladší písemné zprávy z období třicetileté války se hradu týkají poměrně často, ovšem jejich pisatelé se soustředili zejména na informace o jeho posádce a zásobování. Důležitý je proto až inventář z 16. května 1650, související s dělením majetku po zesnulém Jindřichu Šlikovi mezi jeho syna Františka Arnošta a dceru Marii Sidonii, resp. s vymezením rozsahu Mariina dědictví. Byl pořizován mimo jiné proto, že nebylo jisté, ujme-li se František Arnošt dědictví, nebo „*v řádu duchovním zůstane*". Úředník od úřadu menších zemských desek Jan Vilém Trnka z Křovic proto sestavil podle nařízení z 8. dubna inventář statků Kopidlno a Veliš. Pro účely tohoto příspěvku je samozřejmě nejzajímavější část, popisující stav nalezený Trnkou „*v zámku Velizskym*". Úředník sepsal

---

[282] Zpráva v listině z 8. ledna 1337, viz RBM 4, s. 852–854, č. 2188.

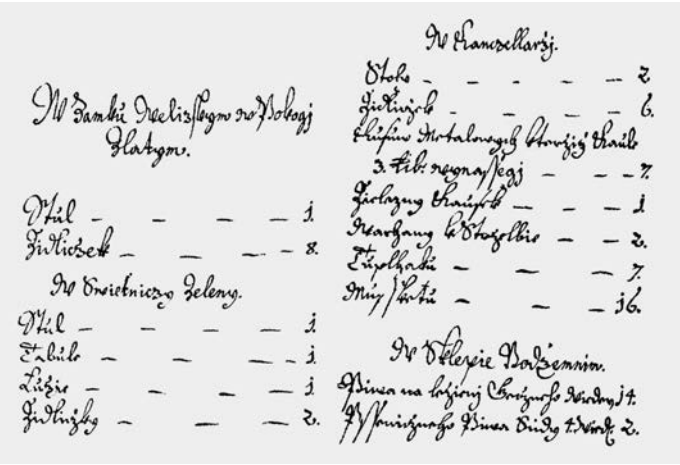
[283] LC 5 (1391–1392), s. 134.

[284] AJ 5, s. 1983, č. 751, s. 195, č. 763, s. 198, č. 777, s. 206, č. 823, a s. 227–228, č. 921.

[285] Tamtéž, s. 274, u č. 1087, aj.

[286] BALBÍN B., *Krásy a bohatství*, c. d., s. 171.

po učiněné vizitaci protokol se záznamy o spatřených věcech: „*V pokoji zlatým stůl 1, židliček 8, ve světnici zelený stůl 1, tabule 1, lože 1, židličky 2, v kanceláři stoly 2, židliček 6, kusův metalových, kteříž koule tříliberní vynášejí 7* [tj. tříliberní bronzová děla], *železný kousek 1* [železné dělo], *varhany ke střelbě 2* [palná zbraň tvořená několika hlavněmi stejné ráže upevněnými k jedné lafetě], *tuplháků 7* [těžká hradební puška či dělo nabíjená dvojitou dávku prachu], *mušketů 16* [muškety, ruční palná zbraň]. *V sklepě podzemním piva na ležení ječného věder 14, pšeničného piva sudy 4 věrtele 2*“[287] (viz obr. 1).

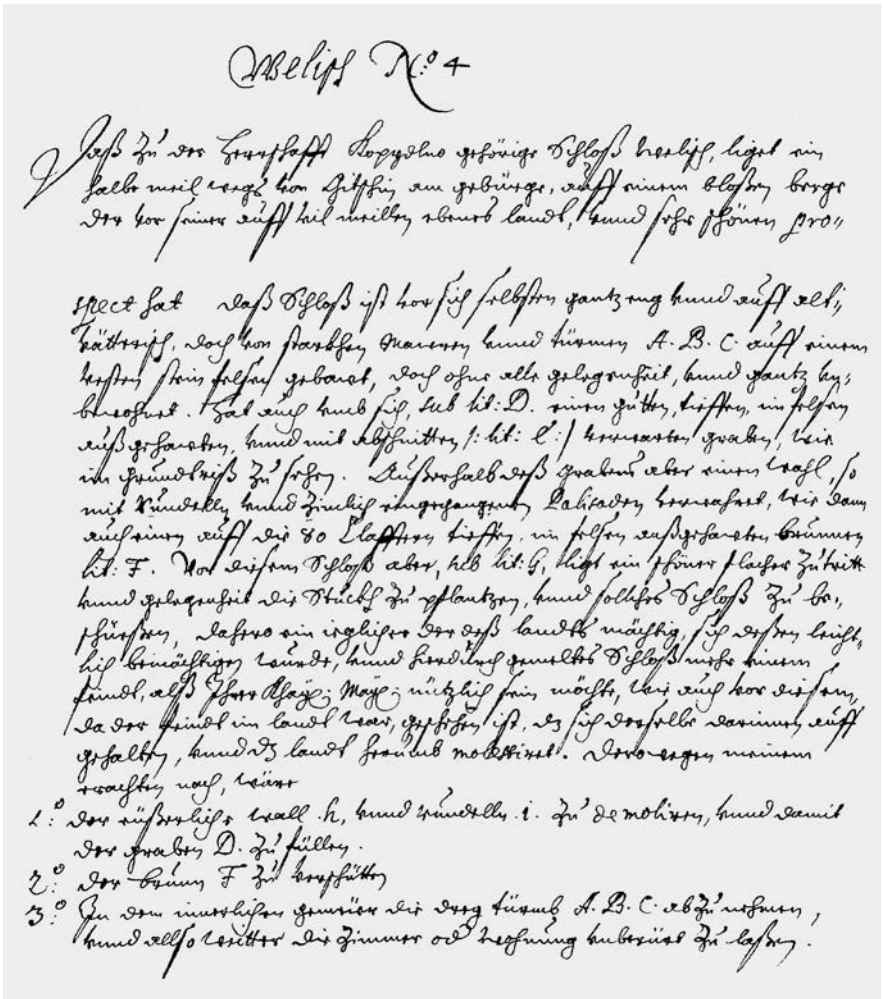


Obr. 1. *Veliš (okr. Jičín), inventář hradu z 16. května 1650. Originál textu je umístěn na dvou stranách, pro tento příspěvek byly obě části spojeny. Úprava Jiří Úlovec.*

Nejvýznamnější dokument však zůstal dochován z roku 1658. Několikrát jmenovaný Francesco Pieroni zakreslil během návštěvy Veliše jeho dispozici a v doprovodném popisu na ni několikrát odkázal. Přiložený plán je dnes bohužel nezvěstný, dochoval se jen zmíněný popis tehdejšího stavu pevnosti s návrhem její částečné demolice (obr. 2). Autor uvedl následující: „*Zámek Veliš patřící k panství Kopidlno leží půl míle cesty od Jičína, na holém vrchu, z něhož se rozprostírá velmi pěkný pohled na mnoho mil do okolní krajiny. Starodávný zámek je vystavěn na pevné skále, obklopen pevnou zdí a věžemi A, B a C, ale bez všeho příslušenství [tj. vybavení] a zcela neobývaný. Je obklopen také dobrým hlubokým příkopem pod písm. D a řezem E, jak je patrné z půdorysu. Vně příkopu je val opatřený rondely a obstojnou palisádou. Dále je na zámku na 80 sáhů hluboká studna vytesaná do skály (písmeno F). Před zámkem leží pod písmenem G pěkný srovnaný přístup s možností jeho osazení děly k ochraně zámku. Jelikož pak by zámek mohl být snadno osazen nepřítelem, bylo by potřebné: 1. vnější val H a rondely I demolovat a materiálem zaházet příkop D, 2. studnu F zasypat, 3. ve vnitřní hradební zdi sejmout tři věže A, B, C a dále pokoje neboli obydlí nechat neopravené.*“[288]

[287] NA – Fideikomisní spisy, i. č. 138, kart. 1001, Inventář statků Veliš a Kopidlno 1650.

[288] NA – Militare, kart. 150, 19. 9. 1658, fol. 2–2v, č. 3, pres. 19. listopadu 1658. Text odkazuje na písmena v nezvěstném plánu.



Obr. 2. *Veliš (okr. Jičín), popis hradu, který vyhotovil Francesco Pieroni v roce 1658. Originál textu je umístěn na dvou stranách, pro tento příspěvek byly obě části spojeny. Úprava Jiří Úlovec.*

Demolice hradu proběhla v následujících letech, čímž končí historie Veliše jako stojícího hradu. Bohuslav Balbín proto mohl v roce 1681 již jen konstatovat toto: *„Veliš, v Hradeckém kraji, 10 mil od Prahy, nedávno zřícený. Dost často jsem v něm pobýval."*[289] K jeho zániku ovšem nevedla jen řízená demolice, ale také rozhodnutí a povolení, vydané v roce 1687 Františkem ze Seidlern, teh-

[289] BALBÍN B., *Krásy a bohatství*, c. d., s. 263.

dejším správcem panství, aby konvent jezuitského kláštera v Jičíně mohl použít materiál z hradu na výstavbu zámku v Milíčevsi. Obdobně byl z materiálu získaného těžením ve zříceninách vystavěn vrchnostenský poplužní dvůr ve Starém Místě.[290]

V době, kdy hrad byl již jen zříceninou, vzpomínal na jeho starou podobu a nádheru již několikrát zmíněný Bohuslav Balbín. Jeho vzpomínky jsou pro poznání Veliše významné, proto je zde uveďme v plném znění: „*Veliš, velmi pevný hrad, jenž za nedávných švédských válek nikdy nebyl dobyt nepřáteli, ačkoli ho hájila jen hrstka císařských vojáků. Po ukončení válek byl hrad stržen (toto usnesení ani neschvaluji, ani neodsuzuji), ačkoli ve válečném čase to bylo jediné útočiště pro všechny ze sousedství. Jako chlapec jsem dost často viděl, jak na tento hrad, svůj majetek, přicházel z blízkého města Jičína frýdlantský vévoda Valdštejn, aby se potěšil pohledem na něj i široké okolí viditelné na mnoho mil. Na tomto hradě byla studně obdivuhodně vyhloubená do kruhu až do samých základů, takže vypadala jako nějaký kráter. Byla nesmírně hluboká. Když jsem jako chlapec tajně do ní hodil kamínek, přeříkal jsem dvakrát otčenáš a andělské pozdravení, než jsem konečně uslyšel kamínek dopadnout s velkým rámusem na hladinu. A to jsem ho nehodil přímo a svisle, ale tak umně, aby se kamínek dotkl skalního bloku. Viděl jsem proslulou studni na hradě v* [Štýrském] *Hradci. Studně tam je zpevněna čtvercovými kameny, vede až k řece Muře a je to dílo zajatých Turků. Vím však, že tato velišská studně si v ničem nezadá s onou hradeckou, a to nemluvím o děvínské, která je ještě daleko hlubší.*“[291]

Obdobně vzpomínal na hrad jiný barokní historik, Jan František Beckovský, člen řádu křižovníků s červenou hvězdou. O hradu si zapsal toto: „*Ten hrad Veliš byl jistě pevný a k odporování moci nepřátelské způsobný; nebo za časů do Čech švédského vpádu nepřátelé častěji se o něj pokoušeli, ale pokaždé od malé hrstky císařského lidu v něm ležícího odehnáni byli. Potom pak, když Švédové z Čech vytáhli, ten hrad a jiní mnozí v Čechách hradové slavní na rozkaz císařský rozbořen byl, ku kterému všichni okolní obyvatelé v nepřátelských vpádech své útočiště měli a do něho své věci jakožto do místa bezpečného vezli. Na ten hrad Albrecht Valdštejn, frýdlantský kníže, jemuž město Jičín i ten hrad s mnohými jinými panstvími velkými přináležel, častěji z Jičína vyjížděl a z něho na mnoho mil okolní položení zhlížel.*“[292]

Velice významný pramen zůstal dochován z let 1698 až 1700. Je jím mapa vokšického dvora s okolními pozemky (obr. 3 až 5), v jejímž levém dolním

---

[290] O tom např. SEDLÁČEK, A., *Hrady* 5, c. d., s. 263.

[291] BALBÍN B., *Krásy a bohatství*, c. d., s. 281–282.

[292] BECKOVSKÝ, J. F., *Poselkyně* 1, c. d., s. 658.

rohu její autor, Andreas Bernard Klauser, zachytil na vedutě tehdejší stav velišské zříceniny s popisem „*Alt Welisch*", tj. starý Veliš, a v pravém dolním rohu pak podobu hradu před zánikem s popisem „*Prospect des vorhin im Flor gestandenes Hauses alt Welisch*", tj. nákres starého hradu Veliše v době rozkvětu.[293]

Mladší období již není na prameny přibližující podobu hradu bohaté. Dosud známé informace pocházejí bohužel až ze závěru 18. a z 19. století. Sdělnou hodnotu má zejména olejomalba z 18. století, znázorňující ideální podobu hradu před jeho zbouráním od jihu,[294] k níž posloužila neznámému autorovi jako předloha veduta z mapy z let 1698 až 1700, obdobně jako příslušná sekce tzv. josefského vojenského mapování z let 1764 až 1767,[295] na níž je zachycena ves Podhradí s hradním kopcem, na jehož vrcholu je vyznačen okrouhlý půdorys hradu bez podrobností (obr. 6). Chudá na detaily je veduta od Jana Antonína Venuta (obr. 7), pořízená 19. května 1797.[296] Více informací zveřejnil topograf Jaroslav Schaller v roce 1790. V popisu uvedl toto: „*Welisch, Weliss nad Jičínem, předešle dobře opevněný, dnes ale ve vlastní suti pohřbený horský zámek, který Vilém Trčka opatřil silnou hradbou, hlubokým příkopem a studnou vytesanou ve skále, který je obkroužen okázalou oborou. Leží 10 obecných mil od Prahy a je vzdálen tři čtvrtě hodiny jihozápadně od Jičína. V roce 1628, dne 1. března, vyhotovil Albrecht z Valdštejna darovací list, jímž usadil na tomto zámku 12 františkánských mnichů a k jejich potřebné výživě poukázal vsi Štidla a Křelina s tamtéž ležícím lesem, dále ročně 40 strychů žita, 8 věder kaprů, 6 věder štik, týdně jeden máz piva a dva poddanské dvory k založení poplužního dvora, a také 6000 zlatých k založení kláštera a františkánského kostela. Toto založení ale nebylo uskutečněno, poněvadž týž zakladatel brzo nato zemřel v Chebu. Zámek sloužil během třicetileté války císařským vojákům jako pevnost proti Švédům, od nichž nebyl přes veškeré*

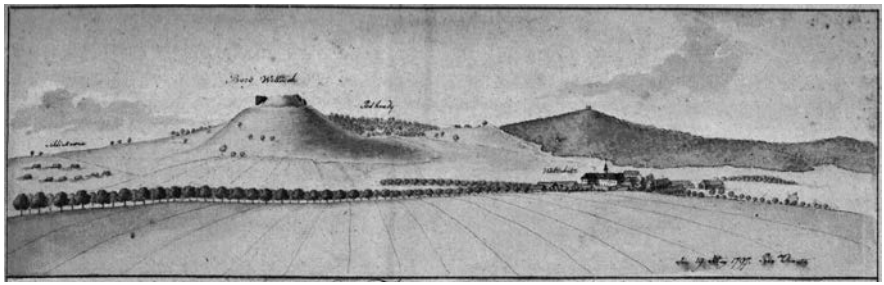
---

[293] SOA v Hradci Králové – Ústřední správa šlikovských velkostatků Jičíněves, i. č. 543, mapa č. 31, Dvůr Vokšice – pozemky, rok 1698, Andreas Bernard Klauser, kolorovaný rukopis na pergamenu, grafické měřítko (25 zemských provazců, každý po 52 loktech = 16,2 cm), rozměry 70 x 61. Mapu publikoval např. ROUBÍK, František. *Z české oficiální kartografie před rokem 1785*. Časopis Společnosti přátel starožitností českých 58, 1950, s. 129–142, na s. 133 obr. 2 celá mapa, na s. 133 obr. 3 výřez s vedutou Veliše před zničením, naposledy pak *Východočeská panství na mapách*: *katalog výstavy 9. a 11. června 2016.* Zámrsk 2016, s. 92–93, mapa pozemků vrchnostenského dvora Vokšice.

[294] Originál uložen v Regionálním muzeu a galerii Jičín, které také vydalo jeho reprodukci v roce 1999 na pohlednici.

[295] Josefské vojenské mapování, sekce č. 60. Dostupné na adrese oldmaps.geolab.cz, černobílá kopie sekce č. 60 s popisem uložena v NA.

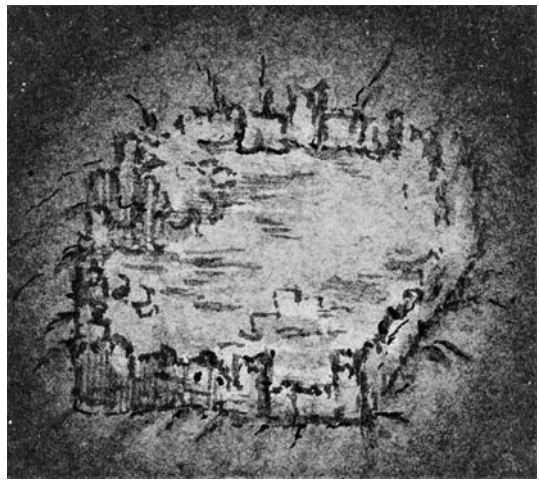
[296] Skicář s vedutou uložen v Národním památkovém ústavu – ÚPS Praha, státní zámek Žleby, ZL 8989. Reprodukce zveřejněna v knize VESELÝ, Aleš (ed.) .. et al. *Jan Antonín Venuto a jeho dílo.* Havlíčkův Brod 2018, s. 292 dole.



Obr. 7. *Veliš (okr. Jičín), pohled na hrad. Stav 19. května 1797, skica Jana Antonína Venuta, originál ve skicáři uložen sbírkách státního zámku Žleby.*

úsilí nižádným způsobem dobyt. Po uzavření míru však byl tento pevný zámek na císařský rozkaz zbořen.“[297]

Z let 1810 a 1815 se dochovaly dvě mapy pozemků kolem vrchu s hradem, obě vyhotovené Emanuelem Ernstem Dellischem z Jičíněvsi, lesním inženýrem a přísežným zemským měřičem.[298] Na starší je v místě hradu vyznačen vrchnostenský kamenolom (*„Herrschaftlicher Steinbruch“*), na mladší vyznačil okrouhlý půdorys zříceniny s poměrně vysokými zbytky zdiva (obr. 8).



Obr. 8. *Veliš (okr. Jičín), plán pozemků kolem vrchu se zříceninou hradu. Stav kolem roku 1815.*

Další popis zřícenin zveřejnil v roce 1835 topograf Johann Gottfried Sommer: *„Na vrcholu kopce Veliš se spatřuje ještě některé zdivo prastarého hradu Veliš, vystavěného původně již ve 12. století Zdeňkem z Valdštejna, Vilémem Trčkou v 16. století rozší-*

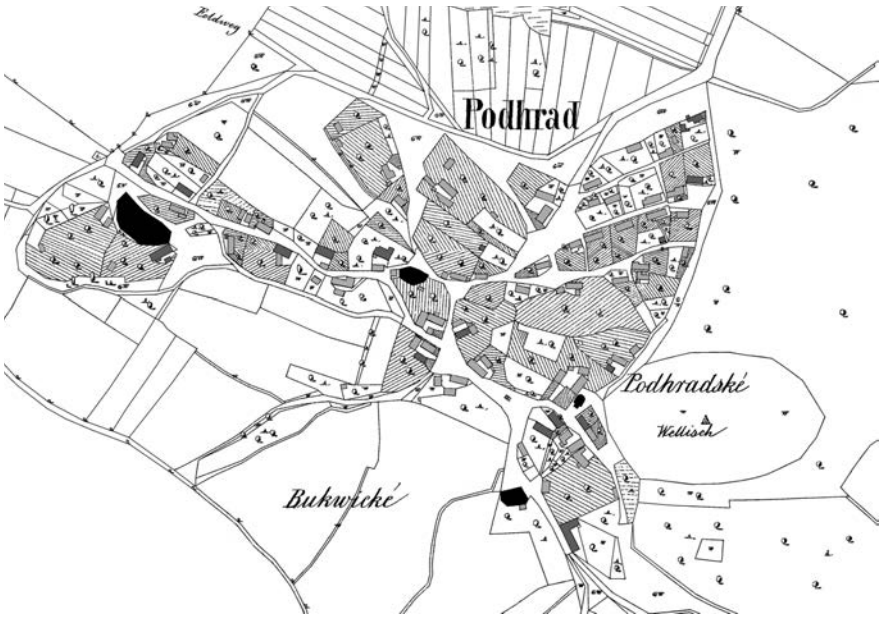
---

297 SCHALLER, J., *Topographie*, c. d., s. 68–69, č. 1.

298 SOA v Hradci Králové – Ústřední správa šlikovských statků, i. č. 671, mapa č. 160, Mapa panského lesa, kamenolomu a polí, rok 1810, autor Emanuel Ernst Dellisch, Jičíněves, lesní inženýr a přísežný zemský měřič, rukopis, kolorováno, papír podlepený plátnem, měřítko grafické (měřítko 110 vídeňských sáhů), rozměry 45 x 27 cm, a i. č. 670, mapa č. 159, Mapa vrchu Veliš (*„Plan der Berge Wellisch“*), rok 1815, stejný autor, rukopis, kolorováno, papír podlepený plátnem (měřítko 150 vídeňských sáhů), rozměry 57,5 x 45 cm.

řen v mocnou tvrz, pokládanou do smrti Albrechta z Valdštejna za nepřemožitelnou, kdy byla na rozkaz císaře Ferdinanda II. rozbořena. Několik malých kanónů, které tu byly rozestavěny, je dosud schováno v hraběcí šlikovské zbrojnici v Kopidlně. Poslední zničení se událo v roce 1678, kdy bylo povoleno jičínským jezuitům vystavět ze zbývajícího kamení jejich zámek Milíčeves. Na jižní straně kopce kázal Albrecht z Valdštejna vysadit vinnou révu, pročež toto místo nese ještě dnes jméno Weinberg [tj. Vinice, pozn. aut.], *ačkoliv zde v současnosti zůstávají, jako na celém kopci, jen ovocné sady.*"[299]

Ves Podhradí s hradem zachytila samozřejmě také mapa stabilního katastru z roku 1842 (obr. 9). Jelikož zbytky hradu byly v době jejího pořízení nevýrazné a pak také vzhledem k účelu mapy, která byla zhotovena především k zachycení majetkové situace v katastru, v ní je znázorněn jen schematicky.[300] František Alexander Heber bohužel nestačil hrad Veliš do svého souborného díla zařadit, v posledním, sedmém svazku jeho díla je proto přiložena alespoň



Obr. 9. *Veliš (okr. Jičín), výřez z katastrální mapy vsi Podhradí. Místo zříceniny hradu je znázorněno při východním okraji zástavby. Plně značeny vodní plochy a toky, tmavě šedě budovy z nespalného a světle šedě budovy ze spalného materiálu. Stav v roce 1842, kresba Jiří Úlovec.*

[299] SOMMER, J. G., *Das Königreich Böhmen*, c. d., s. 115 u č. 2.

[300] NA, Indikační skica obce Podhradí, Bydžovsko 305.



Obr. 10. *Veliš (okr. Jičín), ideální podoba hradu před zbouráním. Kresba Josefa Harnische podle mapy z let 1698 až 1700.*

veduta hradu.[301] Znázorňuje opět jeho ideální podobu, kterou měl před zbouráním (obr. 10).

Barvité svědectví o devastaci zbytků hradního zdiva zanechal autor, který ho zveřejnil pod iniciálami J. B. L. v roce 1855. Jeho důležitost spočívá v tom, že zřícenina tehdy ještě nebyla poškozena masivním lámáním kamene: *„Když pisatel toho ponejprv výšinu Velišskou navštívil, vyhrabávaly děti z blízkého Podhradí drobnější kameny ze zasypaných zdí a s kyprým rumem dolů je hrnuly. Při druhé návštěvě v den sváteční viděl, kterak se chasa a odrostlí synkové z okolí bavili vylamováním největších kamenů ze zdí, jež pak se zvláštním zalíbením s vrchu dolů do ovocného sadu velišské fary kutáleti nechávali, hubíce tím ve hrubé nevědomosti své ctihodnou starobylost i užitečné stromoví. Kdo s hůry hledě v dolejších okolních sadech rozmetané kameny co rozptýlené ovce pasoucího se stáda spatří, pozná, že podobné sváteční zábavy tuto nejednou se již provozovávaly. Zříceniny historických staveb na blízku obydlených osad bývají největším lákadlem milovníkům laciného staviva a padají jim obětí, tuto ale zároveň se kazí kvůli hrubé, lehkomyslné zábavě.*

[301] HEBER, František Alexander. *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser.* VII. díl. Praha 1849, kresba hradu podle mapy z let 1698 až 1700 od Josefa Harnische, vydal K. V. Medau v Praze, rozměry 124 x 183 mm.

Opatrným odstraněním rumu a sutin dala by se ještě znamenitá část nižších zasypaných zdí a snad i nějaké sklepy objeviti; tím by se zdi nyní nepatrně z rumu čnějící staly vyššími a lehkovážným bořitelům nepřístupnějšími, a vůbec mohly by se ‚nepatrné zbytky' celého hradu patrnějšími učiniti. Špatných cest a močálovitých polí jest v nejbližším okolí dost, kam by se hrubší sutiny a zúrodňující rum odvážet mohly, a všeliké železné a jiné starobylé předměty, které by se při tom ještě našly, neztratily by se, jako teď, když od dětí náhodou vyhrabány byvše, v okolních chalupách se povalují. Snad by se i na onu památnou studni přišlo, kterou Beckovský ve své kronice za jednu z nejhlubších ve světě vydává a jejížto zasypané prameny nepochybně studánkou v půli vrchu naproti Vokšicům se nalézající opět průchod na světlo si opatřily. Na faře velišské chová se staré vyobrazení hradu Veliše, jak za času své slávy vypadal; nemohla-li by se kopie toho obrazu pro Museum zjednati? R. 1852 ukazovali mně u p. představeného v Podhradí některé zcela zachované kamenné mlaty a železné hroty šípů, které prý se někdy na okolních polích vyorávají. Za hlavní bořitele hradu pokládá zdejší lid jesuity, jižto prý sobě z tohoto hradu, když zbořen býti měl, stavivo k vystavění své bývalé residence, nynějšího v krásnou vlaskou vilu proměněného zámku v Miličevsi, od nábožné vrchnosti vyprosili a vybírali."[302]

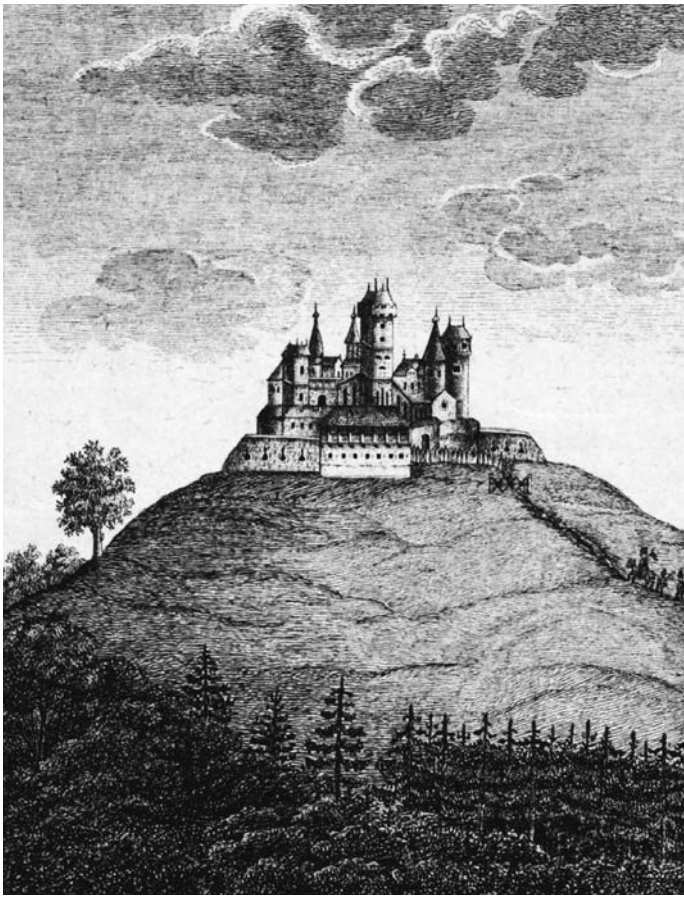
Z druhé poloviny 19. století pochází spíše kuriózní zobrazení hradu od rolníka, písmáka a národopisného badatele Jana Evangelisty Konopase (1833–1909), žáka Václava Krolmuse. Jan Evangelista si pořídil v roce 1847 skicář, do něhož si kreslil různé krajinné veduty. K častým námětům jeho skic patří kresby hradů, zhotovené různými technikami: tužkou, pastelkami i vodovými barvami.[303] Jedna z nich je věnována hradu Veliši. Další z několika variant ideální podoby hradu pochází z doby kolem roku 1850 (obr. 11).

Poměrně podrobný popis publikoval v roce 1887 samozřejmě August Sedláček. O zřícenině uvedl toto: *„Nynější hradiště, i když část jeho sebrána jest, lze připodobniti k pecce; dříve byly podoby vejčité, kteryžto tvar měl také podklad hory. Nynější Podhradí nemělo tohoto jména nadarmo, jsouc ke hradu přihrazeno zdí, z níž se jen nepatrné známky na pastvině pod hradištěm spatřují; také poloha Podhradí dobře nasvědčuje tomu, že bylo podhradím, ano leží na výšině a místě přírodou opevněném a pod bývalým hradem nepříliš hluboko. Na hradiště chodí se posud starodávnou cestou, kteráž od konce Podhradí vycházejíc, zvolna na hrad vede. Tam, kde jest viděti dosud základy polookrouhlé bašty, nacházela se první brána, z níž*

[302] J. B. L., *Připomenutí,* c. d., s. 335.

[303] Skicář je uložen v Muzeu Podbezdězí v Bělé pod Bezdězem, inv. č. MBB-K7784. Autor děkuje za informace vedoucí muzea Jitce Kotkové.

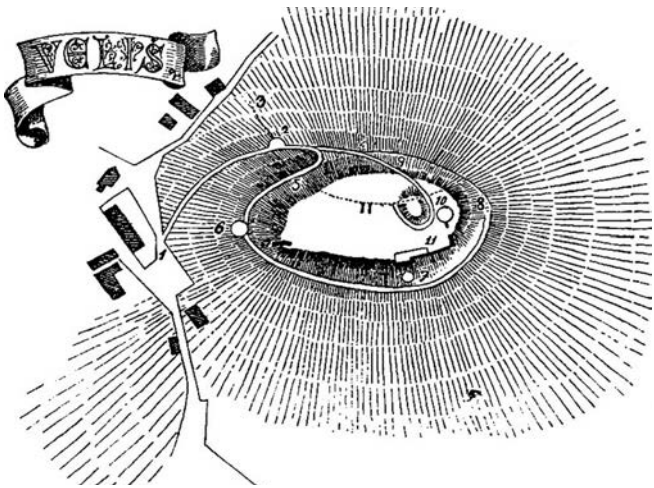
ani známky nezbylo, jediné že bašta o tom svědčí, že tu bývala. Na severní straně spatřují se po bedlivém pozorování základy zdí jdoucí dolů k podhradí, odkud vycházejíce, ploty aneb snad zdi část nynějšího podhradí na vrchu ležící zavíraly v podobě vejce, a tak ke hradu přihrazovaly. Něco výše nad touto baštou přijde se k druhé bráně, z níž nezbylo nic kromě prahů kamenných. Za touto branou dělila se cesta. Levostranná cesta vedla do vrchu, ale jest nyní vylomena docela, tak že počátek i konec její ve vzduchu visí. Zdá se, že to byla cesta pozdější, protože jest mnohem kratší než cesta pravostranná. Jak jsme nejednou pravili, vyžadovala bezpečnost pevných míst, aby přístup k nim byl znesnadněn překážkami a vinutými cestami. Podle této levé cesty ovšem se táhla hradba až na temeno vrchu. Pravostranná cesta otáčí se náhle k jihozápadu a vede zvolna do vrchu až ke zbytkům třetí brány. Tato jest znamenána zase baštou podle našeho zdání polookrouhlou, ale na jednom starém obraze hranatou. Brána tato byla výborně položena. Stojíc nevysoko nad tím místem, odkud cesta k hradu vybíhá, dobře byla způsobena k obhajování této cesty, sama však byla chráněna dobře horním hradem, zejména okrouhlou věží nad ní stojící, z níž ještě kus zdi zbylo. V těchto místech točí se cesta k východu a jde pod horním hradem. Zavíraly ji bezpochyby hradby aneb ploty a vedla úzkým parkánem. Hezky veliký kus za třetí branou spatřují se po levé ruce ještě znamenité zbytky stavení úplně sesutého, takže viděti jen tuto venkovskou stranu. Pod tím při samé cestě je prohlubeň snad z bývalé studně pocházející. Dotčené stavení spatřuje se na starém



Obr. 11. *Veliš (okr. Jičín), další veduta s ideální podobou hradu před zbouráním. Originál uložen v Archivu Národního muzea.*

obraze Veliše na pravém konci a výstupek tohoto stavení, jak viděti na obraze, spatřuje se podnes na zbytcích jeho. Parkán pokračuje potom a končí se tam, kde je Velišská hora odlomena. Před tím mohlo se jít po něm, až se přišlo ke druhé bráně.

Horní hrad byl na onen čas zjevem velebným, skupením stavení rozmanité výšky a rozmanitého tvaru, na něž se milo bylo dívati. Patříce na stará vyobrazení Veliše, z nichž jedno starším se být zdá a druhé z r. 1650 pochází, litujeme velice, že krásná tato stavba a někdy ozdoba krajiny vzala za své. Hlavní částí hradu byla veliká čtverhranná věž, asi vprostřed hradu stojící, z hrubého štukoví vystavená. Měla sedlovitou střechu a cimbuří povydané k lepší obraně jejího okolí. Z ostatních stavení hlavně pozorujeme dva domy na jižní straně hradu stojící. Kromě toho tu bylo několik vížek, aby se každá část hory střílením zastihnouti mohla. Z těchto někdy malebných stavení na ten čas nic nezbylo, kromě skrovných zdí základních, jam a kopců. Patrno jest, že tu bylo od posledních 200 let strašně řáděno a že snad celé Podhradí ze zřícenin Veliše vystavěno jest."[304] K popisu přiložil rovněž velmi schematický náčrt zříceniny (obr. 12).



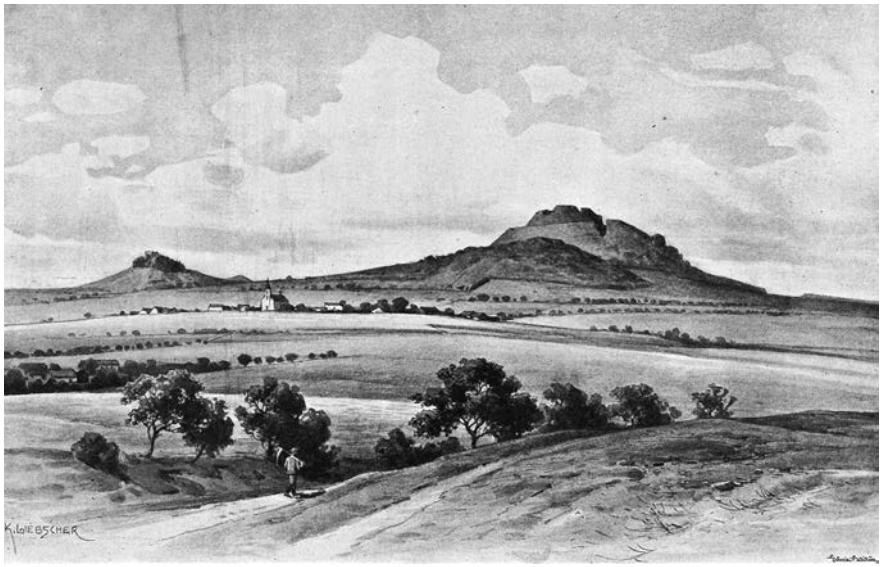
Obr. 12. *Veliš (okr. Jičín), plán zříceniny hradu. Číslo 1 označuje konec vsi Podhradí, odkud cesta na hradiště vybíhá, 2 bašta u první brány, 3 nepatrné známky hradby podhradské, 4 druhá brána, 5 cesta podlé dolního zavření, 6 druhá bašta, 7 prohlubeň, snad studně, 8 místo, kdež také prohlubeň na způsob předešlé bývala, 9 cesta na hrad, 10 místo horní brány s věží, 11 zbytky stavení. Čárka tečkovaná znamená, co z hory roku 1883 bylo odlomeno. Stav před rokem 1887, reprodukce publikována v knize SEDLÁČEK, A., Hrady, zámky a tvrze Království českého, 5. díl, Podkrkonoší, s. 252.*

Krátkou informaci zveřejnil v roce 1902 Karel Hoffman: *„Velkolepý hrad Veliš byl as r. 1680 z rozkazu císařské vlády zbořen, z materiálu jeho pak postavena jezuitská kolej v Jičíně (nyní kasárna) a zámek v Milíčevsi. Ještě před několika léty využitkoval se kámen ze staré zříceniny ke stavbám. Dnes už není téměř žádné známky po dřívějším hradě a na místě, kde stával, otevřen jest rozsáhlý lom čedičový."*[305]

---

[304] SEDLÁČEK, A., *Hrady* 5, c. d., s. 252–253.

[305] HOFFMAN, Karel. *Statisticko-topografický popis velkostatku patřícího Vysokorodému pánu Ervínu hraběti Schlikovi*. Praha 1902, s. 8 (použitý exemplář uložen v SOA v Hradci Králové, Rodinný archiv Šliků, i. č. 661, kart. 93).



Obr. 13. *Veliš (okr. Jičín), zřícenina hradu. Kresba Karla Liebschera publikována v knize Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělců českých. Vede Alois Jirásek. Díl 14, Severní Čechy, část 2, Praha 1908, s. 39.*

Z uvedených popisů plyne, že hrad sloužil k lámání kamene jako laciného zdroje stavebního materiálu již od záměrné demolice, tedy od počátku šedesátých let 17. století. Ve druhé polovině 19. století však byl v prostoru bývalého hradu otevřen regulérní lom, v němž se dobýval čedič. O jeho počátcích píše podrobněji August Sedláček toto: *„Asi r. 1879 pronajal jistý úředník panství [v]okšického, Čech prý rodem, Veliš k lámání kamene jednomu sousedu podhradskému, jako by okolo Jičína o kámen zle bylo; Podhradští vylámali jeden bok úplně a kromě toho vehnali štolu do kopce, aby z jeho vnitřku kámen vylamovati mohli. Jest to pokračování neblahého rýpání ve krásných chlumech jičínských, a bezpochyby ještě není konce. Ráz krajiny, kteráž jest jediná toho způsobu, se ruší a kazí a Veliš, jenž se v ní krásně odrážel, vyhlíží nyní jako mrtvola liticemi rozsápaná, jejížto střeva stranou poházely."*[306]

Lom byl v provozu až do počátku 20. století a jeho činnost zbytek hradu prakticky zničila. Jako doklad může posloužit fotografie, publikovaná v roce 1916[307] a zachycující holé temeno hradního kopce se zbytky zdiva (obr. 14). Po vzniku Československé republiky se však začaly ozývat hlasy, nabádající

[306] SEDLÁČEK, A., *Hrady* 5, c. d., s. 252.

[307] *Po troskách*, c. d., s. 255.



Obr. 14. *Veliš (okr. Jičín), zřícenina hradu. Stav před rokem 1916.*

k ukončení jeho činnosti a ochraně zbylých částí hradu. Těžba byla proto ukončena a hradní vrch uzavřen, takže na povrchu se jevilo vše v pořádku. Nicméně opak byl pravdou. Dne 18. května 1923 upozorňoval řídící učitel František Pour z Veliše okresní správní komisi o pokračujícím lámání kamene ve zříceninách a na protějším vrchu Loreta. Jeho přípis byl 31. května zaslán ředitelství vokšického velkostatku, které 9. června 1923 odpovědělo v tom smyslu, že *„lámání kamene na kopci velišském nebylo prováděno velkostatkem, nýbrž že silniční erár vyvlastnil si právo kámen na kopci lámati a pronajal je"*. Okresní správní komise poté obecnímu úřadu městyse Podhradí doporučila, aby *„z moci mu příslušející zakázal bourání zdiva zbylého po hradu velišském a vyhrabávání hlubších jam na svazích vrchu. Dáváme o tomto usnesení věděti, žádajíce za sdělení, co ve věci byl obecní úřad učinil"*.[308] Další informace bohužel nejsou k dispozici, leč je možné konstatovat, že lámání kamene nepřestalo, jak dokládá kauza z roku 1927.

18. ledna 1927 zaslalo ředitelství vokšického velkostatku stížnost okresnímu úřadu, v níž se vyjadřovalo k tehdejší situaci takto: *„Ministerstvo školství a národní osvěty výměrem svým ze dne 23. března 1925 čís. jed. 18.926/25-V vyhovělo žádosti velkostatku ve Vokšicích a svolilo, aby až do odvolání mohl disponovati volně tak řečenou babinou, t. j. čedičovou sutí v lomě na vrchu Velíši, která však exploatována býti může pouze povrchově sběrem, a to jen ku správě a nikoliv stavbě cesty katastrální obce Podhradí. Hlavní však podmínkou jest, že potřebného kamene nesmí býti získáváno lámáním.*

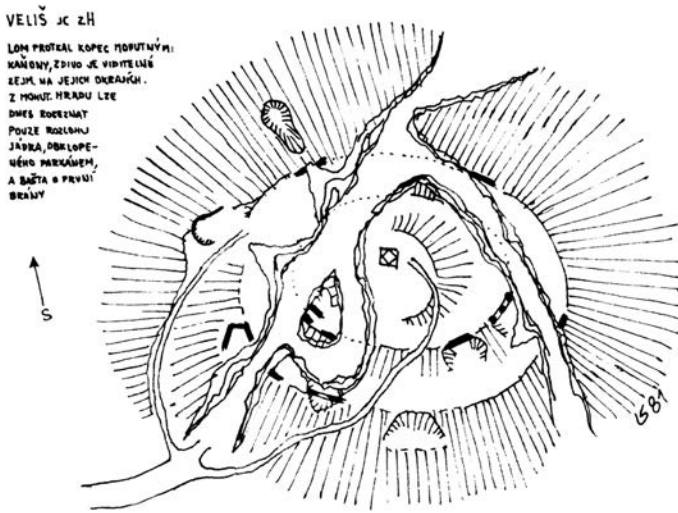
Poněvadž je v zájmu veřejném, aby dnešní dochovaný stav Podhrádského kopce neutrpěl svého rázu a že vzdor napomínání se stává, že kámen tam jest lámán a není možno trvale tam hlídače vydržovati, upozorňuje se obec Podhrádí, které jediné bylo povoleno kámen tam odebírati, že za žádných podmínek tento lámán býti nesmí,

[308] SOkA Jičín, Okresní zastupitelství Jičín, kart. 1, i. č. 58, Lámání kamene na Veliši. Stížnost učitele Františka Poura a odpověď ředitelství velkostatku.

a také četnickou stanici ve Veliši, by nad zachováním tohoto předpisu a výnosu ministerstva školství a národní osvěty bděla." Okresní úřad poté nařídil obecnímu úřadu v Podhradí přípisem z 26. ledna 1927 zákaz dalšího lámání kamene a za jeho dodržení je zodpovědný starosta. Zákaz byl přesto dále porušován, jak svědčí další dopis vokšického ředitelství velkostatků ze dne 27. července téhož roku. Ředitelství sdělovalo, že bylo oznámeno, *„že nejen různí občané z Podhradí na rozličných místech dále kámen lámou a tento i mimo katastrální obec Podhradí odvážejí, ale což obzvláště jest význačno, že i obecní strážník láme kámen pro obec. Ustanovili jsme tam jako přísežnou stráž zahradnického pomocníka, jehož napomínání však uposlechnuto není a on jako jednotlivec nemá možnost toto lámání zameziti.*" Závěrem pak požádalo okresní úřad o energický zákrok proti porušování ministerského výměru.

Okresní úřad nelenil a 30. července zaslal sdělení starostovi Podhradí s příkazem přijmout příslušná opatření. Starosta odpověděl již 7. srpna s tím, že *„vše jsem zařídil dle vašeho nařízení. Zákaz lámání kamene na vrchu Veliši nechal jsem vybubnovati a zároveň vyvěsil veřejnou vyhlášku*". Dále sděloval, že neví, kteří občané lámou kámen, obecní strážník však byl pověřen jen těžbou zásypu na správu obecních cest.

Upřímně řečeno, v předložených dokladech jde místy o hru se slovy. V ministerském výměru se hovoří o čedičové suti, která může být získávána pouze povrchovým sběrem, kdežto starosta hovoří o „lámání zásypu", což je jen těžko pochopitelný termín. Nicméně kauza pokračovala. 19. září 1927 píše opět ředitelství velkostatků ve Vokšicích okresnímu úřadu, že na jeho přípis z 12. září opětně opakuje, že *„sdělení obecního úřadu na Podhradí jest, pokud se týče zásypky na obecní cesty, jen potud správné, že památkový úřad dovolil, aby tento kámen byl sbírán, nikoliv však kopán, jak v mnohých případech jsme zjistili*". Věc nakonec skončila až 5. října 1927, kdy bylo učiněno oznámení na jednoho občana z Podhradí



Obr. 15. *Veliš (okr. Jičín), náčrt celkové situace hradu. Stav v roce 1981, zaměření a kresba Ladislav Svoboda, úprava Jiří Úlovec.*

a tři občany ze Šlikovy Vsi pro nezákonnou těžbu kamene, odůvodněné tím, že *„nedodržovali nařízení ohledně zákazu lámání kamene z vrchu Veliše, což všem muselo býti známo, poněvadž uvedený zákaz lámání kamene byl již dříve v obci vyhlášen"*.[309] Těžba tak hrad zcela zničila, takže případný zájemce na místě zhlédne jen nesouvislé zbytky zdiva a terénní stopy opevnění, jak zachytil na terénním náčrtu v roce 1981 Ladislav Svoboda (obr. 15).



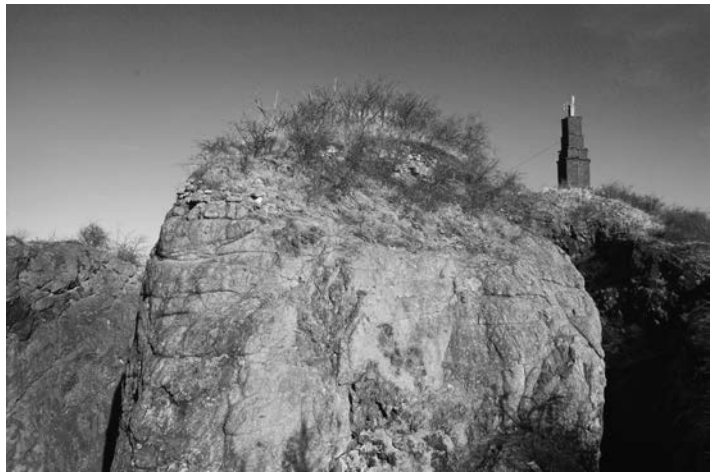
Obr. 16. *Veliš (okr. Jičín), hradní vrch od jihu. Stav 12. února 2011, foto Jiří Úlovec.*



Obr. 17. *Veliš (okr. Jičín), zbytek hradu od jihozápadu z přístupové cesty k hradu. Stav 12. února 2011, foto Jiří Úlovec.*

To jsou všechny informace, které se dosud podařilo shromáždit k historii hradu a jeho držitelů průzkumem písemných a tištěných dokumentů, starých map, plánů a vyobrazení. Plyne z nich, že vznikl jistě před rokem 1316, snad kolem roku 1300 společně s blízkým městem Jičín. Jako spolehlivá pevnost sloužil majitelům až do poloviny 17. století, po roce 1658 však byl na základě císařského nařízení zbourán. Zřícenina poté sloužila jako zdroj stavebního kamene, konečný úder jí však zasadilo otevření čedičového lomu ve druhé polovině 19. století, které dovršilo její zkázu a proměnilo ji v pouhý stín bývalého hrdého sídla (obr. 16 až 18).

[309] SOkA Jičín, Okresní úřad Jičín I, kart. 809, i. č. 2030, Neoprávněné lámání kamene na Veliši.



***Obr. 18**. Veliš (okr. Jičín), osamocené skalisko uprostřed lomu se zbytky zdiva hradu, v pozadí observační pilíř. Stav 12. února 2011, foto Jiří Úlovec.*

Nyní zbývá provést ještě podrobnější průzkum se zaměřením na hledání odpovědí k dosud neznámým etapám historie hradu a konečně také zhodnotit výsledky povrchového průzkumu a pokusit se načrtnout pravou a věrnou stavební podobu hradu a její změny v průběhu staletí.

Burg Veliš, ihre Geschichte und Besitzer

Die Burg Veliš (Welisch) wurde südwestlich von Jičín (Jitschin) auf dem gleichnamigen Berghügel oberhalb des Dorfes Podhradí (Podhrady) gegründet. Das gleichnamige Dorf Veliš, östlich der ehemaligen Burg gelegen, wird bereits in den Vierzigerjahren des 12. Jahrhunderts erwähnt, während die Burg deutlich jünger ist. Sie wurde offenbar Ende des 13. Jahrhunderts im Auftrag von König Wenzel II. im Rahmen der hiesigen Landschaftsbesiedlung angelegt. Die erste urkundliche Erwähnung erfolgte im Jahr 1304 als königlicher Besitz. Später gelangte sie in den Besitz der Adelsfamilien Ronovec und Waldstein, bis sie 1327 von Benesch von Wartenberg als Pfand erworben wurde. Seinen Nachkommen gehörte sie bis 1434. Die nächste Besitzerin, Adelsfrau Machna von Wartenberg und Wesele, vermachte sie 1438 dem Verwandten Hašek (Haschek, Haßko) von Waldstein. Ab 1452 gehörte sie dem Landesverwalter und späteren böhmischen König Georg von Podiebrad, danach seinen Söhnen. Von ihnen erwarb sie der Unterkämmerer Samuel von Hrádek und Valečov (Samuel von Hradek und Waletschau), doch 1488 verkaufte er sie an Mikuláš d. Ä. Trčka von Lípa auf Vlašim (Nikolaus d. Ä. Trtschka von Leipa auf Wlaschim).

Seine Nachfolger besaßen Veliš mit dem Gut bis zu Beginn des 17. Jahrhunderts. Der letzte Trčka, Johann Rudolf, verkaufte das Gut Veliš 1606 an Jindřich Matyáš von Thurn (Heinrich Matthias von Thurn). Heinrich war einer der führenden Kommandeure des Ständeheeres während des Ständeaufstandes 1618 bis 1620. Nach der Niederlage des Aufstandes verließen er und sein Sohn Böhmen, sein Besitz wurde konfisziert und das Gut Veliš am 22. Juli 1622 an Albrecht von Waldstein verkauft.

Letzterer schloss Veliš mit der Herrschaft Jičín (Jitschin) zusammen und dadurch verringerte sich die Bedeutung der Burg und der ehemaligen Herrschaft. Die Burg wurde zur Militärstationierung und Herrschaftsverwaltung umgestaltet. Als Befestigung kam sie im andauernden Konflikt des Dreißigjährigen Krieges kaum zur Geltung. Deshalb wollte sie Waldstein in ein Kloster für den Franziskanerorden umfunktionieren. Aufgrund seines Todes am 25. Februar 1634 blieb ihm somit keine Zeit, das Vorhaben umzusetzen. Der Jitschiner Besitz mit Veliš wurde von Heinrich Schlick, seinem ehemaligen Rivalen, erworben.

Den Dreißigjährigen Krieg überstand die Burg ohne Beschädigung, doch Kaiser Ferdinand III. beschloss 1658, einige Burgen in Böhmen, darunter Veliš, zu zerstören. Die besprochene Burg wurde dann größtenteils abgerissen und somit in eine Ruine verwandelt. Als Teil der Herrschaft gehörte sie weiterhin den Schlicks, die sie bis ins 20. Jahrhundert besaßen.

Schriftstücke können die architektonische Form der Burg nur teilweise beschreiben. Daraus geht hervor, dass sie irgendwann vor 1327 beschädigt wurde, aber die Pfandsinhaber haben sie erneuert. Ihr Bestandteil war eine Kapelle, die 1392 urkundlich erwähnt wird. Jüngere Dokumente enthalten zahlreiche Hinweise zu der Burg, ohne konkrete Angaben zu ihrer Form und zu ihrem Aussehen zu machen. Erst der Geschichtsschreiber Bohuslav Balbín führt an, dass um 1591 auf Veliš Vilém Trčka (Wilhelm Trtschka) lebte, der sich um die Burg kümmerte und sie neu befestigen und ausbauen ließ.

Berichte aus der Zeit des Dreißigjährigen Krieges beziehen sich ausschließlich auf die militärische Besatzung und ihre Verpflegung. Erst vom 16. Mai 1650 ist ein sehr kurzgefasstes Inventar der Burg erhalten, das die Ausstattung einiger Räumlichkeiten beschreibt, darunter auch der Rüstkammer. Daher ist die heutzutage leider verschollene Beschreibung mit Plan von Francesco Pieroni aus dem Jahr 1658 die wichtigste zur Kenntnis ihrer architektonischen Form. Die einst feste Burg verwandelte sich somit in eine Ruine, die seit Ende des 17. Jahrhunderts mehrfach beschrieben und abgebildet wurde. Am bedeutendsten sind die Veduten am Plan des Meierhofes Vokšice (Wokschitz) aus den Jahren 1698 bis 1700. Spätere Veduten und Beschreibungen reichen nicht aus, um die architektonische Form der Burg und ihre Entwicklung zu begreifen. Ab der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts wurden die Ruinen als Baumaterial genutzt und 1879 wurde hier sogar ein regulärer Steinbruch eröffnet, der das Zerstörungswerk vollendete. Die Bausteingewinnung hat die Burg total zerstört, wir können nur noch unzusammenhängende Mauerreste und Geländespuren der Befestigungsanlage erkennen.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

„LEBKA NASKRZ, ŽE SE MŮŽE V NÍ MOZK SPATŘITI“[1]

Frýdlantský lenní statek Bílsko a zavraždění jeho majitele, frýdlantského kancelářského rady Adama Neffa

Marek Starý

Mezi četné frýdlantské lenní statky, spojené s krátkou existencí „šťastné země“ císařského generalissima Albrechta z Valdštejna, patřilo také Bílsko. Šlo o statek drobný, omezující se na jedinou ves, rozkládající se asi dvanáct kilometrů jihozápadně od Jičína.[2] Přesto jeho osudy nejsou v žádném případě nezajímavé a zaslouží si mnohem větší pozornost, než jakou jim dosavadní historiografie věnovala. Tím spíše, že v bílském dvoře došlo na počátku třicátých let 17. století ke zločinu, který určitě vzbudil ohlas v širším okolí. Nejen o něm přinášejí pozoruhodné informace dosud nevyužité archivní prameny, dochované v někdejší registratuře centrálních orgánů frýdlantského vévodství. Jejich zpřístupnění a zaplnění několika bílých míst v regionálních dějinách jsou snad málo ambiciózním, ale jistě smysluplným cílem tohoto skromného příspěvku.

Dějiny Bílska v období raného novověku zpracoval v hrubých obrysech fenomenální historik, genealog, heraldik a sfragistik August Sedláček v pátém

[1] Tato studie byla zpracována s podporou Grantové agentury ČR jako výstup z projektu č. č. 21-11500S *„Budování ‚šťastné země'. Vznik a vývoj Frýdlantského vévodství“*. Citát v originále zní: *„lepka naskrz, že se může v ní mosk spatřiti“*.

[2] Bílsko, dnes část obce Údrnice, okres Jičín, obec s rozšířenou působností Kopidlno. Srovnej též PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách*. Díl I., A–H. Praha: ČAVU, 1947, s. 75 (č. 2). Možno doplnit, že součástí frýdlantského vévodství byla shodou okolností ještě jedna stejnojmenná ves, rovněž v jičínském okrese (dnes obec Bílsko u Hořic, obec s rozšířenou působností Hořice). Ta byla nicméně součástí hořického komorního panství.

díle svých Hradů, zámků a tvrzí království Českého.[3] Bílsko se stalo samostatným šlechtickým statkem vlastně teprve v roce 1554, kdy ho Jan Haugvic z Biskupic, k jehož dílu kopidlenského panství připadlo, prodal za 710 kop pražských grošů Václavovi Chvalovskému z Ledec.[4] Podle příslušného vkladu šlo pouze o ves s poddanskými usedlostmi, z nichž plynuly poddanské dávky, byla tu také krčma. Další příslušenství je pouze zahrnuto do stereotypního výčtu („*s dědinami, lesy, potoky, rybníky, robotami, kurmi*"), který byl v různých obměnách v tomto typu zápisů používán a o konkrétním rozsahu převáděného majetku nevypovídá prakticky nic.

Chvalovští z Ledec se řadili mezi nižší šlechtu, příslušníci tohoto rodu nevynikli ani v politice, ani na polích cti a slávy a v 16. století již dožívali na drobných statcích. Bílsko se jim ale zjevně podařilo poněkud zvelebit – když totiž Karel Chvalovský zapisoval v roce 1581 své choti Kateřině ze Šanova vdovské věno, učinil tak na „*tvrzi Bílsku, dvoru pop[lužním] s pop[lužím], vsi tudíž Bílsku a d[vorech] k[metcích] s p[laty], s dědinami, lukami, lesy, potoku, rybníku, mlejnu náchlebním, s robotami, kury, vejci i s jiným vším a všelijakým k tomu příslušenstvím*".[5] Z toho je patrné, že se Chvalovským podařilo postavit jistě spíše skromnou, ale přeci jen aspoň v základní míře reprezentativní renesanční rezidenci a poplužní dvůr. Nově se objevila též zmínka o mlýnu, který se nacházel na Bílském potoce pod hrází dnešního Bílského rybníka.

Po Karlovi dědily jeho sestry Veronika, provdaná Sudkovská, a Markéta, provdaná Maternová. Markéta ale v roce 1583 všechny své nároky postoupila sestře za finanční náhradu.[6] Veronika pak převedla svá práva k Bílsku na svého manžela, Jana Sudkovského z Henersdorfu,[7] a ten jí vzápětí na tomto statku opět zapsal vdovské věno ve výši 250 kop českých grošů a k tomu dalších 750 kop jako nadvěno. Rozsah majetku, na němž byly tyto částky pojištěny, byl přitom vymezen prakticky totožně jako o dva roky dříve.[8]

Další osudy Bílska jsou prozatím zahaleny rouškou tajemství. V dochovaných berních rejstřících z let 1603, 1615 a 1620 se jako samostatný statek neobjevuje, stejně tak nebylo předmětem konfiskačních procesů. Za jisté lze nic-

---

[3] SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království Českého.* Díl V. Podkrkonoší. Praha: F. Šimáček, 1887, s. 273.

[4] Národní archiv (=NA) Praha, fond Desky zemské, sign. Desky zemské větší (=DZV) 11, fol. F 30r–30v.

[5] DZV 21, fol. D 36r–D 36v.

[6] DZV 65, fol. R 27r–28r.

[7] DZV 24, fol. B 29r–29v (tento vklad byl ovšem do desk zapsán teprve v roce 1588).

[8] DZV 21, fol. R 12r–12v („*na tvrzi Bílsku, dvoru pop[lužním] s pop[lužím], na vsi Bílsku a d[vorech] k[metcích] s pl[aty], s dědinami, lukami, lesy, potoky, rybníky, mlejně, s robotami, kurmi, vejci, s jiným vším a všelijaký[m] k tomu příslušenstvím*").

méně považovat, že se statek záhy dostal do držení rodu Maternů z Květnice, do něhož byla provdána druhá Karlova sestra Markéta.[9] Jmenovitě se ovšem z přítmí dějin opět vynořilo teprve na konci dvacátých let 17. století, kdy byl jeho majitelem Jindřich Materna z Květnice.[10] První zmínka o jeho vlastnictví je ale shodou okolností zároveň dokladem o jeho pozbytí. Dne 1. března 1629 totiž Jindřich uzavřel smlouvu, jíž Bílsko prodal frýdlantskému, zaháňskému a meklenburskému vévodovi a císařskému generalissimovi Albrechtovi z Valdštejna.[11] Nutno dodat, že šlo o transakci svým způsobem nevyhnutelnou. Bílsko se nachází mezi Starými Hrady a Kopidlnem a obě tato dominia již v té době byla součástí frýdlantského vévodství, navíc právě na konci dvacátých let probíhalo intenzivně zaokrouhlování „šťastné země", v jehož rámci byly systematicky likvidovány dosud přežívající enklávy. Konkrétně Jindřich Materna neměl ostatně důvod se Valdštejnovu nátlaku příliš vzpěčovat, protože Bílsko podle všeho nedržel dlouho a sotva si k němu mohl vybudovat silnější vazbu. Navíc již předchozího roku koupil od Magdaleny Dobřenské z Kostelce (pustou) tvrz a poplužní dvůr Dolany nedaleko Kolína,[12] což signalizuje, že již v té době uvažoval o vytvoření nové majetkové základny v jiné části Čech.[13]

Česky psaná kupní smlouva mezi Jindřichem Maternou a frýdlantským vévodou již vůbec nehovoří o bílské tvrzi, která mezitím zjevně zanikla. Hypoteticky lze uvažovat, že k tomu mohlo nejspíše dojít v průběhu stavovského povstání, avšak doba byla celkově neklidná a o příležitosti ke zničení fortifikačně zřejmě jen symbolicky zabezpečeného sídla jistě nebyla nouze ani později. Rezidenční funkci tak musel převzít bílský poplužní dvůr. Součástí statku

---

9 Manželem Markéty byl Karel Materna z Květnice, který zemřel v roce 1604 v Kutné Hoře. NA Praha, fond Genealogická sbírka Dobřenský, i. č. 625.

10 Jindřich Materna († 1660) byl mladším synem Jiřího Jana Materny († 1607) a jeho první choti Anny Karlíkové z Nežetic. Po otci zdědil spolu s bratrem statek Březina v Táborsku, který ale jejich strýc Zikmund prodal v roce 1610 jako poručník za 12 000 kop míšeňských grošů Kryštofovi mladšímu Vratislavovi z Mitrovic. Smlouva byla intabulována do DZV 184, fol. E 20r–22v, v roce 1611 se pak k převodu panství přiznali i sami bratři Jiří Adam a Jindřich, jimž na to byla dána zemským soudem ad hoc léta. DZV 135, fol. L 18v–19r. Dlužno dodat, že v literatuře bývá Jindřich nezřídka zaměňován se svým vzdáleným příbuzným Jindřichem Zikmundem Maternou z Květnice, který Valdštejnovi rovněž v roce 1629 prodal statek Starý Bydžov. NA Praha, fond České gubernium – listiny, sign. L II 3161, i. č. 4152. Jindřich Zikmund pak zastával u Valdštejnova dvora úřad truksasa a 11. března 1632 byl v Pardubicích zabit dalším dvorským služebníkem, šenkem Adamem von Pless. Akta k této kauze jsou soustředěna v NA Praha, fond Valdštejniana (=VL), sign. F 67/3, kart. 19, fol. 116r– 136v.

11 Originál smlouvy je uložen v NA Praha, České gubernium – listiny, sign. L II 3162, i. č. 4147.

12 DZV 298, fol. J 7v– 9v.

13 Jak nicméně uvádí SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, díl XII., Praha 1900, s. 125, Jindřich zřejmě nezaplatil dohodnutou kupní cenu a Dolan se znovu ujali Dobřenští z Dobřenic. Ve čtyřicátých letech se Jindřich objevuje jako hejtman pernštejnského panství Litomyšl.

byla celá ves, z dalších konkrétních hospodářsky významných položek reflektovala smlouva mlýn pod vsí a výsadní krčmu ve vsi. Z poddaných lidí si Jindřich Materna vymínil vdovu Alžbětu Neradovou s jejími dětmi a Kateřinu, pozůstalou dceru po Václavovi Navrátilovi.[14] Cena statku byla stanovena na 6 000 kop míšeňských grošů, tedy 7 000 rýnských zlatých.

Uzavření smlouvy bylo jen prvním krokem k formální inkorporaci bílského statku do frýdlantského vévodství. Následoval vklad do zemských desk, konkrétně do trhového kvaternu, jímž bylo Valdštejnovo vlastnické právo úředně zaevidováno. Příslušný zápis byl proveden 16. června 1629.[15] Bílsko ovšem zůstávalo i po této intabulaci nadále deskovým statkem, podléhajícím zemským úřadům a takříkajíc inkompatibilním s Frýdlantskem, jež mělo status svébytného královského léna. Teprve 27. dubna 1633, tedy v době, kdy se ke svému brzkému konci chýlila jak Valdštejnova životní pouť, tak sama existence jeho vévodství, bylo Bílsko (společně s několika dalšími statky) ze zemských desk oficiálně propuštěno.[16] Již poněkolikáté se tím naplnil pokyn císaře Ferdinanda II., který 19. listopadu 1627 oznámil úředníkům desk zemských, že se na něj jménem Albrechta obrátil Maxmilián z Valdštejna a požádal, aby mohly být Albrechtovi ze zemských desk propuštěny další statky. Na to konto císař úředníkům poručil, aby kdykoliv se na ně v budoucnu Maxmilián nebo jiný plnomocník frýdlantského vévody obrátí, aby mu vyhověli a provedli patřičné propuštění příslušných statků z desk zemských a zemského práva.[17]

Ačkoliv bylo uvedené propuštění z desk nutným administrativním krokem, do značné míry šlo jen o formalitu a nepochybně to tak vnímal i sám

---

[14] NA Praha, České gubernium – listiny, sign. L II 3162, i. č. 4147 („*dvůr Bílsko poplužní s poplužím, s dědinami ornými i neornými, štěpnicemi, zahradou pro vaření, lukami, pastvištěmi, lesy, háji, porostlinami, potoky, s rybníky a sádkami, s mlejnem pode vsí Bílskem, ves Bílsko celou s krčmou vejsadní v též vsi, s lidmi osedlými i neosedlými aneb z těch gruntův zběhlými, s sirotky, vdovami, spravedlnostmi jich, s platy stálými i běžnými, robotami a s jiným vším a všelijakým k tomu od starodávna příslušenstvím, nikdež odtud (mimo Alžbětu Nerudovou, vdovu, i s dětmi jejími a Kateřinu, dceru nebožtíka Václava Navrádila) nevymiňujíce*").

[15] DZV 143, fol. F 30r–30v. Ověřený výpis z desk je též ve VL, sign. F 67/4, kart. 24, fol. 321r–322r. Na první pohled je v tomto kontextu nepochopitelný zápis v komorní knize, datovaný 22. února 1630, podle nějž se měl Jindřich Zikmund Materna vypravit do Prahy a vykonat vklad statku Bílsko ve prospěch vévody do zemských desk. VL, sign. F 67/1, kart. 1, kniha č. 2128, fol. 116v („*22. februa[rii]. P[anu] Jindřichovi Zikmundovi Maternovi psáno, aby se do Prahy vypravil a vklad statku Bělska J[eho] M[ilosti] K[nížecí] do desk zemských vykonal i vykvitoval z sumy trhové. P[anu] Jezberovi psáno, aby to v tom fedroval. Sekretář od vkladu má zaplatiti*"). Tím spíše, že jak již bylo uvedeno výše, Jindřich Zikmund Materna vůbec majitelem Bílska nebyl. Podle všeho se tak v zápise objevila chyba a tento se vztahoval nikoliv na Bílsko, nýbrž na statek Starý Bydžov (který skutečně patřil Jindřichovi Zikmundovi a Valdštejnovi byl do desk vložen záhy nato, 16. dubna 1630).

[16] DZV 298, fol. L 17r–18r.

[17] DZV 621, fol. C 15v–16r (intabulováno 1. prosince 1627).

Valdštejn. Ten totiž nečekal na úspěšné završení celého procesu a již 20. března 1630 prodal bílský statek v nezměněné podobě a za stejnou částku 7 000 zlatých jako frýdlantské léno svému komornímu radovi, doktoru práv Adamovi Neffovi. Kupní smlouva, psána v tomto případě německy,[18] se dochovala jak v originále,[19] tak v několika opisech.[20]

Smlouva, označená ve svém úvodu jako *Erblehnßkauff*, svou strukturou i obsahem zcela zapadá do skupiny právních aktů, jimiž Valdštejn různě velké části svého vévodství přenechával svým příbuzným, úředníkům a důstojníkům.[21] V zásadě ji lze rámcově rozdělit na čtyři hlavní části: specifikace smluvních stran, vymezení předmětu prodeje, stanovení kupní ceny a způsob její úhrady, a nakonec výminky výhradních práv, která si Valdštejn do budoucna zachoval jakožto vrchní lenní pán.

Valdštejn jako prodávající je ve smlouvě uveden pouze s vybranými tituly, totiž jako vévoda meklenburský, frýdlantský a zaháňský, kníže vendenský, hrabě zvěřinský, pán zemí Rostock a Stargard, vrchní vojenský velitel císařských vojsk (*Röm[ischen] Kay[serlichen] May[estä]t General Obristen Feldhauptman*) a generál Oceánského a Baltického moře. Pokud jde o Adama Neffa (ve smlouvě psaného pouze s jedním f), za pozornost bezpochyby stojí především užití predikátu „*von Achnitz*", který se u jeho jména v pramenech objevuje spíše ojediněle. Jeho původ je bohužel neznámý[22] a stejně tak se nepodařilo ztotožnit ho s nějakou reálnou lokalitou. Vedle toho se ve smlouvě objevil jeho akademický titul doktora práv (snad nedopatřením ale v lehce kuriózním tvaru „*bey der Rechte Doctor*", namísto správného „beider Rechte Doctor") a funkční zařazení mezi kancelářské rady frýdlantského vévody (*Ihrer fürst[lichen] Gn[a]d[e] Hoff Cantzley Rath*).

---

[18] Zatímco smlouvy, jimiž Valdštejn statky kupoval, byly uzavírány spíše česky, smlouvy, jimiž následně statky prodával jako léno, se bez výjimky držely němčiny. Plně to koresponduje se skutečností, že ačkoliv Valdštejn česky uměl velmi dobře a čeština byla konec konců jeho mateřskou řečí, ve své „šťastné zemi" (ostatně stejně jako v ostatních državách) pragmaticky prosazoval němčinu jako jediný úřední jazyk.

[19] Státní oblastní archiv Praha, fond Rodinný archiv Valdštejnů, Valdštejniána, sign. XV-U, i. č. 2785.

[20] NA Praha, fond Sbírka rukopisů, sign. B 16, fol. 127r–128v; VL, sign. F 67/27, i. č. 42, fol. 323r–324r (kolacionovaný opis) a 326r–327v (koncept).

[21] Analýza těchto smluv byla provedena ve studii STARÝ, Marek: *Kupní smlouvy k lenním statkům frýdlantského knížectví (vévodství).* In: Právněhistorické studie 3/50, 2020, s. 35–91. K integraci důstojnických kádrů do pomyslné zemské obce frýdlantského vévodství TÝŽ: *Můj velitel, můj (lenní) pán. Frýdlantské lenní statky v rukou Valdštejnových důstojníků.* In: Bohemiae Occidentalis Historica 2/V, 2019, s. 135–155.

[22] Udělit mu ho mohl klidně sám Valdštejn, jenž touto pravomocí disponoval a jehož aktivita na tomto poli zřejmě není zmapována beze zbytku. K udělování predikátů a erbů ze strany císařského generalissima srovnej především SVÁTEK, Josef: *Erby z dvorské kanceláře frýdlantského vévodství.* In: Heraldická ročenka, 1977, s. 69–76; TÝŽ: *Dvorská kancelář frýdlantského vévodství.* In: Studie Muzea Kroměřížska 1983, s. 67–69.

O rozsahu bílského statku smlouva žádné převratné informace nepřináší. Z použitého obratu „*Gutt und Mayerhoff Bielscko*" je zjevné, že právě poplužní dvůr byl jádrem a zároveň nejhodnotnější součástí celého zboží. Následoval poněkud šablonovitý výčet příslušenství dvora v podobě nejrůznějších druhů pozemků („*mit dehnen da zu gehörigen besäcten und unbesäcten Äckern, Feldern, Obst und Küchlgärten, befindlichen Wiesewachs, Hütgärten, Waldern, Püschen, streichicht und hecken, Bächen, Teichlen, Fischhältern*"), z nějž není patrný ani jejich rozsah, ani (např. v případě lesů, potoků či rybníků) konkrétní názvy či lokace, jež by byly příspěvkem k poznání lokální topografie. Podobně neurčitě bylo vypočteno příslušenství celé vsi Bílsko („*das Dorff Bilscko gantz*"), totiž všichni poddaní, osedlí, neosedlí či případně neoprávněně zběhlí, dávky jimi odváděné v podobě úplatů a robot a další zcela nespecifikována vrchnostenská práva a spravedlnosti („*mit denen angeseßnen und unangeseßnen oder ohne ordentlichen Loßbrieff entwichenen Untertanen, Zinsen, Rob[o]ten, Recht und Gerechtigkeiten*"). Snad jen zmínka o mlýnu pod vsí („*einer Mählmühl unter dem Dorff gelegen*") může být vnímána jako poněkud hmatatelnější. Smlouva také anoncovala vytvoření zvláštního soupisu obilí a dobytka při poplužním dvoře, který nepochybně vznikl, avšak zřejmě se nedochoval.

Cena statku se při jeho prodeji Neffovi nikterak nezměnila oproti smlouvě, kterou Valdštejn statku nabyl – činila opět 7 000 rýnských zlatých. Pokud jde o její uhrazení, z větší části mělo být vyřešeno tím, že Neff převezme dluh Valdštejna vůči městu Zaháni ve výši 4 500 zlatých, kterou vévoda zůstal městu dlužen za odkoupená komorní zboží. Do nejbližšího svátku svatého Jiří (tedy zhruba za měsíc) měl v Jičíně na komoře předložit řádnou kvitanci dokazující, že uvedenou částku buď zaplatil, nebo město jiným způsobem dostatečně uspokojil. Zároveň měl složit hotově dalších 500 zlatých. Pokud jde o zbylé 2 000 zlatých, měl ve stejné lhůtě komoře vystavit odpovídající úpis („*eine krefftige untadelhafftige Aßecuration*") a jím zaručit, že tento zbytek bude uhrazen čtyřmi splátkami po 500 zlatých, jejichž splatnost měla být stanovena na sv. Havla 1630, sv. Jiří a sv. Havla 1631 a poslední na sv. Jiří 1632. Toto splácení již mělo být zatíženo obvyklým úrokem, který v dané době činil 6 %.

Způsob splácení kupní ceny souvisel zjevně s tím, že Neffova manželka Marie (Alžběta) Kolbová[23] měla v březnu 1630 vůči městu Zaháni (centru dal-

[23] Ve většině pramenů je jmenována pouze jako Marie, prostřední jméno se objevuje v jičínském matričním zápise z 31. května 1633 – zde uvedená kmotra „*P[aní] Maria Elizabeth Neffin*" nemůže být nikdo jiný než Adamova manželka (resp. tou dobou již vdova). SOA Hradec Králové, Sbírka matrik Východočeského kraje, i. č. 3947, sign. 70-2, s. 142.

šího Valdštejnova vévodství) pohledávku blížící se i s úroky právě výše uvedeným 4 500 zlatým. Podle zápisu v komorní knize to pak byl právě dr. Neff, který navrhnul, aby tuto pohledávku převzala jičínská komora a jemu byl namísto toho postoupen nějaký statek ve frýdlantském vévodství. Vzhledem k jeho dosavadním službám bylo toto řešení podporováno i samotným Valdštejnem.[24] A zjevně to bylo právě Bílsko, které bylo obratem vybráno jako statek odpovídající hodnoty, využitelný pro realizaci naznačené transakce.

Výhradní práva zeměpána byla ve smlouvě rozepsána v celkem sedmi bodech. Na prvním místě si tak jako ve všech ostatních smlouvách Valdštejn vyhradil podací práva (kolatury), a to i když to v daném případě nebylo relevantní, neboť v Bílsku kostel nebyl a s vlastnictvím statku nebyla ani spojena podobná oprávnění k některému z farních či filiálních kostelů okolních. Berně a kontribuce měla bílská vrchnost řádně a včas od svých poddaných vybrat a odvést do Jičína. Stejně tak měla odvádět i obilí na vydržování katolického duchovenstva. Zatímco ve většině jiných smluv zůstala tato výhrada v obecné rovině, dr. Neff (a jeho potomci) byl výslovně zavázán odvést za tímto účelem ročně 3 korce a 2 věrtele pražské míry, a to při sv. Havlu nebo nejpozději při sv. Martinu. Velký význam připisoval Valdštejn (a nepochybně právem) vaření piva, proto ho úporně hájil jako jeden ze zeměpanských regálů a dr. Neffa stejně jako ostatní leníky (až na několik výjimek) ve smlouvě zavázal, že jeho poddaní nesmějí odebírat tekutý chléb odjinud než z knížecích pivovarů. Neobvyklá nebyla ani povinnost poddaných odvádět do pivovaru palivové dříví, výjimečné bylo ale opět zcela konkrétní vymezení jeho množství – 3 sáhy ročně, avšak s výhradou, že k tomu budou vhodné podmínky („*bey guter Gelegenheit*"). Kupující se dále zavazoval k působení na své poddané, aby doplatili dlužné dávky na penězích i obilí. Poslední podmínka se opět prolíná prakticky všemi kupními smlouvami vážícími se k frýdlantským lénům – vazalovi poddaní byli povinni účastnit se na vévodovo vyzvání honů na vysokou zvěř.

Zřejmě vzápětí poté, co Bílsko koupil, požádal dr. Neff, aby mohl své choti Marii Kolbové „*von der Zippe*"[25] na tomto statku zapsat vdovské věno, a to ve

---

[24] VL, sign. F 67/1, kart. 1, kniha č. 2128, fol. 127v („*Doktor Adam Nef, maje k ruce manželky své za obcí města Saganu dluhu sumy hlavní i s úroky, jak on počítá, do 4 500 f., žádá J[eho] M[ilost] K[nížecí], aby takový dluh poručiti ráčil komoře tohoto knížetství na sebe přejíti a naproti tomu jemu v témž dluhu nějaký statček vykázati. Resolucí J[eho] M[ilosti] K[nížecí]. Pokud by dluh byl přiznalý a saganští s tím spokojeni byli, že J[eho] M[ilost] K[nížecí] k tomu povolovati ráčí*").

[25] PILNÁČEK, Josef. *Rody starého Slezska.* Brno: Ivo Sperát, 2010, rod tohoto ani podobného příjmení či predikátu neuvádí. ISBN 978-80-904312-3-2. Bez povšimnutí by ale neměla zůstat skutečnost, že v roce 1595 (9. května) udělil Rudolf II. erb Matyáši Kolbovi, výběrčímu daní a sekretáři v zaháňském vévodství, a jeho strýci Kašparovi, služebníkovi při účtárně (rentamtu) české komory. FRANK, Karl Friedrich von:

výši kupní ceny (tj. 7 000 zlatých). Valdštejnovo povolení datované 17. dubna 1630 se dochovalo v podobě transumptu (ověřeného opisu).[26] V pozdějším rukopise nazvaném „*Friedländische Güter, deren Einkauf und Uiberlassung ins Lehn und zu Pfand oder theilweisen Schenkung*" a datovaném do roku 1670 se uvádí, že podle registratury měl být Neffovi vydán i mocný list na svobodné odkazování, jeho text ale není dochován.[27] O vévodově konsensu ze 17. dubna 1630 týkajícím se obvěnění paní Neffové se tu uvádí, že se dochoval pouze jeho nevydaný koncept.[28]

Podle zprávy dvorské komory došlo k fyzickému postoupení Bílska 1. května 1630, a to prostřednictvím komorního rady Matyáše Augustina Lejského z Rosenbachu.[29] Další zápisy z října pak poodkrývají postup splácení kupní ceny. Podle zprávy z 2. října Adam dvorské komoře odvedl celkem čtyři kvitance na celkovou částku 4 605 zlatých a 47 a ½ krejcaru. Při blížícím se svátku sv. Havla měl odvést dalších 954 zlatých a 12 a ½ krejcaru, vůči čemuž si ale započetl za 8 měsíců služby, která mu zřejmě nebyla proplácena, částku 400 zlatých.[30] Z dalšího zápisu ze 7. listopadu pak vyplývá, že ony Neffem odvedené kvitance odpovídaly pohledávce jeho manželky za městem Zahání, kterou skutečně převzala jičínská dvorská komora.[31]

Dr. Adam Neff je živoucím dokladem Valdštejnovy snahy o integraci všech jeho držav. Jeho původ a rodinné poměry nejsou známy, pouze v roce 1631 se objevuje zmínka o jeho sestře (neznámého jména), která již tehdy byla po smrti.[32] Neví se ani, na které univerzitě získal právní vzdělání, a rouškou ta-

---

Standeserhebungen und Gnadeakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823. Band 3. Senftenberg: Selbstverlag, 1972, s. 56. Pravděpodobnost, že jeden z nich byl ascendentem Neffovy manželky, se jeví jako dosti vysoká.

[26] VL, sign. F 67/4, kart. 24, fol. 188r–188v.

[27] Ve svém seznamu ho neuvedl ani SVÁTEK, J., *Dvorská kancelář frýdlantského vévodství*, s. 66.

[28] VL, sign. F 67/26, kart. 39, kniha č. 10, fol. 16v.

[29] VL, sign. F 67/1, kart. 1, kniha č. 2128, fol. 146r („*H[errn] D[octor] Adam Neff von Achnitz ist das Gutt Bielsko laut Kauffcontracts cediret durch H[errn] Mattes Augustin Leysky von Roßenbach Cammer Rath*").

[30] VL, sign. F 67/1, kart. 1, kniha č. 2128, fol. 233v, 250r (viz též fol. 127v, 254v–255r).

[31] VL, sign. F 67/1, kart. 1, kniha č. 2128, fol. 250r („*Ouřadu města Sagan poslány 4 vejpisy pojištění dluhového paní Mariji rozené Khobin, manželce p[ana] d[oktora] Neffa svědčícího, které dotčený d[oktor] Neff na zaplacení statku Bělska komoře postupuje, aby proti tomu quitancí komoře vztahující se na sumu 3 838 to[larů] 59 g[rošů] 9 d[enárů] počtu slezského, co ta dlužní zapsání v sobě obsahují, na rejnské zlaté 4 605 f. 47 a ½ k[rejcaru] poslali*"). Další zápis v knize, týkající se této věci, je datován 15. listopadu a konstatuje se v něm, že ze Zaháně přišla zpráva, že představitelé tamní městské správy chtějí kvitanci poslat, „*jen když pan purgmistr, který správu drží, s jinými osobami doma bude*". Ibid., fol. 254v–255r.

[32] Zmínka o Neffově zemřelé sestře („*meines Herrn seligen Schwester*") se objevuje v listu jeho manželky frýdlantskému zemskému hejtmanovi Gerardovi z Taxisu, datovaném 23. října 1631. VL, sign. F 67/3b, kart. 19, fol. 165r–166v.

jemství je vlastně zahalena většina jeho osudů až do chvíle, kdy vstoupil do služeb císařského generalissima. V nich se původně objevil v severoněmeckém Meklenbursku, kde byl jedním z tamních kancelářských radů.[33] Zdá se ale dosti pravděpodobné, že mohl pocházet ze Slezska, kde měla kořeny přinejmenším jeho choť Marie Alžběta Kolbová. Zcela zjevné je to ze skutečnosti, že v roce 1630 se před zaháňským zemským hejtmanem projednávala pohledávka 800 tolarů s příslušenstvím, kterou měl Adam Neff za svým švagrem Janem Kolbem, bývalým sekretářem, a to z titulu špatného vyúčtování poručenství, které Jan nad Adamovou chotí dříve vykonával. Vymožení pohledávky bylo ale vzhledem k tomu, že Jan Kolb opustil Zaháňsko, velmi problematické.[34]

Zakoupení Bílska souviselo bezprostředně s přesunem dr. Neffa z Meklenburska do Frýdlantska. Nelze s jistotou říci, co byla příčina a co důsledek, každopádně v únoru 1631 se bílský pán spolu se třemi dalšími právníky a důstojníkem Jakubem Reichartem Heusterem objevil ve výplatním seznamu frýdlantských úředníků jako jeden z kancelářských radů.[35] Jak dlouho již tou dobou v kanceláři, která hrála zároveň úlohu zemské vlády a také nejvyššího soudního tribunálu, působil, není bohužel možné říci. Zmíněný seznam je totiž chronologicky nejstarším pramenem tohoto druhu, na jehož základě je možné složení frýdlantské zemské administrativy mapovat.

O tom, jakou byl dr. Adam Neff vrchností a do jaké míry statek Bílsko pod jeho řízením vzkvétal, nelze na základě dochovaných pramenů uvést nic bližšího. Jedním z důvodů je nepochybně skutečnost, že jeho držba bílského statku zůstala ve finále velmi krátkou, neboť jeho pozemská pouť skončila nečekaně brzy. Dosvědčuje to nepochybně již zápis v jičínské matrice, provedený 25. ledna 1632. Toho dne byl v děkanském chrámu pokřtěn novorozenec, jemuž byla při svatém křtu dána jména Zikmund Jindřich. Jako jeho otec byl v matrice zapsán „*Neboštík p[an] doktor Neph*", u matky bylo uvedeno pouze křestní jméno Marie. Kmotry dítěte se stali jeden z nejvyšších frýdlantských úředníků, kancléř Štěpán Ilgen z Ilgenau, a jeho manželka Alžběta. Již tento zápis také obsahuje zmínku o Neffově násilné smrti, neboť k jeho osobě dodává, že byl protkán mnoha ranami („*qui multis vulneribus confossus e[st]*").[36]

---

33 SVÁTEK, J., *Dvorská kancelář frýdlantského vévodství*, s. 93.

34 Archiwum Państwowe Wrocław, fond Ksiestwo Żagańskie, sign. 39, s. 224–227.

35 VL, sign. F 67/33, kart. 47, fol. 8or. Dr. Neffovi stejně jako ostatním jeho kolegům-právníkům mělo být měsíčně vypláceno 50 zlatých; naproti tomu plat Jakuba Reicharta Heustera činil 70 zlatých. Stejnou platovou distinkci mezi rady z řad právníků a šlechticů (v neprospěch prvně jmenovaných) je možné zaznamenat i v dalších letech.

36 SOA Hradec Králové, Sbírka matrik Východočeského kraje, sign. 70-2, i. č. 3947, s. 57.

Podrobnější informace o okolnostech skonu dr. Neffa lze nalézt ve frýdlantské registratuře, tedy v materiálech pocházejících z činnosti jičínských ústředních úřadů, dominantně zemského hejtmana, dvorské kanceláře (zemské vlády) a dvorské komory. Rozsáhlá akta byla po Valdštejnově zavraždění soustředěna v pražském vévodově paláci, kde záhy upadla v zapomnění a teprve v roce 1662 došlo k jejich „znovuobjevení" a roztřídění, jehož se ujali dva úředníci české komory, registrátor Martin Drischberger a viceregistrátor Jan Schwartz.[37] Později byly tyto materiály uloženy v archivu guberniálním, resp. místodržitelském, po vzniku Československé republiky šlo o Archiv ministerstva vnitra. V 1. polovině 19. století byly při pořádání místodržitelského archivu zařazeny do rozsáhlého fondu Stará manipulace pod signaturou F 67, ve dvacátých letech 20. století pak byly tyto archiválie spojeny s registraturou Valdštejnovy válečné kanceláře, převzatou v rámci archivní rozluky z Vídně, a vznikl svébytný fond Valdštejniana.[38] Dnes jsou příslušná akta zařazena do kartonů věnovaných frýdlantskému soudnictví, a to navzdory skutečnost, že v daném případě žádné soudní líčení neproběhlo.

Chronologicky prvním dokumentem je obsáhlá latinsky psaná zpráva, kterou adresoval další z kancelářských radů, dr. Jan Dill, 15. září 1631 tehdejšímu zemskému hejtmanovi, svobodnému pánovi Gerardovi z Taxisu. Jejím jádrem bylo sdělení, že dr. Neff byl zavražděn od „strašlivých lotrů" („*immani latronicio*"), a to uprostřed hluboké noci („*post huius noctis concubium*").[39]

S tímto dokumentem velmi dobře souzní koncept následného Taxisova listu, jenž měl být rozeslán o dva dny později, 17. září, a jímž se zemský hejtman obracel na všechny vrchnosti a další autority v celém Frýdlantsku.[40] List obsahoval informaci o tom, že byl na dr. Neffovi spáchán v jeho dvoře v Bílsku hrozný zločin vraždy („*eine schräckliche Mordthatt*"), a to minulou neděli v noci („*nächstverwichenen Sontag zur Nacht*").[41] Vyzýval adresáty, aby v případě možnosti zadrželi nejen pachatele, ale též všechny jejich pomocníky a ty, kteří by o zločinu měli povědomost.

---

[37] O obou autorech a jejich úloze při novém uspořádání komorních archiválií po švédském obsazení Prahy KOLLMANN, Josef. *Dějiny ústředního archivu českého státu.* Praha: AS MV ČR, 1992, s. 95–96; JÍLKOVÁ, Stanislava. *Staré montanum Praha 1500–1783 (1825).* Paginae historiae 16, 2008, s. 311–312.

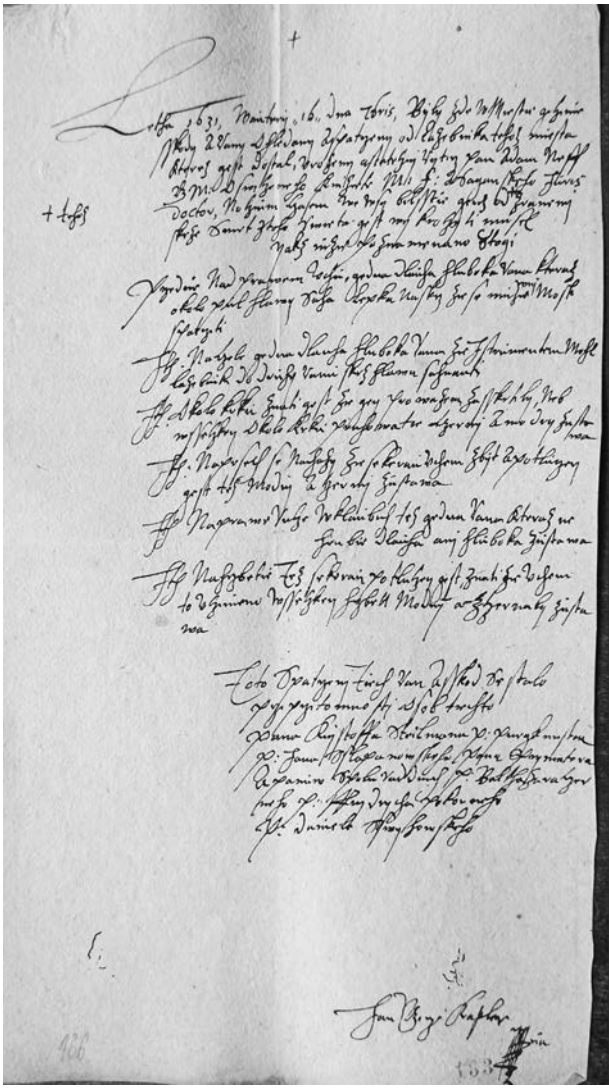
[38] BERÁNKOVÁ, Věra: Valdštejniana. Přehled materiálů a pomůcek k fondu. Inventář NA Praha. Praha 1995, s. 1–2.

[39] VL, sign. F 67/3b, kart. 19, fol. 160r–160v, 169r–169v.

[40] VL, sign. F 67/3b, kart. 19, fol. 162r–162v.

[41] Tento údaj na první pohled potvrzuje datum úmrtí, totiž 14. září, spíše lze ale vycházet z toho, že zemský hejtman pouze převzal původní informaci poskytnutou mu dr. Dillem, která tak zůstává jedinou autentickou datací zločinného skutku.

Tělo dr. Neffa bylo mezitím převezeno do Jičína a v úterý 16. září podrobeno odbornému ohledání. O něm se zachoval protokol, sepsaný ve dvou exemplářích, českém i německém, jičínským lazebníkem Janem Jiřím Kaplerem.[42] Ohledání těla zesnulého se přitom odehrálo za účasti čelných představitelů městské správy, totiž purkmistra Kryštofa Strilmana, primátora Jana Šlapanovského a tří členů městské rady, a sice Baltazara Černého, Bedřicha Pokorného a Daniela Švihovského.



Zpráva jičínského lazebníka o ohledání těla Adama Neffa. NA, Valdštejniana, sign. F 67/3, kt. 19, fol. 163r.

Zmíněný protokol (jehož text v obou jazycích je připojen jako Příloha 1) vypovídá jasnou řečí o tom, že poslední chvíle dr. Neffa musely být bolestné a poměrně zdlouhavé. Příčinou smrti byly nepochybně dvě hluboké rány, zasazené do oblasti hlavy – jedna se nacházela na čele, druhá z pravé strany. O ní bylo konstatováno, že objímá půlku hlavy a že vedla k proražení lebky, přičemž otvorem je vidět mozek zesnulého. Zároveň lazebník nástroji zjistil, že obě rány jsou uvnitř hlavy spojené. Jednu nepříliš dlouhou a hlubokou ránu ostřím měl dr. Neff též na pravé ruce. Kromě toho měl ale na přední i zadní straně trupu četné modřiny, svědčící o četných úderech tupým předmětem, podle ohledání zřejmě kovou částí („uchem") sekery. A podlitiny na krku svědčily též o škrcení provazem.

[42] VL, sign. F 67/3b, kart. 19, fol. 163r.

Co přesně se v bílském dvoře v noci ze 14. na 15. září 1631 stalo, nebude již patrně nikdy možné zjistit. Výsledky ohledání ale otevírají široký prostor fantazii a nabízejí celou řadu možných scénářů. Byl dr. Neff přepaden početnou skupinou násilníků a škrcen a bit, přičemž po ochabnutí jeho obrany bylo přepadení ukončeno dvěma ranami ostří sekery? Nebo byly tupé rány a škrcení pozůstatkem nějakého mučení, při němž se lupiči snažili získat informace, a teprve poté svou oběť rozmyslně připravili o život? Lazebníkova zpráva bohužel nespecifikuje, kde a v jakém odění bylo tělo bílského pána nalezeno, takže opět těžko soudit, zda ho vrahové zastihli již na loži, nebo zda byl v době přepadení ještě vzhůru, jestli své poslední okamžiky prožil v místnosti, nebo na pachatele narazil při obchůzce dvora, popřípadě při pokusu zamezit jejich vniknutí. Poněkud zarážející je v této souvislosti absence zpráv o tom, jakou úlohu sehrála při přepadení čeládka dvora (neboť si lze těžko představit, že by byl dvůr přes noc vylidněný a vrchnost zde přebývala sama), popřípadě obyvatelé přilehlé vesnice. Prameny ale v tomto ohledu nabízejí jen otázky a nikoli odpovědi…

Logickým administrativním krokem, který musel být po Neffově zavraždění proveden, byla inventarizace jeho pozůstalosti. Z ní se ale zřejmě dochovala jen část, konkrétně soupis hospodářského vybavení bílského poplužního dvora.[43] Tento soupis je datován 17. září a podepsáni jsou pod ním Martin Jesenský a Tobiáš Pečkovský. V nejstarším výplatním seznamu úředníků jičínských centrálních orgánů, který se dochoval z února 1631, je Jesenský zachycen jako komorní písař s měsíčním platem 14 zlatých, Pečkovský jako písař ke komoře přináležející účtárny (buchhalterie) pobíral o 1 zlatý více.[44] I jejich služební cursus honorum je dokladem toho, co se nabízí zcela samozřejmě, totiž že sepsání Neffovy pozůstalosti bylo iniciováno i zajištěno dvorskou komorou v Jičíně.

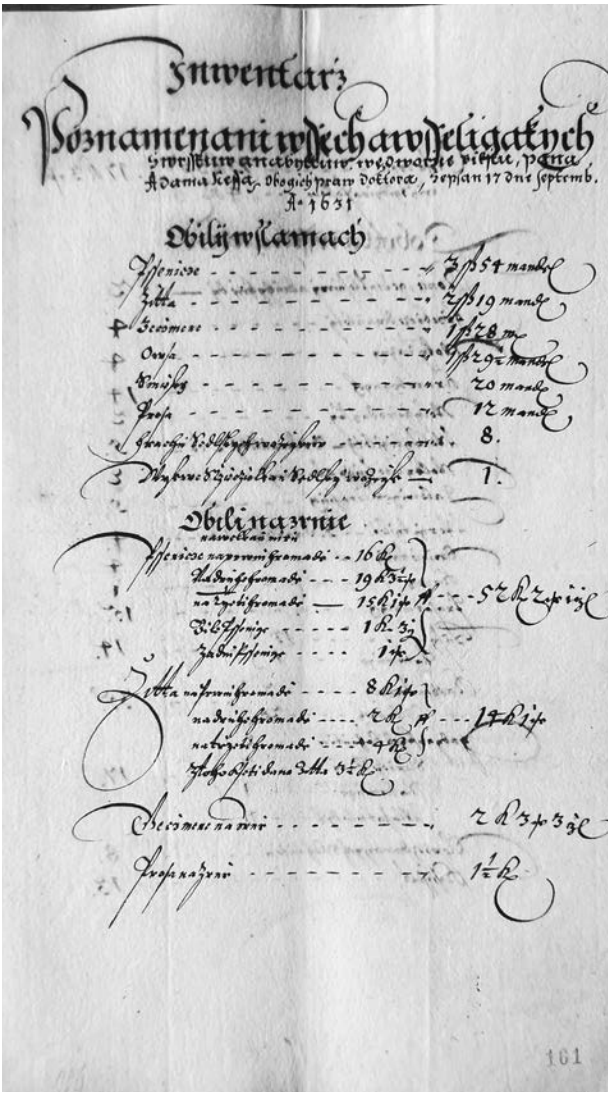
Uvedený soupis (rovněž níže připojený jako Příloha 2) je nepochybně velmi cenným příspěvkem k poznání vrchnostenského hospodaření na raně novověkých drobných rytířských statcích (lenní charakter Bílska tu prakticky nehrál žádnou roli). V první řadě je tu sumarizováno množství nevymláceného obilí („*v slámách*"), jehož množství se měřilo v kopách a mandelích (tj. svazcích). Nejvíce se ve dvoře nacházelo pšenice, o něco méně žita, s odstupem následovaly zhruba stejné objemy ječmene a ovsa, dále pak „směska" a proso.

---

[43] VL, sign. F 67/3b, kart. 19, fol. 161r–161v, 168r.

[44] VL, sign. F 67/33, kart. 47, fol. 80r–82v.

Luštěniny, hrách, vikev a čočka, byly vyčísleny na selské vozíky, v nichž byly uloženy. Pokud jde o obilí vymlácené („*na zrně*"), evidované v korcích, věrtelech a čtvrtcích, i zde jednoznačně převládala pšenice, přičemž speciálně byla vyčíslena „*bílá*" a „*zadní*". Na druhém místě byl ale oves a teprve po něm následovalo s nevelkým odstupem žito; ječmene a prosa bylo spíše zanedbatelné množství. Soupis dále vypočítával hospodářská zvířata – koně a klisny, voly a krávy, vepřový dobytek a drůbež, mezi níž byly s kurem domácím (kromě běžného druhu byla při dvoře chována též „indiánská" odrůda čili krocan) zhruba stejným počtem zastoupeny i kachny. Konečně neunikly pozornosti autorů ani vozy, brány, pluhy a další náčiní, včetně koňského sedla s párem držáků („holterů") na pistole.


Inventarz
Obilj w slamach
Obilj na zrnie
161

První strana inventáře pozůstalosti kancelářského rady Adama Neffa. NA, Valdštejniana, sign. F 67/3, kt. 19, fol. 161r.

Lenní statky ve frýdlantském vévodství byly až na nečetné výjimky udělovány jako dědičné v mužské linii. Po dr. Neffovi sice v okamžiku jeho smrti potomci nezůstali, jeho choť byla ale těhotná, navíc měla na statku zapsáno vdovské věno ve výši odpovídající kupní ceně. Nebylo tedy pochybností o tom, že má být ponechána v jeho držbě. Tím spíše poté, co se jí – jak již bylo zmíněno výše – počátkem roku 1632 narodil syn – pohrobek Zikmund Jindřich. Na druhou stranu ale vdova musela převzít doplacení částky, kterou zůstával její manžel za zakoupený statek dlužen. Podle komorní knihy z roku 1633 jí bylo ohledně nedoplacených

peněz psáno 22. května,[45] pozdější souhrnná zpráva o frýdlantských statcích z poloviny 17. století pak přináší informaci, že paní Neffová zůstala za statek dlužna 770 zlatých.[46] Podle jiného soupisu vypracovaného po Valdštejnově zavraždění, v březnu 1634, se na statku *„p[aní] Neffový"* počítalo 6 poddanských usedlostí (osedlých), což byl počet přiznávaný i při poslední předchozí evidenci v roce 1631.[47]

Jak je všeobecně známo, v návaznosti na fyzickou likvidací frýdlantského vévody a jeho souputníků došlo k další mohutné vlně konfiskací, přičemž konfiskované statky byly rozprodány, resp. z nemalé části rozdány zasloužilým císařským služebníkům a zejména důstojníkům. Jedním z nich byl podplukovník Jan Müller ze Zlaté Koruny († 1661), jemuž císař Ferdinand II. v roce 1636 jako vyrovnání za všechny jeho nároky spojené s vojenskou službou přenechal jako zpupné (svobodné) dědictví konfiskované frýdlantské lenní statky Bílsko a Kluky, o čemž byl 2. května 1636 zaslán z Vídně na českou komoru císařský list s příkazem, aby byly dotčené majetky Müllerovi vloženy do zemských desk. Pražským úředníkům desk zemských to bylo sděleno pražskými místodržícími a pod datem 14. srpna 1636 proběhla požadovaná intabulace. Ohledně Bílska ale místodržící připojili upozornění, že *„sirotek doktora Nepffena, předešlého držitele téhož statku, spravedlnost svou jmíti sobě pokládá, ještě až posavad při dotčené komoře české k místu a konci přivedeno není, takže se na další resoluti J[eho] M[ilosti] C[ísařské] v té příčině očekávati musí"*, a nařídili, aby byl podplukovník Müller prozatím uveden pouze do držby Kluků.[48] Další osudy malého synáčka dr. Neffa a jeho matky kryje závoj mlčení historických pramenů.

Pokud jde o samotný statek Bílsko, i jeho další historie je prozatím v literatuře ponechávána víceméně bez povšimnutí, ačkoliv již v roce 1833 byla publikována správná posloupnost držitelů statku ve druhé polovině 17. století.[49] Dosti podrobně ji lze každopádně zmapovat prostřednictvím příslušných zápisů v zemských deskách.

---

[45] VL, kniha č. 3 (rkp. 3405), zápis č. 239.

[46] VL, sign. F 67/26, kart. 39, kniha č. 11, fol. 29r–29v, č. 170.

[47] VL, kart. 40, sign. F 67/26, fol. 536v.

[48] DZV 145, fol. G 20v–21r (intabulace 14. srpna 1636). BÍLEK, Tomáš Václav: *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618.* Praha 1882–1883, s. 793, uvedl s odkazem na tento vklad, že Müller Bílsko obdržel *„proti zaplacení 2400 zl. rýn., synovi dotčeného Neffa z téhož statku náležejících"*. Avšak uvedená cifra se v zemských deskách vůbec neobjevuje a není jasné, odkud ji Bílek převzal a nakolik věrohodné toto konstatování je.

[49] VACEK, František Alois: *Cesta z Kopidlna na chlum Veliš.* Časopis Českého museum 4/VII, 1833, s. 384.

Z nich je na prvním místě třeba zmínit testament Jana Müllera, sepsaný 27. května 1660 a do zemských desk vložený 29. července 1661. Müller, tehdy již plukovník, jmenoval hlavními dědičkami své sestry, Annu Gattiovou a Marii Heliadesovou, jimž podle závěti připadly Bílsko, dvůr a vinice v Hloubětíně, dva domy na Novém Městě pražském (jeden v Široké ulici a druhý u vody, od starodávna řečený U Ledčanských), šperky a veškeré movité věci. Společně s novoměstskými františkány od Panny Marie Sněžné se sestry měly rovným dílem podělit také o 2 315 zlatých, které zůstal Müllerovi dlužen císař. Naproti tomu statek Kluky odkázal Müller generál strážmistrovi Janovi della Corona a jeho choti, kteří také měli zajistit jeho prostý, „soldátský" pohřeb v uvedeném chrámu Panny Marie Sněžné.[50]

Ze závěti je patrné, že situace kolem Bílska byla již tou dobou zcela vyřešena a o Müllerově vlastnickém právu nebylo pochyb. Z dalšího vývoje událostí lze naopak dovodit, že pro dědičky nepředstavovalo Bílsko v žádném případě nejlákavější část dědictví. Již následujícího roku 1662 je totiž prodaly za 7 000 rýnských zlatých Janovi Ondřejovi z Kotvic a jeho manželce Alžbětě Eufrozině, rozené Kapříkové z Lesonic.[51] Od nich ho v roce 1670 koupil, nyní již za 9 000 zlatých, Petr Kouč z Kouče na Veselici.[52] Ten je pak v roce 1675 prodal za 9 100 rýnských zlatých Heleně Ludmile Rašínové, rozené Myškové ze Žlunic[53] a od ní se Bílsko v roce 1681 dostalo (nyní již za 9 600 zlatých a 100 zlatých klíčného) do rukou Františka Josefa hraběte Šlika[54] a bylo připojeno k velišskému panství. In margine možno poznamenat, že podle smluv z let 1675 a 1681 bylo již opět součástí bílského zboží panské sídlo (v první se uvádí „*tvrz Bílsko*", ve druhé „*Rittersicz und Dorff Bilsko*"), zřejmě spíše skromné, které se naopak ve smlouvách z let 1662 a 1670 neobjevuje.

Příběh dr. Adama Neffa, nemilosrdně zavražděného v bílském poplužním dvoře v září roku 1631, je více než výmluvným dokladem toho, že v českých archivech jsou dochovány nesčetné dosud nevyužité materiály, na jejichž základě lze nadále doplňovat dosud velmi kusé poznání regionálních dějin v historiografii prozatím spíše opomíjeném pobělohorském období. Zároveň je

---

[50] DZV 262, fol. H 8v–11v.

[51] DZV 318, fol. G 25v–29v.

[52] DZV 392, fol. A 29v–B 2r. O krátkodobou držbu Bílska je třeba doplnit přehled rodových dějin Koučů, publikovaný v STARÝ, M.: *Rod Koučů z Kouče a rytířský statek Veselice.* In: Z Českého Ráje a Podkrkonoší 35, 2022, s. 38–75.

[53] DZV 392, fol. Q 26v–30r.

[54] DZV 395, fol. F 24r–28v.

předložená studie také příspěvkem k dějinám v řadě ohledů naprosto mimořádného frýdlantského vévodství, produktu organizačního génia Albrechta z Valdštejna v neklidných časech třicetileté války, kdy staré jistoty padly a dříve nemyslitelné se mohlo alespoň nakrátko stát skutečností. Také poznání tohoto fenoménu zůstává česká historiografie mnohé dlužna. Postupné zmapování osudu jednotlivých statků, které byly do Valdštejnovy „šťastné země" inkorporovány a následně propůjčeny různým osobám, by mělo jednou vyústit v monografii věnovanou problematice frýdlantských lén v celé jejich šíři. K dosažení této mety ale zbývá ještě velmi dlouhá cesta.

PŘÍLOHA 1

ZÁPIS O OHLEDÁNÍ MRTVOLY DR. ADAMA NEFFA V JIČÍNĚ DNE 16. ZÁŘÍ 1631

NA Praha, fond Valdštejniana, sign. F 67/3b, kart. 19, fol. 163r[55]

Léta 1631, v outerý 16. dne septembris, byly zde v městě Jitčíně škody a rány ohledány a spatřeny od lazebníka téhož města, kteréž jest dostal urozený a statečný rytíř pan Adam Neff, J[eho] M[ilosti] osvíceného knížete m[eklenburského], f[rýdlantského] a saganského, Juris Doctor, nočním časem ve vsi Bílště, jenž od téhož zranění skrze smrt z toho světa jest vykročiti musel, jakž níže poznamenáno stojí.

Předně na pravém uchu jedna dlouhá hluboká rána, kteráž okolo půl hlavy sahá, lepka naskrz, že se může v ní mosk spatřiti.

It[em] na čele jedna dlouhá hluboká rána, že instrumentem mohl lazebník do druhý rány skrz hlavu sáhnouti.

It[em] okolo krku znáti jest, že jej provazem zaškrtili, neb všecken okolo krku pruhovatě černý a modrý zůstává.

---

55 Edice zápisu se drží základních pravidel, která publikovali ŠŤOVÍČEK, Ivan a kol. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie.* Praha: AS MV ČR, 2002, zejm. s. 53–57. ISBN 80-86466-00-2. Psaních velkých a malých písmen, háčků a čárek, měkkého a tvrdého i/y a interpunkce byly přizpůsobeny současným jazykovým normám, stejně tak bylo nahrazováno w jednoduchým v. Dvojice písmen ie byla převáděna na ě (miestie), dvojhláska au na ou (autery). Zdvojené ss bylo převáděno na š (SSwihowskeho), spřežka rz byla převáděna na ř (rytirz), cz podle významu na č (nocznim) nebo c (wsseczken). Zdvojení souhlásek gk bylo transkribováno jen jako k (purgkmistra), zdvojené dd redukováno na d (raddnich). Vynecháváno bylo písmeno h v skupině th (letha) změkčení zie bylo převedeno na že (kniziete). Podle smyslu doplněná písmena a části slov jsou v hranatých závorkách. Německý text je transliterován, úpravy byly provedeny pouze v psaní velkých/malých písmen na začátku slov podle dnešního jazykového úzu.

It[em] na prsech se nachází, že sekerou uchem zbit a potlučen jest, též modrý a černý zůstává.

It[em] na pravé ruce v kloubech též jedna rána, kteráž nehrubě dlouhá ani hluboká zůstává.

It[em] na hřbetě též sekerou potlučen jest, znáti, že uchem to učiněno, všecken hřbet modrý a zčernalý zůstává.

Toto spatření těch ran a škod se stalo při přítomnosti osob těchto:

pana Kryštofa Strilmana, p[ana] purkmistra, p[ana] Jana Šlapanovského, pana primátora, a pánův spolu radních p[ana] Baltazara Černého, p[ana] Fridricha Pokorného, p[ana] Daniele Švihovského.

Jan Jiří Kapler, m. p.

Ihn diesem 1631. Jahre, den 16. 7bris, siendt alhier zur Gitschien die Schäden durch den Bader besichtigett wohrden, welche der wohl edle gestrenge Herr Adam Neff, Ihr F. G. Herzogens zue M., F. undt Sagan, Juris Doctor, bekommen, nächtlicher Weile ihn Dörffe Bilsko tödtlich vehrwundett wohrden ist.

Wie folgett.

Ober dem rechten Ohr eine so lange Wunde, welche umb den halben Kopf gehett, die Hern Schalle durch und durch gehawen, das man das Gehirn wohl sehen kan.

It[em] auf der Stirn eine lange tiefe Wunde, das man mitt dem Instrument zur der ander Wunde durch hatt kommen khennen.

It[em] umb den Halß ist zue ehrkennen, das ehr mitt einen Strick ist ehrwurgett wohrden, den ehr gantz umb undt umb streiffig schwartz undt blaw zue fienden verbleibett.

It[em] auf der Brust mitt einer Ax geschlagen, die Brust uohr bleibeth schwarz undt blaw.

It[em] auf der rechten Handt ihm gelencke auch eine Wunde, aber derselbe nitt sehr tif und groß.

It[em] auf den Rücken mitt einer Ax zuerschlugen, befiendett sich auf den gantzen Rücken schwarz und blaw.

Diese Besiechtigung der Schäden ist geschehen ihn Beiwesen des Herren Krystof Strilman, Burgmaisters, undt Herren Johan Schlapanowsky, Primator, auch dreien Scheppen, Balthazar Tscherny, Ffrydrichen Pokorny, undt Daniel Schwiehowsky, Burger undt Radts Uohrwandte alhier.

Hons Görge Kappler, m. p.

PŘÍLOHA 2

INVENTÁŘ POPLUŽNÍHO DVORA BÍLSKO ZE 17. ZÁŘÍ 1631

NA Praha, fond Valdštejniana, sign. F 67/3b, kart. 19, fol. 161r–161v, 168r[56]

Poznamenání všech a všelijakých svršků a nábytků ve dvoře Bílsku pana Adama Neffa etc., obojích práv doktora, sepsán 17. dne Septemb[ris] A[nno] 1631.

Obilí v slámách:	
Pšenice	3 fory 54 mande[lů]
Žita	2 fory 19 mand[elů]
Ječmene	1 fůra 28 m[andelů]
Ovsa	1 fůra 29 ½ mande[le]
Směsky	20 mand[elů]
Prosa	12 mand[elů]
Hrachu sedlských vozejkův	8
Vikve s čečolkou sedlský vozejk	1

Obilí na zrně na velkou míru:	
Pšenice na první hromadě	16 k[orců]
na druhé hromadě	19 korců 3 ½ v[ěrtele]
na třetí hromadě	15 k[orců] 1 v[ěrtel]
bílé pšenice	1 k[orec] 3 č[tvrtce]
zadní pšenice	1 v[ěrtel]
	[summa] 52 k[orců] 2 v[ěrtele] 1 č[tvrtec]
Žita na první hromadě	8 k[orců] 1 v[ěrtel]
na druhé hromadě	2 k[orce]
na třetí hromadě	4 k[orce]
	[summa] 14 k[orců] 1 v[ěrtel]
z toho k setí dáno žita	3 ½ k[orce]
Ječmene na zrně	2 k[orce] 3 v[ěrtele] 3 č[tvrtce]

[56] Transkripce textu je provedena podle stejných zásad, jako tomu bylo u Přílohy 1. Z dalších úprav je třeba poukázat na nahrazení souhlásky g písmenem j v intencích moderního pravopisu (wsseligakych), stejný převod byl v případě potřeby použit i pro samohlásku y (wozeyków). Změkčení ia bylo odstraněno a převedeno na a (kurziat, kocziarek), dvouhláska ie byla převedena dle smyslu buď jako ě (smiesky), nebo prosté e (dworzie). Dvojité tt bylo redukováno na jednoduché (zitta).

Prosa na zrně	1 ½ k[orce]
Ovsa zrna	13 k[orců] 3 v[ěrtele]
víc z Jitčína posláno	4 k[orce]
	[summa] 17 k[orců] 3 v[ěrtele]

Dobytka všelijakého:

Koně, jeden plesnivý a druhý hnědý	2
Hřebice dvouletý	4
Voly tažný	4
Krav dojných	14
Voly hospodářský	2
Volky tříletý 3, dvouletý 2, to	5
Volky letošního ostavení	2
Jaloviček letošních	5
Vepři tříletí 3, dvouletý 1, to	4
Svině starý	4
Kanec	1
Prasat malých	15
Husy 13, nákrmnice 1	14
Kachen starých 7, mladých 28	35
Indiánských kohoutův 2, slepice starý 3, nákrmnice 1, vlašat mladých 11	17
Slepic domácích s kohoutem	8
Kuřat	13

Vozy pod železím	2
Brány s hřebíky nabitými	3
Plouhy s železím	2
Stolice řezatcí s kosířem	1
Pila hrubá 1, motyka 1, to	2
Sedla jezdecký s uzdou a čaňky	1
Holter pro pistole	1 pár
Vůz komorní	1
Kočárek	1

Žita vyseto volk. mixy	12 k[orců] 3 v[ěrtele]
Víc 17. Septembr[is] z špejcharův k setí dáno	3 k[orce] 2 [věrtele]
	[summa] 16 k[orců] 1 v[ěrtel]
ještě se toho vyseje okolo	5ti k[orců]

Pšenice není vyseto ještě nic, nežli soudí se na 8 kop záhonů obdélných vysíti, více nebo méně do 48 k[orců].

Takové všeckny nahoře psané svršky a nábytky jsou k opatrování a odpovídání Václavovi Dědičovi, sousedu ve vsi Bílsku, poddanému z statku bílského, poručeny. I také klíče od stodol a špejcharův odevzdaný. Actum tohoto inventáře v středu 17. Septembris A[nn]o 1631.

Martin Jesenský
Tobiáš Pečkovský

„Der Schädel durch und durch, wo das Gehirn zu sehen ist." Friedländer Lehengut Bílsko und die Ermordung seines Besitzers, des Friedländer Kanzleirates Adam Neff

Im Mittelalter gehörte das Dorf Bílsko (Bilsko) zum nahe gelegenen Kopidlno und wurde erst 1554 ein eigenständiges Gut, als es von Václav Chvalovský von Ledec käuflich erworben wurde. Anschließend wurden hier auch eine Feste und ein Meierhof errichtet. Die vorliegende Studie konzentriert sich auf den kurzen Zeitraum der späten Zwanziger- und frühen Dreißigerjahre des 17. Jahrhunderts, als Bílsko vom kaiserlichen Generalissimus Albrecht von Waldstein im Zuge der Zusammenfügung seines „glücklichen Landes" gekauft wurde. Anschließend verkaufte er das Gut im März 1630 als Lehen seinem Diener, dem Anwalt Adam Neff. Dieser Mann, dessen Herkunft vorerst im Dunkeln liegt, war ursprünglich als Kanzleirat im norddeutschen mecklenburgischen Land tätig (das Waldstein eine bestimmte Zeit auch beherrschte), übernahm jedoch im Zusammenhang mit dem Erwerb von Bílsko denselben Amtsposten im Herzogtum Friedland. Allerdings nicht sehr lange – wie bisher unbeachtete Dokumente aus der Waldstein'schen Registratur belegen. Er wurde in der Nacht vom 14. auf den 15. September 1631 brutal ermordet, als unbekannte Verbrecher den Bílsker Hof überfielen. Neben der Präsentation von Informationen über das Verbrechen selbst und über Neff's Nachlass, soweit die erwähnten Quellen darüber Auskunft geben, setzt sich die Studie zum Ziel, einen Überblick über die weiteren Besitzer des Bílsker Gutes bis 1681 zusammenzustellen, als es an das Schlicker Großgut Veliš (Welisch) angeschlossen wurde.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

KRAJINY ZÁZRAKŮ JANA JIŘÍHO HERTLA*

Miroslav Cogan

Od 23. června do 9. září roku 2022 hostila Oblastní galerie v Liberci výstavu obrazů turnovského barokního malíře Jana Jiřího Hertla (cca 1670–1740), nazvanou kurátorem Miroslavem Coganem „*Krajiny zázraků*". Výstavu tvořilo 28 zrestaurovaných pláten, pocházejících z turnovského františkánského kláštera, které byly po jeho zrušení v roce 1950 předány do Muzea Českého ráje.[1] Muzeum v Mladé Boleslavi zapůjčilo k této příležitosti pět světeckých plastik kosmonoských sochařů Jelínků, s nimiž Hertl vybavil na zakázku Valdštejnů několik kostelů v regionu, a jako ukázka této spolupráce tu byl k vidění také oltář Neposkvrněného početí, opět ze sbírek turnovského muzea. Hertlovy obrazy jsme v turnovském muzeu vystavili již vícekrát, naposledy v zajímavé konfrontaci s abstraktními plátny Pavla Roučky při výstavě „*Extáze sv. Františka*" v roce 2018.[2] Liberecká výstava však byla dosud nejobsáhlejší expozicí děl turnovského malíře a velký dík za její velkorysé zajištění a realizaci patří tehdejšímu řediteli galerie Mgr. Pavlu Hlubučkovi. Obsahová příprava, do které jsme již mohli zahrnout dvanáct lunet restaurovaných mezi lety 2020 až 2022 z prostředků programu IROP, byla příležitostí k revizi a doplnění stávajících poznatků o Hertlově díle. Byly například objeveny další Hertlovy signatury na portrétu Bernarda Sienského, na oválném portrétu Františka z Assisi Hertlův monogram I. G. H., úplná signatura na lunetě *Jdi, Františku, a oprav můj dům* z roku 1718 a fragment signatury na lunetě *Vymetení ďáblů z Arezza*.

* Ilustrace k tomuto příspěvku jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. IX–XV.

1 Poslední lunety, které zůstaly v klášterní chodbě, přiléhající k sousednímu kostelu sv. Františka, jež byla stále využívána děkanstvím, jsme s PhDr. Ivo Navrátilem z Okresního archivu v Semilech převezli do muzea tuším v roce 1986 nebo 1987.

2 Muzeum Českého ráje v Turnově 20. 9. – 21. 10. 2018, ve spolupráci s Galerií Maxiart, která vydala i katalog.



Instalace výstavy Krajiny zázraků v Oblastní galerii v Liberci.

Také jsme upřesnili interpretaci některých obrazů nebo ikonografických motivů. O tom, že pozoruhodnou součástí Hertlových náboženských pláten je krajina ve smyslu romantické barokní krajinomalby, jsme informovali opakovaně. Například na obraze sv. Prokopa z roku 1713 je scéna s ďábelskou orbou zasazena do podvečerní nebo jitřní romantické krajiny s antickým tempietem. V portrétu sv. Jana Kapistránského přenesl Hertl epizodní scénu v pozadí, bitvu s Turky u Bělehradu, do krajiny Českého ráje.[3]

Lunety s františkánskou legendou nám však nyní poskytly mnohem širší možnost docenit tento pozoruhodný krajinářský fenomén Hertlových obrazů. Zároveň jsme měli více času se věnovat formálnímu rozboru maleb, konkrétně bychom tímto článkem chtěli přiblížit kompoziční schémata, jichž turnovský mistr nejvíce užíval.

Kurátor výstavy a rovněž sbírky výtvarného umění Muzea Českého ráje objevil krátce po svém příchodu do muzea na konci roku 1981 klášterní obrazy doslova naházené na půdě muzejní údržbářské dílny a z velké části i zdevastované. Nejprve bylo nutno upravit alespoň trochu vyhovující depozitář

[3] Na tuto skutečnost a zřejmě nejstarší vyobrazení zříceniny Trosek jsme již opakovaně při výstavách a přednáškách upozornili, naposledy redaktorku Janu Patkovou (PATKOVÁ, Jana. *Krajiny zázraků.* Věčko, roč. 21, léto 2022, s. 76–81).

k vhodnějšímu uložení muzejní sbírky obrazů a poté provést základní průzkum barokních pláten. Nebylo úplně jednoduché přesvědčit tehdejší vedení muzea o investici do restaurování sakrálních pláten, nicméně v průběhu roku 1985 byla restaurována první skupina z nich, mariánský soubor čtyř pláten (akad. mal. Josef Němec), portréty sv. Františka a sv. Blažeje a *Apoteóza sv. Jana Nepomuckého* (akad. mal. Antonín Čejka) a *Sv. Markéta* (akad. mal. Antoaneta Temenugova). K nejkomplikovanějším restaurátorským zákrokům, nejen mírou devastace, ale také desítkami drobných individuálních portrétů patřil *Rodokmen sv. Františka*, který pak reprezentoval renomovaného restaurátora Josefa Němce na výstavě *Restaurátorské umění 1948–1988* na přelomu roku 1988/89 v pražském Mánesu. Postupně byla obnovována další plátna až k těmto posledním lunetám, které restaurovala akad. mal. Pavla Vosátková. Současně probíhal archivní výzkum a základní informace o zapomenutém malíři byly publikovány v roce 2000.[4] Přestože většina ze solitérních pláten, jako *Apoteóza sv. Jana Nepomuckého*, *sv. František*, *sv. Markéta* nebo *Neposkvrněné Početí* či *Zvěstování* z mariánského cyklu patří mezi Hertlova nejlepší díla, z obrazů vystavených v Liberci zaujal ústřední prostor „bazénu" i pozornost návštěvníků především cyklus osmnácti lunet, které Jan Jiří Hertl se svou dílnou, zřejmě bratrem Rudolfem (1670–1723) a synem Václavem Jiřím (1693?–1738) dodal podle Šimáka v roce 1718.[5] Uznávaný historik tak usuzuje z nápisu na lunetě se scénou, v níž z krucifixu v rozpadajícím se kostelíku sv. Damiána vyzval Ukřižovaný Františka, aby kostelík opravil, slovy: „*Jdi, Františku, a oprav můj dům, který padá!*" (Vade, Francisce, repara domum meam, quæ labitur!), zmiňujícím jak donátora, tak rok vzniku: „*Tento obraz jest vymalován nákladem p. Benjamina Tomáška, souseda zdejšího, léta 1718.*" (Obr. 3) Můžeme předpokládat, že vzhledem k rozsáhlosti zakázky, i proto, že zmíněná luneta je druhá v řadě 24 obrazů,[6] protáhla se realizace lunet alespoň do roku 1719, avšak ne o mnoho déle. Na začátku dvacátých let totiž Jana Jiřího pověřila hraběnka další rozsáhlou prací pro kapli svaté Anny v Mnichově Hradišti, kostel sv. Jakuba tamtéž a vzápětí následovalo šest oltářních pláten do kostela sv. Mikuláše v Turnově. Z podílu dalších rukou, méně nadaných, vyplývá určitá kvalitativní nevyrovnanost lunet v provedení i v koncepci. Některé figury jsou disproporční, zjevně malovány pro podhled – v klášterním ambitu byly umístěny

---

[4] COGAN, Miroslav. *Valdštejnský malíř Jan Jiří Hertl.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, 13, 2000, s. 50–71.

[5] ŠIMÁK, Josef V. *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Turnovském.* Turnov, 1909, s. 226.

[6] Jak uvádí literatura, lunet je ve skutečnosti 25, avšak ta s výjevem Poslední večeře, určená patrně do refektáře, pochází až z 19. století.

asi 3,5 m vysoko (což architekt výstavy Hynek Fetterle použil i v liberecké instalaci), jiné tuto perspektivní deformaci nemají. Lunety jsou ale i pro laika atraktivní jako srozumitelné ilustrace významných epizod Františkova života, ale také úchvatnými krajinářskými partiemi, které se nakonec promítly i do názvu výstavy. Odborník navíc ocení jak malířské řemeslo, tak výtvarnou invenci regionálního mistra. Na rozdíl od podobného souboru lunet v někdejším klášteře v Hejnicích, namalovaného podle ilustračních leptů od augsburského rytce Andrease M. Wolfganga (1660–1736),[7] jsme totiž dosud nenašli žádnou předlohu k Hertlovu cyklu, a je proto na místě uvažovat o tom, že zadavatelé František Josef z Valdštejna nebo jeho manželka hraběnka Marie Markéta z Valdštejna ponechali Hertlovi ve zpracování vybraných námětů volnou ruku a spolehli se na jeho výtvarnou vizi a zkušenosti.

Kompoziční zvládnutí lunety, formátu ve tvaru segmentového oblouku, není pro malíře jednoduchý úkol. Po stranách se plocha plátna výrazně snižuje až do obtížně využitelných hrotitých okrajů a klade tak větší nároky na zvládnutí celé plochy obrazu než vyvážené formáty jako čtverec, obdélník, ovál a podobně. Hrozí tu rozpad kompozice do více menších pasáží a ztráta kompaktnosti celku, takže dobré kompoziční zvládnutí díla je základním předpokladem zdaru. Hertl tento úkol řeší osvědčeným kompozičním rozvrhem, v němž hraje důležitou roli takzvané pravidlo třetin a s ním se uplatňuje i zlatý řez. Podle toho prvního Hertl dělí většinu lunet vertikálně na třetiny, jež ve svislém směru vytyčují architektonické prvky, sloupy, hrany zdí nebo figury (např. *Sv. František před sultánem*, postavy rodičů v *Zázraku oživení opařeného dítěte*). Nejvyšší, středovou část, většinou zabírá hlavní scéna, zatímco do bočních okrajových partií malíř umisťuje malé epizodní děje nebo poutavé krajinné scenérie, někdy s drobnou figurální stafáží. Doplněním vertikál o neméně důležitou horizontální linii (např. obzor, deska stolu) vzniká základní síť, podle níž jsou orientovány hlavní prvky kompozice. Ta je pak dále provázána diagonálami, tvořenými lineárními prvky, například perspektivními úběžníky architektury, přírodními útvary, oblaky, světlem a stínem, výraznými barevnými akcenty třeba v oděvech, pozicemi těl, zvláště gestikulujících rukou, tvářemi atd. Strohou geometrii nakonec měkčí a oživují drobné detaily a výsledkem je homogenní celek, v němž žádný prvek není náhodný, přitom však scény působí živě a přirozeně, samozřejmě s dávkou barokního vzruchu a patosu.

---

[7] HEMER, Matthäus. *Vita et admiranda historia seraphici S. P. Francisci, Ordinis Minorum fundatoris, iconibus & elogiis Latino-Germanicis illustrata*. Augsburg: gedruckt bei M. Magdal. Utz Schneiderin,1694. Památník Národního písemnictví – knihovna, sign. Františkáni O d 97.

V Hertlových lunetách dále zjišťujeme, že výše uvedenou síť kombinuje často s principem zlatého řezu, podle nějž umisťuje dominanty kompozice.[8]

Dostatečně ilustrativním příkladem toho je luneta, v níž cestou na horu La Verna vytryskne na Františkovu přímluvu ve vyprahlé krajině pramen svěží vody pro unaveného sedláka, jenž světce doprovázel. Je komponována tak, že tu jsou svisle vymezeny třetiny na levé straně temnou korunou stromu a na pravé stěnou skalního masivu, světec jedoucí na oslu je od skály mírně posunutý ke středu plátna, do pozice zlatého řezu. Kompozici ale „drží pohromadě" především dvě výrazné diagonály, ta zleva doprava začíná šikmým okrajem koruny stromu přes Františkovu žehnající pravici, zadek osla a stržený břeh v pozadí, diagonála zprava doleva začíná šikmou hranou skalního útesu a směřuje přes světcovu hlavu, prsty žehnající ruky k šikmo vztažené paži sedláka a k jeho pravici ukazující na náhle vytrysklou vodu (obr. 4).

Hertl se zjevně nedržel striktně jednoho systému, ale střídal kompoziční schémata pružně podle potřeby. V obrazu *Kristus předává Františkovi řádové regule* umístil aktéry scény do pravé části plátna, dominantní postavu Krista do zlatého řezu, zatímco v levé polovině lunety zachytil romantickou krajinu s hradem, jezerem a vzdáleným hloučkem bratří čekajících na Františkův návrat z Holubí hory. Čitelné vertikály v levé části obrazu nenajdeme, síť diagonál se paprskovitě stýká v jasné postavě Krista. Malíř tak dosáhl soustředění pozornosti diváka na hlavního aktéra, jenž povzbuzuje Františka tonoucího v obavách, jak bratři jeho zpřísněnou reguli přijmou, že jsou to jeho (Kristova) slova, na nichž se nic nemá měnit, a kdo je nemíní dodržovat, ať z řádu vystoupí (obr. 5). Ve výjevu mystické večeře sv. Františka a sv. Kláry je naopak síť horizontálních a diagonálních kompozičních linek, definovaných hlavně architekturou, velmi hustá, se středem v nenápadném Ukřižování viditelném v průhledu do vedlejší místnosti. Střed celé kompozice je přitom posunutý lehce doleva, aby zůstal dostatečný prostor pro epizodní figurální scénu v pravé části plátna (obr. 6).

V lunetě *Smrt sv. Františka* musel Hertl vyřešit kompozici s ideovým těžištěm při spodním okraji plátna. Na přání umírajícího světce jej bratři svlékli

[8] Zlatý řez vznikne rozdělením úsečky na dvě části tak, že poměr větší části k menší je stejný jako poměr celé úsečky k větší části. Číselně to lze vyjádřit jako 1 : 0,618. Pokud pozice bodu zlatého řezu určíme na úsečce o délce 100 cm z levé i z pravé strany, nacházely by se ve vzdálenosti 38,2 a 61,8 cm. Nebudou se tak příliš lišit od bodů vytyčených na téže úsečce podle pravidla třetin ve vzdálenostech 33,3 a 66,6 cm. Někdy proto v Hertlových kompozicích obě metody splývají a napovídá to o tom, že malíř své obrazy komponoval poučeně, velmi pečlivě, ale spoléhal se také na vlastní intuici.

po Kristově příkladu do bederní roušky a téměř nahého položili na chladnou zem. Malíř proto umístil do středu obrazu výraznější postavu jáhna, připraveného udělit umírajícímu Františkovi poslední pomazání. Jeho bílá dalmatika tvoří svislou středovou osu lunety, kterou protíná horizontální linie tvořená osvětlenými tvářemi klečících účastníků. Hlavní kompoziční osou obrazu je tak rovnoramenný kříž, diagonálně však ještě kompozici hustě propojují čtyři zřetelné diagonály řazené za sebou, mezi nimi zářící paprsek spojující Františkova ústa s jeho duší stoupající k nebi. Nízké kraje lunety tu Hertl razantně usekl rohy zdí a hranou pootevřených dveří (obr. 7).

Nejpropracovanější schéma nabízí luneta, na které se Panna Marie, sv. František a sv. Dominik přimlouvají u rozhněvaného Krista za osud lidstva. Hertl tu chtěl zdůraznit vznešenost a majestát Božího syna, proto jeho postavu umístil nahoru na střední osu plátna, a pod něj, symetricky, po stranách zemské sféry, oba světce do sestavy vytvářející rovnoramenný trojúhelník nebo pyramidu. Postava Panny Marie z jeho ramene lehce vybočuje a díky tomu není tato centrální sestava strnulá. Tuto kompaktní figurální skupinu pak doplňuje pozadí, oblaka, lesní krajina v levé a marína v pravé části lunety. Malíř je s hlavním motivem spojil dvěma diagonálními liniemi – okraji temných mraků, které směřují ke středu spodní hrany lunety, tedy k patě svislé středové osy, vytyčené Kristovou postavou, zemskou sférou a květem lilie. Dalším kompozičním pojítkem je horizontální linie obzoru s lesem na jedné a mořskou hladinou na druhé straně. Výška této linie není náhodně v jedné třetině výšky lunety. Do bočních křídel lunety pak malíř umístil dvě půvabné veduty: vpravo marínu s korábem na vlnách a krajinu s žebrajícími mnichy a povozem vlevo na druhé straně. Tato figurální scéna je natolik drobná, že ji běžný divák nemohl ve světle ambitu a výšce, v jaké byla luneta umístěna, zpozorovat a můžeme ji přičíst Hertlově spontánnímu požitku z malování. Také barevný rozvrh kompozici pomáhá, a navíc jí dává plasticitu a hloubku. Ústřední postavy září jasným akordem živé červeně s modrou a bílou a vystupují z teplého, ale neutrálního pozadí zlatohnědého oblaku. Z postav sv. Františka a sv. Dominika vnímáme především jejich tváře, ostatní partie jsou potlačeny, aby světci nekonkurovali hlavní dvojici. Zlatavý mrak po obou stranách lemují temná bouřková oblaka, za nimiž se prostírá jasná modrá obloha. Střídáním teplých a studených tónů, stejně jako tmavých a světlých pasáží docílil Hertl iluze prostorové hloubky. Obraz tak díky tomu vnímáme jako vznešeně krásnou a bohatou, ale soudržnou scénu, a přestože se v ní odehrává řada dějů a registrujeme spoustu malebných detailů, stále jej vnímáme jako jeden celek (obr. 1 a 2).

Zastavme se ale ještě u ikonografie této lunety. Marína v díle provinčního českého malíře není až tak obvyklá, její použití nám pomáhá osvětlit hvězda nad Dominikovou hlavou, která se vztahuje nejen ke světci, jemuž se údajně při narození (jindy při křtu) rozzářila na čele nebo hrudi,[9] ale také k Panně Marii. Ta bývá v křesťanských textech označována jako Hvězda mořská (Stella Maris) a k tomuto vysvětlení vede i scenérie s korábem na mořské hladině. Ovečka je jedním z atributů sv. Františka, jenž ji přijal jako ztělesnění pokory a skromnosti, můžeme ji také vnímat jako projev přiblížení ke Kristovi, o které František celým životem usiloval. Kristus je v křesťanské symbolice opakovaně jmenován jako Agnus Dei, Beránek boží. Pes s hořící svící v zubech, přebíhající před zeměkoulí, zase patří ke sv. Dominikovi. Z latinského označení dominikánského řádu Dominicanes dostaneme přesmyčkou *Canes Domini* – psi Páně a ve spojení se svící a zemskou sférou pak dospějeme k výkladu, že jde o symbol dominikánů, kazatelského a misionářského řádu, který šíří světlo pravé víry po Zemi. V Hertlových lunetách se s Dominikovým psíkem setkáme ještě jednou, a to v ikonograficky ještě zajímavější souvislosti. Na výjevu, v němž sv. František s bratry buduje klášterní zahradu, vidíme po písčité cestě běžet psa, vezoucího na hřbetě lasici (obr. 8). Ta je pro své lovecké schopnosti, bystrost, čistotu (bílý hranostaj) a domnělé schopnosti potírat zlé síly symbolem Krista.[10] Nezvyklé a v našem prostředí ojedinělé spojení dvou symbolických zvířat tak můžeme opět číst jako příměr dominikánského šíření Kristova učení ve světě. Mimochodem, v anglosaských zemích je lasice dodnes populární jako symbol Vánoc a objevuje se na vánočních blahopřáních a výzdobě spojené s narozením Ježíše. Na této lunetě ještě oceníme průhled do zahrady nebo parku francouzského typu a s vodotryskem v pozadí vpravo. Na závěr zmiňme ještě drobný, ale zajímavý „objev", portrét neznámého muže, hledícího upřeně z plátna na spodním okraji lunety *Sv. František pomáhá hříšným z očistce*. Je oděn jako františkán, má vyholenou tonzuru, takže by to mohl být tehdejší představený kláštera Dominik Zub, ale donátoři jsou zpravidla vtaženi do zobrazeného děje, zatímco sebevědomý, klidný pohled portrétovaného[11] naznačuje, že se tu možná mezi hříšníky pokorně vyobrazil sám malíř (obr. 9).

---

[9] Viz např. SCHAUBER, Vera – SCHINDLER, Hanns Michael. *Rok se svatými.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994, s. 411. ISBN 80-7192-650-7. HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění.* Praha: Mladá fronta, 1991, s. 119. ISBN 80-204-0205-5.

[10] Např. https://whatismyspiritanimal.com/spirit-totem-power-animal-meanings.

[11] Vzpomeňme např. na Škrétův autoportrét v plátně *Sv. Karel Boromejský navštěvuje nemocné morem*, kdy postava s malířovou tváří hledí ze zástupu světcova doprovodu upřeně divákovi do očí.

Jan Jiří Hertl's Wunderlandschaften

Der Maler Jan Jiří Hertl (Johann Georg Hertl, ca. 1670–1740) ist einer der „kleinen Meister" des böhmischen Barocks, der zur Akzeptanz des Barockstils bei der Bevölkerung der böhmischen und mährischen Dorflandschaft beitrug. Obwohl er nicht die Virtuosität und Anerkennung von Brandl oder Kupecký erreicht, sind seine Gemälde ein gutes Beispiel für das Malerhandwerk. Darüber hinaus erkennen wir bei Hertl's Gemälden die Freude am Malen und Schaffen selbst, insbesondere bei der Darstellung sekundärer Ereignisse, kleiner Szenen, die in heroischen und manchmal intimen Landschaftskulissen platziert werden. Der Heilige Franziskus von Assisi erscheint in Hertl's Werk am häufigsten, da die Adelsfamilie Waldstein die Begründer und Förderer des Franziskanerklosters in Turnov (Turnau) war. Um 1718 malte Hertl fünfundzwanzig Lünetten mit Darstellungen aus dem Leben des Heiligen Franziskus, welche den Kern der Ausstellung „Krajiny zázraků" (in Übersetzung „Wunderlandschaften") bildeten, die im Sommer 2022 in der Regionalgalerie in Liberec (Reichenberg) stattfand. Seit 1985, als das Muzeum Českého ráje v Turnově (Museum des Böhmischen Paradieses in Turnau) mit der schrittweisen Gemälderestaurierung begann, war dies die erste Gelegenheit, fast den gesamten Lünettenzyklus zusammen mit anderen Gemälden des Malers zu präsentieren und seine Kunst zu würdigen.

Die Beherrschung einer Figurenkomposition im Lünettenformat erfordert viel Invention, da die gesamte Fläche einschließlich der spitz zulaufenden Ecken in die Gestaltung einbezogen werden muss. Hertl löste dies meist durch das Einfügen kleiner Episodendarstellungen oder Landschaftsszenerien im Geiste der Barockromantik. Da wir für die Turnauer Sage bisher keine grafische Vorlage gefunden haben, können wir davon ausgehen, dass Hertl völlig unabhängig und erfinderisch gearbeitet hat. Natürlich kannte er die klassischen Kompositionsprinzipien und achtete stets sorgfältig auf die Vernetzung der Komposition in Grundrichtungen und bekräftigte sie mit einer durchdachten Farbgebung. Allerdings hielt er sich nicht strikt an etablierte Kompositionsschemen, sondern konnte diese bei der abgebildeten Darstellung je nach Dynamik oder Monumentalität flexibel variieren und kombinieren. Dies zeigt, dass der in Bezug auf seinen Wirkungsort als provinziell betrachteter Maler künstlerisch begabter war als viele seiner künstlerischen Weggefährten und ein guter Partner der viel bekannteren Holzschnitzer aus Kosmonosy (Kosmanos) war.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

ČTYŘI VÝZNAMNÍ TURNOVŠTÍ KAMENÁŘI – FRANTIŠEK KRAUS, JOSEF MAY, FRANTIŠEK HERMAN A VILÉM PECINA

Antonín Mojsl

V letech 2022 a 2023 byly v Muzeu Českého ráje v Turnově zpracovány osobní fondy významných turnovských obchodníků podnikajících v oboru kamenářství, tedy broušení drahých kamenů a jejich imitací, které bylo a je řadu století s městem spojeno. Podniky Františka Krause, Josefa Maye, Františka Hermana a Viléma Peciny patřily v druhé polovině 19. století a první polovině století následujícího na území českých zemí ke špičce v odvětví kamenářství. Předkládaná studie, která primárně vychází z pramenů uložených v Muzeu Českého ráje v Turnově doplněných o materiály ze Státního okresního archivu v Semilech, podává základní přehled o historii těchto čtyř brusíren a přibližuje životy jejich zakladatelů.

FRANTIŠEK KRAUS (1813–1894)

František Kraus se narodil 17. března 1813 v domě čp. 13 na Daliměřicích do rodiny sadaře a kamenáře Františka Krause.[1] V roce 1827 se rodina přestěhovala do Turnova, kde jeho otec koupil dům čp. 226 v Sobotecké ulici (tehdy často nazývané Hradišťská či Podpivovarská). V roce 1834 si František Kraus starší založil vlastní dílnu na broušení drahých kamenů, kterou provozoval pravděpodobně ve svém domě. V otcově dílně sbíral mladý František cenné zkušenosti v oboru.

[1] Státní oblastní archiv Litoměřice, Sbírka matrik Severočeského kraje, matriční kniha narozených, inv. č. 3091, sign. L55/7, fol. 579.



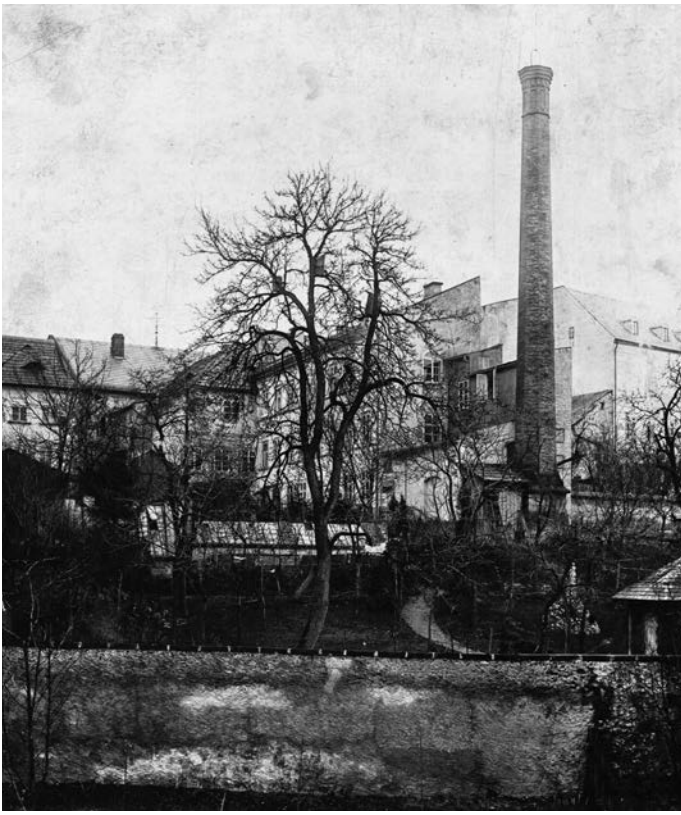
Obr. 1. *František Kraus. Podobenka k článku Karla Kinského ve čtrnáctideníku Beseda z 26. listopadu 1949.*

V roce 1845 si František Kraus mladší koupil se svou manželkou Marií, rozenou Bělohlávkovou, dům čp. 241 v Sobotecké ulici. V roce 1848, poté co rodina prodala domek čp. 226, si sem přestěhovali svou brusičskou dílnu. Na rozdíl od ostatních známých turnovských kamenářů, například Františka Marka (1790–1871) či Michala Kotlera (1800–1879), kteří své zahraniční cesty směřovali na východ od českých zemí, se František Kraus více orientoval na obchodní styky se západními zeměmi. Se svými výrobky jezdíval na veletrh do Lipska, a to ještě v době, kdy do Žitavy musel dojet dostavníkem a teprve odtud vlakem. Mezi místními kamenáři měla být v tuto dobu taková soutěživost, že Marie Krausová raději vozila balíčky s drahými kameny přímo na poštu do Hodkovic, aby tak před turnovskou poštou utajila adresy kupujících. Podnik s drahými kameny Františku Krausovi prosperoval, a tak si v roce 1859 koupil dům čp. 133 v Perníkářské ulici (mezi lety 1866–1921 nesla ulice jméno Královská, dnes Jiráskova), kam si přemístil i brusírnu. Turnovští kamenáři, a to i přes značné konkurenční prostředí, si ho vážili jakožto zkušeného obchodníka a erudovaného odborníka na drahé kameny. Jmenován byl na post předsedy místního kamenářského bratrstva (cechu), měl tak tu čest schraňovat veškeré jeho dokumenty (statuta, privilegia apod.), starat se o pokladnu, dohlížet na skládání mistrovských zkoušek či stvrzovat mladým kamenářům listy na vyučenou.[2] 10. července 1871 ho poctil návštěvou rakouský korunní princ Rudolf, který v rámci prohlídky Turnova zavítal i do jeho dílny. Korunní princ si prohlédl sbírku drahých kamenů a měl se vyptával na způsoby jejich leštění. Kraus mu

[2] KINSKÝ, Karel. O turnovském kamenáři Františku Krausovi a jeho rodině. In: *Beseda: obrázkový čtrnáctideník Českého ráje a Podkrkonoší*, 26. 1. 1949, roč. 6, č. 1–2, s. 14.

poté daroval na památku ametyst ve tvaru trojúhelníku.[3]

Kontakty, navázané s německým centrem zpracování drahých kamenů v regionu Idar-Oberstein, přinesly do dílen Františka Krause broušení na mohutných vertikálních brusech, u kterých se pracovalo ležmo (v Německu byl zdrojem energie vodní tok). Jinde v Turnově není tento způsob broušení doložen, přestože se v 70. letech Kraus snažil tzv. idarský způsob broušení prosadit do výuky na zdejší průmyslové škole.[4] V úmyslu měl vybudovat u lávky na levém břehu Malé Jizery (parcela č. 451) strojní brusírnu na vodní pohon. Na stavbu dostal v roce 1873 povolení.[5] V brusírně mělo být zavedeno praktické vyučování mladých kamenářů, stavba však nakonec nebyla realizována pro neshody s Annou Votrubcovou, majitelkou Podkostelního mlýna (čp. 118), jehož mlýnský náhon měl být k pohonu brusírny využíván.[6]



Obr. 2. *Budova Krausovy firmy v zahradě domu čp. 133 v dnešní Jiráskově ulici. Konec 19. století. (MČR Turnov, inv. č. A-OF-FK 12.)*

V 70. letech přibral František Kraus do podniku jako společníka syna Karla (1852–1893). Společně si v roce 1879 přistavěli k dílně čp. 133 zadní křídlo,

---

3 *Různé zprávy. J. V. Výsost*. Hlasy Pojizerské, 2. 2. 1889, roč. 4, č. 3, s. 2.

4 COGAN, Miroslav. Počátky moderního kamenářského průmyslu v Turnově. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. Semily: Státní okresní archiv, svazek 5, 1992, s. 170–175. ISSN 1211-975X.

5 Muzeum Českého ráje Turnov, fond František Kraus, písemnosti o stavbě brusírny z roku 1873, inv. č. A-OF-FK 55–57.

6 KINSKÝ, Karel. O turnovském kamenáři Františku Krausovi a jeho rodině. In: *Beseda*, s. 14.



Obr. 3. *Broušení velkých kusů drahých kamenů na mohutných vertikálních brusech v Krausově dílně. Konec 19. století. (MČR Turnov, inv. č. A-OF-FK 15.)*

které vybavili stroji na parní pohon.[7] Tovární budova, kde svého času pracovalo až padesát zaměstnanců, je ještě dnes za domem v Jiráskově ulici jasně znatelná. Firma nesla název „*C. k. privilegovaná brusírna drahokamů a diamantů*". Jedním z těch, kteří se v Krausově dílně vyškolili, byl František Herman (1873–1937), o jehož brusičské firmě založené v roce 1911 je psáno níže.

V roce 1885 předal František Kraus firmu synu Karlovi.[8] Karel Kraus se s brusírnou účastnil Jubilejní zemské výstavy, konané od května do října roku 1891 na pražském výstavišti. Němečtí podnikatelé působící v Čechách ji bojkotovali, a tak se výstava stala skvělou příležitostí k prezentaci vyspělosti českého průmyslu a české podnikavosti. Výstavu si nenechali ujít ani turnovští kamenáři, kteří zde uspořádali kolektivní prezentaci svých prací a výrobků,

---

7 MČR Turnov, fond František Kraus, plány a povolení ke stavbě přístavby brusírny z roku 1879, inv. č. A-OF-FK 60–64.

8 MČR Turnov, fond František Kraus, rukopis o historii firmy, inv. č. A-OF-FK 3. Rok převzetí firmy potvrzen ve Státním okresním archivu Semily, fond Okresní úřad Turnov, katastr živností svobodných a řemeslných 1881–1902, kn. 127, záznam č. 103/1885.

velkou měrou vyhotovených z českého granátu. Krausova firma předváděla ve vlastním prostranném kiosku broušení diamantů – brousili na dvou kotoučích, které byly poháněny elektromotorem. Výstavní skříň s broušenými šperky instalovala do pavilonu s tematikou školství i turnovská odborná škola pro broušení a umělé zasazování drahokamů, založená v roce 1884.[9] Ačkoliv na pražské výstavě Krausova firma předváděla broušení diamantů, není vůbec jisté, že se mu věnovala ve větších objemech, spíše tomu bylo naopak. Pokusy s broušením diamantů se totiž ani v případě jiných turnovských firem příliš neprosadily – cena vstupní suroviny byla nad jejich možnosti.



Obr. 4. *Kiosek Krausovy brusírny na pražské Jubilejní zemské výstavě v roce 1891. (MČR Turnov, inv. č. A-OF-FK 11.)*

Karel Kraus zemřel předčasně 14. června 1893 ve věku 41 let na zánět ledvin.[10] Půl roku na to, 2. ledna 1894, zemřel i sám zakladatel firmy František Kraus.[11] Po brzké smrti Karla Krause spravoval podnik jeho dosavadní obchodní zástupce a účetní Josef Bušek (1867–1912), který si nakonec vzal i dědičku brusírny, vdovu po Karlu Krausovi, Žofii (1864–1911). Na jaře roku 1912 byla ještě firma na Josefa Buška protokolována, avšak 16. září téhož roku se továrník ve svém bytě zastřelil, údajně z omrzelosti životem a stižen vážnou srdeční chorobou a tzv. růží, akutním zánětem kůže. [12] Brusičská firma jeho smrtí zanikla.

---

9 *Jubilejní výstava zemská království Českého v Praze 1891*. Praha: F. Šimáček, 1894, s. 486–488.

10 *Úmrtí* [nekrolog Karla Krause]. Listy Pojizerské, 18. 6. 1893, roč. 7, č. 12, s. 3.

11 *Úmrtí* [nekrolog Františka Krause]. Listy Pojizerské, 7. 1. 1894, roč. 8, č. 1, s. 2.

12 *Úmrtí* [nekrolog Josefa Buška]. Hlasy Pojizerské, 22. 9. 1912, roč. 27, č. 18, s. 4–5.

JOSEF MAY (1857–1912)

Josef May se narodil 19. března 1857 v domě čp. 136 na turnovském náměstí do rodiny tiskaře Jana Maye (1825–1902).[13] V roce 1887 si založil v rodném městě brusírnu drahých kamenů pod názvem J. May.[14] I on se účastnil se svými výrobky pražské Jubilejní zemské výstavy v roce 1891. Společně s dalšími turnovskými kamenáři, například s Josefem Pecinou, Ferdinandem Durychem či Josefem Šafářem byli oceněni za kolektivní výstavku drahých kamenů zlatou medailí.[15] V roce 1895 přistoupil do jeho firmy jako společník Václav Palma (1859–1911), obchodní zástupce Krausova kamenářského závodu, a jméno bru-



Obr. 5. *Josef May, foto Jan Šimon. (MČR Turnov, inv. č. A-OF-JM 1.)*



Obr. 6. *Václav Palma, foto Jan Šimon. (MČR Turnov, inv. č. A-OF-JM 2.)*

---

[13] Státní oblastní archiv Hradec Králové, Sbírka matrik Východočeského kraje – farní úřad Turnov, matriční kniha narozených, inv. č. 9911, sign. 5266, fol. 232.

[14] SOkA Semily, fond Okresní úřad Turnov, katastr živností svobodných a řemeslných 1881–1902, kn. 127, záznam č. 47/1887.

[15] KUDRNÁČ, Václav. *Adresář města Turnova: místopisný průvodce a poučný ukazovatel*. Turnov, 1892, s. 160–161.

sírny bylo změněno na May & Palma.[16] Firma sídlila v komplexu budov čp. 241–243 v Sobotecké ulici. Svou dobrou pověst založila na dokonalém výbrusu českých granátů, almandinů a dubletů. Rozmach broušení granátů využili pánové May a Palma naplno a brzy patřili k předním dodavatelům těchto kamenů na evropském trhu. Dokonce si založili filiálku v německém Pforzheimu. Obchodní styky udržovali i s Austrálií či Spojenými státy americkými.[17] V roce 1900 byli za své produkty oceněni na Světové výstavě v Paříži zlatou medailí.[18] Podnikatelé se také zasloužili o výchovu další generace turnovských kamenářů, kterým nabízeli místa ve své dílně. Působení mladých učnů v jejich závodu dokládá i přiložená fotografie. Na přelomu století byl u nich zaměstnán jako obchodní zástupce František Herman.[19]

Josef May se stal váženým turnovským občanem. Jeho první veřejné působení bylo v místním Mládeneckém spolku, který sdružoval svobodné muže (obvykle od 16 do 36 let) a v druhé polovině 19. století se staral se o kulturní rozkvět Turnova, například pořádáním plesů, věnečků, koncertů či výletů. Josef May jakožto předseda spolku organizoval v roce 1886 okázalé oslavy jeho 40. výročí.[20] Mládencům předsedal do října roku 1888.[21] Od roku 1891 zastával funkci předsedy Okresní nemocenské pokladny, pojišťovny sloužící všeobecnému pojišťování zaměstnanců pro případ nemocí, která měla být dle zákona zřízena v každém soudním okrese.[22] V roce 1901 byl zvolen za předsedu ředitelství Městské spořitelny.[23] Od roku 1892 byl Josef May členem městského zastupitelstva, mezi lety 1902 až 1906 působil jako náměstek starosty města Josefa Radského (1864–1936). V roce 1902 se rovněž dostal do čela Ústřední matice školské pro Turnov a okolí, která za Rakouska-Uherska podporovala vznik českých škol v národnostně smíšených oblastech a vzdělávání v českém jazyce obecně. Finančně podporoval chod Skálova sirotčince či spolek Stůl pravdy, který se ve městě staral o teplou stravu pro děti z chudých poměrů.[24]

---

[16] SOkA Semily, fond Okresní úřad Turnov, katastr živností svobodných a řemeslných 1881–1902, kn. 127, záznam č. 13/1895.

[17] J. May – brusírna drahých kamenů. In: *Turnov – město a jeho kraj.* Red. Josef Herbst .. et al. Brno: Národohospodářská propagace Čech a Moravy, 1941, s. 88.

[18] *Vyznamenání na pařížské výstavě.* In: Hlasy Pojizerské, 26. 8. 1900, roč. 15, č. 18, s. 3.

[19] MČR Turnov, fond Josef May, firemní dokumenty – oznámení návštěvy, inv. č. A-OF-JM 6.

[20] *Slavnost čtyřicetiletého trvání spolku Mládeneckého v Turnově*. Hlasy Pojizerské, 16. 8. 1886, roč. 1, č. 11, s. 3–4.

[21] *Slavnost spolku mládeneckého v Turnově.* Listy Pojizerské, 27. 10. 1888, roč. 2, č. 20, s. 2–3.

[22] *Okresní nemocenská pokladna v Turnově*. Listy Pojizerské, 17. 4. 1892, roč. 6, č. 8, s. 3.

[23] *Různé zprávy*. Hlasy Pojizerské, 21. 7. 1901, roč. 16, č. 14, s. 3.

[24] *Úmrtí* [nekrolog Josefa Maye]. Listy Pojizerské, 19. 5. 1912, roč. 27, č. 11, s. 2.



Obr. 7. *Brusírna May & Palma v Sobotecké ulici. Vzadu s čepicí stojí Josef May. (MČR Turnov, inv. č. A-NT 1144.)*



Obr. 8. *Brusírna May & Palma v Sobotecké ulici. Vpravo u okna stojí Václav Palma. (MČR Turnov, inv. č. A-NT 1143.)*

Turnované si ho měli za jeho společenskou angažovanost velmi vážit, ve městě nebylo významnějšího spolku, jehož by nebyl členem. Při příležitosti továrníkových padesátin mu místní spolky uspořádaly v sále Střelnice velkolepou oslavu.[25]

22. března 1911 umírá Václav Palma a brusírna se vrací k původnímu názvu J. May.[26] Rok na to, 14. května 1912 náhle na mrtvici zemřel sám zakladatel firmy Josef May.[27] Brusírnu po jeho smrti nadále úspěšně vedla manželka Julie, která s firmou prošla první světovou válku i poválečnou hospodářskou krizí. Od roku 1918 pak zaujal významné postavení ve firmě syn zakladatele Jan May, absolvent exportní akademie ve Vídni, která připravovala kurzisty na řízení obchodu doma i v cizině. Jan May se vedle výbrusu drahých kamenů začal soustředit na produkci bižuterie a zlatnickou výrobu. Podnikl několik obchodních cest po Evropě a Severní Americe.[28] V roce 1948 byla brusírna J. May znárodněna a později se stala součástí národního podniku Turnovské brusírny.

FRANTIŠEK HERMAN (1873–1937)

František Herman se narodil 26. června 1873 v domě čp. 90 ve Skálově ulici do rodiny pekaře.[29] Jak již bylo uvedeno výše, na kamenáře se vyučil v Krausově brusírně, na což byl patřičně hrdý – později si do své pracovny nechal pietně instalovat podobizny obou továrníků Krausů a jejich tehdejšího obchodního zástupce Václava Palmy. V jeho firmě May & Palma se pro změnu měl naučit obchodnímu cestování, ve kterém vynikal celý život.[30] Když si v roce 1911 zakládal samostatný závod, přizval do firmy jako spolumajitelku Hermínu Palmovou, vdovu po Václavu Palmovi, odtud tedy název firmy Herman & Palma. Jejich dílna sídlila v domě čp. 538 v Kozákovské ulici (dnes ulice 28. října).[31]

V roce 1927 koupil František Herman dům čp. 175 s pozemkem v Nádražní ulici mezi mosty (dnes ulice Palackého) a na jeho místě si v roce 1928 postavil

---

[25] *Oslava 50. narozenin pana Jos. Maye.* Hlasy Pojizerské, 24. 3. 1907, roč. 22, č. 6, s. 3–4.

[26] *Úmrtí* [nekrolog Václava Palmy]. Hlasy Pojizerské, 26. 3. 1911, roč. 26, č. 6, s. 3.

[27] SOA Hradec Králové, Sbírka matrik Východočeského kraje – farní úřad Turnov, matriční kniha zemřelých, inv. č. 9942, sign. 6862, fol. 378.

[28] J. May – brusírna drahých kamenů. In: *Turnov – město a jeho kraj*, s. 88.

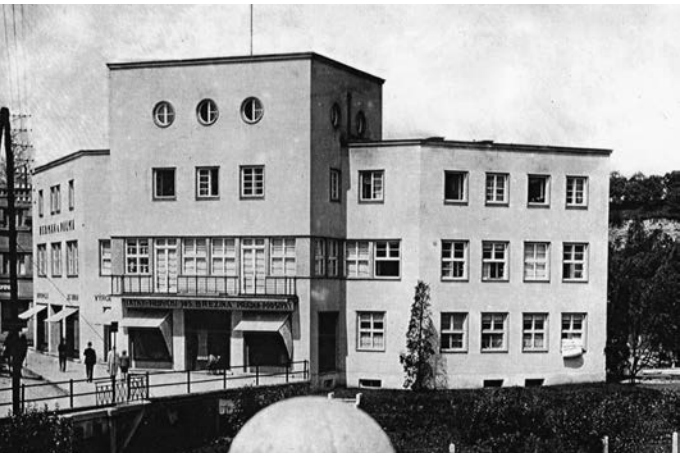
[29] SOA Hradec Králové, Sbírka matrik Východočeského kraje – farní úřad Turnov, matriční kniha narozených, inv. č. 9912, sign. 5797, fol. 326.

[30] VARCL, Josef. *Zemřel turnovský kamenář.* Pojizerské listy, 26. 3. 1937, roč. 52, č. 13, s. 3.

[31] SOkA Semily, fond Okresní úřad Turnov, katastr živností svobodných a řemeslných 1903–1922, kn. 128, záznam č. 82/1911.



***Obr. 9**. František Herman, 30. léta 20. století. (MČR Turnov, inv. č. A-OF-FH 19.)*



***Obr. 10**. Firemní dům Herman & Palma čp. 175 v Palackého ulici na konci 20. let minulého století. (MČR Turnov, inv. č. A-OF-FH 11.)*

nový firemní dům.[32] Jeho zájem o umění se promítl i do stavby tohoto funkcionalistického domu. Průčelí nechal ozdobit plastikou brusičů od sochaře Josefa Drahoňovského (1877–1938), absolventa turnovské šperkařské školy, který se vypracoval na profesora Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze. Na zahradu si pak od tohoto známého sochaře nechal umístit fontánu rybáře s delfínem.[33] Při tvorbě katalogu brusírny zase spolupracoval s turnovským malířem Karlem Kinským (1901–1969), který mu navrhl i logo firmy.

Firma Herman & Palma se stala jednou z nejúspěšnějších brusičských dílen v Turnově. Vybrousila drahé kameny pro úpravu kostelních klenotů v kapli sv. Václava v pražském chrámu sv. Víta (1913), české granáty na čelenku sv. Václava vytvořenou k miléniu tohoto světce (1929) či granáty na zlatý rektorský řetěz Vysoké školy zvěrolékařské v Brně (1933).[34] Firma zpracovávající domácí i zahraniční surovinu pronikla rovněž na světové trhy. Zastoupení

---

32 MAREK, David. *Z Velkého Turnova: podoba města v časech nedávno minulých*. Turnov: Muzeum Českého ráje v Turnově, 2014, s. 121.

33 MČR Turnov, fond František Herman, fotografie domu čp. 175, inv. č. A-OF-FH 3–12.

34 MČR Turnov, fond František Herman, katalog brusírny, inv. č. A-OF-FH 21.

měla na světových výstavách v Rio de Janeiru (1922), v Barceloně (1929) anebo v Chicagu (1933).[35] V roce 1933 dokonce zaslal František Herman intaglii s portrétem chicagského starosty Antonína Čermáka (1873–1933) americkému prezidentovi Franklinu D. Rooseveltovi (1882–1945).[36]



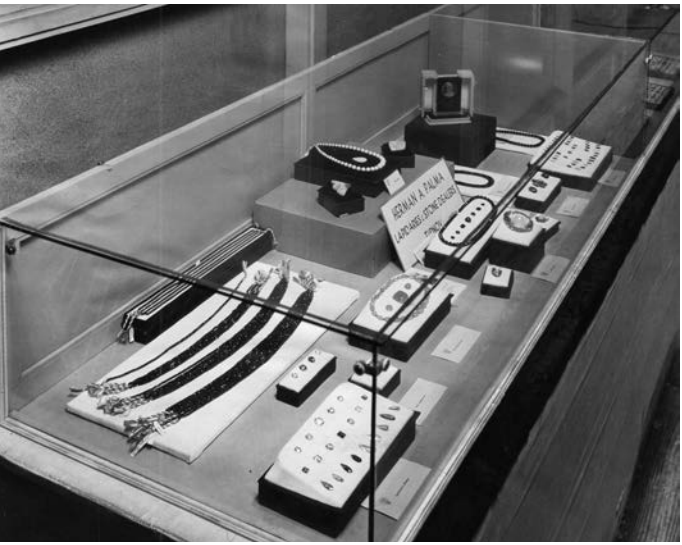
Obr. 11. *Lustr ve Svatováclavské kapli v pražské katedrále sv. Víta. Podle návrhu K. Hilberta provedla roku 1913 firma Franta Anýž z Prahy. Drahé kameny dodala brusírna Herman & Palma. (MČR Turnov, inv. č. A-OF-FH 13.)*

František Herman byl zakládajícím členem Muzejního spolku pro Turnov a okolí, ustaveného roku 1912 (spolek řádně fungoval až v období první republiky). Na svých obchodních cestách měl získat solidní přehled o starožitnostech a výtvarném umění, který uplatňoval při budování muzejních sbírek. Sám měl v oblibě sbírání tzv. napoleonik, tedy drobných nálezů (mincí, militárií, knoflíků z uniforem apod.) z období napoleonských válek na počátku 19. století.[37] František Herman se stal prvním předsedou přírodovědného odboru muzea, který vznikl jeho zásluhou z výtěžku kamenářské výstavy konané v roce 1930 v prostorách odborné šperkařské školy. Jakožto vlivný člen míst-

35 Herman & Palma – Turnov. Brusírny drahých kamenů. In: *Turnov – město a jeho kraj.* Red. Josef Herbst .. et al. Brno: Národohospodářská propagace Čech a Moravy, 1941, s. 94–95.

36 MČR Turnov, fond František Herman, fotografie intaglie, inv. č. A-OF-FH 15. Chicagský starosta Antonín Čermák podporoval Franklina D. Roosevelta ve vítězných prezidentských volbách v roce 1932. Mělo je pojit vřelé přátelství. 15. února 1933 byl Čermák v Miami postřelen při atentátu na Roosevelta a zraněním nakonec podlehl.

37 KINSKÝ, Karel. Ze starého Turnova. In: *Beseda: obrázkový čtrnáctideník Českého ráje a Podkrkonoší*, 28. 3. 1950, roč. 7, č. 5–6, s. 64.



***Obr. 12**. Výstavka firmy Herman & Palma na světové výstavě „Století pokroku – Century of Progress" v Chicagu roku 1933. (MČR Turnov, inv. č. A-OF-FH 14.)*

ního Svazu průmyslu kamenářského se zasloužil o instalaci tzv. kamenářské síně, která návštěvníkům prezentovala fenomén turnovského drahého kamene a ve své době byla chloubou muzea. Do instituce daroval ve 30. letech řadu drahých kamenů, které se staly základem mineralogické sbírky.[38] Byl též velkým podporovatelem zřízení turnovské Výzkumné stanice drahých kamenů, která zahájila činnost v roce 1935 a jak napovídá její název, měla rozpoznávat pravé přírodní kameny od jejich napodobenin. Jejího fungování si však dlouho neužil, po krátké nemoci zemřel 20. března 1937 v Podolském sanatoriu, v době, kdy plánoval přístavbu své dílny. Pohřben byl do rodinné hrobky na Mariánském hřbitově v Turnově.[39] Firmu poté řídila jeho rodina v čele s manželkou Marií a synem Jiřím, který ji vedl až do znárodnění podniku v roce 1948.

VILÉM PECINA (1870–1947)

Dle příběhu, který byl v rodině Pecinů předáván z generace na generaci, sahá historie působení jejich rodu v kamenářství již do 16. století. V roce 1593 se měl v Turnově usadit Bruno Pecina, mineralog původem z Itálie, který odtud měl dodávat broušené drahé kameny na dvůr krále Rudolfa II. v Praze.[40] Doložitelná je skutečnost, že broušením drahých kamenů se živil Vilémův dědeček Petr Pecina (1814–1874), který si měl v Turnově otevřít v roce 1842 vlastní obchod. Na tento rok Vilém Pecina rád odkazoval a ve firemních dokumentech

[38] Za továrníkem Františkem Hermanem. In: *Od Ještěda k Troskám: vlastivědný sborník českého severu*. Turnov: Učitelské jednoty, roč. 15, č. 7–8, 1937, s. 114–115.

[39] *Pohřeb turnovského továrníka Fr. Hermana.* Pojizerské listy, 26. 3. 1937, roč. 52, č. 13, s. 3.

[40] SOkA Semily, fond Vilém Pecina, zápisník Viléma Peciny 1870–1893, bez inv. č., s. 4–5.

a katalozích ho udával jakožto doklad tradice rodinného podniku. Vilémův otec Josef (1839–1926) byl rovněž vyučený kamenář. Od šedesátých let 19. století pracoval jako hostinský v různých turnovských podnicích. Po smrti svého otce zanechal hostinské živnosti a začal naplno spravovat zděděný obchod s drahými kameny.[41] V hostinci čp. 224 v Sobotecké ulici se mu 1. července 1870 narodil syn Vilém.[42]



Obr. 13. *Vilém Pecina v roce 1934 s jugoslávským Řádem sv. Sávy. Foto Jan Košťák. (MČR Turnov, inv. č. A-OF-VP 1.)*

Vilém Pecina absolvoval jako jeden z prvních turnovskou c. k. odbornou školu pro broušení drahokamů a Turnovu zůstal věrný celý život. Jako mladý podnikatel měl přestavět a reorganizovat rodinný závod v duchu doby. V letech 1902–1903 si zařídil v domě čp. 222 v Sobotecké ulici vlastní dílnu na výrobu a vývoz skelného a bižuterního zboží.[43] Roku 1905 ji přemístil do budovy pivovaru Josefa Táborského čp. 217 (stál v prostoru dnešního parkoviště „U Stovky").[44] Vedle bižuterie a broušení drahých kamenů se začal rovněž orientovat na výrobu odznaků.

V roce 1907 přeložil svou dílnu do domu obchodníka a náměstka starosty Matěje Koťátka v Nádražní ulici (dům čp. 185 v dnešní Palackého ulici mezi mosty).[45] V domě si instaloval ukázkovou výstavku svých výrobků a pro místní zlatníky a klenotníky provozoval bohatý sklad drahých kamenů a jejich imitací, ať už surových či vybroušených. V prodejní místnosti si lidé mohli vybrat vedle severočeské bižuterie i výrobky z dutého a křišťálového skla, řetízky,

---

41 SOkA Semily, fond Vilém Pecina, zápisník Viléma Peciny 1870–1893, bez inv. č., s. 43.

42 SOA Hradec Králové, Sbírka matrik Východočeského kraje – farní úřad Turnov, matriční kniha narozených, inv. č. 9912, sign. 5797, fol. 249.

43 *Nový závod*. Hlasy Pojizerské, 11. 10. 1903, roč. 18, č. 19, s. 6.

44 SOkA Semily, fond Okresní úřad Turnov, katastr živností svobodných a řemeslných 1903–1922, kn. 128, záznam č. 122/1905.

45 MČR Turnov, fond Vilém Pecina, oznámení o přeložení firmy, inv. č. A-OF-VP 10.

kloboukové jehlice, spony na pásky či divadelní šperky, byly to oblíbené vánoční dárky.[46] *„První českou vývozní firmu s bižuterií, drahokamy, polodrahokamy a imitací"*, jak si Pecina často rád psal do inzercí, si s velkým zájmem chodila prohlížet při návštěvě města řada tuzemských i zahraničních cestovatelů. Pecinovy výrobky byly oceněny více než čtyřiceti diplomy a získaly několik medailí na průmyslových výstavách. Stříbrnou medaili obdržela firma na Rakouské výstavě v Londýně (1906–1907) či Jubilejní výstavě v Praze (1908).[47]

V roce 1915 si koupil od barona Aehrenthala pozemek na Nádražním předměstí, na němž si postavil obytný dům s obchodními prostorami (dnes čp. 1131) a za ním továrnu na bižuterní zboží a odznaky.[48] Rozrůstající se čtvrť okolo turnovského nádraží byla v tuto dobu součástí osady Nudvojovice, jež náležela k obci Modřišice (k připojení Nudvojovic k Turnovu došlo v roce 1923).[49] Pecinova brusírna vyráběla klubové, sletové, slavnostní, výstavní, vojenské či úřední odznaky téměř do všech koutů země. Ve svém sortimentu na-



Obr. 14. *Obchod Viléma Peciny v Nádražní (Palackého) ulici kolem roku 1908. (MČR Turnov, inv. č. A-OF-VP 11.)*

[46] *Závod p. Vil. Peciny v Turnově*. Listy Pojizerské, 15. 12. 1907, roč. 22, č. 26, s. 5.
[47] MČR Turnov, fond Vilém Pecina, katalog firmy, inv. č. A-OF-VP 11.
[48] *Tovární závod bijouterní a odznakový v Turnově.* Hlasy Pojizerské, 11. 7. 1915, roč. 30, č. 13, s. 3.
[49] MAREK, D., *Z Velkého Turnova*, s. 136–141.



Obr. 15. *Brusírna Viléma Peciny na Nádražním předměstí v roce 1924. (MČR Turnov, inv. č. A-OF-VP 1.)*

bízela i povinné kontrolní psí známky, které sloužily jakožto doklady o zaplacení obecní dávky za psa. I za první republiky čile obchodoval s Vídní, kde mu mnoho firem zprostředkovávalo obchod s balkánskými zeměmi. V roce 1934 mu byl dokonce za vřelé obchodní styky s Balkánem udělen jugoslávským králem Řád sv. Sávy III. třídy.[50] Ve stejném roce se rovněž stal prvním předsedou Československo-jugoslávské ligy v Turnově, která se měla ve městě starat o podporu myšlenky slovanské vzájemnosti.[51]

Vilém Pecina se angažoval hned v několika turnovských spolcích. Byl významným pracovníkem zdejšího Sokola, jehož členem byl již od svých sedmnácti let. Jeho přičiněním byla v roce 1929 založena pobočka turnovské sokolské jednoty na nádraží, která byla po dvou letech fungování přeměněna v jednotu samostatnou (Sokol Turnov II.). Pecina byl jednomyslně zvolen jejím starostou. Podporován mnohými nadšenci zakoupil cvičební nářadí, staré ochotnické i loutkové jeviště a pořádal besídky, koncerty či plesy. Starostoval až do konce 30. let, kdy pro pokročilý věk a vytíženost prací v obchodě

[50] *Velkého vyznamenání.* Pojizerské listy, 2. 3. 1934, roč. 49, č. 9, s. 4.

[51] *Československo-jugoslávská liga v Turnově.* Pojizerské listy, 20. 7. 1934, roč. 49, č. 29, s. 2.



Obr. 16. *Odznaky z produkce Viléma Peciny z 20. let minulého století. (MČR Turnov, inv. č. A-OF-VP 9.)*

uvolnil své místo mladším. Valnou hromadou pak byl jmenován starostou čestným.[52] Z činnosti v Sokole uměl i profitovat, například pro slet amerických Sokolů v Chicagu v létě roku 1921 zhotovil veškeré sokolské odznaky.[53]

V roce 1919 se Vilém Pecina stal členem výboru nově ustanoveného Vodovodního družstva pro Nudvojovice a okolí, které si dalo za cíl přivést pitnou vodu do nově vzniklé čtvrti v okolí turnovského nádraží. Družstvo bylo ve své snaze úspěšné a v letech 1922–1923 postavilo sběrnu v Borku u Rakous, kam byly svedeny tamní prameny, odkud byla voda vedena do nově vybudovaného vodojemu na Metelce, ze kterého bylo zásobováno Nádražní předměstí.[54] Činil se rovněž ve Společenstvu brusičů a rytců drahých kamenů, které bylo založeno v roce 1924 s ideálem sdružovat jednotlivé majitele turnovských brusíren.[55] Byl rovněž dlouholetým členem Okresního mysliveckého spolku v Turnově. Miloval přírodu a pokud to šlo, vydával se pravidelně i ve vyšším věku do lesa na Borek u Rakous.[56]

Vilém Pecina rád docházel do hotelu rodiny Plesslů, který sousedil s jeho brusírnou (dnes dům čp. 1132). V roce 1922 v něm byla ustanovena vlastenecká stolní společnost rytířů Koňadra na hradě Plesslogradu, kterou Pecina jakožto velmistr řídil. Společnost sdružovala místní i přespolní občany bez rozdílu politického a společenského statutu a „při dobrém pivečku a zdravém humoru" shromažďovala do své pokladničky finance pro dobročinné účely. V roce 1930, při příležitosti Pecinových 60. narozenin, zřídila společnost na jeho jméno fond, ze kterého byly posílány peníze na fungování Ústřední matice školské.[57]

Události předcházející druhé světové válce a samotný válečný konflikt Viléma Pecinu těžce poznamenaly jak v osobním, tak obchodním životě. Po anšlusu Rakousku k nacistickému Německu v březnu roku 1938 napsal do Pojizerských listů: *„Poslední dva roky vzpružil se kamenářský průmysl tak, že po překonané krizi předešlých let zaujal opět místo jako před válkou a ukazovalo se, že může být ještě lépe! Hlavní odbytiště broušených drahokamů a syntetických kamenů byla Vídeň, kde mnoho firem zprostředkovalo obchod s jižními zeměmi a Balkánem, jsouce znalé těch jazyků a poměrů tamějších. Všichni tito importéři a exportéři byli z 90 % neárijského původu, ale svým reelním obchodem, řádným*

---

[52] DAVSEN, Ab. *Za br. Vilémem Pecinou*. Pojizerské listy, 14. 3. 1947, roč. 62, č. 11, s. 5.

[53] *Chvalně známá továrna na odznaky a bijouterii fy. V. Pecina*. Hlasy Pojizerské, 24. 4. 1921, roč. 36, č. 18, s. 3.

[54] Vodovodní družstvo pro Nudvojovice a okolí. In: *Od Ještěda k Troskám: vlastivědný sborník českého severu*. Turnov: Učitelské jednoty, roč. 7, č. 2–4, 1928, s. 51.

[55] *Společenstvo brusičů a rytců drahokamů pro Turnov a okolí*. Hlasy Pojizerské, 29. 8. 1924, roč. 39, č. 35, s. 3.

[56] POSTUPA, František. *Odešel myslivec-idealista*. Pojizerské listy, 14. 3. 1947, roč. 62, č. 11, s. 4.

[57] *Desetileté trvání stolní společnosti Koňadry*. Pojizerské listy, 25. 11. 1932, roč. 47, č. 48, s. 2.

placením byli dobrými konzumenty Turnova a vznikla celá řada brusíren malých i velkých, jakož ožily ty staré, jež byly dříve zavřeny. Do tohoto rozmachu přišla nečekaná rána, zabrání Rakouska, jehož důsledky se nejdříve projevily v našem průmyslu; rázem objednávky zanikly, práci bylo nutno omeziti, propouštějí se brusiči a s neklidem hledí zaměstnavatel i dělnictvo nejisté budoucnosti vstříc! – Poslední dobou došly zprávy z Ameriky i Anglie, jež naznačují, že by byla snad možnost exportu do těchto zemí, ale dosud není jistoty o tom."[58] Na počátku druhé světové války, 1. září 1939, byl Pecina jakožto významný činovník v Sokole, tedy potenciální nepřítel Třetí říše, zatčen gestapem a do 7. března 1940 vězněn v koncentračním táboře v německém Buchenwaldu.[59] Ve válce pak umírá Pecinův syn Vladimír (1909–1940), který žil od 30. let ve Francii a získal tamní občanství. 13. února 1940 podlehl zraněním z bojů na italsko-francouzské hranici.[60]

Vilém Pecina zemřel 7. března 1947 ve věku 76 let. V závěti odkázal svůj dům s továrnou a celým strojním zařízením městu Turnovu. Přál si, aby výnos jeho objektů byl používán na vánoční nadílku pro městské chudé.[61] V roce 1948 se národní výbor rozhodl umístit do Pecinova domu poštovní úřad Turnov II.[62]

ZÁVĚREM

Podniky Františka Krause, Josefa Maye, Františka Hermana a Viléma Peciny patřily k tomu nejlepšímu, co mohla rakousko-uherská monarchie v oboru kamenářství nabídnout. Kromě Krausovy brusírny, která ukončila provoz v roce 1912, prošly podniky těžkostmi první světové války a za první republiky prosperovaly. Rozvoj turnovských brusírenských podniků opětovně zabrzdila druhá světová válka a období po jejím skončení začalo psát nové kapitoly jejich dějin. Firma Viléma Peciny ukončila činnost po úmrtí svého zakladatele v roce 1947. Brusírny J. May a Herman & Palma podlehly v roce 1948 znárodnění, kdy byly sjednoceny do Spojených brusíren drahokamů pod podnikem Preciosa (společně s firmami František Šlechta, Ladislav Durych, Jaroslav Vávra a František Konejl). V roce 1950 byl tento závod z Preciosy vyčleněn a vznikl tak samostatný národní podnik Turnovské brusírny drahokamů,

---

[58] *Ohlas zabrání Rakouska pro turnovský kamenářský průmysl*. Pojizerské listy, 22. 4. 1938, roč. 53, č. 17, s. 2.

[59] O pobytu v koncentračním táboře se ve svém deníku příliš nerozepisoval. SOkA Semily, fond Vilém Pecina, zápisník Viléma Peciny 1939–1940, bez inv. č., s. 4821–4822.

[60] Vilém Pecina se o úmrtí syna Vladimíra dozvěděl až na konci války v květnu roku 1945. MČR Turnov, fond Vilém Pecina, pamětní kniha Vladimíra Peciny, inv. č. A-OF-VP 2.

[61] *Pravidelná schůze rady místního národního výboru.* Pojizerské listy, 14. 3. 1947, roč. 62, č. 11, s. 2.

[62] *Schůze rady MNV v Turnově*. Pojizerské listy, 18. 6. 1948, roč. 63, č. 26, s. 3.

předchůdce dnešního Diasu. Bádání o dějinách znárodněných podniků by bylo možno rozšířit studiem materiálů uložených ve Státním oblastním archivu v Hradci Králové.[63]

Nově zpracované osobní fondy, ze kterých studie vychází, schraňuje Muzeum Českého ráje v Turnově ve svém archivu, jsou přístupné badatelům a poslouží při tvorbě stálých expozic i dočasných výstav.

Vier bedeutende Edelsteinbearbeiter aus Turnov – František Kraus, Josef May, František Herman und Vilém Pecina

In den Jahren 2022 und 2023 wurden im Muzeum Českého ráje v Turnově (Museum des Böhmischen Paradieses in Turnau) die persönlichen Fonds von vier bedeutenden Gewerbetreibenden und Geschäftsleuten, die in Turnov in der Fachbranche der Edelsteinbearbeitung tätig waren, systematisch und detailliert erfasst. Sie beschäftigten sich mit dem Schleifen von Edelsteinen und deren Imitationen. František Kraus (1813–1894), Josef May (1857–1912), František Herman (1873–1937) und Vilém Pecina (1870–1947) gründeten in der Stadt Gewerbebetriebe, die zu den besten Steinbearbeitungsstätten in Böhmen gehörten. Die Studie bietet einen grundlegenden Überblick über die Tätigkeit ihrer Unternehmen in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts und der ersten Hälfte des darauffolgenden Jahrhunderts. In einzelnen Kapiteln werden die Anfänge dieser vier in Österreich-Ungarn gegründeten Turnauer Steinschleifereien, ihre Entwicklung und ihre wichtigsten Geschäftsaktivitäten dargestellt. Abgesehen von der Schleiferei Kraus, die 1912 ihren Betrieb einstellte, überstanden die anderen Unternehmen die Strapazen des Ersten Weltkriegs und florierten dagegen während der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Die Studie konzentriert sich ferner auf die Lebensschicksale der in Turnov hoch in Ehre gehaltenen Edelsteinbearbeiter und verfolgt unter anderem deren Engagement in örtlichen Vereinen. Der Beitrag wird mit Fotos aus den Sammlungen des Muzeum Českého ráje v Turnově ergänzt, einige Aufnahmen wurden bisher noch nicht veröffentlicht.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

[63] SOA Hradec Králové, fond Hermann a Palma, brusírna drahokamů, Turnov (1911–1948) a fond Jan May, brusírna drahokamů, Turnov (1894–1951).

HISTORIK JAROSLAV MENCL

Josef Matoušek



Jaroslav Mencl (soukromá sbírka rodiny Kořínkovy).

Jaroslav Mencl (14. dubna 1893 Sobotka – 24. října 1971 Nová Ves[1]) byl výraznou osobností kulturně společenského života na rodném Sobotecku, Mnichovohradišťsku a zejména Jičínsku. Jeho označení pouze za historika je výrazně zjednodušující a kromě jeho celoživotního učitelského působení upozaďuje další výrazné aktivity z široké škály jeho dlouholetých činností (archivář, kronikář, okresní konzervátor památkové péče, aktivní člen několika spolků aj.). Je však zjevnou skutečností, že přes veškeré uvedené aktivity se Jaroslav Mencl zdaleka nejvýrazněji zapsal do širokého povědomí zejména jako autor stěžejních prací k historii Jičína. Literatura mapující jeho životní osudy je bohužel relativně strohá. Zřejmě jediným, kdo o něm napsal obsáhlejší životopisnou stať ještě za jeho života, byl Karol Bílek u příležitosti jeho 75. narozenin.[2]

[1] Nová Ves, část obce Branžež v okrese Mladá Boleslav.

[2] L. K. /=BÍLEK, Karol/. 75 let prof. Jaroslava Mencla. *Zpravodaj Šrámkovy Sobotky*, 1968, roč. 5, č. 4, s. 33–34. V díle *Jičínští, libáňští a soboteční spisovatelé a kulturní pracovníci* je Jaroslav Mencl sice avizován na obálce sešitu č. 1, ovšem vlastní text, věnovaný jeho osobě, v sešitu č. 2 chybí a Jaroslav Mencl nefiguruje ani v adresáři v sešitu č. 3. FRABŠA, František Salesius. *Jičínští, libáňští a soboteční spisovatelé a kulturní pracovníci.* Jičín: Knihovna jičínského a soboteckého světa, 1939–1940, sešit č. 1–3.

Z následných prací lze považovat za stěžejní dva příspěvky Oldřicha Turčína,[3] článek Miloše Chlumského[4] a diplomovou práci Jaroslava Kadlece.[5] Osobnost Jaroslava Mencla pochopitelně reflektovaly i práce biografického nebo shrnujícího charakteru v rámci jeho profesní či regionální působnosti.[6]

STUDIJNÍ LÉTA V SOBOTCE A 1. SVĚTOVÁ VÁLKA

Jaroslav Mencl se narodil 14. dubna 1893 v Sobotce v rodině hodináře Františka Mencla.[7] František Mencl, rodák z Mnichova Hradiště, se do Sobotky přistěhoval v roce 1891 a později se stal se jedním z prvních soboteckých fotografů.[8] Po smrti manželky se František Mencl v říjnu 1937 přestěhoval ke svému synu Jaroslavovi do Jičína, kde 19. května 1943 zemřel.[9]

V letech 1899 až 1908 navštěvoval Jaroslav Mencl obecnou a měšťanskou školu v Sobotce. Z dob jeho soboteckých studií je zpětně nejvíce zmiňováno jeho působení ve školním divadle,[10] k rodné Sobotce a jejímu okolí si i po odchodu uchoval silný vztah po celý svůj život.[11]

---

3 TURČÍN, Oldřich. Za Jaroslavem Menclem. In: *Okresní archivy Východočeského kraje v roce 1972*, Zámrsk 1973, s. 28–32; Týž. Jaroslav Mencl 1893–1971. *Muzejní noviny*, 2004, č. 25, s. 15–18.

4 CHLUMSKÝ, Miloš. Regionální historik Jičínska Jaroslav Mencl. *Listy katedry historie a katedry regionálních dějin Pedagogické fakulty v Hradci Králové*, 1990, č. 1, s. 58–64.

5 KADLEC, Jaroslav. *K historiografii Jičínska a jejímu využití ve vyučování dějepisu – dílo Jaroslava Mencla.* Hradec Králové: 1990. 113 s. Diplomová práce. Pedagogická fakulta v Hradci Králové, Katedra historie. Vedoucí práce Karel Štefek.

6 HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana. *Biografický slovník archivářů českých zemí.* Praha: Libri, 2000, s. 414. ISBN 80-7277-023-3; BÍLKOVÁ Eva. *Pod Valdickou branou: fakta o nejvýznamnějších jičínských osobnostech, spolcích, stavbách, institucích, školách, událostech*. Jičín: Městský úřad v Jičíně 2004, s. 34, ISBN 80-239-2648-9; BÍLEK Karol a kol.. *Malé dějiny Sobotecka. III. díl. Kdo je kdo v dějinách Sobotecka a Dolnobousovska.* Sobotka: Město Sobotka, 2015, s. 289–290. ISBN: 978-80-260-9112-7; nejnověji FRANCEK, Jindřich. *Jičín, brána do Českého ráje. Vyprávění o historii města, jeho domech, pomnících, sochách a pamětních deskách.* Praha: Rybka Publishers, 2021, s. 279–280. ISBN 978-80-87950-84-5.

7 Státní oblastní archiv (dále SOA) v Hradci Králové, Sbírka matrik Východočeského kraje, sign. 6197, f. 196v–197r.

8 K osobnosti Františka Mencla např. J. M. /= Jaroslav Mencl/. O hodináři Menclovi. *Zpravodaj Šrámkovy Sobotky*, 1966, roč. 3, č. 10, s. 13; S. /= Karel Samšiňák/. Fotografové a fotografování na Sobotecku. František Mencl. *Zpravodaj Šrámkovy Sobotky*, 1971, roč. 8, č. 10, s. 92–93.

9 Státní okresní archiv (dále SOkA) Jičín, Archiv města Jičín, nezprac., Evidence obyvatel, Mencl František.

10 BÍLEK, Karol. Ochotnické zamyšlení. *Zpravodaj Šrámkovy Sobotky*, 1965, roč. 2, č. 6, s. 7; Dvě kapitoly ze soboteckého divadelnictví. In: *Sobotka. Jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město: 1498–1948*. Sobotka: Místní národní výbor, 1948, s. 81–86.

11 I po svém odchodu ze Sobotky byl např. členem místní TJ Sokol. Soukromá sbírka rodiny Kořínkovy, nezprac., členská legitimace Tělocvičné jednoty „Sokol" v Sobotce. Jaroslav Mencl byl přijat za člena 20. prosince 1918. Poděkování za zpřístupnění materiálů ze své soukromé sbírky náleží manželům Kořínkovým.

Po dokončení měšťanské školy v Sobotce absolvoval učitelský ústav v Hradci Králové, kde studoval v letech 1908 až 1913. Prvním místem jeho učitelského působení se stala Jivina na Mnichovohradišťsku, kde nastoupil 18. února 1914 jako výpomocný učitel.[12]



Jaroslav Mencl (soukromá sbírka rodiny Kořínkovy).

Do života Jaroslava Mencla, stejně jako do života drtivé většiny jeho vrstevníků, zasáhla výrazným způsobem první světová válka. Jaroslav Mencl byl k 1. září 1914 převeden na školu v Klášteře jako náhrada za učitele Aloise Šimona, který byl povolán k válečné službě.[13] Jeho „záskok" však neměl dlouhého trvání, neboť o měsíc později, v říjnu 1914, byl odveden i on jako jednoroční dobrovolník 11. zeměbraneckého pěšího pluku v Jičíně. V květnu 1915 byl u obce Sekowa Wola v Haliči raněn do hlavy. V letech 1916 až 1918 byl střídavě velitelem čety či roty. V dubnu 1917 byl povýšen na poručíka, v roce 1918 absolvoval armádní důstojnický kurz ve Volodymyru. Závěr války jej zastihl v nemocnici v Příbrami, kde se léčil z malárie. S vojenskou uniformou se ani po skončení války zcela nerozloučil a v srpnu 1919 požádal o přijetí do Československé armády jako gážista v záloze. Služba v záloze nebyla pouze formální, např. v letech 1924 a 1925 absolvoval, již jako učitel v Mnichově Hradišti v období letních školních prázdnin, čtyřtýdenní vojenské cvičení v tehdejším Turčianském Svätém Martině a Košicích. V říjnu 1927 byl povýšen na nadporučíka v záloze.

Jaroslav Mencl byl během vojenské služby svými nadřízenými opakovaně vysoce hodnocen, a to jak v období světové války, tak i během neaktivní služby za první republiky. Jeho nadřízení jej hodnotili prakticky výhradně v superlativech: *„inteligentní, svědomitý, energický, spolehlivý"*, *„pevný charakter, na pod-*

[12] SOkA Jičín, Okresní školní výbor (dále OŠV) Jičín, inv. č. 869, kt. č. 88.

[13] SOkA Mladá Boleslav, Obecná škola Klášter Hradiště nad Jizerou, nezprac., Kronika školy 1878–1936, s. 255.

řízené s dobrým vlivem" apod.[14] Na své působení ve válce nicméně, soudě dle vzpomínek těch, kteří jej znali osobně, nikdy nevzpomínal.[15]

MNICHOVOHRADIŠŤSKO 1919–1926

V prvních letech po skončení světové války vystřídal Jaroslav Mencl pět učitelských působišť ve čtyřech lokalitách na Mnichovohradišťsku: od 1. ledna do 31. března 1919 působil jako zastupující učitel na obecné škole ve Žďáru, od 1. dubna 1919 do 31. srpna na obecné škole v Březině, od 1. září do 31. prosince 1919 na obecné škole v Mnichově Hradišti, od 1. ledna do 31. srpna 1920 na měšťanské škole v Mnichově Hradišti a od 1. září 1920 do 31. března 1922 jako definitivní učitel v Loukovci.[16]

10. července 1920 se Jaroslav Mencl v Kozojedech oženil s Annou Hakenovou, dcerou Josefa Hakena, rolníka v Češově.[17]

Četné změny působišť v těchto letech prakticky vylučovaly, aby v některém z nich Mencl zanechal výraznější stopu mimo svoji profesi. Nejvýraznějším publikačním výstupem z tohoto období, v podstatě popisem jeho výuky z působení na obecné škole v Loukovci ve školním roce 1920–1921, je učebnice *Výchovné práce na středním stupni*, která vyšla v roce 1925.[18]


Číslo .....

Brat. Jaroslav Mencl, učitel,

jest členem

tělocvičné jednoty „Sokol" v Sobotce.

Přijat ve schůzi výboru dne 20. prosince 1918

Růžena Kořejš
jednatelka.

Jaroslav Mlda
starosta.

TĚLOCVIČNÁ JEDNOTA SOKOL SOBOTKA

Tělocvičná jednota „Sokol" v Sobotce – členský průkaz Jaroslava Mencla (soukromá sbírka rodiny Kořínkovy).

[14] Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha (dále VÚA-VHA), Kvalifikační listiny, Mencl Jaroslav.

[15] TURČÍN, O., *Jaroslav Mencl 1893–1971*, s. 15.

[16] SOkA Jičín, OŠV Jičín, inv. č. 869, 1373, kt. č. 88, 128.

[17] SOA v Hradci Králové, Sbírka matrik Východočeského kraje, sign. 190–7813, s. 472–473.

[18] MENCL, Jaroslav. *Výchovné práce na středním stupni.* Praha: Ústř. nakl. a knihkupectví učitelstva československého, 1925.

Od 1. dubna 1922 do 31. října 1926 působil Jaroslav Mencl na měšťanské škole v Mnichově Hradišti.[19] Osobní vzpomínku na Jaroslava Mencla jako pedagoga z období jeho působení na této škole zanechal jeho bývalý žák J. Sezima: *„[…] A vzpomínky mě najednou zavedly jinam. Na zaprášenou školní půdu, kde jsme pod krovy střechy měli „dílnu" pro ruční práce: dva staré truhlářské ponky, malý soustruh na podstavci od starého šicího stroje, nějaké pilky, hoblíky, kladívka a krabici hřebíků, jichž bylo víc ohnutých než rovných. Náš třídní učitel chodí od skupinky ke skupince, opravuje, radí, zlobí se, nebo pracuje sám.*

Panebože, co jsme tenkrát nadělali věcí! Náš učitel uměl všecko, a co uměl, tomu se snažil naučit i nás. Vázal knihy jako vyučený knihař a dovedl je i krásně zdobit. Pletl proutěné rákosové bakovské bačkory a kabelky, maloval zespodu na sklo po vzoru lidových umělců, ryl dřevoryty, řezal do linolea, vyráběl rámečky na obrazy, květinové stolky a drobný nábytek. Vše mu šlo s fortelem od ruky.

S naší pomocí zhotovil zahrádky před okna celé školní budovy a bylo jich snad několik desítek! V roce 1924 k 500. výročí Žižkovy smrti vyzbrojili jsme dřevěnými modely zbraní a korouhvemi, vyrobenými ve školní dílně, celou husitskou armádu i s vozy, pro masové představení divadelní hry „Žižka před Prahou". A nebyla to armáda malá, byla větší než tenkrát u Sudoměře, neboť čítala více než 500 bojovníků a práčat. To všechno dokázal jeden jediný učitel na škole! Kdybychom podobných měli dnes alespoň deset tisíc, nebyla by polytechnická výchova, na školách zaváděná, žádným problémem.

A jak učil, ten náš třídní! V hodinách dějepisu jsme ani nedýchali a hltali mu slovo od úst. Říká se dnes často, že kdo chce zapalovat, musí sám hořet. Náš učitel hořel plným plamenem. Jestliže dnes umím vzít do ruky kladívko a šroubovák, pilku rámovku, zlodějku či ocasku a – a vím-li vůbec, jak se všechny ty nástroje jmenují, pak za to vděčím především jemu.

Jemu také vděčím, a se mnou i mnozí moji vrstevníci, za lásku ke knize a dějinám našeho národa. Učil nás vážit si práce i památky těch, kteří žili dávno před námi.

28. březen je Den učitelů. – Chtěl bych být v Branžeži u Kněžmosta, kde žije na odpočinku profesor Jaroslav Mencl, stisknout mu upřímně ruku a poděkovat za všechno […]."[20]

Po svém příchodu do Mnichova Hradiště se Jaroslav Mencl zapojil do místního kulturního života. V roce 1923 se stal správcem sbírek Muzejního spolku v Mnichově Hradišti.[21] Za jeho působení v této funkci byly vytvořeny *„náro-*

[19] SOkA Jičín, OŠV Jičín, inv. č. 869, kt. č. 88.

[20] SEZIMA, J. Ke Dni učitelů. *Cesta míru*, 1959, roč. 8, č. 37, s. 5.

[21] SOkA Mladá Boleslav, Okresní muzejní spolek Mnichovo Hradiště, nezprac., Zápisy ze schůzí výboru 1913–1934, Zápis z výborové schůze ze dne 4. července 1923.

dopisné modely" staveb, prezentovány archeologické nálezy z Malé Bělé, provedeny archeologické vykopávky v Březině a celý tento nález instalován.[22] 12. listopadu 1924 byl zastupitelstvem města Mnichova Hradiště pověřen vedením kroniky města.[23] Při této činnosti se zdaleka neomezoval pouze na zápisy událostí pro příslušné roky: *„Historii minulého století, vesměs původní, podal jsem od listu 133 až do 169. Rovněž kresbami jsem hleděl slova oživit a doprovodit."*[24] Jeho kolorované kresby jsou součástí stálé expozice Muzea města Mnichovo Hradiště.[25] Během svého působení v Mnichově Hradišti za sebou zanechal Jaroslav Mencl relativně výraznou stopu. Aktivně se angažoval též v divadle, ať už jako režisér či herec.[26] Veřejně nejvýraznější akcí v této oblasti, na níž se podílel, byla historická davová scéna *„Žižka před Prahou"* v roce 1924.[27]

V Mnichově Hradišti zahájil Jaroslav Mencl též aktivnější publikační činnost. Nejvýznamnějším dílem Jaroslava Mencla z období jeho působení v Mnichově Hradišti je práce *Rok pořekadel, pověr, pranostik a zvyků na Mnichovohradišťsku*, kterou publikoval ve vlastivědném sborníku *Od Ještěda k Troskám* v letech 1925–1927.[28] Hlavním spolupracovníkem sborníku byl profesor Josef Vítězslav Šimák, který osobně autora přesvědčoval k pokračování poté, co se Jaroslav Mencl zdráhal dokončit započatý cyklus: *„Že se Vám nechce psáti do sborníku, díte sám, že nevíte proč. Přemozte, prosím, tuto nechuť a pokračujte v tom, čím jste tak vhodně začal. Za národopisné zprávy nemůžeme býti vůbec dosti ani vděčni; historie se sebere třeba za půl věku, ale lidové tradice i život zmizí v jediné generaci. Váš ‚Rok' chválí i referentka Národopisného věstníka, jen že by si přála označení původu, odkud a od koho zpráva pochází i také žije-li dosud ten který zjev nebo jest vzat již z odumřelé tradice. My bychom si především přáli, abyste ‚Roku' připojil další měsíce v příštím ročníku."*[29] Jaroslav Mencl nakonec svůj cyklus zdárně dopracoval. Poslední části vyšly v době, kdy již byl cvičným učitelem na učitelském ústavu v Jičíně.

---

[22] Muzeum města Mnichovo Hradiště, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště 1892–1950, f. 168v.

[23] SOkA Mladá Boleslav, Archiv města Mnichovo Hradiště, inv. č. 28, kn. č. 22, s. p.

[24] Muzeum města Mnichovo Hradiště, Pamětní kniha města Mnichova Hradiště 1892–1950, f. 169r.

[25] Poděkování za upozornění na tuto skutečnost náleží Mgr. Janě Dumkové, vedoucí Muzea města Mnichovo Hradiště.

[26] Soukromá sbírka rodiny Kořínkovy, nezprac., plakáty divadelních představení.

[27] *Mladoboleslavské listy*, 1924, roč. 35, č. 41, s. 5.

[28] MENCL, Jaroslav. Rok pořekadel, pověr, pranostik a zvyků na Mnichovohradištsku. In: *Od Ještěda k Troskám*, 1924–1925, roč. 3, č. 1, s. 8–11, č. 2, s. 55–59, č. 3, 1925–1926, roč. 4, č. 2–3, s. 65–71, 1926–1927, roč. 5, č. 2, s. 60–62, č. 3–5, s. 124–126, č. 7–8, s. 171–173, č. 9–10, s. 227–233. V 5. ročníku, 1926–1927, zněl název *„Rok pořekadel, pověr, pranostyk [sic!] a zvyků na Mnichovohradištsku"*.

[29] SOkA Jičín, Mencl Jaroslav, inv. č. 22, kt. č. 1.

JIČÍN 1926–1956

Pedagog

Jeden výtisk své publikace *Výchovné práce na středním stupni* Jaroslav Mencl daroval Jindřichu Fialovi, svému někdejšímu vyučujícímu na královéhradeckém učitelském ústavu. Ten mu po jejím přečtení napsal dopis: „*Takový člověk jako Vy hodil by se výborně za učitele učitelů, tj. na cvičnou školu. […] Na našem ústavě budou změny. Sám půjdu do penze koncem září. […] Byl bych rád, aby na moje místo přišel některý z mých hodných a podařených žáků, který by tradici naší cvičné školy uchoval.*" Zároveň jej ubezpečil, že po podání žádosti na místo cvičného učitele by se ředitel královéhradeckého učitelského ústavu „*přičinil*", aby Jaroslav Mencl toto místo získal.[30]

Sled následujících událostí není znám, každopádně byl Jaroslav Mencl k 1. listopadu 1926 jmenován učitelem na cvičné škole při učitelském ústavu, ovšem nikoliv v Hradci Králové, ale v Jičíně, což zásadním způsobem ovlivnilo jeho osudy na následujících 30 let.[31] Na této škole, která ve školním roce 1928–1929 jako připomínku svého nejslavnějšího absolventa obdržela čestný titul Raisův státní koedukační ústav učitelský, působil až do jejího zrušení v roce 1948. Nad rámec svého pedagogického působení mj. ve 30. letech napsal učebnici vlastivědy *Můj domov* a *Školskou dramatisaci*.[32] Přispíval do učitelských časopisů, byl recenzentem čítanek pro obecné školy, členem zkušebních komisí apod. V roce 1946 byl oceněn čestným titulem Profesor praxe.

V listopadu 1934 Jaroslav Mencl úspěšně absolvoval u zkušební komise, zřízené při Zemské školní radě v Praze, zkoušku čekatelů na místa okresních školních inspektorů. V lednu 1935 požádal o zařazení do seznamu čekatelů na tuto pozici a v následujících letech neúspěšně usiloval o post okresního školního inspektora v řadě okresů.[33] Jelikož jeho snahy byly i přes výbornou kva-

---

30 Soukromá sbírka rodiny Kořínkovy, nezprac., Dopis Jindřicha Fialy Jaroslavu Menclovi z 10. srpna 1926.

31 Ke cvičné škole při jičínském učitelském ústavu např. PLUHAŘOVÁ, Ilona. Počátky školní docházky budoucího spisovatele. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 15. Pohádkové vzkázání Václava Čtvrtka: příspěvky z mezinárodní konference konané ve dnech 20.–22. října 2011 v Jičíně*. Semily, Jičín: Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Semily pro Regionální muzeum a galerii v Jičíně a město Jičín, 2012, s. 294–302.

32 MENCL, Jaroslav. *Můj domov: vlastivěda pro třetí postupný ročník obecných škol*. Praha: Státní nakladatelství, 1935; MENCL, Jaroslav. *Školská dramatisace: ukázky a pracovní plány na celý rok*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1935.

33 SOkA Jičín, Raisův učitelský ústav Jičín, inv. č. 571, kt. č. 8.

lifikaci neúspěšné a své úsilí hodlal zaměřit zejména na dopracování *Historické topografie města Jičína* (*„Tato práce vyžaduje, aby byl celý zřetel obrácen k dokončení díla, které je morálně povinný k městu Jičínu dokončit […]*"), požádal v prosinci 1941 o vyřazení ze seznamu čekatelů místa okresních školních inspektorů.[34] Přes tento požadavek byl Okresním národním výborem Jičín v květnu 1945 pověřen funkcí okresního školního inspektora pro okres Trutnov. Pověření podléhalo schválení ministerstvem školství a národní osvěty,[35] jež zřejmě neproběhlo, jelikož toto ministerstvo mu v září 1946 vrátilo doklady, které přiložil ke své žádosti o místo okresního školního inspektora, s upozorněním, že *„pro pověření funkcí okresního školního inspektora na národních školách v některém uprázdněném dohlédacím obvodě musel by podati služební cestou novou žádost, řádně doloženou, zemské školní radě."*[36]

Učitelské ústavy zanikly k 31. srpnu 1948. Jaroslav Mencl byl od školního roku 1948–1949 ustanoven odborným učitelem na II. střední škole dívčí v Jičíně. Pro tento školní rok mu ovšem byla udělena placená dovolená pro výkon služby v oblastním archivu v Jičíně. Žádost o dovolenou k výkonu funkce oblastního archiváře pro následující školní rok však již byla zamítnuta. V letech 1949–1950 až 1951–1952 vyučoval Jaroslav Mencl na II. střední škole dívčí v Jičíně a ve Státním kurzu pro přípravu pracujících na vysoké školy v Jičíněvsi. Ve školním roce 1952–1953 působil na I. střední škole chlapecké v Jičíně. K 1. srpnu 1953 odešel do důchodu.[37]

Činovník agrární strany

Od konce 20. let 20. století se Jaroslav Mencl na Jičínsku výrazně angažoval v Republikánské straně zemědělského a malorolnického lidu. 17. prosince 1930 byl zvolen do výboru okresního sdružení úředníků, učitelů a zřízenců republikánské strany, později se stal jeho předsedou a v této funkci setrval až do zániku tohoto sdružení, resp. agrární strany, v roce 1938.[38] Nejen z této pozice velmi úzce spolupracoval s okresním sdružením republikánského dorostu a jednotlivými místními sdruženími jičínského okresu. Inicioval a podílel se

---

34 Soukromá sbírka rodiny Kořínkovy, nezprac., Dopis Jaroslava Mencla České zemské školní radě z 19. prosince 1941.

35 Soukromá sbírka rodiny Kořínkovy, nezprac., Dopis Okresního národního výboru Jičín Jaroslavu Menclovi z 22. května 1945.

36 SOkA Jičín, OŠV Jičín, inv. č. 1373, kt. č. 128.

37 SOkA Jičín, OŠV Jičín, inv. č. 869, 1373, kt. č. 88, 128.

38 *Hlas našeho venkova*, 1931, roč. 12, č. 1, s. 6.

na realizaci řady jejich kulturních akcí. Např. v roce 1929 realizoval *„vypravení dožínkových a alegorických vozů"* při staročeských dožínkách v Robousích,[39] v roce 1934 byl iniciátorem Smetanových oslav v Jičíně, které uspořádalo okresní sdružení republikánského dorostu. Téhož roku připravil a instaloval Výstavku české knihy v Jičíně.[40] Podílel se na pořádání plesů a jiných společenských akcí jednotlivých složek agrární strany,[41] na shromážděních agrární strany byl častým řečníkem a přednášejícím, ať už šlo o témata soudobé politiky či kulturně historická.[42]

Nemalá část kulturní činnosti Jaroslava Mencla (přednášky, výstavy, divadlo aj.) na konci 20. let a ve 30. letech byla spjata s jeho působením v agrární straně. Některé aktivity agrární strany na tomto poli byly ovšem předmětem občasné kritiky, např. ze strany jičínského kronikáře a bývalého starosty města Jaroslava Čihuly v případě *„Výstavky starožitností a starých památek venkova"*, kterou uspořádala agrární strana v roce 1929: *„V městě krajinského muzea byla tato výstavka skoro zbytečná, protože ty všecky věci jsou v jičínském muzeu. Strana republikánská (zemědělská) je stranou čistě hospodářských zájmů. Protože má však v programu také ‚kulturní' práci, hledá k ní takto cestu. Dosud se kulturní práce projevovala skoro jen slavnostmi a průvody, trochu divadlem a nejméně přednáškami."*[43]

V Jičíně rozvíjel Jaroslav Mencl svou zálibu v divadle, kterému se věnoval již v rodné Sobotce a v Mnichově Hradišti. Výraznou část své činnosti v tomto oboru (režie, libreta apod.) během první republiky realizoval v rámci agrární strany. Veřejně nejvýraznější akcí této strany (resp. jejích korporací), na které se Jaroslav Mencl podílel (a zřejmě největší akcí strany v tomto ohledu v jičínském okrese vůbec), byla historická davová scéna *„Žižkův boj"* na Češovských valech, kterou uspořádaly *„zemědělské korporace okresů jičínského, novobydžovského a libáňského"* 28. srpna 1932. Jednalo se o davovou scénu, znázorňující bitvu Jana Žižky z Trocnova s Čeňkem z Vartenberka v roce 1423. Velkolepě pojaté scéně, která měla v místním agrárním tisku mimořádnou propagaci, přihlížely tisíce diváků. Jaroslav Mencl byl autorem libreta a výpravy, v lite-

---

39 *Hlas našeho venkova*, 1929, roč. 10, č. 36, s. 7.

40 *Hlas našeho venkova*, 1934, roč. 15, č. 17, s. 4; č. 19, s. 7.

41 *Hlas našeho venkova*, 1933, roč. 14, č. 41, s. 5; 1937, roč. 18, č. 3, s. 4.

42 Např. *Hlas našeho venkova*, 1932, roč. 13, č. 9, s. 3, přednáška *„Základy agrární politiky a vůdčí myšlenka pozemkové reformy"*; *Hlas našeho venkova*, 1931, roč. 12, č. 17, s. 8, přednáška v Kopidlně o *„patriarchovi agrárního hnutí"* Alfonsi Šťastném v rámci oslav 100 let od jeho narození.

43 SOkA Jičín, Archiv města Jičín, inv. č. 788, kn. č. 258, s. 70. S odstupem času je již zřejmě nemožné zjistit, zda se jednalo o odbornou (fundovanou) kritiku, či např. politickou rivalitu.

ratuře je opakovaně mylně uváděn i jako režisér, kterým byl ovšem představitel Jana Žižky František Janda ze Slavhostic.[44]

Jaroslav Mencl se stal během 30. let 20. století jedním z nejvýznamnějších činovníků agrární strany na Jičínsku a byl jím až do jejího zániku. Za končící agrární stranu byl delegován do přípravného výboru Strany národní jednoty v Jičíně, kde působil na přelomu let 1938–1939 jako předseda.[45] Během existence Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939–1945 se politicky neangažoval. Po skončení druhé světové války se stal členem komunistické strany.[46]

Správce sbírek Muzejního spolku v Jičíně

Jaroslav Mencl se zapojil do činnosti Muzejního spolku v Jičíně. Počátky jeho aktivní činnosti v tomto spolku nejsou vzhledem k nedostatečné pramenné základně zcela zřejmé.[47] V roce 1935 se stal členem vedení tohoto spolku,[48] následně figuruje jako správce archeologických sbírek.[49] Po ostré konfrontaci správce sbírek Antonína Martínka a jednatele Antonína Houby, která vedla k rezignaci dlouholetého kustoda Martínka na jeho funkci, byl Mencl v roce 1938 ustanoven správcem sbírek Muzejního spolku.[50] Martínkovým nástupcem se stal též v redakční radě *Sborníku Musejního spolku v Jičíně*[51] a posléze i ve funkci konzervátora památkové péče pro jičínský okres.[52] V rámci své činnosti v Muzejním spolku se aktivně podílel na získávání nových předmětů. Podílel se také např. na záchraně trauttmansdorffského archivu v Dřevěnici, kde sehrál rozhodující úlohu František Filip. Neomezený přístup ke sbírkám z pozice správce mu umožnil je v plné míře využít pro

---

[44] *Hlas našeho venkova*, 1932, roč. 13, č. 34, s. 5; SOkA Jičín, Místní národní výbor Češov, nezprac., Kronika obce 1930–1959. Zápis obsahuje mj. upozornění na nadsazený počet diváků, které uváděl soudobý tisk.

[45] *Hlas našeho venkova*, 1938, roč. 19, č. 49, s. 2.

[46] K jeho členství v komunistické straně a např. záštitě nad bývalými členy Muzejního spolku z pozice *„straníka"* zejm. TURČÍN, O. *Jaroslav Mencl 1893–1971*, s. 16–17; BÍLKOVÁ, Jitka. *Historik Karel Kazbunda a jeho rodné město Jičín*. Praha: 2010. 275 s. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra dějin a didaktiky dějepisu. Vedoucí práce Petr Čornej, s. 185, 216.

[47] Citelně chybí zejména kniha zápisů z valných hromad a výborových schůzí z období před srpnem 1936, kterou je možno pokládat za ztracenou.

[48] SOkA Jičín, Muzejní spolek Jičín, inv. č. 20, kt. č. 1.

[49] Regionální muzeum a galerie (dále RMaG) v Jičíně, sign. RU 757, Kniha zápisů z výborových schůzí a valných hromad Muzejního spolku v Jičíně 1936–1951, Zápis z výborové schůze ze dne 22. března 1937.

[50] Tamtéž, Zápisy z výborových schůzí a valné hromady z období od 2. srpna 1937 do 12. dubna 1938.

[51] *Sborník Musejního spolku v Jičíně*, 1938, roč. 4, č. 1–4, s. [2].

[52] Vedle funkce konzervátora památkové péče vykonával Jaroslav Mencl později též funkci konzervátora pro ochranu krajiny a přírody. SOkA Jičín, Okresní národní výbor (dále ONV) Jičín, inv. č. 1557, kt. č. 367. Komplexní zpracování činnosti Jaroslava Mencla v této oblasti přesahuje rámec našeho příspěvku.

své historické práce, ale i zpřístupnit jiným osobám (např. Zdeňku Wirthovi). Na přelomu 40. a 50. let splynula funkce správce sbírek a jednatele v osobě Antonína Houby, Mencl se i nadále podílel na činnosti spolku jako člen výboru. Muzejní spolek zanikl v roce 1957, kdy již byl Jaroslav Mencl odstěhován z Jičína.[53]

Historik města Jičína a Jičínska

Po svém příchodu do Jičína se Jaroslav Mencl publikačně prezentoval zejména básněmi či drobnými texty (povídky aj.), např. v periodiku *Hnízdo sokolí* nebo agrárním *Hlasu našeho venkova*, kde byl mj. na přelomu 20. a 30. let redaktorem přílohy *Besedy venkova*.[54] Tyto práce také často doprovázel různými grafickými technikami, např. dřevoryty, linoryty apod. Za určitý symbolický mezník v jeho tvorbě lze pokládat rok 1934, kdy v *Hlase našeho venkova* publikoval svůj první text týkající se historie Jičína, *Umění na zámcích Valdštejnových*, inspirovaný přednáškou Zdeňka Wirtha, přednesenou v rámci oslav valdštejnského výročí v Jičíně.[55] V následujících letech Jaroslav Mencl prakticky rezignoval, až na drobné výjimky, na publikování literárních prací v tomto periodiku a zjevně shromažďoval materiál pro své následující etnografické a historické práce.

První publikací Jaroslava Mencla k Jičínsku je sbírka *Pověsti jičínského kraje*, otištěná ve *Sborníku Musejního spolku v Jičíně* v letech 1937 a 1938, zvláštním otiskem vydaná samostatně v roce 1938.[56] V *Pověstech jičínského kraje* Jaroslav Mencl shromáždil pověsti z tehdejšího jičínského politického okresu, tj. soudních okresů Jičín, Libáň a Sobotka. Jednalo se o ucelený soubor pověstí, které již dříve vyšly tiskem a které zaznamenal osobně či zprostředkovaně dle vyprávění pamětníků. Díky relativně důsledné citaci zdrojů v případě nově zaznamenaných pověstí lze konstatovat, že Jaroslav Mencl na svém díle začal

---

53 SOkA Jičín, Muzejní spolek Jičín, inv. č. 22, kt. č. 2.

54 *Hlas našeho venkova*, 1930, roč. 11, č. 3, s. [5].

55 MENCL, Jaroslav. Umění na zámcích Valdštejnových. *Hlas našeho venkova*, 1934, roč. 15, č. 13, s. 8. Z vlastního textu není zcela zřejmé, zda se jedná o inspiraci přednáškou či volný přepis jejího obsahu. Jaroslav Mencl se z pozice člena organizačního výboru podílel na realizaci valdštejnské výstavy v Jičíně v roce 1934. K tomu blíže např. HAVELKA, Jaroslav. Valdštejnská výstava v Jičíně. *Ročenka Musejního spolku v Jičíně.* 1934, [roč. 2], č. 1, s. 58–67.

56 MENCL, Jaroslav. Pověsti jičínského kraje. *Sborník Musejního spolku v Jičíně*, 1937, roč. 3, č. 2, s. 55–[80], 1938, roč. 4, č. 1, s. 6–49, č. 2, s. 72–104, č. 3, s. 155–192, č. 4, s. 207–223. Samostatně pak MENCL, Jaroslav. *Pověsti jičínského kraje.* Jičín: Musejní spolek, 1938. Rukopis se nachází v knihovně RMaG v Jičíně, sign. RU 12, štočky k rukopisu pak v SOkA Jičín, Mencl Jaroslav, inv. č. 57, kt. č. 4.

pracovat nejpozději roku 1935.[57] Že se jednalo o téma, ke kterému měl blízký vztah již od svých soboteckých školních let, svědčí zaznamenané pověsti, které slyšel např. již jako student od svých pedagogů v Sobotce. *Pověsti jičínského kraje* jsou dodnes stěžejním zdrojem informací či inspirace pro veškeré další práce k tomuto tématu z regionu.[58]

Pověsti jičínského kraje se svým etnografickým záběrem blíží předchozí největší práci Jaroslava Mencla, tj. *Roku pořekadel, pověr, pranostik a zvyků na Mnichovohradišťsku*. Jeho následující tvorba se již zcela soustředila na historiografii Jičína a Jičínska. Ještě v roce 1938, kdy vyšel zvláštní otisk *Pověstí jičínského kraje*, začala jeho publikační exploze z oblasti historiografie Jičínska sérií příspěvků v *Hlasu našeho venkova*[59] a pokračovala v následujících letech.

Nad veškerou historiografickou prací Jaroslava Mencla bezesporu činí dvoudílná *Historická topografie města Jičína* (dále *Topografie*). První díl *Dějin města Jičína* napsal, a to po složitých peripetiích, Ferdinand Menčík. Vydán byl v roce 1906 a zahrnoval období do roku 1620.[60] V následujících desetiletích bylo opakovaně voláno po pokračování dějin (resp. dokončení), jehož se nakonec chopil Jaroslav Mencl.

Přestože byla práce Jaroslava Mencla avizována jako pokračování publikace Ferdinanda Menčíka, její obsahová struktura byla jiná: historie jednotlivých domů dle čísel popisných v rámci jednotlivých částí Jičína.[61] Jaroslav Mencl na pozadí domů prezentuje historii jejich stavebního vývoje, majitelů, významných osobností, institucí, spolků či událostí, které byly s těmito domy přímo či nepřímo spjaty, to vše doplněno exkurzy do historie Jičína. Členění práce dle jednotlivých domů představuje ovšem určitý limit a může znesnadnit dohledání konkrétních informací. Množství obsažených informací je ovšem i z dnešního pohledu úctyhodné a v rámci jičínské historie dodnes nepřekonané.

---

[57] Lze tak soudit z toho, že přesné roky zaznamenání pověstí jsou uvedeny pouze pro období let 1935 až 1937.

[58] Např. VOJTÍŠEK, František. *Libáňské pověsti.* Libáň: Vlastivědný kroužek při OV, [1947]. HÁJEK, Pavel (ed.). *Čertova kuchyně: receptář pověstí a vyprávění z města Jičína a okolí ze 17. až 20. století.* Brno: Host, 2015. ISBN: 978-80-7491-589-5.

[59] Např. MENCL, Jaroslav. Radimský zámek. *Hlas našeho venkova*, 1938, roč. 19, č. 11, s. 2; Týž. Selské bouře na Jičínsku. *Hlas našeho venkova*, 1938, roč. 19, č. 13, s. 2, č. 14, s. 2; Týž. Jičínsko za různých válek. *Hlas našeho venkova*, 1938, roč. 19, č. 16, s. 4, č. 17, s. 4, č. 18, s. 5.

[60] MENČÍK, Ferdinand. *Dějiny města Jičína. Díl. 1. Od založení Jičína až do roku 1620.* Jičín: Nákladem obce jičínské, 1906.

[61] Díky této struktuře nebyla ovšem *Topografie* někdy považována (např. Františkem Filipem) za pokračování, resp. dokončení Menčíkovy práce. V tomto ohledu zaplnil letitou absenci až FRANCEK, Jindřich. *Dějiny Jičína*. Praha: Rybka Publishers, 2010. ISBN 978-80-87067-81-9.

Geneze vzniku *Topografie* není, a to i přes existenci dvou rukopisů,[62] bohužel zcela zřejmá, a to zejména proto, že se nedochoval, resp. není znám, žádný přípravný či podkladový materiál. Lze pouze obecně konstatovat, že *Topografie* nemohla být napsána bez materiálů sbírek Muzejního spolku v Jičíně. Zda existuje přímá spojitost s nástupem Jaroslava Mencla do funkce kustoda Muzejního spolku v Jičíně a počátkem prací na *Topografii*, však nelze díky absenci relevantních pramenů ani odhadovat. Kniha zápisů výborových schůzí a valných hromad Muzejního spolku od srpna 1936 je bohužel v této záležitosti informačně prakticky bezcenná. První zmínka o *Topografii* se objevuje v zápise ze schůze výboru dne 7. srpna 1939 a potvrzuje příslib finančního příspěvku jičínské městské rady na vydání *Topografie*.[63] Záznam o podání žádosti Muzejního spolku v této záležitosti, která byla v radě města projednávána 19. června 1939,[64] ovšem v zápisech Muzejního spolku nefiguruje a byla zjevně řešena mimo řádnou schůzi spolku, zřejmě jako celá řada věcí jeho činnosti. Je také otázkou, nakolik byl Muzejní spolek dopředu obeznámen s vlastním obsahem *Topografie*. Žádost spolku o finanční podporu, směřovaná k jičínské městské radě, totiž uvádí, že hodlá zahájit vydávání *„historické topografie města Jičína, jež obsáhne dějiny od dob Valdštejnových do roku 1850."*[65] Jaroslav Mencl ovšem text *Topografie* dopracoval (v rámci jednotlivých domů) prakticky až do tehdejší současnosti, což platí pro první i druhý díl.

Muzejní spolek vydal první díl *Topografie* jednak na pokračování ve *Sborníku Muzejního spolku v Jičíně*,[66] jednak jako *„zvláštní otisk"*.[67] Obsahově jsou obě verze totožné, drobný rozdíl je pouze ve fotografické příloze.[68]

Dokončení sešitového vydání prvního dílu *Topografie* vyšlo doslova v „hodině dvanácté", jelikož předsednictvo ministerské rady výnosem ze dne 2. května 1941 zastavilo s platností od 23. května další vydávání *Sborníku Musejního spolku v Jičíně*. Stalo se tak ve chvíli, kdy již bylo druhé číslo sedmého roč-

---

[62] SOkA Jičín, Mencl Jaroslav, inv. č. 39, kt. č. 1–2; RMaG v Jičíně, sign. RU 44. Datace rukopisu RMaG v Jičíně k roku 1936 je zjevně chybná, jelikož je napsána na zadních stranách korespondence mladšího data, např. z prosince 1939.

[63] RMaG v Jičíně, sign. RU 757, Zápis z výborové schůze ze dne 7. srpna 1939.

[64] SOkA Jičín, Archiv města Jičín, inv. č. 876, kn. č. 317, s. 53.

[65] Tamtéž. Tatáž informace se objevuje i v úvodu první části *Topografie* ve *Sborníku Musejního spolku v Jičíně*.

[66] MENCL, Jaroslav. Historická topografie města Jičína. *Sborník Musejního spolku v Jičíně*, 1939, roč. 5, č. 1, s. 9–17, č. 2, s. 54–67, č. 3, s. [81]–109, č. 4, s. 128–204, 1940, roč. 6, č. 1, s. 51–104, č. 2, s. 147–199, č. 3, s. [213]–316, č. 4, s. [325]–398, 1941, roč. 7, č. 1, s. 51–115, č. 2, s. 129–196.

[67] MENCL Jaroslav. *Historická topografie města Jičína. Část I.* Jičín: Musejní spolek, 1940.

[68] Tamtéž, s. 83. Fotografie na této straně není v textu vydaném ve *Sborníku Musejního spolku v Jičíně*.

níku, obsahující poslední díl první části *Topografie*, vytištěno a připraveno k distribuci. Po žádosti Muzejního spolku udělil tiskový odbor předsednictva ministerské rady výjimečně „*souhlas k dodatečnému vydání a expedování 2. čísla VII. ročníku zastaveného časopisu ‚Sborník Musejního spolku v Jičíně'.*"[69]

Na přelomu 30. a 40. let byl Jaroslav Mencl ohledně jičínské historie na svém publikačním vrcholu, o čemž svědčí mj. tři samostatné příspěvky k dějinám Jičína v tomto období: *Jičínské baroko*,[70] *Jičín za švédských válek*[71] a *Dějinná tvář Jičína*.[72] Své úsilí zaměřil na dokončení druhého dílu *Topografie*, byť její vydání bylo v tomto období téměř vyloučeno.

Mezi vydáním prvního a druhého dílu *Topografie* (v prosinci 1943) byl Jaroslav Mencl zatčen jičínským gestapem „*pro podezření z ilegální činnosti proti Říši.*"[73] Autentickým pramenem ohledně věznění Jaroslava Mencla je jeho dopis Zdeňku Wirthovi z 12. ledna 1944: „*Vážený pane doktore! Omluvíte mne jistě, že jsem Vám nemohl poděkovati za Vaši vzácnou pozornost a za Vaši překrásnou knihu o pražských zahradách. Stihl mne totiž truchlivý osud jako mnoho jiných a já se teprve těsně před Štědrým večerem vrátil z Kartouz. Ani nedovedete si představit, co znamená opět svoboda a moci pracovat. A domov! … Nejsem ještě plně duševně urovnán, ale to přejde.*"[74] Přesná doba věznění ani datum propuštění Jaroslava Mencla nejsou známy; jím samotným s odstupem uváděné údaje se liší jak v délce věznění, tak i v datu propuštění (23. nebo 24. prosince 1943).[75]

Po skončení 2. světové války se snahy Jaroslava Mencla i členů Muzejního spolku soustředily na vydání druhého dílu *Topografie*. Původně plánoval Mu-

---

[69] SOkA Jičín, Muzejní spolek Jičín, inv. č. 69, kt. č. 4. Podobné štěstí neměl např. Jan Kasalický. Dokončení jeho příspěvku k bitvě u Jičína, publikovaném na pokračování v rovněž zastaveném periodiku *Beseda*, mohlo vyjít až po skončení druhé světové války.

[70] MENCL, Jaroslav. Jičínské baroko. In: *Obecní spořitelna jičínská (pobočka Národní banky československé) v Jičíně s pobočkou v Kopidlně: sedmdesátý osmý účetní výkaz za rok 1938.* Jičín: vlastním nákladem, [1939], s. 13–19.

[71] MENCL, Jaroslav. *Jičín za švédských válek*. Jičín: Obecní spořitelna, 1940.

[72] MENCL, Jaroslav. *Dějinná tvář Jičína*. Jičín: Obecní spořitelna, 1941.

[73] SOkA Jičín, Raisův učitelský ústav Jičín, inv. č. 542, kn. č. 542, s. 71.

[74] Ústav dějin umění Akademie věd ČR, Zdeněk Wirth, Korespondence Mencl Jaroslav, Dopis Jaroslava Mencla Zdeňku Wirthovi z 12. ledna 1944.

[75] SOkA Jičín, Městský národní výbor (dále MěstNV) Jičín, nezprac., Kronika města 1950–1952, Zápis za rok 1950, s. 192. „*Pisatel této kroniky byl též zatčen a vyslýchán dotyčným Richtrem. V samovazbě kartouzské věznice r. 1943 v prosinci pobyl 3 neděle a byl právě na Štědrý den propuštěn.*" Oproti tomu do formuláře Přihlášky pro důstojníky, rotmistry a poddůstojníky aspiranty v záloze v roce uvedl, že byl „*vězněn v Kartouzích od 10/12 1943 – 23/12 1943 pro styky s komunistickými činiteli*". VÚA–VHA, Kvalifikační listiny, Mencl Jaroslav. Kronika Raisova učitelského ústavu v Jičíně uvádí, že byl vězněn osm dní. SOkA Jičín, Raisův učitelský ústav Jičín, inv. č. 542, kn. č. 542, s. 71.

zejní spolek použít stejný postup jako u prvního dílu, tj. obnovit *Sborník Musejního spolku v Jičíně*, ve kterém by byl na pokračování vydán druhý díl *Topografie*, který by vyšel i samostatně jako „*separát*".[76] Největší problém spočíval v získání finančních prostředků. Hlavně z tohoto důvodu nakonec vyšel druhý díl *Topografie* v letech 1948–1949 v sešitech na pokračování, a to zejména díky značné finanční podpoře rady města Jičína a Obecní spořitelny v Jičíně.[77] Vydávání *Sborníku Musejního spolku v Jičíně* obnoveno nikdy nebylo.

Také poslední část sešitového vydání druhé části *Topografie* byla v prosinci 1949 vydána doslova na poslední chvíli. Krátce nato bylo Muzejnímu spolku odebráno právo vydávat publikace, když 3. ledna 1950 Ministerstvo informací a osvěty zamítlo jeho žádost o udělení „*vydavatelského oprávnění*".[78]

Již během vydání prvního dílu *Topografie* se objevovala v regionálním tisku kritika na její nedostatečnou propagaci: „*Nedostatek reklamy dobrému dílu. Musejní spolek jičínský vydal nedávno tiskem cenné dílo Jaroslava Mencla, profesora Raisova učitelského ústavu: ‚Historická topografie města Jičína'. Kniha nám sice nebyla dosud zaslána k recenzi, ale její obsah je nám částečně znám, neboť vycházel na pokračování ve ‚Sborníku musejního spolku v Jičíně', kde ovšem nebyla práce dokončena. Je to práce vskutku úctyhodná a pro každého obyvatele města významná, neboť je v ní zachycena historie každého domu v Jičíně. Proto tím více překvapuje, že ve výkladech jičínských knihkupců tuto knihu téměř nenajdete. Ve výkladech dvou největších knihkupců je pouze jediný výtisk, a to ještě z poloviny zacloněný nebo umístěný zcela v ústraní – a dvě místní knihkupectví nemají knihu vůbec vyloženou. Kdyby se podobnou topografií mohla pochlubiti například sousední Mladá Boleslav, vyplnil by každý knihkupec takovou novinkou nejméně celou jednu výkladní skříň.*"[79] Přes veškerou (a zjevně oprávněnou) kritiku ohledně propagace publikace se stal zejména první díl Menclovy *Topografie*, a to hlavně díky nízkému počtu 300 vydaných výtisků, velmi žádanou a těžce sehnatelnou záležitostí. Činovníci Muzejního spolku a následně i pracovníci jičínského muzea byli nuceni pravidelně odmítat zájemce o jeho koupi či zapůjčení: „*K Vašemu dopisu ze dne 29. 12. 1951 odpovídáme, že bohužel nemůžeme vyhověti, neboť I. díl Topografie je již od roku 1945 rozebrán, a protože v minulém roce jsme odeslali jeden výtisk, který*

[76] SOkA Jičín, Muzejní spolek Jičín, inv. č. 69, kt. č. 4.

[77] MENCL, Jaroslav. *Historická topografie města Jičína. Část II*. Jičín: Muzejní spolek v Jičíně, 1948–1949. Druhý díl *Topografie* v sešitovém vydání na pokračování počtem 1 000 kusů byl vydán celkovým nákladem 125 000 Kčs.

[78] SOkA Jičín, Muzejní spolek Jičín, inv. č. 69, kt. č. 4.

[79] *Hlas našeho venkova*, 1941, roč. 22, č. 37, s. 2.

nám vybýval navíc, univerzitní knihovně v Praze, máme vůbec k dispozici jediný exemplář I. dílu. Chováme jej v muzejní kanceláři, kde je Vám ochotně k dispozici. Pokud se týče II. dílu Topografie, vynasnažili bychom se pro Vás jej získati. Litujeme, že jsme nemohli vyjíti vstříc platněji, vždyť ani autor publikace prof. Mencl nemá pro sebe jediného výtisku […]."[80]

Topografie se trvale stala základním zdrojem informací k dějinám města Jičína. Přes veškeré své kvality měla pochopitelně i své limity. Největší slabinou *Topografie* a díla Jaroslava Mencla obecně je nedostatečná citace pramenů, ze kterých ve svých pracích čerpal.[81] Jaroslav Mencl jejím autorstvím stanul na piedestalu znalců jičínské historie, a ač se po vydání druhého dílu *Topografie* již historii Jičína autorsky prakticky nevěnoval,[82] pověst jednoho z největších soudobých znalců (ne-li toho největšího) dějin města a pramenů k jeho historii jej oprávněně provázela až do jeho smrti.[83]

Po vydání druhého dílu *Topografie* v letech 1948–1949 publikační činnost Jaroslava Mencla téměř ustala, což platí (až na drobné výjimky) prakticky pro celé období 50. let 20. století. Jedním z důvodů byla skutečnost, že právě v tomto období došlo po nástupu komunistického režimu k likvidaci posledních periodik (*Beseda*), ve kterých v tomto období publikoval.[84] Spolky či instituce, které dosud jeho práce vydávaly, na přelomu 40. a 50. let buď nuceně zanikly (Občanská záložna v Jičíně), nebo jim byla odebrána možnost vydávat publikace (Muzejní spolek v Jičíně). Nejvýznamnější dochovanou nepublikovanou prací Jaroslava Mencla z tohoto období je *Rybniční hospodářství na Jičínsku* z roku 1953, ve které čerpal zejména z fondů někdejších velkostatků, které shromáždil v jičínském archivu.[85] Některé zamýšlené práce Jaroslava Mencla zůstaly bohužel nedokončeny. Litovat lze zejména (dle jeho vlastních

---

[80] SOkA Jičín, Okresní muzeum a galerie Jičín, nezprac., Dopis Oldřicha Turčína (správce sbírek jičínského muzea) Josefu Kubálkovi z 3. ledna 1952.

[81] K tomu např. BÍLEK, Karol. Dějepisci a a dějepisectví Sobotecka. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, 1996, sv. 9, s. 193–210. ISSN 1211-975X. Četnost v uvádění zdrojů se liší v rámci jeho jednotlivých prací. Jednoznačně nejdůslednější v citacích byl Jaroslav Mencl v *Pověstech jičínského kraje*.

[82] Výjimkou jsou nepříliš četné drobné příspěvky do dobového tisku, které ovšem většinou vycházely z jeho předchozích prací, resp. témat.

[83] Např. když ostravská televize v roce 1964 požádala jičínské muzeum o *„obrazový materiál"* k výbuchu jičínského zámku, ředitel muzea Jaroslav Jiránek se s touto záležitostí obrátil na Jaroslava Mencla: *„Tak jsme vyhledali nejdříve Vaši Topografii, pak jsme hledali i jinde a konečně se obracíme i k Vám touto cestou. […]"* Odpověď Jaroslava Mencla byla následně zaslána do Televizního studia Ostrava. SOkA Jičín, Okresní muzeum a galerie Jičín, nezprac., Korespondence 1964.

[84] *Hlas našeho venkova*, ve kterém publikoval nejčastěji, přestal vycházet již během 2. světové války.

[85] SOkA Jičín, Mencl Jaroslav, inv. č. 46, kt. č. 2, RMaG v Jičíně, sign. RU 61.

slov řadu let připravované) *Historické topografie okresu Jičín*,[86] která zůstala ve fázi přípravného/podkladového materiálu pro jednotlivé obce tehdejšího jičínského okresu.[87]

Archivář

Na základě návrhu Městského národního výboru v Jičíně byl na podzim 1948 zřízen oblastní archiv v Jičíně, kde byly soustředěny archivy velkostatků z Jičínska, pokud pocházely z konfiskace nebo z revize pozemkové reformy. Státní zemědělský archiv udělil souhlas se zřízením tohoto archivu v Jičíně s podmínkou, že město Jičín zajistí jeho odbornou správu, kterou byl pověřen Jaroslav Mencl. Hlavní zásluhu o zřízení oblastního archivu v Jičíně měl jičínský rodák Josef Nožička z ministerstva zemědělství. Oblastní archiv byl umístěn ve třech místnostech zadního traktu jičínského zámku a byly do něj svezeny archivy velkostatků Dřevěnice, Kumburk, Jičíněves, Vokšice, Kopidlno aj.[88] Dále pak např. spisy Obchodní a živnostenské komory v Hradci Králové.[89] Pro školní rok 1948–1949 byl Jaroslav Mencl uvolněn ze školství a byla mu udělena placená dovolená pro práci v archivu. Následně se Jaroslav Mencl do svého odchodu do důchodu k 1. srpnu 1953 mohl věnovat správě archivu mimo rámec svých školských povinností. V roce 1953 byl jmenován vedoucím okresní archivní služby.[90] Téhož roku byl také pověřen, aby v Polsku prozkoumal historický materiál lesního hospodářství v oblasti bývalé těšínské komory a vyhledal spisy k „*hrazení vod*" v obvodu Jablunkova a Těšína.[91]

V tomto období zastával ještě funkci kronikáře města Jičína a do městské kroniky provedl zápisy za roky 1948 až 1953.[92] Přednášel na různá témata, podílel se na organizaci různých akcí, např. oslav *Jičín 650 let městem*.[93] Od 1. ledna 1956 byl v Jičíně zřízen okresní archiv. S jeho vedením již Jaroslav Mencl nepočítal. Původně mělo jít o pozici na poloviční úvazek, na kterou navrhl v červnu 1955 Václava Buchara, po jejím rozšíření na celodenní úvazek sdělil archivnímu oddělení Krajské správy ministerstva vnitra, že „*bude nutno pro*

---

86 SOkA Jičín, Mencl Jaroslav, inv. č. 51, kt. č. 4.

87 SOkA Jičín, Mencl Jaroslav, inv. č. 47, kt. č. 3–4.

88 SOkA Jičín, MěstNV Jičín, nezprac., Kronika města 1947–1949, Zápis za rok 1948, s. 81.

89 SOkA Jičín, ONV Jičín, inv. č. 796, kt. č. 133.

90 Více k počátkům institucionálního archivnictví v Jičíně viz RŮŽIČKOVÁ, Renáta (ed.). *Archivy východních Čech: historie a současnost.* Hradec Králové: SOA, 2023. ISBN 978-80-88338-05-5.

91 SOkA Jičín, MěstNV Jičín, nezprac., Kronika města 1953–1957. Zápis za rok 1953, s. 28–34.

92 Zápis za rok 1948 provedl společně s Josefem Klůsem, zápisy pro roky 1949–1953 samostatně. SOkA Jičín, MěstNV Jičín, nezprac., Kroniky města 1947–1949, 1950–1952, 1953–1957.

93 BÍLKOVÁ, J., *Historik Karel Kazbunda a jeho rodné město Jičín*, s. 187.

okresního archiváře s celodenním úvazkem od 1. ledna 1956 vyhledati vhodnou osobu."[94] Krátce před svým odchodem navrhl Oldřicha Turčína, který také na toto místo nastoupil.[95]

Jičínské odcházení 1949–1956

Jaroslav Mencl v doslovu ke druhému dílu své *Topografie* na jaře 1949 uvedl: „*Autor dává městu Jičínu jen částečnou splátku lásky k němu a v dík za vlídný domov, které mu město poskytlo po řadu let.*"[96] Přestože nelze tato slova považovat za loučení Jaroslava Mencla s Jičínem, rok 1949 lze zpětně pokládat za symbolický počátek jeho „odcházení" z Jičína, které bylo v lednu 1956 završeno trvalým odchodem. Provázely je zejména nucené změny bydliště v rámci města; jako stěžejní se zpětně jeví zejména rok 1953 (jeho odchod do důchodu, po kterém následuje aktivita ze strany bytové komise) a závěr roku 1955 (kdy končí na pozici archiváře a následně se stěhuje z Jičína).

Teze o počátku odcházení z Jičína je podložena zejména skutečností, že na podzim roku 1949 zakoupil Jaroslav Mencl se svojí manželkou dům čp. 20 v Nové Vsi.[97] K Nové Vsi měl zjevný vztah již v předešlých letech, jak lze soudit např. z dopisu Jana Morávka Zdeňku Wirthovi ze dne 24. srpna 1941: „*[…] píše mi právě jičínský Mencl z Nové Vsi na Sobotecku, kde je na letním bytě, že chodí pilně do archivu na Kosti […].*"[98]

Do roku 1951 bydlel Jaroslav Mencl v čp. 143 v Jungmannově ulici, kde také napsal dle svých slov prakticky všechny své historické, školské a jiné práce, jejichž autorem byl v tomto období.[99] Odsud se musel kvůli zřízení jeslí v únoru 1951 do 14 dnů přestěhovat do vedlejšího domu čp. 141.[100]

V lednu 1954 bytová komise[101] přidělila Jaroslavu Menclovi byt v Tyršově ulici čp. 254. Návštěva přiděleného budoucího bydliště jím zjevně otřásla: „*Podle doslechu, že mi byl přidělen byt v č. 254, byl jsem se osobně podívat na ten*

---

94 SOkA Jičín, Státní okresní archiv Jičín, inv. č. 84, kt. č. 14.

95 TURČÍN, O., *Jaroslav Mencl 1893–1971*, s. 17.

96 MENCL, J., *Historická topografie města Jičína. Část II*, s. 463.

97 Trhová smlouva byla uzavřena 12. září 1949. Kopie knihovní vložky č. 56, čp. 20 Nová Ves, kterou vystavil Katastrální úřad pro Středočeský kraj, katastrální pracoviště Mladá Boleslav dne 1. června 2021.

98 Ústav dějin umění Akademie věd ČR, Zdeněk Wirth, XXIII–4, Dopis Jana Morávka Zdeňku Wirthovi z 24. srpna 1941.

99 MENCL, J., *Historická topografie města Jičína. Část II.*, s. 266.

100 SOkA Jičín, MěstNV Jičín, nezprac., Kronika města 1950–1952, Zápis za rok 1950, s. 30.

101 K činnosti bytové komise v tomto období zejm. BÍLKOVÁ, J., *Historik Karel Kazbunda a jeho rodné město Jičín*, s. 184–185.

byt. Shledal jsem, že v bytě není ani vodovod, ani kamna, ani žádné příslušenství. Krom toho jsem byl překvapen nevlídným a strohým jednáním sousedky, a hned jsem musil vyslechnout plno výpadů na ostatní partaje. Prosím, aby byla vzata na vědomí moje ochota a dobrá vůle, kterou jsem již nedávno projevil, když se jednalo, abych se vystěhoval z bytu, kde měly být zřízeny jesle. Snad se něco slušného a v prostředí vlídnějším pro mne najde. Pak připomínám, že bych se mohl stěhovat až v dubnu, protože na stěhování nejsem připraven […]."[102] Bytová komise sice svůj původní výměr zrušila, ale již v březnu 1954 vystavila *„Přikázání bytu"*, jímž mu byla přidělena jedna místnost v domě čp. 692 v ulici Pod Čeřovkou.[103] Zjevně v reakci na tento výměr Jaroslav Mencl učinil další krok k opuštění Jičína. Úředně se sice 6. dubna 1954 přestěhoval do čp. 409 v Lošťákově ulici ke svému někdejšímu dlouholetému kolegovi z učitelského ústavu Václavu Bucharovi,[104] prakticky se však odstěhoval do Nové Vsi. Formálně zůstal, na rozdíl od své manželky, která se k témuž dni odhlásila z Jičína do Nové Vsi, přihlášen trvalým pobytem v Jičíně, ale jednalo se o setrvání pouze z pracovních důvodů po několik dní v týdnu.[105] Téměř veškerá jeho zachovaná pošta je po tomto datu adresována do Nové Vsi.[106] Loučení s Jičínem pro něj zjevně nebylo jednoduché, jak lze soudit z jeho zápisu do jičínské kroniky za rok 1953, dopsaném v březnu 1955 v Nové Vsi: *„[…] zdá se mi, že je to poslední ročník mnou sepsaný, ježto jsem toho roku odešel do důchodu, a abych se vyhnul stěhování, jak se často ve městě u důchodců stává, opustil jsem bytem Jičín a odstěhoval se na Mnichovohradišťsko do Nové Vsi u Kněžmostu. A tak se skoro loučím s krajem, kterému jsem se hleděl odvděčit mnohou historickou prací […].*"[107] Jeho pracovní pobyt v Jičíně byl spjat zejména s pozicí archiváře, dále pak kronikáře města a okresního konzervátora. Po rezignaci na pozici archiváře v závěru roku 1955 již neměl důvod, zejména s ohledem na neutěšenou bytovou situaci, v Jičíně setrvávat a k 6. únoru 1956 se trvale odhlásil z Jičína do Nové Vsi.[108]

Samotný Mencl se později vyjadřoval o svém odchodu z Jičína velmi negativně, což vedlo v literatuře k tvrzení, že ho bytová komise nuceně vystěho-

---

[102] SOkA Jičín, MěstNV Jičín, nezprac., Bytové záležitosti L–M, 1954–1955.

[103] Tamtéž.

[104] SOkA Jičín, MěstNV Jičín, nezprac., Evidence obyvatel, Mencl Jaroslav, Menclová Anna.

[105] Samotný Jaroslav Mencl v květnu 1955 uváděl, že v Jičíně pobývá *„jen polovic dní v týdnech"*. SOkA Jičín, ONV Jičín, inv. č. 1557, kt. č. 367. Novou Ves má Jaroslav Mencl uvedenu jako bydliště např. v Potvrzení o absolvování školení pro okresní, městské a místní archiváře v srpnu 1955, kdy byl ještě stále oficiálně přihlášen pobytem v Jičíně. SOkA Jičín, Státní okresní archiv Jičín, inv. č. 70, kt. č. 12.

[106] Pošta adresovaná Jaroslavu Menclovi do Nové Vsi je doložena i před rokem 1954.

[107] SOkA Jičín, MěstNV Jičín, nezprac., Kronika města 1953–1957, Zápis za rok 1953, s. 1–2.

[108] SOkA Jičín, MěstNV Jičín, nezprac., Evidence obyvatel, Mencl Jaroslav.

vala z Jičína.[109] Geneze zachovalé agendy svědčí spíše o tom, že se jednalo o zpětné zjednodušení událostí horizontu několika let, kdy se k němu bytová komise chovala způsobem, který se naprosto rozcházel s jeho dřívějším vyjádřením o *„vlídném domově"* a který vedl k jeho faktickému i úřednímu odstěhování z Jičína. Minimálně jeho pozdější četné přednášky v Jičíně však svědčí o tom, že i přes oprávněnou a zjevně trvale vnímanou křivdu na město úplně nezanevřel.

NOVÁ VES 1956–1971

Ani po svém odchodu z Jičína do Nové Vsi neustal Jaroslav Mencl v přednáškách či publikační činnosti. Na přelomu 50. a 60. let 20. století začala vycházet periodika, ve kterých mohl opět publikovat drobné příspěvky z regionální historie či ochrany památek (*Zpravodaj Šrámkovy Sobotky*, *Předvoj* aj.). Jeho publikační činnost v tomto období však nebyla obsáhlá. Až do své smrti působil jako okresní konzervátor památkové péče.[110] Velmi oceňována byla jeho činnost jako průvodce na hradě Kost: *„Návštěvník se neobdivuje jen krásným obrazům a sochám, sobotecké monstranci či ukázkám středověkých řemeslníků, ale vděčně přijímá i poutavý a zasvěcený výklad prof. Jaroslava Mencla, který všechnu tu krásu dovede přiblížit dnešnímu člověku."*[111] Na Kost



Jaroslav Mencl jako průvodce na hradě Kost (soukromá sbírka rodiny Kořínkovy).

[109] S. /= Karel Samšiňák/. Rodák. *Zpravodaj Šrámkovy Sobotky*. 2004, roč. 41, č. 5, s. 16.

[110] SOkA Jičín, ONV Jičín, inv. č. 1575, kt. č. 2714.

[111] BÍLEK, Karol. Na Kosti straší? *Předvoj,* 1964, roč. 5, č. 26, s. 2.



Manželé Jaroslav a Anna Menclovi se synovcem Václavem Kořínkem (soukromá sbírka rodiny Kořínkovy).

dojížděl jako důchodce během turistické sezony denně 12 kilometrů na mopedu z Nové Vsi[112] a nepůsobil zde jen jako průvodce, ale výrazně se podílel i na její propagaci, např. v denním tisku či rozhlase.[113] Ke Kosti měl zjevně blízký vztah již od svého soboteckého dětství (*„Před 14 dny dostal jsem takovou silnou krajanskou touhu, podívat se na zasněženou Kost."*),[114] půvabnou pozvánkou k její návštěvě ostatně zakončil svůj příspěvek o tomto hradu v periodiku *Beseda*: *„Mnoho cest vede na Kost, jedna luznější druhé. Nezapomeňte po některé z nich navštívit Kost!"*[115]

Výrazná část veřejné činnosti Jaroslava Mencla v období po jeho odchodu z Jičína spočívala v přednáškách, kterým se věnoval téměř až do své smrti. V roce 1971 jsou doloženy dvě jeho přednášky v Jičíně: 27. ledna se konala v jičínské knihovně jeho přednáška *„Pověsti Jičínska"*, která byla *„početně navštívena těmi, kteří se zajímají o regionální dějiny"*, druhá přednáška Jaroslava Mencla v Jičíně se uskutečnila 26. dubna. Na červen téhož roku naplánovala Okresní lidová knihovna v Jičíně *„zajímavou kulturní akci: Procházka jičínským hřbitovem, na níž se měl prof. Jaroslav Mencl zmínit o nejhodnotnějších uměleckých pomnících. Přednáška byla bo-*

[112] SOkA Jičín, Mencl Jaroslav, inv. č. 2, kt. č. 2.

[113] Např. Sobotecká všehochuť. *Zpravodaj Šrámkovy Sobotky*, 1966, roč. 3, č. 4. s. 19; MENCL, Jaroslav. Poklad na hradě Kosti. *Pochodeň,* 1963, roč. 52, č. 281, s. 4.

[114] SOkA Jičín, Spolek rodáků a přátel města Sobotky a okolí Praha, inv. č. 120, kt. č. 4.

[115] MENCL, Jaroslav. Kost. *Beseda,* 1940, roč. 1, č. 15–16 (13–14), s. 300.

hužel odvolána pro onemocnění prof. Mencla. Nikdo netušil, že onemocnění je vážného rázu a že prof. Mencl přerušil svoje oblíbené cykly o historii Jičína natrvalo nenadálým úmrtím v říjnu."[116]

Jaroslav Mencl zemřel v Nové Vsi 24. října 1971.[117] Během svého působení na Sobotecku, Mnichovohradišťsku a zejména Jičínsku zanechal výraznou stopu prakticky ve všech aspektech své činnosti. Jeho publikační práce z jičínské historiografie ovšem zpětně dominuje nad vším ostatním. *Historická topografie města Jičína* pak je, i přes dílčí omyly či nedostatky, nesporný opus magnum nejen jeho vlastní tvorby, ale dodnes i veškeré jičínské historiografie. Jejím autorstvím se Jaroslav Mencl zařadil mezi autory jičínské historiografie, kteří se, ač nebyli či nejsou jičínskými rodáky a do Jičína je přivedlo jejich profesní působení, podíleli na její tvorbě měrou zásadní.

Historiker Jaroslav Mencl

Jaroslav Mencl (1893 Sobotka – 1971 Nová Ves) war Lehrer, Verfasser von Beiträgen und Veröffentlichungen zu der Regionalgeschichte und Ethnographie, Archivar, Chronist, Bezirkskonservator und aktives Mitglied mehrerer Vereine. Der breiten Öffentlichkeit ist er vor allem als Autor der Historická topografie města Jičína (in Übersetzung Historische Topographie der Stadt Jitschin) bekannt.

Der Beitrag konzentriert sich auf Aktivitäten von Jaroslav Mencl in seinen Interessengebieten (Regionen Jičín, Mnichovo Hradiště, Sobotka – Jitschin, Münchengrätz, Sobotka), einschließlich solcher Bereiche, die bisher in der Literatur nicht berücksichtigt wurden (z. B. Aktivitäten in der Agrarpartei). Den Schwerpunkt setzt die Studie unter anderem auf seine Veröffentlichungen zu der Geschichte von Jičín. Neben vorhandener Literatur stützt sich der Text so weit wie möglich auf regionale Periodika und Archivalien, die bisher kaum herangezogen wurden oder unbekannt sind (z. B. die Privatsammlung der Familie Kořínek).

(Übersetzt von Günter Fiedler)

[116] SOkA Jičín, MěstNV Jičín, nezprac., Kronika města 1969–1973, Zápis za rok 1971, s. 7, 20, 29.

[117] SOkA Jičín, MěstNV Jičín, nezprac., Přílohy ke kronice města 1971, Smuteční oznámení Jaroslava Mencla. Z nekrologů k jeho úmrtí mimo Oldřicha Turčína (viz pozn. č. 3) zejm. ŠTRAJT, Jaroslav. Profesor Jaroslav Mencl. 14. 4. 1893 – 24. 10. 1971. *Předvoj*, 1971, roč. 12, č. 44, s. 3; Zpráva o úmrtí prof. Jaroslava Mencla. *Zpravodaj Šrámkovy Sobotky*. 1971, roč. 8, č. 11–12, s. 113.

ČESKOSLOVENSKÁ LIDOVÁ ARMÁDA A VEŘEJNÁ BEZPEČNOST V TURNOVĚ V SRPNU 1968

Daniel Povolný

Na srpnové události roku 1968 lze nahlížet jak obecně, např. celorepublikově, tak i konkrétně, třeba na úrovni jednoho města. Historik se ovšem na lokální úrovni v daleko větší míře pouští na „tenký led", když má konfrontovat vzpomínky pamětníků a to, co si z jejich vyprávění zapamatovali jejich potomci do dnešních dnů, s tím, co zjistí z dobových pramenů. To pochopitelně platí i v případě Turnova.

V místním obecném povědomí panuje přesvědčení, že Sověti projížděli 21. srpna 1968 přes Ohrazenice, kde stojí rozcestník na Liberec, Mladou Boleslav a Turnov. Pamětníci vědí, že sovětská vojenská technika tudy jela ve směru Liberec – Mladá Boleslav a dále na Prahu, což vypadá logicky. Málokdo si ovšem uvědomí, že Sověti zdejším krajem také projížděli po ose Harrachov – Jilemnice – Lomnice nad Popelkou, případně přes Semily a dále na Sobotku a Dolní Bousov. Jinými slovy jeli okolo Turnova z obou stran a do Prahy to zrovna nebylo.[1]

Podle dosud známých údajů se tímto prostorem přesunovala sovětská 20. tanková divize (velitelství Świętoszów, velitel generálmajor tankových vojsk Ivan Leonidovič Žebrunov, podřízenost Severní skupina sovětských vojsk v Polsku). Prahu však nechala na své pravé straně, protože mířila do jižních Čech,

1 LÁNSKÝ, Tomáš. *Okupanty v Turnově přivítaly houfnice, vojáci je nepustili do kasáren* [online]. 2018 [cit. 2022-08-09]. Dostupné z: https://www.impuls.cz/regiony/liberecky-kraj/turnov-v-roce-1968-neobsadili-okupanti-vojaci-je-nevpustili-do-kasaren.A180823_063011_imp-liberecky_kov/tisk. Jde o vzpomínky †Milana Brunclíka. NAVRÁTIL, Ivo. *K událostem let 1968 až 1970 v semilském okrese (II. část).* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, 1994, sv.7, s. 97. ISSN 1211-975X. POVOLNÝ, Daniel. *Operace DUNAJ. Krvavá odpověď Varšavské smlouvy na pražské jaro 1968.* Praha: Academia, 2018, s. 350. ISBN 978-80-200-2836-5.

konkrétně do Českých Budějovic. Druhou byla 6. (gardová) tanková divize ze Skupiny sovětských vojsk v Německu, respektive zřejmě jen její 52. gardový tankový pluk, jenž v 4.35 hodin přijel do Mladé blokovat část naší 13. tankové divize. Bezesporu tudy ovšem projížděly i další sovětské útvary a svazky, prozatím přesněji neidentifikované.[2]

To znamená, že Turnov měli obsadit Sověti a můžeme se jen dohadovat, proč tak neučinili. Rozhodně to však nebylo kvůli tomu, že by uvažovali o nějakém bombardování. V atmosféře všeobecné psychózy a strachu to někoho z místních napadlo a rozšířil tuto poplašnou zprávu po městě. Jednou z reálnějších možností je, že daná jednotka či útvar dostal rozkaz jet tam, kde podle Sovětů panovalo větší napětí. Příkladů je poměrně dost, např. dva pluky 128. motostřelecké divize obsazující Slovensko byly z tohoto důvodu odeslány až do jižních Čech. Útvar rovněž nemusel být shledán dostatečně důležitým, aby jej někdo blokoval, jako např. 3. tanková základna v Luštěnicích, která také zůstala několik dnů bez sovětského dozoru, přestože po okolních komunikacích projížděl množství vojenské techniky. To se týkalo i různých skladů a odloučených jednotek, jež taktéž v srpnových dnech unikly pozornosti okupantů.[3]

Dá se spekulovat i o mapách, které sovětští plánovači použili, kde to při větším měřítku vypadá, že silnice vede přes Turnov. Zde se i autor příspěvku musí omluvit za dříve publikovanou nepřesnost, převzatou z hlášení naší armády, že 21. srpna krátce před 3. hodinou ranní Sověti do Turnova vstoupili, přestože jen projížděli okolo.[4]

Tím, kdo 22. srpna vstoupil do města, byli Poláci. Místní zastávají názor, že si spletli Turnov s Trutnovem, a proto dorazili tak pozdě, ale není tomu tak. Když plánujete invazi, základní úkol pro logistiku je, aby se vzájemně nepromíchaly různé útvary, tím spíše dvě cizí armády. Proto si to Sověti naplánovali tak, že všem invazním armádám přidělili operační oblasti, které měly obsadit. Kde byl nedostatek vhodných komunikací, nejdříve jeli oni a potom teprve ostatní, respektive nejdříve ty útvary, které měly vzdálenější cíl, a pak ty s cílem bližším.

To, že Turnov původně nepatřil mezi oblasti obsazené Polskou lidovou armádou, dokládá mj. hlavní osa postupu pro část polské 11. tankové divize (posádka Żagań, velitel plukovník Witold Wereszczyński), vedoucí po trase Trutnov

---

[2] Tamtéž, s. 36, 297–302.

[3] Tamtéž, s. 299, 329. LÁNSKÝ, Tomáš. *Okupanty v Turnově přivítaly houfnice, vojáci je nepustili do kasáren* [online]. 2018 [cit. 2022-08-09].

[4] POVOLNÝ, Daniel. *Operace DUNAJ. Krvavá odpověď Varšavské smlouvy na pražské jaro 1968*. s. 298.

– Dvůr Králové nad Labem – Chlumec nad Cidlinou – Týnec nad Labem. Z ní pak vybíhaly vedlejší osy, z nichž ty nejbližší končily v Jilemnici a v Jičíně. Jinými slovy, Poláci si neměli co splést, čímž padá tradovaná pověst o záměně Trutnova s Turnovem.

To se týká i tvrzení, že Turnov prý byl jediné město v Československu, které 21. srpna nebylo okupanty obsazeno. Do Tábora, kde sídlilo velitelství Středního vojenského okruhu, přijela neupřesněná sovětská divize generála Zajceva až v časných ranních hodinách 22. srpna a do Vysokého Mýta, kde měl posádku např. 251. protiletadlový pluk, dorazili Poláci teprve během dopoledne téhož dne. A nejspíš bychom při podrobném zkoumání našli ještě další města, přestože během 21. srpna vojska Varšavské smlouvy obsadila drtivou většinu Československa.[5]

Příčiny, že přišli tak „pozdě", byly dvě. První spočívala ve skutečném, nikoliv plánovaném průběhu invaze. Dokud panovala tma a československí občané byli namnoze neinformovaní, vojska projížděla poměrně rychle. Vojáci vzpomínají, že někde je dokonce rozespalí lidé vítali. Ovšem nikoliv proto, že by souhlasili s jejich bratrskou pomocí, jak se vojáci mohli domnívat, ale proto, že je považovali za účastníky nového neohlášeného vojenského cvičení, o němž jim nikdo neřekl. Relativně nedávno – na přelomu července a srpna – skončily přesuny vojsk po cvičení ŠUMAVA. Až když se lidé ráno budili do práce a pustili si rozhlas, dovídali se zpravidla o okupaci. Okupační vojáci si pak také stěžovali, že s rozedněním a s příjezdem do větších měst nastaly značné problémy. Lidé demonstrovali v ulicích a technika nemohla projíždět. Vojenské kolony uvázly, takže ostatní za nimi dostaly rozkaz, aby se městům vyhnuly a objely je. To pochopitelně přinášelo zpoždění, nemluvě o bloudění, způsobeném neznalostí Československa, případně již zamalovanými, otočenými nebo chybějícími směrovkami, ale také nemožností zeptat se místních na správnou cestu. Ti se totiž tvářili, že neumí mluvit, nerozumí, neví, anebo okupanty poslali úplně jinam.

Druhá tkvěla v tom, že vojska neočekávala tak masový odpor, a proto velmi záhy začala přisouvat posily – především Sověti, Poláci a Maďaři. Bulhaři tuto možnost neměli a východní Němci nakonec do ČSSR ve větším množství ani nevstoupili. Kromě toho bylo potřeba zajistit i „hluché" oblasti, kde se podle

---

[5] Tamtéž, s. 58, 305, 306. HORÁK, Zdeněk. *Sovětská posádka ve Vysokém Mýtě 1968–1990*. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, Historický ústav. Vedoucí práce Ondřej Felcman. Hradec Králové, 2016. s. 8. LÁNSKÝ, Tomáš. *Okupanty v Turnově přivítaly houfnice, vojáci je nepustili do kasáren* [online]. 2018 [cit. 2022-08-09].

okupantů něco dělo, případně kde si mysleli, že se dít bude. Jde o to, že si Sověti špatně vyhodnotili nálady obyvatelstva po cestách prezidenta Svobody a dalších ústavních a stranických činitelů do Moskvy. Svoboda totiž odlétal s tím, že se brzo vrátí, ale jednání se protáhla až do 26. srpna. Lidé doma tak byli nervózní a Sověti se domnívali, že u nás 25. nebo 26. srpna vypukne ozbrojené povstání, že naše vojenské útvary vydají lidem zbraně, a tomu odpovídala i jejich zostřená opatření, která měli podniknout i Maďaři a Poláci. Proto rovněž docházelo k situaci, kdy si Sověti zmenšovali svá operační území, aby měli větší koncentraci vojsk pro potlačení lokálních povstání, a tato „vyklizená území" Maďarům a Polákům předávali do podřízenosti.[6]

Situace v Turnově se mezitím z hlediska tamního 361. dělostřeleckého pluku (dále též dp), součásti 13. tankové divize (dále též td) v Mladé, vyvíjela takto. Nedlouho po půlnoci na 21. srpna počali být jeho důstojníci povoláváni do kasáren. Zástupce velitele pro technické věci (ZVTV) podplukovníka Jaroslava Průška o tom informovala spojka z kasáren a náčelník technické opravny major Václav Pokorný byl povolán do služby v 0.20 hodin. Po příchodu na posádku je seznámil zastupující velitel a pověřený náčelník štábu podplukovník Rudolf Žižka[7] s tím, že do ČSSR vstoupila vojska pěti států Varšavské smlouvy. Žižka ne zcela přesně uvádí, že v noci z 21. na 22. srpna(!) dostal rozkaz až ve 2 hodiny, načež mu volal velitel 13. td podplukovník Josef Mašek, aby u útvaru zabezpečil zbraně a zajistil klid. Žižka nechal svolat do kasáren hlavní funkcionáře pluku, velitele oddílů a baterií i příslušníka vojenské kontrarozvědky (VKR).



Velitele 361. dělostřeleckého pluku v prvních dnech po 21. srpnu 1968 zastupoval pplk. Rudolf Žižka, zde ještě v hodnosti majora. (SA AČR Olomouc)

---

6 POVOLNÝ, Daniel. *Operace DUNAJ. Krvavá odpověď Varšavské smlouvy na pražské jaro 1968*, s. 11, 320–321, 367–369, 371, 382–383.

7 Rudolf Žižka tehdy vykonával funkci náčelníka štábu VI. mobilizačního střediska, podřízeného velení 361. dp, ovšem po odchodu náčelníka štábu 361. dp pplk. Jiřího Kubernáta na studium Vojenské akademie A. Zápotockého do Brna byl pověřen jeho zastupováním ve funkci. Navíc velitel 361. dp mjr. Jozef Považan čerpal od 4. srpna 1968 dovolenou, takže Žižka ve funkci zastupoval i jeho.



Zástupce velitele pro věci politické pplk. Josef Jareš, ještě jako major. (SA AČR Olomouc)

Po jejich obeznámení se situací nařídil zapečetit sklady se střelivem a zbraněmi, provádět jejich kontrolu a zamezit vojákům základní služby v přístupu k nim. Ráno na rozvodu pluku obeznámil s aktuálním stavem i všechny ostatní vojáky a vyzval je ke klidu, kázni a poslušnosti. Vydal rozkaz provádět výcvik jen v kasárnách, zakázal výjezd techniky a vojákům základní služby opouštět ubytovací prostor.[8]

Na tomto nebo jiném nástupu pluku téhož dne (podplukovník Žižka uvádí, že denně při ranním rozvodu do zaměstnání a při odpoledním vyhlášení denního rozkazu spolu s podplukovníkem Jarešem informovali shromážděné vojáky podle zpráv z rozhlasu o situaci v ČSSR) vystoupil dosud konzervativní zástupce velitele pro věci politické (ZVP) a zastupující velitel posádky podplukovník Josef Jareš s projevem, v němž označil 21. srpen 1968 za 15. březen 1939 v modrém. Později to uznal za svou velkou chybu, kterou učinil pod vlivem prohlášení předsednictva ÚV KSČ, Národního shromáždění a projevu prezidenta Ludvíka Svobody. Popřel ovšem, že by doporučil, aby si vojáci na opascích přemalovali hvězdy na vlaječky. Podle něj šlo o živelnou akci, kterou nepovažoval za podstatnou a nezasáhl proti ní.[9]

Naproti tomu výstrojní náčelník major Bohumil Ištvánek tvrdil, že dostal požadavek ze strany podplukovníka Jareše, zda nemá staré opasky bez hvězdy, aby se vydaly vojákům. Ištvánek to odmítl, a když je vojáci přesto přemalovali, navrhl veliteli pluku, aby byly znovu přestříkány nebo vyměněny, což bylo se souhlasem velitele pluku majora Považana provedeno. Možná právě proto se 28. srpna vydal s Pragou V3S do výstrojní opravny v Mladé. Jinak prý během

[8] Správní archiv Armády České republiky Olomouc (dále jen SA AČR), osobní spis plk. Jaroslava Průška, Doplněk k životopisu, 2. 6. 1970, s. 3. Tamtéž, osobní spis mjr. Václava Pokorného, Doplněk k životopisu, 1970, s. 3. Tamtéž, osobní spis plk. Rudolfa Žižky, Doplněk k životopisu, 13. 5. 1970, s. 4.

[9] Tamtéž, osobní spis pplk. Josefa Jareše, Vyjádření k vlastním politickým postojům a k situaci v útvaru za r. 1968–70. 29. 3. 1970, s. 6. Tamtéž, osobní spis pplk. Josefa Jareše, Odvolání proti řádnému zhodnocení a k přijatým závěrům, 6. 5. 1970, s. 9.

srpnových dnů jednal podle pokynů svého nadřízeného zástupce velitele pro týl majora Josefa Vlny. Tedy doplňoval materiál, konal prohlídky materiálu u jednotek a odebíral výstroj po odcházejícím 2. ročníku.[10]



Výstrojní náčelník mjr. Bohumil Ištvánek, ještě s kapitánskou hodností. (SA AČR Olomouc)

Na 22. srpna byl do pražského závodu ČKD ve Vysočanech svolán mimořádný XIV. sjezd KSČ, který se měl konat 9. září. Pro okresní výbor (OV) KSČ Semily podplukovník Jareš zprostředkoval převoz tří delegátů z Polska do Prahy. Na Jarešovu žádost je svými automobily z Turnova do Prahy odvezli praporčík Antonín Bakoš a major Ladislav Vele. Mimoto nechal u sebe přespat delegáta sjezdu Valečku, pozdějšího tajemníka OV KSČ Semily, a v kasárnách umožnil pobyt jistému soudruhu Koubíkovi, který se bál pravičáků. Od 12 do 13 hodin se 22. srpna konala v celém Československu generální stávka. Podle Ištvánka byla prý účast u útvaru symbolická a on sám ji strávil v kanceláři.[11]

Pravděpodobně téhož dne turnovskou posádku navštívil člen Svazarmu v Semilech, který se z pověření OV KSČ snažil postavit vysílačku, a žádal podplukovníka Jareše o podávání zpráv o posádce. Jareš mu je však odmítl poskytovat a odkázal jej na vedoucího tajemníka OV KSČ Václava Stěhulku. Muž jej poté požádal, aby v určeném čase poslouchal sdělenou frekvenci a následně zavolal na poštu v Semilech, jestli vysílání slyšel. Jareš s tím souhlasil a posléze zavolal, že vysílání slyšet nebylo. Oním mužem mohl být instruktor 1. základní organizace Svazarmu Semily Ladislav Hříšný, který Svobodný legální vysílač Jizera s pomocí obětavých radioamatérů zprovoznil a 22. srpna večer na krátkých vlnách 39,8 m začal s vysíláním. Jareš byl později obviněn, že s tímto

[10] Tamtéž, osobní spis pplk. Bohumila Ištvánka, Doplněk k životopisu, 15. 5. 1970, s. 3. Tamtéž, fond 0691 (361. dp), k. č. 30, denní rozkaz č. 187, 27. 8. 1968, s. 2.

[11] Tamtéž, osobní spis pplk. Bohumila Ištvánka, Doplněk k životopisu, 15. 5. 1970, s. 4. Tamtéž, osobní spis pplk. Josefa Jareše, Vyjádření k vlastním polit. postojům a k situaci v útvaru za r. 1968–70. 29. 3. 1970, s. 7.

vysílačem spolupracoval a podával mu zprávy. Dalšího hříchu se dopustil, když souhlasil s vyvěšením černých praporů na znamení smutku. Podle něj však byl pouze jeden a k jeho instalaci by došlo i bez jeho souhlasu.

Mimo to se Jareš přiznal k tomu, že na základě požadavku Městského národního výboru (MěstNV) v Turnově zabezpečil přestříkání tří až čtyř nákladních vozů n. p. Masna a na MěstNV poskytl „stráž" – neozbrojené absolventy vojenských kateder vysokých škol (VKVŠ) pod velením kapitána Stanislava Dlouhého, aby je izoloval od vlivu na vojáky.[12]

V srpnových dnech mělo v okrese Semily docházet k perzekuování a šikanování komunistů (zpravidla za domnělé nebo skutečné kontakty s okupanty a projevy sympatií k nim). Podplukovník Žižka (na základě žádosti ONV Semily, MěstNV Turnov nebo Sboru národní bezpečnosti?) nařídil propagandistovi útvaru majoru Antonínu Gábrovi, aby se členy hotovosti jel prověřit situaci až do Košťálova.[13]

Dne 23. srpna stěhovaly Lidové milice (LM) ze Semil do turnovských kasáren písemnosti okresního výboru KSČ a zčásti je spálily, zbylé o pár dnů později převezly do závodu Kolora 08 v Hájích nad Jizerou, kde si OV KSČ zřídil náhradní pracoviště.[14]

Zřejmě ve stejný den nebo 24. srpna navštívil pluk také delegát XIV. sjezdu – předseda celodivizního výboru KSČ a předseda ZO KSČ štábu 13. tankové divize podplukovník J. Peška v doprovodu delegáta a člena OV KSČ prof. Jaromíra Horáčka z Turnova. Ti přítomným sugestivně vylíčili atmosféru ohrožení sovětskými tanky, takže když podplukovník Peška v závěru navrhl, aby se příslušníci pluku připojili k zřeknutí se čestného názvu 13. tankové divize – *„divize Československo-sovětského přátelství"*, vyslovili s tímto návrhem souhlas. K tomu doplňme, že 361. dělostřelecký pluk vlastní čestný název neměl a major Považan o něj v září 1968 neúspěšně žádal a navrhoval, aby se jmenoval Slezský nebo Pražský, protože jeho předchůdce 1. dělostřelecký pluk vznikl 30. října 1918 na Pražském hradě a po bojích na Slovensku byl 27. ledna 1919 odeslán k polským hranicím do Slezska, kde právě probíhala válka s Poláky o Těšínsko.[15]

---

[12] Tamtéž, osobní spis pplk. Josefa Jareše, Doplněk k životopisu, 23. 5. 1970, s. 6. Tamtéž, Zhodnocení politických postojů, s. 1–2. Tamtéž, Vyjádření k vlastním polit. postojům a k situaci v útvaru za r. 1968–70. 29. 3. 1970, s. 6–7. Tamtéž, Odvolání proti řádnému zhodnocení a k přijatým závěrům, 6. 5. 1970, s. 7–8. CHVÁTAL, Tomáš – NAVRÁTIL, Ivo. *Plíživá kontrarevoluce v Semilech*. Semily: Muzeum a Pojizerská galerie Semily, 2018, s. 80–82. ISBN 978-80-905890-6-3.

[13] SA AČR, osobní spis plk. Rudolfa Žižky, Doplněk k životopisu, 13. 5. 1970, s. 5.

[14] Tamtéž, osobní spis pplk. Josefa Jareše, Vyjádření k vlastním polit. postojům a k situaci v útvaru za r. 1968–70. 29. 3. 1970, s. 7.

[15] Tamtéž, s. 7–8. Tamtéž, f. 0691, kt. č. 1, Návrh na udělení historického názvu, 24. 9. 1968, s. 1–2.

23. srpna otiskly Pojizerské listy, vydávané městským výborem Národní fronty v Turnově, a časopis ONV Semily Rozvoj *„Prohlášení turnovských vojáků"*. Toto prohlášení vzniklo zřejmě o den dříve, ovšem, jak později poznamenal předseda plukovní ZO KSČ major Bohuslav Mikulecký, který ho nejspíše zpracoval spolu s kapitánem Zdeňkem Šídou, bylo bez jeho vědomí a vědomí výboru ZO KSČ doplněno. Patrně takto upravený text původního prohlášení major Ištvánek doručil do redakce Mladé fronty v Praze. ZVP Jareš podezříval z autorství doplňku předsedu Svazu vojenské mládeže 1. dělostřeleckého oddílu desátníka Petra Mautnera, který měl s nějakým prohlášením chodit mezi vojáky a při jednom ze shromáždění posádky i vystoupil.[16] Podle Jareše *„…šlo o figuru, ovládanou stejně jako* [Karel] *Hádek v Semilech. Zde šlo o napojení na představitele studentského hnutí* [Jiřího] *Müllera a* [Lubomíra] *Holečka přes Ing. Coufala, který byl u našeho útvaru. Dále zde měla vliv /neznám jméno, byla u útvaru při mé vlastní nepřítomnosti/ sestra des. Podobského, bývalá členka ÚV Československého svazu mládeže a učitelka Vysoké školy politické ÚV KSČ."*[17]

Ve stejné době jako zmíněné prohlášení se u pluku také přijímala „rezoluce za neutralitu," kterou sepsal člen výboru pro rezoluce podplukovník Popjuk, bývalý voják Svobodovy armády, a adresoval ji prezidentu republiky. Na Jarešovu žádost ji zkrátil a vypustil útoky proti SSSR. Rezoluci poté nechal Jareš schválit vojáky na svolaném shromáždění, načež ji podepsala řada důstojníků a vojáků základní služby. Popjuk poté zajistil služební vůz a major Josef Vaník – náčelník zásobování PHM s majorem Ištvánkem pak tuto rezoluci, zřejmě včetně prohlášení, odvezli do Prahy, kde ji chtěli na Hradě předat prezidentovi. Tam se však nedostali, prezident již tou dobou byl stejně na jednáních v Moskvě.[18]

Podepisování a odesílání různých rezolucí se dělo prakticky u všech útvarů Československé lidové armády a podle všeho ani u 361. dp nebyly přijaty jen tyto dvě. V Turnově, stejně jako v řadě dalších posádek, ovšem ve vzduchu viselo něco víc. Jareš uvádí, že větší obavy měl ze zneužití zbraní, o což někteří

---

[16] Tamtéž, f. 0691, k. č. 1, Zpráva o vlastních politických postojích od ledna 1968 (B. Mikulecký). 8. 1. 1970, s. 3. Tamtéž, osobní spis pplk. Josefa Jareše, Odvolání proti řádnému zhodnocení a k přijatým závěrům, 6. 5. 1970, s. 7. Tamtéž, Vyjádření k vlastním polit. postojům a k situaci v útvaru za r. 1968–70, 29. 3. 1970, s. 7. LÁNSKÝ, Tomáš. *Okupanty v Turnově přivítaly houfnice, vojáci je nepustili do kasáren* [online]. 2018 [cit. 2022-08-09].

[17] SA AČR, osobní spis pplk. Josefa Jareše, Odvolání proti řádnému zhodnocení a k přijatým závěrům, 6. 5. 1970, s. 7.

[18] Tamtéž, Doplněk k životopisu, 23. 5. 1970, s. 6, 8. Tamtéž, Vyjádření k vlastním polit. postojům a k situaci v útvaru za r. 1968–70, 29. 3. 1970, s. 7. Tamtéž, osobní spis pplk. Bohumila Ištvánka, Doplněk k životopisu, 15. 5. 1970, s. 4. Tamtéž, Vážený soudruhu generální tajemníku, 3. 12. 1972, s. 2.

z vojáků rovněž usilovali. V nočních hodinách 21. srpna prohlásil podnapilý ZVTV podplukovník Průšek, že převezme velení a nechá rozmístit bojovou techniku na nedalekém Sychrově k přehrazení osy přesunu okupačních vojsk. Mohl by děly střílet na silnici Liberec – Turnov a likvidovat v tomto úseku přesouvající se techniku, dokud by sám nebyl zničen nebo dokud by mu nedošla munice. Jareš jej nechal izolovat a po vystřízlivění mu jeho názory, na které se už nepamatoval, vytknul. Leč názor již zazněl a v dalších dnech se šířil útvarem.[19] *„Aktivními zastánci boje byli tito příslušníci: major Rulec Josef, který s tímto názorem ‚příslušníků' útvaru přišel za zastupujícím velitelem podplukovníkem Žižkou. Z opatrnosti toto nestavěl jako svůj názor, ale jako názor útvaru. Podplukovník Žižka, jak mě informoval, majora Rulce rázně vykázal s tím, že pokud bude velet on, že nic podobného nepřipustí. Se stejným požadavkem za mnou přišel kapitán Mařas* [Zdeněk, podle Jareše patřil spolu s Ištvánkem k největším pravičákům], *že ‚požadavek příslušníků útvaru je boj proti okupantům'. Že podplukovník Žižka je nerozhodný, že se proto obrací na mě, protože svým postojem si mohu ‚napravit pokaženou reputaci' z předlednového období. Stejně jako podplukovník Žižka majora Rulce i já jsem kapitána Mařase vykázal s tím, že jestliže zjistím, že něco podobného organizuje on nebo kdokoliv jiný, že s ním rázně zatočím. Mařas i Rulec pak 23. nebo 24.8. se ozbrojili pistolemi a prováděli ‚hlídkování' u kasáren. O jejich činnosti v této době může hovořit major* [Jaroslav] *Morávek, který z okna jejich činnost sledoval. Podobné názory k odboji projevovali dále major Ištvánek, z počátku i Dr. Mičík* [hlavní lékař pluku kapitán MUDr. Ladislav Mičík] *(tento ale velmi opatrně a jen krátce po 21.8.). Velmi se angažoval podplukovník Popjuk, který nabízel veliteli pluku pro odboj i svoji zásobu zbraní (škorpiony)* [samopal vz. 61], *negativně působila i činnost majora* [Michala] *Lazara a majora* [Emila] *Rakoncaje. Tito důstojníci přišli za mnou, že se odevzdávají sovětská válečná vyznamenání* [prakticky se vedle sovětských odevzdávala vyznamenání a medaile všech pěti států, kromě vojáků např. někteří příslušníci SNB z Východočeského kraje odevzdali odznak Wzorowy Żołnierz WOP, který dostali od polských pohraničníků], *že je také vrátí (rozmluvil jsem jim to), rovněž podporovali myšlenku odboje. Vzhledem k vážnosti, kterou měli u vojáků jako důstojníci, kteří se zúčastnili války, jejich stanoviska byla přijímána s ohlasem. I s nimi jsem hovořil a podařilo se mi je získat pro to, aby alespoň mlčeli. Přesto major Rakoncaj přinesl vlastní prohlášení (nikdy nebude kolaborantem apod.). Prohlášení jsem odmítl. (Výtisk pro ZVP). Výtisk pro velitele měl podplukovník* [Jiří] *Kubernát* [i přes studium v Brně

[19] Tamtéž, osobní spis pplk. Josefa Jareše, Odvolání proti řádnému zhodnocení a k přijatým závěrům, 6. 5. 1970, s. 9–10.

byl v srpnu u útvaru], *…nevím, zda třetí výtisk byl předán předsedovi ZO KSČ* [majoru Mikuleckému].

K ‚bojovné' náladě značně přispělo dramatické líčení podpraporčíka SNB Rázka, který se v kritických dnech objevil v kasárnách s tím, že ‚musel z Prahy z oddělení utéci po zahradách, protože Sověti to tam vše střílejí a on že se přece nenechá zabít'. Po zjištění jeho návštěvy i po obsahu jeho slov jsem jmenovaného z kasáren vykázal a požádal náčelníka OO–VB Turnov [kapitána Josefa Dlouhého], *aby byl podpraporčík Rázek odeslán ke svému útvaru VB.*

V době od 21. 8. asi do 24. 8. se před kasárnami shromažďovali občané, požadující povolání do armády a boj proti okupaci. Tyto názory se přenášely mezi vojáky. Mezi těmito občany se zvlášť ‚angažoval' [důstojník technické skupiny oddílu] *kapitán Goj Bedřich. (Jmenovaný v té době utekl z vojenské nemocnice Jaroměř* [podle rozkazu byl 21. srpna propuštěn]. *Svévolným opuštěním léčení si zhoršil svůj zdravotní stav tak, že ještě dnes je v léčení a nepracuje.)…*

Na vyvolávání psychózy boje v posádce Turnov nepříznivě působily zprávy o ‚okupaci' posádky Mladá [opravdu byla okupována], *šířené jednak telefonickými zprávami jednotlivých příslušníků svazku, jednak i osobními návštěvami posádky Turnov velitelem odloučené jednotky z Mladé majora Veselého. (Sověti nás terorizují, vykradli nám park) možno prověřit protokoly o ztrátě majetku u jednotky majora Veselého, kolik se toho svedlo na ‚Sověty'."* [20]

Skutečnost ovšem předčila líčení majora Veselého. Dne 22. srpna totiž Sověti převzali v Mladé II. tábor. „*Podle pozdějších zjištění příslušníci Sovětské armády násilím otevřeli tamní rotní a útvarové sklady 3. školního tankového praporu (Luštěnice), 53. automobilního praporu, 3. protiletadlového oddílu (Mladá) a 1. ženijního praporu včetně osobních skříní vojáků 3. školního tankového praporu, kteří byli na dovolené, a značnou část zde uložených věcí zcizili.*"[21]

Tou dobou se však z druhé strany k Turnovu blížili Poláci. Dosud se o jejich příjezdu do města nepodařilo spolehlivě zjistit nic přesnějšího než celou řadu protichůdných svědectví, uvádějící 22.–23. a 26.–27. srpen. Osobně se přiklánním k tomu, že se tady polská vojska objevila na přelomu 22. a 23. srpna, protože se zdá málo pravděpodobné, že by si lidé nepamatovali, že okupační vojska přijela do města až po šesti dnech. Podle vzpomínek Jitky Petruškové přijeli 22. srpna přes Károvsko na křižovatku u Hruštice, kde se začala řadit motorizovaná jednotka. Celý den se prý orientovali, zjišťovali situaci ve městě a no-

[20] Tamtéž, Odvolání proti řádnému zhodnocení a k přijatým závěrům, 6. 5. 1970, s. 10–11.

[21] POVOLNÝ, Daniel. *Nejhorší den Československé lidové armády – 21. srpen 1968*. Praha: Academia, 2020, s. 217–218. ISBN 978-80-200-3121-1.



Polské dělostřelectvo poblíž Hruštice v prostoru Zelená cesta. (Foto Bulva, soukromý archiv Tomáše Bulvy)

covali dílem na silnici, dílem na poli nad Bělou, kde dnes stojí „károvský zámeček". Druhý den – 23. srpna – se přesunuli do prostoru nad turnovskou posádku, na pole nad ulicí Lidickou a nad Farářstvím, a u Hruštice nad ulicí Zelená cesta a u hřbitova. Podle náčelníka technické opravny 361. dp majora Václava Pokorného asi v 1.30 hodin dne 23. srpna přijel do prostoru kasáren útvar polské armády, v kasárnách měl být jeho velitel přijat majorem Považanem.[22]

Ovšem major Jozef Považan, velitel 361. dp a turnovské posádky, by tu ještě neměl být přítomen. Od 4. do 19. srpna měl dovolenou a nechal si ji prodloužit až do 24. Strávil ji v Liberci, ale hlavně v Dolných Hámroch na středním Slovensku u nemocného otce, který v noci na 21. srpna zemřel. Když zařídil pohřeb, vrátil se k útvaru. Můžeme pouze spekulovat, zda se fyzicky objevil v Turnově dříve než 24. srpna, aby 25. srpna mohl převzít velení od podplukovníka Žižky.



Velitel 361. dělostřeleckého pluku mjr. Jozef Považan, na snímku v hodnosti kapitána. (SA AČR Olomouc)

Záhy prý zjistil, že pluk není na potřebné morálně politické úrovni. Protože chtěl upevnit svou autoritu velitele, nařídil vojákům z povolání nosit osobní zbraň. V kasárnách zorganizoval pevný režim, přechod bojové techniky na zimní provoz, výcvik v řízení palby s materiálem (linkové spojení), o čemž informoval představitele polského útvaru, který byl v posádce, a zdůraznil, že tato opatření nemají obranný charakter. Podle něj nelze hodnotit jedno pozorovací stanoviště, jedno dělo

[22] SA AČR, osobní spis mjr. Václava Pokorného, Doplněk k životopisu, 1970, s. 3. PETRUŠKOVÁ, Jitka. *Trvale drásavá vzpomínka na 21. srpen 1968 v Turnově.* Od Ještěda k Troskám: vlastivědný sborník Českého ráje a Podještědí, 2008, sv. 15 (31), č. 4, (2008,) s. 272-273. ISSN 1214-1798.

a jeden raketomet jako přípravu obrany. Šlo mu o to, zamezit pokusu nepovolaných živlů o vniknutí do kasáren.[23]

„*Omezil jsem shromáždění a schůze na potřebnou míru a orientoval jsem podřízené na plnění úkolů. Nařídil jsem pokračovat v nácvicích řízení palby v kasárnách bez použití radiostanic. Nařídil jsem a byl proveden velmi dobře přechod* [na zimní provoz] *na veškeré bojové technice. Intenzívně se prováděla politická příprava, pořadová příprava a tělesná příprava.*"[24]

Proti tomuto vyjádření lze ovšem postavit to, že major Ištvánek fotografoval 22. srpna instalaci dvou děl do vjezdu kasáren a podle Milana Brunclíka měl raketomet přivítat přijíždějící Poláky již 23. srpna večer. Také podle normalizačního vyšetřování událostí u posádky bylo prokázáno, že „*u raketometného oddílu byla zaujata skutečně obrana s ručními zbraněmi včetně pancéřovek. Dále* [Považan] *nařídil, aby bylo připraveno zatarasení bran v případě příchodu polské jednotky. Toto bylo nejprve nacvičeno a po příchodu polské jednotky i provedeno.*[25] *S jeho souhlasem vyjela z kasáren radiová stanice TŘINEC, která prováděla praktické rušení polských a sovětských rádiových sítí. Na nádvoří kasáren na rozkaz velitele byl postaven raketomet připravený k přímé střelbě, který měl v zásobnících ostré střelivo.*"[26]



Vojáci základní služby instalují pod dohledem důstojníků do vjezdu do turnovských kasáren dvě houfnice H 18/47 ráže 152 mm. (Foto J. Petrušková, Muzeum Českého ráje Turnov, A-FU 47)

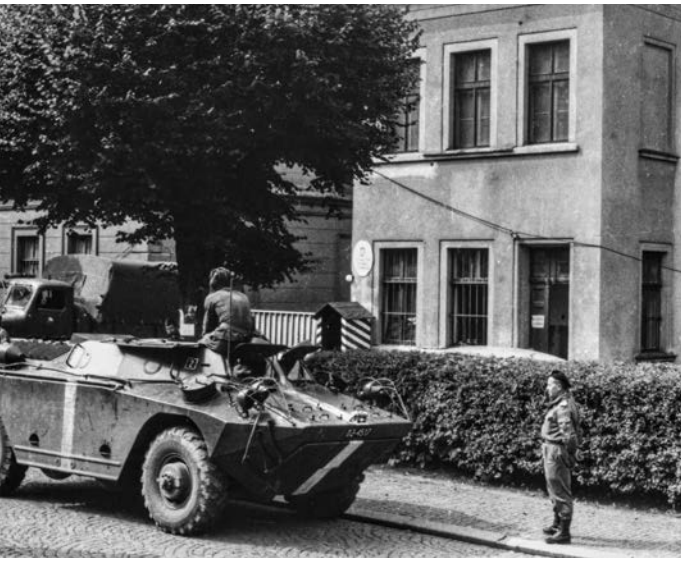
Podle denního rozkazu z 27. srpna velitel rozhodl: „*Počínaje 25. srpnem nařizuji nepřetržitou aktivaci hlásky od 6.00 do 18.00.*" Považan rov-

[23] SA AČR, osobní spis pplk. Jozefa Považana, Doplněk k životopisu, 15. 12. 1970, s. 3. Tamtéž, f. 0691, k. č. 1, pplk. ing. Josef POVAŽAN, zpráva o vlastní politické činnosti, 22. 12. 1969, s. 2–3.

[24] Tamtéž, s. 3.

[25] Považanův rozkaz potvrzuje pplk. Žižka. Podle něj měl velitel 2. (dělostřeleckého) oddílu nejprve organizovat nácviky instalace dvou houfnic H 18/47 ráže 152 mm k zatarasení vjezdu do kasáren, což měl Žižka zkontrolovat. Potom by velitel oddílu na signál rozkaz také provedl. Tamtéž, osobní spis plk. Rudolfa Žižky, Doplněk k životopisu, 13. 5. 1970, s. 5.

[26] Tamtéž, osobní spis pplk. Jozefa Považana, Řádné hodnocení do 5. května 1970, 5. 5. 1970, s. 3.



Polský důstojník a hlídka s obrněným transportérem D-442 FÚG (u nás OT-65) poblíž turnovských kasáren. (Foto J. Petrušková, Muzeum Českého ráje Turnov, A-FU 50)

něž povolil vojákům z povolání stravování, protože jsou přítomni déle než 24 hodin: *„V době okupace naší vlasti povoluji dle Prov-2-1 jejich stravování u útvaru ode dne 25. 8. 68 v kasárnách, a to v počtu 10 osob až do odvolání."*[27] Kdy byla hláska zrušena, se z rozkazů bohužel nedozvíme.

Nicméně v poledních hodinách 26. srpna ke kasárnám přijely dva obrněné transportéry Polské lidové armády. Posádky si patrně upřesňovaly, kde jsou vchody do kasáren, a než k nim přišel podplukovník Jareš, aby se zeptal, o co jim jde, urychleně odjely. Jareš krátce po poledni zaúkoloval majora Antonína Gábra, ať s pomocí podporučíka Kočího zajistí odposlech polských hovorů, jež by se týkaly Turnova. Okolo 14. hodiny šel pak zjistit, co se děje. Gábr mu při té příležitosti sdělil, že žádný polský ani jiný hovor nezachytili, snad jen nezřetelný bulharský. Dále mu nahlásil, že má nastoupit službu dozorčího útvaru a potřebuje se na ni připravit. Až tehdy si prý Jareš uvědomil naivitu svého činu a nařídil stanici zrušit. Bylo ovšem již pozdě, protože mu to vyneslo obvinění, že organizoval činnost radiostanice TŘINEC (krátkovlnná radiostanice RM-31, instalovaná ve voze Tatra 805) s cílem rušit vysílání polských a sovětských radiostanic, a také že kontroloval a schválil název Svobodný vysílač Turnov, což on vehementně popíral. Jak je uvedeno výše, z téhož činu byl obviňován i Považan.[28]

Jareš popíral i obvinění, že organizoval provádění filmové dokumentace. Při prošetřování odmítl tvrzení náčelníka politického oddělení 3. msd, že na-

[27] Tamtéž, f. 0691, k. č. 30, denní rozkaz č. 187, 27. 8. 1968, s. 2.

[28] Tamtéž, osobní spis pplk. Josefa Jareše, Zhodnocení politických postojů, s. 1–2. Tamtéž, Vyjádření k vlastním polit. postojům a k situaci v útvaru za r. 1968–70. 29. 3. 1970, s. 7. Tamtéž, Odvolání proti řádnému zhodnocení a k přijatým závěrům, 6. 5. 1970, s. 8.

řídil majoru Ištvánkovi dokumentovat příjezd polské jednotky: „*… zjistil jsem, že major Ištvánek provokativním způsobem prováděl fotografování polské bojové techniky. Již předtím jsem byl na jeho činnost upozorněn polským poddůstojníkem. Důrazně jsem majoru Ištvánkovi jeho činnost zakázal, zakázal jsem mu používat fotoaparát v kasárnách. Major Ištvánek neuposlechl mého rozkazu, naopak hrubě mě napadl a tvrdil, že je to jeho osobní věc a že mi po tom nic není. Žádal jsem u velitele pluku jeho potrestání. Zamezit jeho činnost (obdobné to bylo v jiných případech v srpnových dnech) bylo možné jen násilným způsobem.*“[29]

Ištvánek, který si pro změnu stěžoval, že z něj Jareš udělal člena nátlakové skupiny, uvedl, že fotografoval především akce útvaru (včetně polské jednotky v okolí kasáren) a přes rozkaz náčelníka štábu podplukovníka Žižky s tím neskončil. Činil tak pro síň tradic, fotografie předal Bezdíčkovi a ten podplukovníku Poljanovi či přesněji Popjukovi. Ohradil se rovněž proti tvrzení, že schválně fotil staršího referenta VKR kapitána Josefa Vika, protože ten se prý motal všude.[30]

K jednání s Poláky došlo podle Jareše 26., ale z logiky událostí spíše až 27. srpna. Poláci žádali soustředění zbraní a bojové techniky na jedno místo a zákaz vycházení všech vojáků i těch z povolání z kasáren. Vrcholící kampaň za návrat našich představitelů z moskevských jednání a tlak těch, kteří chtěli přejít k boji proti okupantům, zvláště podplukovníka Popjuka – přiměly majora Považana k akci, k níž možná přispěl rozhlasový projev Josefa Smrkovského v 8.15 hodin.[31]

Z rozkazu se dovídáme, že 27. srpna Považan nařídil stavět stráž 1+3 na ochranu polního hospodářství a hotovost 1+15. Jejím úkolem bylo zesílení dozorčích orgánů u vchodu, střežení plotu kasáren od dozorčího útvaru až po velitelskou budovu dvoučlennou hlídkou a na zvláštní rozkaz náčelníka štábu měl dozorčí útvaru vysílat nepravidelně dvoučlennou hlídku podél vnějšího oplocení kasáren.[32]

Ve 12 hodin svolal Považan všechny velitele a své zástupce, načež je písemným prohlášením zavázal k mlčenlivosti.[33] Potom zdůraznil zákaz seznámit jednotky a další vojáky z povolání s rozkazem a že nepředpokládá, že by se šlo proti spojencům, a vydal ústní doplněk k bojové pohotovosti.

---

[29] Tamtéž, s. 9.

[30] Tamtéž, osobní spis pplk. Bohumila Ištvánka, Vážený soudruhu generální tajemníku, 3. 12. 1972, s. 2.

[31] Tamtéž, osobní spis pplk. Josefa Jareše, Doplněk k životopisu, 23. 5. 1970, s. 6. Tamtéž, Vyjádření k vlastním polit. postojům a k situaci v útvaru za r. 1968–70. 29. 3. 1970, s. 6.

[32] Tamtéž, f. 0691, k. č. 30, denní rozkaz č. 187, 27. 8. 1968, s. 1–2.

[33] Tamtéž, osobní spis pplk. Jozefa Považana, Doplněk k životopisu, 15. 12. 1970, s. 3.

Z příkazu legální vlády se za zvláštních okolností podle Považana,[34] nebo podle verze zástupce náčelníka štábu majora Karla Paďoura se měla „*provést některá přípravná opatření pro případ, že by došlo k ozbrojenému střetnutí na rozkaz ústavních orgánů. Tato varianta byla uvažována s minimální a nepatrnou pravděpodobností. Opatření obsahovala pokyny pro opuštění kasáren jednotkami jednak pomocí obrněných transportérů, anebo bez materiálu. Byly stanoveny osy vyvedení pro každou jednotku a prostor shromaždiště útvaru mimo posádku. Další činnost nebyla řešena, měl se navázat styk se stranickými orgány. Zpracováním tohoto plánu vyvedení jsem byl pověřen já. Dále se uvažovalo o znepojízdnění vozidel (odejmutím některé součástky), s kterými se nepočítalo, že budou vyvezeny. Kdo byl tímto pověřen, se nepamatuji. Plán vyvedení jednotek jsem zpracoval na jedné mapě a byli s ním seznámeni přítomní příslušníci štábu a velitelé oddílů. Potom byla mapa zničena. S uvedenými opatřeními nařídil velitel nikoho neseznamovat z těch důvodů, aby se nezvyšovalo napětí u jednotek, zejména proto, že se nepředpokládala jejich realizace. Vydaná směrnice měla, pokud si vzpomínám, platnost několik hodin a byla velitelem útvaru zrušena ihned po projevu prezidenta republiky.*“[35]

Zástupce velitele pro týl major Josef Vlna[36] k tomu ovšem poznamenává, že major Považan rovněž vydal signál k provedení odchodu z posádky a že po skončení shromáždění dal pokyn náčelníkovi topografické služby majoru Zdeňku Goreckému roznést mapy (patrně mapy okolí bez zákresu směrů přesunu).

Podle pozdějšího vyšetřování měly jednotky odejít otvory v plotě, které by prorazily obrněné transportéry. Ostatní technika měla být znepojízdněna tak, aby po návratu mohla být znovu použita. Ke krytí ústupu do hor byla vyčleněna jednotka, která měla za úkol zničit jednotku polské armády, střežící (podle hlášení 13. td Poláci od 27. srpna blokovali kasárna 361. dp) vchod do kasáren. Odtud tedy pramenily zdánlivě nelogické změny ve strážní službě. Navíc právě tehdy, 26. nebo 27. srpna, dostal podplukovník Průšek rozkaz dopravit do kasáren střelivo pro pancéřovky, což splnil a uložil je v plukovním skladu.[37]

Jak dodává podplukovník Jareš, v případě napadení kasáren by následoval odchod do prostoru Klokočských skal (ale to by se po cestě pluk nevyhnul

---

34 Tamtéž.

35 Tamtéž, osobní spis pplk. Karla Paďoura, Doplněk k životopisu, 13. 5. 1970, s. 4.

36 Po předání turnovské posádky Sovětům se stal styčným důstojníkem a náčelníkem stavební a ubytovací služby pro útvary sovětské posádky. Následně vykonával až do roku 1990 vedoucí funkce na MěstNV Turnov.

37 SA AČR, osobní spis plk. Jaroslava Průška, Doplněk k životopisu, 2. 6. 1970, s. 3. Tamtéž, osobní spis pplk. Jozefa Považana, Přezkoumání kádrového opatření voj. v zál. Ing. Jozefa Považana, 1971, s. 2–3. Tamtéž, osobní spis mjr. Josefa Vlny, Doplněk k životopisu, 28. 5. 1970, s. 5.

střetu s polskými jednotkami!). Podle Jarešovy interpretace šlo Považanovi o zchlazení horkých hlav, což se mu prý skutečně podařilo. Ohledně utajení pak Jareš konstatoval, že střežení místnosti dostal schválně na starosti major Rakoncaj, o němž bylo známo, že rozšiřuje různé nepodložené zprávy, takže přes oficiální utajení se o rozkazu dozvěděli všichni potřební.[38]

To ovšem major Považan ve svých vyjádřeních pro nadřízené popírá, neboť podle něj k vyzrazení nedošlo. Rozkaz také neplatil déle než tři hodiny. Bezpochyby byl záměrně vydán během přestávky na oběd, kdy se většina vojáků nalézala v jídelně, a nikoliv poblíž místnosti hlídané Rakoncajem. Na přestávku navazovala povinná účast vojáků z povolání v klubech, kde si z rozhlasu vyslechli komuniké o jednáních v Moskvě a projev prezidenta republiky Ludvíka Svobody. Na shromáždění všech vojáků z povolání pak Považan zaujal k projevu kladné stanovisko a podle Průška roztrhal prohlášení o mlčenlivosti se slovy: „*Zapomeňte na všechno*." To se však zjevně nestalo, jinak by se nedochovaly výše uvedené informace.[39]

V dalších dnech byl Jareš s Poláky v každodenním kontaktu a zprostředkoval jim spolu s Považanem např. setkání s představiteli města nebo s představiteli ONV v Semilech. Mimoto se spřátelil se ZVP polského útvaru majorem Marianem Kroczekem z Poznaně, s nímž si vyměňoval názory a později i dopisoval. Přítomnost Poláků v posádce potvrdil i major Ištvánek, který se s polským důstojníkem potkal 29. srpna na klubu útvaru a mluvil s ním o kontrarevolučních skupinách v ČSSR.[40]

Sám Považan k vztahům s polskou stranou např. uvádí, že vodu poskytnout neodmítl, naopak nabízel zdravotnické zabezpečení. Což potvrzuje i podplukovník Průšek, který byl na jednání velitele a zástupců polského útvaru, který blokoval Turnov, jehož se účastnili i zástupce NV, zástupce VB a zástupce Národní fronty. Byl zde projednán způsob střežení posádky polskými vojáky a ostatní podrobnosti, řešilo se zásobování Poláků vodou – ve vodárně na Károvsku jim byl vyveden kohout na odběr vody.[41]

Považan však šel ještě dále: „*Nařídil jsem (a bylo provedeno postupně) odstranit všechna hesla a projevy, které by urážely národní i internacionální cítění pří-*

---

[38] Tamtéž, osobní spis pplk. Josefa Jareše, Vyjádření k vlastním polit. postojům a k situaci v útvaru za r. 1968–70. 29. 3. 1970, s. 6. Tamtéž, osobní spis pplk. Josefa Jareše, Odvolání proti řádnému zhodnocení a k přijatým závěrům, 6. 5. 1970, s. 11.

[39] Tamtéž, osobní spis plk. Jaroslava Průška, Doplněk k životopisu, 2. 6. 1970, s. 3.

[40] Tamtéž, osobní spis pplk. Josefa Jareše, Doplněk k životopisu, 23. 5. 1970, s. 6. Tamtéž, Odvolání proti řádnému zhodnocení a k přijatým závěrům, 6. 5. 1970, s. 12. Tamtéž, osobní spis pplk. Bohumila Ištvánka, Doplněk k životopisu, 15. 5. 1970, s. 4.

[41] Tamtéž, osobní spis plk. Jaroslava Průška, Doplněk k životopisu, 2. 6. 1970, s. 3.

slušníků spojeneckých armád v objektech a okolí objektů kasáren. Rovněž tak byla z mého rozkazu odstraněna všechna hesla, která označovala za zrádce některé naše komunisty z vedení strany, a zakázal jsem provádět úpravy na přezkách opasků opilováním hvězd, které se samovolně začaly šířit.

Postupně jsem odstranil opatření k blokování bran i pozorovací stanoviště, a to jednostranně. Polské jednotky toto neprovedly, i když jsem o to několikrát žádal, ani tehdy, když již pluk byl přestěhován."[42]

Podle denních rozkazů lze doplnit, že 28. srpna se počet stravovaných důstojníků zvýšil z 10 o 20, tedy asi na 30 důstojníků. 30. srpna došlo ke zrušení stráže polního hospodářství, ale od 31. srpna zavedl Považan stálou pohotovost jednoho důstojníka u každé baterie a na štábu pluku a následně pro ně povolil stravování v počtu 7 + 2 = 9. V posledním případě šlo o plnění rozkazu nadřízených, jinak to příliš na deeskalaci nevypadá, ale uvolnění režimu se projevilo jinak, a to negativně.[43]

Vojín Karel Skopec se 30. srpna se vrátil z brigády na hvězdárně na Vrchhůře (stavěna svépomocí v letech 1964–1974) až ve 23 hodin v podnapilém stavu a byl potrestán 21 dny vězení. Vojíni Antonín Černý, Rudolf Svárovský, Jiří Kozák a Vladimír Novák se 31. srpna svémocně vzdálili z kasáren v době zvýšené bojové pohotovosti a svým jednáním mohli vyvolat konflikt s cizími vojáky. Za to byli potrestání rovněž 21 „ostrými", jen vojín Vladimír Rezler dostal 21 dnů vězení po službě.

Z kontextu není zřejmé, zda se jednalo o vojáky, které údajně při přelézání plotu zadržela polská hlídka. Za její zákrok jí major Považan udělil drobné odměny ve výši 100 korun – formou kuřiva.[44]

Na základě rozkazu ministra národní obrany generálplukovníka Martina Dzúra začali vojáci z posádky od září vypomáhat příslušníkům VB s ochranou veřejného pořádku. Zprvu jen v Turnově, ale od 4. září stavěli pořádkové hlídky také pro Semily, Jilemnici, Lomnici nad Popelkou a Turnov.[45]

❑

Co se týká obvodního oddělení Veřejné bezpečnosti (VB) v Turnově, dochovalo se o jeho činnosti neporovnatelně méně informací. Kdy se zde dozvěděli o za-

---

[42] Tamtéž, f. 0691, k. č. 1, pplk. Ing. Josef POVAŽAN, zpráva o vlastní politické činnosti. 22. 12. 1969, s. 3.

[43] Tamtéž, f. 0691, k. č. 30, denní rozkaz č. 190, 30. 8. 1968, s. 3. Tamtéž, denní rozkaz č. 192, 2. 9. 1968, s. 3.

[44] Tamtéž, s. 2. Tamtéž, denní rozkaz č. 193, 3. 9. 1968, s. 2. Tamtéž, osobní spis mjr. Václava Pokorného, Doplněk k životopisu, 1970, s. 3.

[45] Tamtéž, f. 0691, k. č. 30, Příloha k DR 192, 2. 9. 1969, s. 1. Tamtéž, Příloha k DR č. 193, 3. 9. 1968, s. 1.

činající okupaci Československa, nevíme, pouze ve 2.00 dne 21. srpna 1968 zde byla vyhlášena plná pohotovost. Dostavili se všichni kromě nadporučíka Čepičky, ale důvod není uveden. Svoboda, Jaček a Hanuš měli dovolenou.



Příslušník Obvodního oddělení VB v Turnově npor. František Zobač. (ABS)

Již předtím stálou službu konal výkonný příslušník OO VB Turnov nadporučík František Zobač. Ten vstup vojsk považoval za správný a později se přátelil se Sověty. V ulicích hlídkovali podpraporčík Zdeněk Hendrych, rovněž konzervativního zaměření, a strážmistr Drahomír Ťukal. Po Zobačovi službu převzal nadporučík Josef Vele, i on vstup přivítal. Ze začátku se řídili pokyny, které vydal náměstek MV pro StB plukovník Viliam Šalgovič, jako byla např. opatření proti amatérským radiostanicím. V tomto směru okupanti naprosto správně předpokládali, že radioamatéři se postaví na odpor, nicméně, když vešla ve známost Šalgovičova zrada a spolupráce s KGB, rozkaz již nebyl plněn.

Turnovští příslušníci VB prováděli obchůzkovou službu podle potřeby a do míst, kde projížděly armády Varšavské smlouvy, a realizovali opatření k udržení veřejného pořádku. V noci zkontroloval nadporučík Jaroslav Křapka a praporčík Hendrych zajištění obchodů a závodů. (Křapka měl pronášet výroky proti sovětským vojákům a kamarádil se s MUDr. Mazánkem, čelným propagátorem KAN – Klubu angažovaných nestraníků.)[46]

22. srpna časně ráno pokračoval průjezd okupačních armád pod dohledem inspektora dopravní služby OO VB Semily strážmistra Miroslava Franců, který s nimi jako dopravní hlídka navázal kontakt. Zpočátku byl proti vstupu armád, ale později s ním souhlasil. Společnost mu dělal strážmistr Suchý.[47]

23. srpna v 11.35 hodin bylo v Parku kultury u zdi v křoví nalezeno pět kusů malorážek bez závěrů. Příští noc bylo zaznamenáno, že mládež provádí

---

[46] Archiv bezpečnostních složek Kanice (dále jen ABS Kanice), osobní spis npor. Františka Zobače, Doplněk k životopisu, 17. 1. 1972, s. 3. Tamtéž, osobní spis pprap. Zdeňka Hendrycha, Služební hodnocení dle RMV čís. 83/69, 26. 3. 1970, s. 1. Tamtéž, osobní spis npor. Josefa Vele, Doplněk k životopisu, 17. 1. 1972, s. 3. Tamtéž, osobní spis kpt. Jaroslava Křapky, Služební hodnocení podle RMV č. 83, 1. 12. 1969, s. 1. Tamtéž, f. Okresní správa SNB Semily (dále jen OS SNB Semily), obvodní oddělení VB Turnov (dále jen OO VB Turnov), sign. M9/8, inv. č. 266, Kniha služeb 21. 8. 1967–31. 10. 1968, zápisy z 20. a 21. 8. 1968.

[47] Tamtéž, zápis z 22. 8. 1968. Tamtéž, osobní spis nstržm. Miroslava Franců, Služební hodnocení dle RMV čís. 83/69, 19. 2. 1970, s. 1.

psaní hesel. 25. srpna příslušníci hlídky konstatovali, že shromažďování obyvatel opadává, rovněž tak malování hesel.[48]

26. srpna objížděl podpraporčík Jaroslav Brodský se strážmistrem Jaroslavem Jačkem okolní obce, kde jednali s předsedy MNV a s funkcionáři JZD o situaci. Zjistili, že se nic zvláštního neděje a zásobování funguje. V nočních hodinách byly zjištěny přesuny vojsk.[49]

Dopoledne 28. srpna doprovázel strážmistr Hlušička polská okupační vojska do Jenišovic (muniční sklad). Podle ne zcela čitelného zápisu se v noci v prostoru u kasáren a U Karla IV. pohybovala skupina Maďarů, která patrně vyvolala výtržnost s Poláky.

29. srpna byla pohotovost snížena na polovinu, odpoledne a večer příslušníci VB zaznamenali rozházené letáky po ulicích. 31. srpna je zmíněno porušování dopravních značek okupačními vojsky, takže bylo provedeno nespecifikované opatření. 1. září dopoledne i odpoledne příslušníci dohlíželi na veřejný pořádek okolo kasáren a polských jednotek kvůli školní mládeži.[50]

Přestože se na základě důkladného studia regionálních i centrálních archivních fondů podařilo zjistit řadu zásadních poznatků a vyvrátit podstatnou část místních „legend", tradovaných některými pamětníky a následně šířených ústní, elektronickou i tištěnou formou, stále zůstává prostor pro pochybnosti. Snad se v budoucnu podaří zjistit další upřesňující informace, které dosud leží bez povšimnutí v českých, ale hlavně polských archivech.

Tschechoslowakische Volksarmee und Öffentliche Sicherheit in Turnov im August 1968

Rund um die Ereignisse in Turnov (Turnau) im August 1968 entstanden zahlreiche Gerüchte und Halbwahrheiten, die im Widerspruch zu den historischen Tatsachen stehen. Dank einer gründlichen Analyse zeitgenössischer Archivalien überwiegend militärischer Herkunft und anderer Informationen gelang es, eine Reihe dieser über Jahre hinweg überlieferten und besprochenen „Wahrheiten" richtigzustellen, was den Mut der Soldaten oder Zivilisten in keiner Weise schmälert, sondern ganz im Gegenteil. Unter dem Ballast von Mythen tauchen wirkliche Helden auf, die verdienen, endlich gewürdigt zu werden.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

---

[48] Tamtéž, f. OS SNB Semily, OO VB Turnov, sign. M9/8, inv. č. 266, Kniha služeb 21. 8. 1967–31. 10. 1968, zápisy z 23., 24. a 25. 8. 1968.

[49] Tamtéž, zápis z 26. 8. 1968. Tamtéž, osobní spis ppor. Jaroslava Brodského, Doplněk k životopisu, 21. 3. 1972, s. 3–4.

[50] Tamtéž, fond OS SNB Semily, OO VB Turnov, sign. M9/8, inv. č. 266, Kniha služeb 21. 8. 1967–31. 10. 1968, zápisy z 27. 8.–1. 9. 1968.

MATERIÁLY

NOVÉ ARCHEOLOGICKÉ LOKALITY V OHRAZENICÍCH U TURNOVA*

Roman Sirovátka

ÚVOD, LOKALIZACE A KONTEXT

V roce 2022 provádělo archeologické oddělení turnovského muzea dva větší záchranné archeologické výzkumy na katastru obce Ohrazenice u Turnova v souvislosti se stavbami polních cest HPC10 a VPC12 (označení pro hlavní polní cestu a vedlejší polní cestu, viz obr. 1).[1] V případě obou staveb byl investorem Státní pozemkový úřad, pobočka Semily. Obě lokality leží severně od obce a jejich polohy úzce souvisejí s blízkými lokalitami, zjištěnými v nedávné době. Mezi takové patří především rozsáhlá a v pravěku velmi výrazně osídlená poloha od neolitu po raný středověk na Vesecku, v místech dnešní průmyslové zóny a severního obchvatu města Turnova, kde plošné záchranné výzkumy probíhaly v letech 2004 až 2018.[2] Další pravěké osídlení bylo zjištěno v roce 1998 v poloze U Pyrámu (sjezd z dálnice), v roce 2004 na místě dnešního průmyslového areálu Grupo Antolin Turnov, s. r. o., a v roce 2019 v poloze Na Obci v místech výstavby nového věžového ohrazenického vodojemu, souvisejícího s projektem odstranění manganu z vodovodní sítě Turnovska. Zá-

* Barevné ilustrace k této studii jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. VI–VIII.

1 SIROVÁTKA, Roman. *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu Ohrazenice u Turnova (okr. Semily), „Polní cesta HPC10 v k. ú. Ohrazenice u Turnova", 12/2021 – 03/2022, ID 37/2022, AMČR C-202111268.* Turnov: Archiv MČR Turnov, 2023. SIROVÁTKA Roman. *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu, Ohrazenice u Turnova (okr. Semily), „Polní cesta VPC12 v k. ú. Ohrazenice u Turnova", 07-12/10/2022, ID 239/2022, AMČR C-202209252*. Turnov: Archiv MČR Turnov, 2023.

2 Citace článků k výzkumům starším a naposledy 2018: SIROVÁTKA, Roman et al. Záchranný archeologický výzkum polykulturní lokality v areálu Průmyslové zóny Turnov-Vesecko (k. ú. Daliměřice). In: *Archeologie ve středních Čechách 24*. Lutovský, Michal (ed.). Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech, 2020, s. 407–434. ISSN 1214-3553.

chranné výzkumy vyvolané stavbou polních cest na Turnovsku se v poslední době stávají častějšími. Naposledy šlo například o cesty v okolí Vyskře s negativním zjištěním, ale právě i nedaleko pojednávané polohy cesty HPC10 v roce 2019, což byl záchranný výzkum skryté plochy pro cestu HPC9, kde rovněž bylo registrováno polykulturní osídlení (viz obr. 2).

Polohy prozkoumané v roce 2022 jsou od sebe vzdáleny zhruba 1200 m. Cesta HPC10 leží jižněji na místě s pomístním názvem Ostrovy. To se nachází nedaleko silnice vedoucí z Ohrazenic na Lažany, východně od rychlostní silnice, probíhající v těsném sousedství (asi 25 m), přičemž byla vyměřena parcelou č. 1138 (viz obr. 3). Poloha Ostrovy je mírně vyvýšené, jazykovitě protáhlé návrší, vymezené občasnými vodotečemi, z nichž východní je Ohrazenický potok. Dnes je plocha zemědělsky intenzivně obhospodařována, což byl hlavní smysl této stavby. Druhá zkoumaná lokalita s cestou VPC12 leží severně od obce v poloze Neteče (viz obr. 4). Jedná se o místo s podobnými rysy, nicméně ne tak výrazné, z východní strany protéká jeden z přítoků Odolenovického potoka. Pro tuto cestu byla vyměřena nová parcela č. 1220.

1. NÁLEZY A ZJIŠTĚNÍ V POLOZE OSTROVY

Záchranným výzkumem, jenž probíhal od března do dubna, bylo zjištěno celkem 147 nemovitých zahloubených objektů. Jednalo se o různě velké kůlové a sloupové jámy, které dokládají neuspořádanou nadzemní zástavbu, celkem jich bylo 126. Až na větší výjimky byl tento typ zkoumán formou pedologické sondáže pro zjištění hloubky v kombinaci s odběrem vzorků výplně. Měly nejčastěji oválný nebo kruhový tvar a až na výjimky se z jejich situování nedal určit ani náznakově půdorys někdejší zástavby. Ze zkoumaných objektů pochází celkem 1097 movitých nálezů.

Objektů typu sídlištní jáma bylo odkryto 19. Byly zkoumány standardní metodikou, tedy vykopáním nejprve první poloviny po mechanických vrstvách o mocnosti 10 cm a za průběžné dokumentace jak fotografické, tak i kresebné. Poté byly jámy buď exkavovány úplně, nebo v případě situování u hrany skrývky zůstaly vykopány pouze částečně (svým rozsahem byly mimo záběr stavby). Sídlištní jámy jsme mohli dle charakteru rozlišit do několika dílčích podkategorií: běžné sídlištní jámy zcela bez movitých nálezů (6 jam), zásobní jámy na obilí (obj. č. 50, 135), zásobní jámy využité později jako odpadní (obj. č. 137), odpadní jámy (obj. č. 75), odpadní jámy využité možná jako ohniště (obj. č. 55, 100), nejisté sídlištní jámy (obj. č. 48, 82) a sídlištní jámy, které mohly ale být také stromovými vývraty (5 jam).

Z výčtu prozkoumaných objektů je nutné vyzdvihnout 4 sídlištní jámy výjimečné svým charakterem a nálezovými soubory. Jedná se o obj. č. 50, 75, 135 a 137:

Obj. č. 50

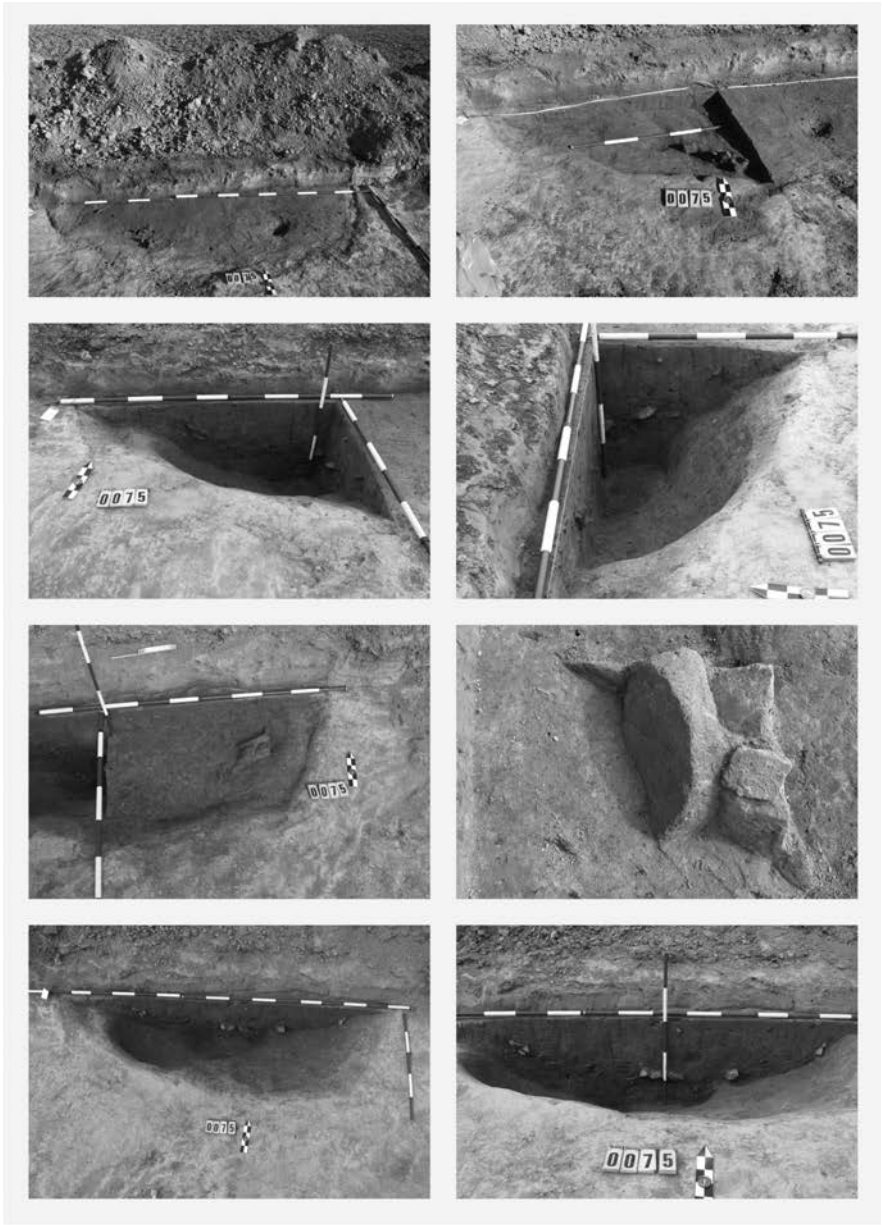
Stratigrafie: 9 vrstev. Nálezy: keramika (18 souborů), mazanice (9 souborů), kameny (5 souborů), uhlíky (12 souborů). Datace: mladší až pozdní doba bronzová, starší doba římská. Jáma má nepravidelný lichoběžný půdorys, stěny i dno. Stěny se svažují poměrně přímo přibližně do poloviny celkové hloubky. Spodní polovina objektu přechází v zahloubenou část, na jižní straně s výrazně podhloubenou stěnou. Na základě toho tuto jámu interpretujeme jako zásobnici. V jihozápadním nároží objektu přibližně v polovině hloubky se nachází kruhová kůlová jáma KJ 1 (o průměru 0,3 m a hloubce 0,08 m), která mohla nést konstrukci podpírající zastřešení. Druhou možností je superpozice se starším či mladším objektem, nicméně vzhledem k stejnému charakteru výplně spíše předpokládáme, že konstrukčně souvisí se zásobní jámou a nikoliv jinou nadzemní zástavbou.

Obj. č. 75

Stratigrafie: 6 vrstev. Nálezy: keramika (14 souborů), mazanice (1 soubor), kameny (13 souborů), celkem 494 movitých nálezů – kromě uhlíků (v rámci vzorkování výplně). Datace: mladší až pozdní doba bronzová/doba laténská?/starší doba římská? Nálezy se v objektu vyskytovaly v koncentraci na rozhraní vrstev 2 a 3. Jáma disponovala pravidelným tvarem. Prozkoumaná část měla rozměry 3,04 x 1,02 x 0,66 m. V nálezovém souboru z obj. č. 75 je výrazná kolekce kamenů. Ty se nacházely právě na zmíněném rozhraní vrstev 2 a 3 společně s keramikou mladší až pozdní doby bronzové a starší doby římské a ojedinělými kusy mazanice a uhlíků. Domníváme se, že jde o jednorázový zásyp jámy odpadem – vzhledem k počtu a stáří fragmentů z ne zcela jasné činnosti. O ostrohrannosti a fragmentarizaci valounů se domníváme, že jsou způsobeny žárem. Na základě množství a uložení se domníváme, že kameny mohly sloužit jako varná tělesa. Předpokládáme, že vznikly při velmi silném ohřevu a následném prudkém zchlazení, kdy došlo k rozpadu na menší kusy. Je také pravděpodobné, že pocházejí z opakujících se aktivit a ne pouze z jedné události. Odpad byl zřejmě nejprve hromaděn a až následně byl deponován v jámě, která původně mohla sloužit jinému účelu.



Obr. 5. *Ohrazenice – HPC10. Obj. č. 50 – fototabulka terénní dokumentace.*



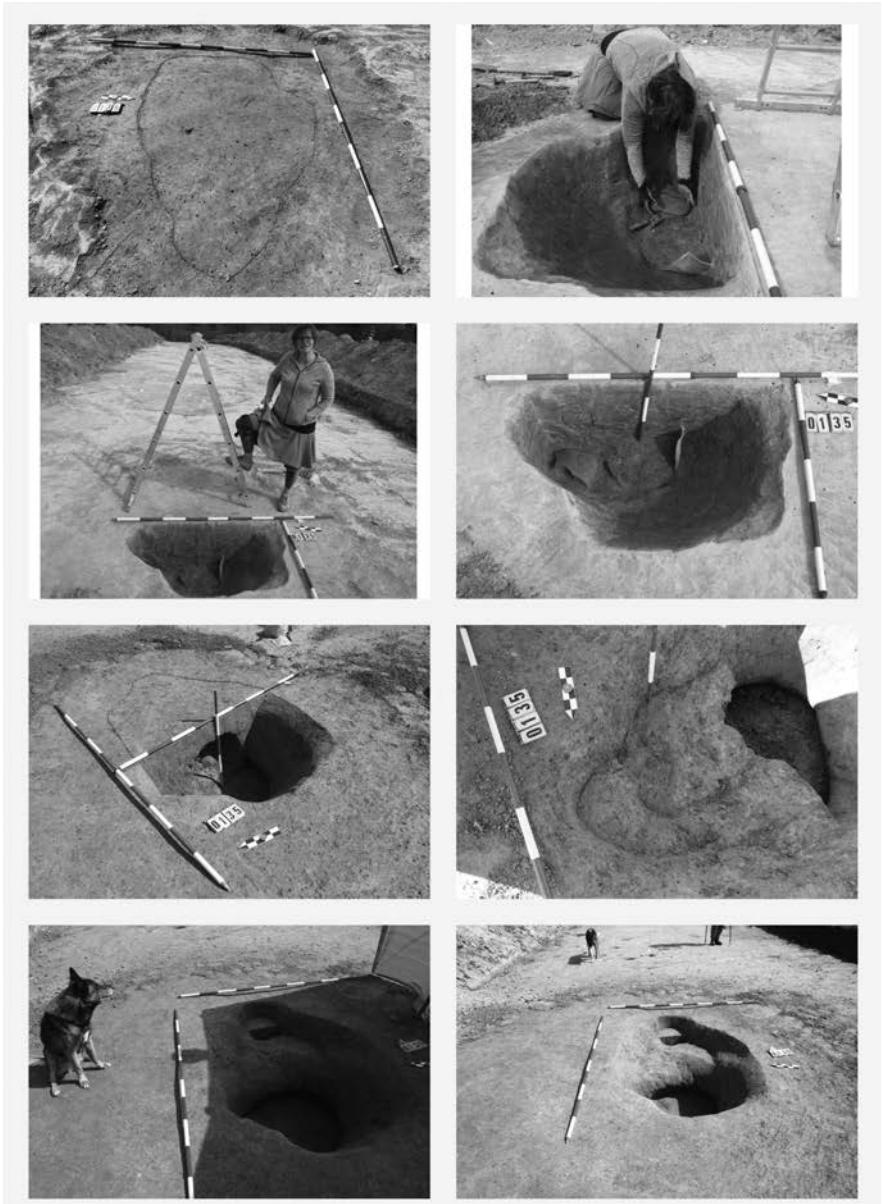
Obr. 6. *Ohrazenice – HPC10. Obj. č. 75 – fototabulka terénní dokumentace.*



Obr. 7. *Ohrazenice – HPC10. Obj. č. 75 – rekonstruovaná nádoba 75-N1.*



Obr. 8. *Ohrazenice – HPC10. Obj. č. 135 – varné kameny.*



***Obr. 9**. Ohrazenice – HPC10. Obj. č. 135 – fototabulka terénní dokumentace.*



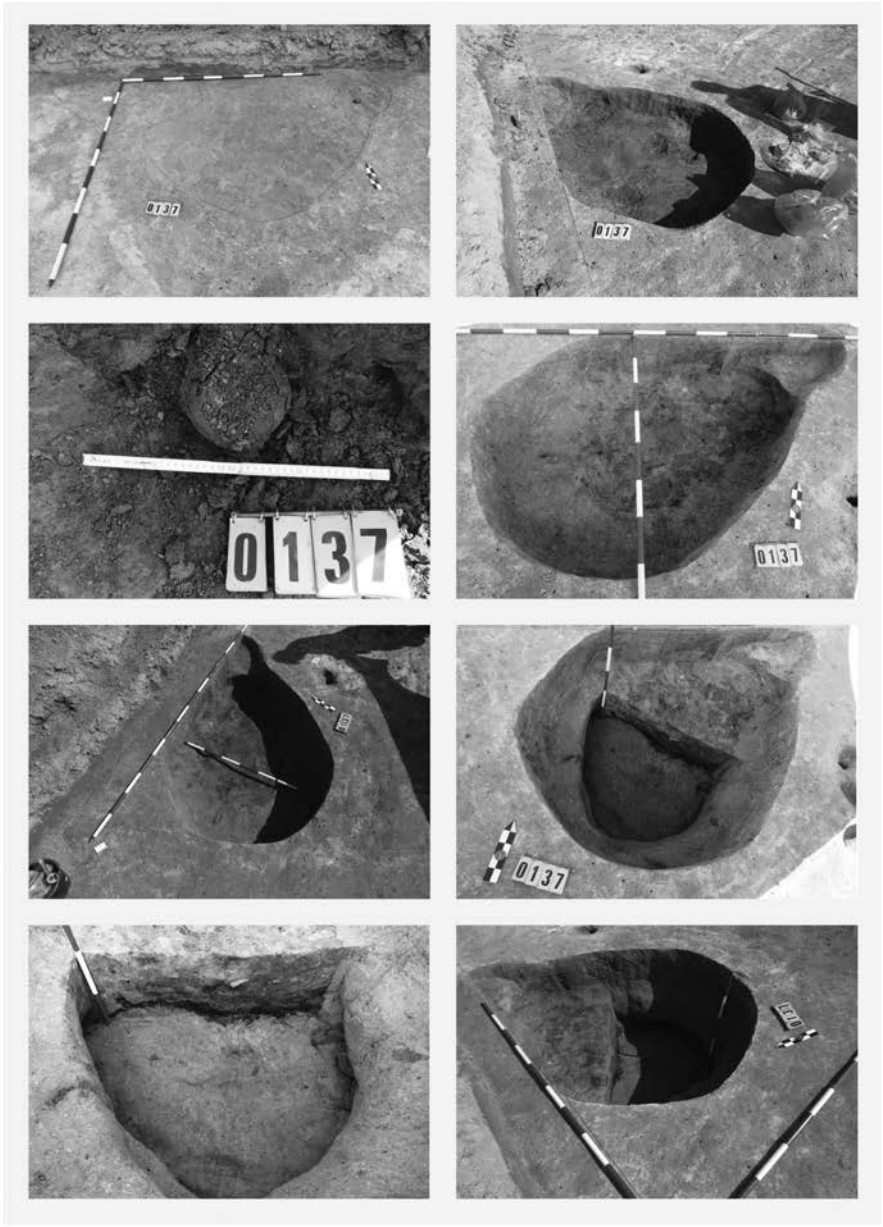
Obr. 10. *Ohrazenice – HPC10. Obj. č. 135 – fototabulka terénní dokumentace.*

Obj. č. 135

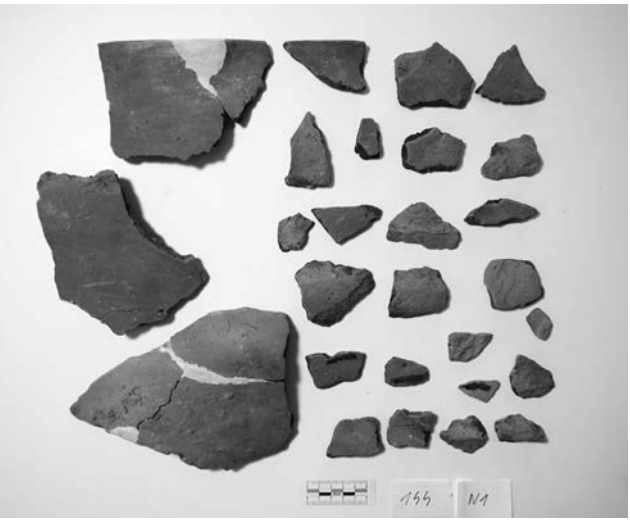
Stratigrafie: 3 vrstvy. Datace: mladší až pozdní doba bronzová. Objekt má dvě části – východní a západní – jež jsou odděleny terénním stupněm v hloubce cca 0,3 m od úrovně skrývky. Západní zahloubenou s mírně podhloubenými stěnami interpretujeme jako zásobnici, má rozměry cca 1,1 x 1,1 x 0,4 m. Uprostřed u dna v této části se nacházela rozbitá velká hrncovitá nádoba s esovitou profilací – typologicky jde o dvoukónickou nádobu typickou pro pozdní dobu bronzovou. Nádobu označenou jako 135-N1 bylo možné rekonstruovat (viz obr. 9). Tato nádoba není zajímavá pouze svými rozměry (výška: 31–32 cm, okraj: ø 33–34 cm, výduť – obvod: 144 cm, dno: ø 9 cm), které ukazují na možnou funkci jako zásobní nádoby na obilí, ale hlavně malou tloušťkou svých stěn (0,4 – 0,6 cm), které naopak zásobní funkci nepodporují. U nádoby jsme nalezli také zajímavý malý keramický předmět ve tvaru káči, ke kterému jsme prozatím nenašli analogie. Východní vyvýšená část objektu má tvar trojúhelníku, v jehož dně byla oválná kůlová jáma KJ 1 (o průměru 0,3–0,4 m a hloubce 0,2 m), která mohla nést stejně jako v případě obj. č. 50 konstrukci, podpírající zastřešení. I zde existuje možnost superpozice se starším či mladším objektem, ale vzhledem ke stejnému charakteru výplně a prostorovým vztahům s jámou předpokládáme, že i v tomto případě konstrukčně souvisí se zásobní jámou (snad jejím zastřešením) a ne jinou nadzemní zástavbou.



Obr. 11. *Ohrazenice – HPC10. Obj. č. 135 – neidentifikovaný typ keramického artefaktu KE 110-D ve tvaru káči.*



Obr. 12. *Ohrazenice – HPC10. Obj. č. 137 – fototabulka terénní dokumentace.*



Obr. 13. *Ohrazenice – HPC10. Obj. č. 137 – fragmenty nerekonstruované nádoby 137-N1.*

Obj. č. 137

Stratigrafie: 8 vrstev. Nálezy: keramika (10 souborů), mazanice (8 souborů), kameny (2 soubory), uhlíky (5 souborů). Datace: pravděpodobně mladší až pozdní doba bronzová. Objekt má pravidelný oválný tvar, prozkoumán byl asi z 85 % své velikosti – nacházel se na hraně skrývky, prozkoumaná část měla rozměry 2,4 x 1,42 x 0,9 m. V severovýchodní zúžené části se nacházel terénní stupeň, který interpretujeme jako schod. Vertikálně shledáváme v objektu dvě části, podobně jako v obj. č. 50 a 135. Přibližně od poloviny hloubky jáma přechází v zásobnici s podhloubenými stěnami.

Na základě nálezové situace jámu interpretujeme jako zásobní jámu, která byla po skončení své funkce intencionálně a jednorázově zasypána odpadem, pocházejícím pravděpodobně z požárové destrukce domu. Ke stěnám jámy v jihovýchodní části výplně přiléhaly asi tři celistvější keramické nádoby, které bylo možné rekonstruovat.

HPC10 – ENVIRONMENTÁLNÍ ANALÝZY

Antrakologická analýza (provedl RNDr. Jan Novák, Ph.D.)

Bylo provedeno celkem 139 určení s 9 druhy dřevin. Druhová skladba byla následující: buk lesní (*Fagus sylvatica*, 50 %), dub (*Quercus sp.*, 19 %), líska (*Corylus avellana*, 13 %), vrba (*Salix sp.*, 5 %), olše (*Alnus sp.*, 4 %), bříza (*Betula*, 4 %), jedle bělokorá (*Abies alba*, 2 %), jasan (*Fraxinus excelsior*, 2 %) a zcela ojediněle i borovice lesní (*Pinus sylvestris*, 1 %). Analýza odhalila přítomnost relativně pestré vegetace s dominancí buku lesního a relativně hojným zastoupením dubu a lísky. Přítomnost dalších druhů byla nehojná. Z celého souboru měl druhovou diverzitou a počtem určení výjimečné postavení vz. 141 (obj. č. 137 = požárová uloženina). Na základě antrakologické analýzy odpovídají uhlíky svým datačním charakterem období zemědělského pravěku a na základě druhové skladby lze odhadovat dobu železnou, popř. mladší dobu bronzovou.

Radiokarbonová analýza (provedl Ing. Ivo Světlík, Ph.D.)

Pro datování byly určeny vzorky z nejvýraznějších obj. č. 50, 75, 135 a 137. Výsledky potvrdily dataci obj. č. 50 (1202–1006 BC), obj. č. 135 (1197–983 BC) a obj. č. 137 (1220–1044 BC), na základě nálezů keramiky z mladší doby bronzové. Jediným překvapivým zjištěním bylo datování uhlíku z obj. č. 75 (351–57 BC), který byl určen do doby laténské. Toto zjištění můžeme vysvětlit buď tak, že i v tomto období byla lokalita využívána, ale období nebylo rozpoznáno v keramických souborech, z nichž valná většina je velmi fragmentární a nezdobená. Nebo by mohlo jít o tzv. „efekt starého dřeva", kdy bylo využito ve starší době římské staré dřevo, které se do jámy následně dostalo.

2. NÁLEZY A ZJIŠTĚNÍ V POLOZE NETEČE

Na začátku října 2022 zajistilo turnovské archeologické oddělení druhý záchranný archeologický výzkum na katastru Ohrazenic. Výkopové práce byly bohužel započaty bez našeho vědomí a bez nastavení správné metodiky. Došlo k tomu, že těžká technika částečně znehodnotila archeologické terény, situované pod asi 25–30 cm mocnou vrstvou ornice. Bagr, nákladní vozy odvážející ornici a válec vytvořily v ornici asi 30–40 cm hluboké koleje (viz obr. 14). Po domluvě s vedením stavby a investorem nám bylo umožněno provedení záchranného výzkumu v rozsahu dvou dní po přeskrývání plochy. V trase stavěné polní cesty jsme registrovali nemovité objekty sídlištního charakteru, ale z uvedených důvodů značně nečitelné a nevhodné pro dokumentaci. Dokumentaci nálezové situace provedl po domluvě externí terénní technik Šimon Lompart (ArcheoSpace, s. r. o.). Registrováno bylo 60 jam, které se šedým probarvením odlišovaly od okrově zbarveného sprašového podloží.



Obr. 15. *Ohrazenice – VPC12. Postup skrývky v trase nové polní cesty.*

Jámy byly technikem značeny dle Harrisovy matice číselnou řadou NEG 501–560. Výplně objektů byly homogenní a tvořila je vždy jedna

uloženina, značeno DEP 101–160. Ve výplních zcela chyběly movité artefakty typu keramika, mazanice, kameny. Jediným pravděpodobným keramickým materiálem je rozpadající se keramická hmota již blátivé konzistence, kterou jsme nalezli na začištěném povrchu NEG 545 (viz obr. 13). K této hmotě bohužel nelze říci nic konkrétního. Nález by mohl být podroben laboratorním analýzám, díky nimž by se dalo zjistit např. chemické složení, nikoliv však stáří. Nález jsme neanalyzovali. Absence archeologických nálezů je podle nás zapříčiněna známým fenoménem tzv. postdepozičních pseudoglejových procesů. K nim dochází v kyselé jílovité půdě za kolísání vody setrvale.[3] S tímto jevem jsme se potýkali na vícero zkoumaných lokalitách v okolí Turnova, nejvíce však na Vesecku při stavbě průmyslových hal.

VPC12 – ENVIRONMENTÁLNÍ ANALÝZY

Antrakologická analýza (provedl RNDr. Jan Novák, Ph.D.)

Bylo učiněno 780 určení s 8 druhy dřevin. V druhové skladbě byla výrazně zastoupena jedle bělokorá (*Abies alba*; 91,91 %). O ní předpokládáme, že byla vzhledem ke svým vlastnostem využívána jako konstrukční materiál. V porovnání s výsledky ze ZAV pro cestu HPC10 zde sledujeme významné rozdíly právě v zastoupení jedle, což můžeme vysvětlit třemi způsoby. Zaprvé může jít o doklad destrukcí konstrukčních prvků vystavěných ze selektivně sbíraného dřeva vhodného ke stavbě. Druhou hypotézou je, že lesní vegetace mohla být významně ovlivněna lidskou činností, čímž byla druhová skladba celkově značně ochuzena, a proto na této lokalitě jedle dominuje. A za třetí mohou vzorky dokládat pravěké vypalování/žďáření (tzv. „slash and burn" zemědělství). Uloženiny bohaté na uhlíky by mohly být totiž také dokladem požárových událostí, nikoliv stavební aktivity. Vegetace postižená požárem a přítomnost milířů v pravěku jsou často předpokládány, ale interpretování vyšších koncentrací uhlíků jako milíře není jednoduché.

Radiokarbonová analýza (provedl Ing. Ivo Světlík, Ph.D.)

Jak již bylo uvedeno, tak na výzkumu cesty VPC12 nebyly zjištěny jámy obsahující tradičně datovaný materiál – keramiku. Radiokarbonová analýza se tak stala jedinou a stěžejní metodou, jak bylo možné nálezovou situaci datovat. Z toho důvodu bylo zadáno celkem 6 vzorků na odatování. Analýza ukázala, že sledované vzorky pocházejí z různých období pravěku (obr. 15): eneolitu

[3] REJŠEK, Klement. *Geneze objektů zájmového území „Turnov-Vesecko"*. Expertní zpráva č. j. 192/2013-413. Brno: Lesnická a dřevařská fakulta Mendelovy univerzity v Brně, 2013.

(obj. č. 545: 2574–2348 BC, č. 559: 4159–3971 BC), mladší doby bronzové (obj. č. 517: 1541–1445 BC), pozdní doby bronzové až starší doby železné (obj. č. 540: 792–567 BC) a mladší doby železné (obj. č. 552: 381–203 BC, č. 529: 176–49 BC). Přítomnost různě starých uhlíků může dokládat buď využívání polohy v uvedených obdobích k sídlení, nebo zmíněné řízené žďáření. Bohužel s ohledem na chybějící movité nálezy nelze lokalitu blíže interpretovat.

SHRNUTÍ A ZÁVĚR

V katastru obce Ohrazenice u Turnova byly v roce 2023 objeveny v souvislosti se stavbami polních cest dvě nové archeologické lokality, datované do období mladšího zemědělského pravěku. Na první lokalitě zjištěné při stavbě polní cesty HPC10 bylo prozkoumáno celkem 147 nemovitých archeologických objektů a z jejich výplní vyzdviženo téměř 1100 nálezů (hlavně keramiky, mazanice a kamenů). Charakterem nálezových souborů se lokalita odlišuje od polohy Vesecko i druhé zkoumané lokality v poloze Neteče. Zřejmě zde nedochází k redukčním procesům v půdě tak intenzivně jako v ostatních zmíněných případech. Význačné soubory keramiky byly získány z obj. č. 50, 75, 135 a 137. Za nejvýznamnější nález považujeme nádobu s označením 135-N1, kterou se podařilo rekonstruovat do původního tvaru. Jedná se o poměrně velkou dvoukónickou nádobu, datovanou do slezskoplatěnické kultury pozdní doby bronzové. Mezi významné nálezy můžeme pokládat i kolekci kamenných fragmentů v obj. č. 75, které interpretujeme jako tzv. varné kameny, sloužící k ohřevu vody a vaření. Spolu s kameny se ve výplni nacházela keramika mladší až pozdní doby bronzové, spolu s fragmenty datovanými do starší doby římské. Z výplní jam byly odebrány vzorky biomateriálu. Na výběru byla provedena jak antrakologická, tak radiokarbonová analýza. Překvapením bylo datování uhlíku odebraného z obj. č. 75 do doby laténské, což může být intruze a tedy doklad laténského osídlení, nebo „efekt starého dřeva".

Druhá lokalita byla objevena při stavbě polní cesty VPC12. Zde bylo 60 jam s homogenními výplněmi a uhlíky, ale zcela chyběly z důvodu postdepozičních redukčních procesů typické artefakty jako keramika a mazanice. Jediným datovacím prostředkem se stala radiokarbonová analýza, kterou bylo zjištěno stáří do starého a pozdního eneolitu, střední a mladší doby bronzové a doby laténské. Vzhledem k výrazné převaze jedle a absenci movitých nálezů vyvstala i hypotéza, zda zjištěné jámy a uhlíky v nich nemohou být namísto pravěkého sídliště spíše dokladem záměrného vypalování/žďáření. Prozatím nemůžeme potvrdit žádnou z možností.

Neue archäologische Standorte in Ohrazenice bei Turnov

Im Jahr 2022 führte die archäologische Abteilung des Muzeum Českého ráje v Turnově (Museum des Böhmischen Paradieses in Turnau) zwei umfangreiche archäologische Rettungsgrabungen durch, die im Zusammenhang mit dem Ausbau der Feldwege HPC10 und VPC12 am Kataster der Gemeinde Ohrazenice bei Turnov zusammenhingen. Die Ausgrabungen haben neue archäologische Standorte entdeckt. Beim Ausbau des Weges HPC10 handelte es sich um eine Siedlung mit 147 eingetieften archäologischen Objekten, worin sich Keramik-, Lehmbewurf- und Steinfunde befanden – insgesamt 1097 bewegliche Artefakte. Am interessantesten waren die Objekte Nr. 50, 75, 135 und 137, aus deren Füllungen es die meisten Funde gibt. Die Siedlung stammt aus der Spätbronzezeit und es wurden ferner Andeutungen anthropogener Aktivitäten aus der frühen Römerzeit in Form mehrerer Keramikfragmente ermittelt. Um das Alter des Standortes zu überprüfen, wurde eine Radiokarbonanalyse von vier Proben durchgeführt, welche die anthropogene Aktivität in der jüngeren Bronzezeit bestätigte. Eine Probe wurde der Späteisenzeit zugeordnet, was ein Beweis dafür sein könnte, dass der Ort auch in dieser Zeit besiedelt war und daher in unerkannten undekorierten Keramikkollektionen besteht. Bei dem Ausbau des zweiten Weges VPC12 wurden insgesamt 60 Gruben vorgefunden, die jedoch keine beweglichen Artefakte enthielten. Die Radiokarbonanalyse von sechs ausgewählten Proben ordnete sie dem Äneolithikum, der jüngeren Bronzezeit, dem Umbruch von der späten Bronzezeit zur frühen Eisenzeit und der jüngeren Eisenzeit zu. Hinsichtlich der Beschaffenheit der Füllmasse, wo die Kohlenstoffe separat mit einer anthrakologischen Methode analysiert wurden, handelt es sich entweder um Siedlungsreste oder um einen Beweis der systematischen Waldbrandrodung in den genannten Zeitabschnitten.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

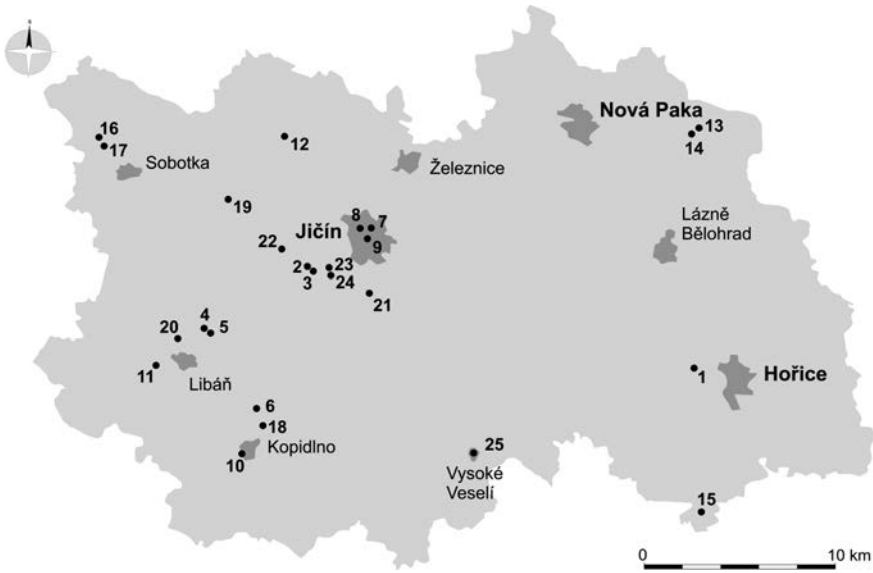
PŘEHLED ARCHEOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ REGIONÁLNÍHO MUZEA A GALERIE V JIČÍNĚ ZA ROK 2022*

Jiří Unger – Veronika Knobová – Veronika Dospíšilová – Lucie Novotná – Dominika Schmidtová – Jakub Košek – Vojtěch Beránek – Pavel Drnovský – Ivan Peřina

I v průběhu roku 2022 působilo jičínské muzeum ve sféře památkové ochrany archeologických lokalit. Cílem naší organizace bylo předcházet zbytečnému poškozování archeologického dědictví a v případě nevyhnutelných zásahů do terénů obsahujících informace o minulých lidských aktivitách zabezpečit jejich odbornou dokumentaci a vyzvednutí archeologických nálezů. Hlavním těžištěm tak byl monitoring stavebních aktivit v regionu, kdy bylo provedeno na 280 dohledů, z nichž se ve 21 případech ukázalo narušení archeologických situací a byl proveden jejich záchranný výzkum. Převážná většina záchranných výzkumů probíhala v úzkých výkopech pro inženýrské sítě či v základových pasech rodinných domů a oproti roku 2021 neproběhl žádný velkoplošný výzkum. Do následujícího soupisu byly zahrnuty i zjišťovací a badatelské výzkumy, které tvoří nedílnou součást náplně činnosti archeologického oddělení.

Cílem tohoto článku je nejen podat přehled o provedených výzkumech, ale i uvést, zdali a jak budou výsledky těchto výzkumů dále detailněji zpracovány a prezentovány. U menších výzkumů pak tento přehled slouží k jejich publikaci i mimo obvyklý informační dosah nálezové zprávy.

* Barevné ilustrace k této studii jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. III–V.



Obr. 1. *Seznam archeologických výzkumů RMaG v Jičíně za rok 2022.*
1. Bílsko u Hořic – výkopy pro kabely nízkého napětí; 2. Bukvice-Křelina – novostavba rodinného domu; 3. Bukvice-Křelina – novostavba rodinného domu; 4. Bystřice – novostavba rodinného domu; 5. Bystřice – garáž; 6. Drahoraz – výkop pro bazén; 7. Jičín Čeřovka – kasárna Jičín – infrastruktura pro rodinné domy; 8. Jičín – nemocnice – novostavba pavilonu „A" pro laboratoře a onkologii; 9. Jičín, ul. Na Příkopech – nádrž na dešťovou vodu; 10. Kopidlno, ul. Luční – výkop pro ČOV; 11. Libáň – Osenice – Dětenice – rekonstrukce silnice; 12. Pařez, hrad – dokumentace stávajícího stavu; 13. Pecka, hrad – úprava povrchů pro plánovaný turistický okruh; 14. Pecka, kostel sv. Bartoloměje – obnova zemnící soustavy; 15. Petrovičky u Hořic – novostavba rodinného domu; 16. Podkost – rekonstrukce kabelů nízkého napětí; 17. Podkost – oprava hráze a odbahnění rybníků pod hradem Kost; 18. Pševes – Kopidlno – oprava mostu; 19. Samšina – oprava fary; 20. Staré Hrady – oprava chodníku; 21. Staré Místo – novostavba rodinného domu; 22. Štidla – výkop pro vodovod; 23. Veliš – detektorový průzkum; 24. Veliš – Vesec – výkop pro vodovod; 25. Vysoké Veselí – výkopy pro kabely nízkého napětí.

1. BÍLSKO U HOŘIC – výkopy pro kabely nízkého napětí

Po průzkumu trasy vodovodu pro zasíťování parcel pro plánované rodinné domy na severovýchodním okraji obce Bílsko u Hořic v roce 2021 proběhl v letošním roce záchranný výzkum i v rýhách vyhloubených pro kabely nízkého napětí. Bylo zachyceno přes 30 sídlištních jam, které můžeme datovat do mladší doby kamenné, konkrétně přináležejí kultuře s lineární keramikou (5500–4900 př. n. l.). Že se na katastru obce rozkládá větší sídliště z mladší doby kamenné, nám potvrzují i starší pozorování, kdy byly v roce 1983 sídlištní

objekty této kultury zkoumány na severovýchodním okraji obce a v letech 1976–1977 byly neolitické objekty dokumentovány v trase plynovodu a v rýze pro kabel podél hlavní silnice. V roce 2017 provedlo jičínské muzeum výzkum pod rodinným domem sousedícím s právě zkoumanou plochou, který zdokumentoval 15 sídlištních objektů kultury s lineární keramikou.

2.–3. BUKVICE-KŘELINA – novostavby rodinných domů

V obci Křelina byly kontrolovány stavby dvou rodinných domů. V jednom případě byla v základových pasech zdokumentována zásobní či odpadní jáma a ve druhém případě se jednalo o větší jámu pyrotechnického charakteru ve stěně výkopu pro rodinný dům. V obou případech lze tyto objekty datovat pouze rámcově do období zemědělského pravěku.

4.–5. BYSTŘICE – novostavba rodinného domu, garáž

Na začátku dubna byly v základových pasech rodinného domu v Bystřici zdokumentovány dvě sídlištní jámy a v závěru měsíce se ještě podařilo zachytit kůlovou jamku na skrývce pro garáž na opačném konci vesnice. Ze zmíněných objektů pocházely pouze drobné úlomky mazanice a kvůli absenci keramického materiálu je lze také pouze rámcově datovat do období zemědělského pravěku.

6. DRAHORAZ – výkop pro bazén

Při stavbě soukromého bazénu kousek od bývalé tvrze v Drahorazi byly odkryty dva zahloubené objekty. První z nich byla kůlová jamka, tedy vkop pro dřevěný kůl či sloup a druhým objektem byla menší jáma. Z výplní těchto objektů se podařilo získat soubor tzv. mazanice (pozůstatků tehdejšího hliněného omazu stěn dřevěných budov) a uhlíků. Keramický materiál bohužel jámy neobsahovaly. Vzhledem k blízkosti tvrze lze uvažovat, že se jedná o pozůstatky hospodářského zázemí tvrze. Z obce ovšem známe také sídlištní nálezy lužické kultury z mladší doby bronzové, je tedy pravděpodobná i tato datace. V roce 2023 budou v Drahorazi probíhat výkopy pro kanalizaci a je pravděpodobné, že dojde k dalším objevům a budeme tak moci lépe interpretovat i nález jam pod bazénem.[1]

[1] V roce 2023 došlo k dalším archeologickým objevům v blízkosti tvrze, bude publikováno formou odborného článku.

7. JIČÍN, ČEŘOVKA – kasárna Jičín – infrastruktura pro rodinné domy

Při výstavbě komunikací a inženýrských sítí pro výstavbu rodinných a bytových domů na ploše bývalých kasáren v Jičíně bylo archeologicky prozkoumáno hned několik komponent z jeho bohaté historie. Na severozápadním svahu vrchu Čeřovka byly zachyceny sídlištní aktivity prvních zemědělců, konkrétně kůlové, odpadní a další jámy lidu kultury s lineární keramikou. Tato sídlištní komponenta by mohla mít prostorový i časový vztah k areálu stejné kultury, které je nyní zkoumáno při stavbě pavilonu A v Oblastní nemocnici Jičín. Při pokládce nové kanalizace mezi rybníkem Šibeňák a ulicí Revoluční pak bylo objeveno doposud neznámé sídliště, které lze zatím předběžně, kvůli poměrné absenci keramických nálezů, datovat pouze do období zemědělského pravěku. Bylo zachyceno několik pozůstatků nadzemních dřevěných konstrukcí ve formě kůlových jamek, zásobní jámy a relikty dvou kupolovitých pecí. Nálezy se zatím laboratorně zpracovávají, brzy tak snad bude možné říci o stáří tohoto sídliště více.

Nejzásadnějším nálezem ovšem byl nález několika kamenných konstrukcí rozkládajících se pod bývalým zámkem Čeřovka. Byla zachycena obvodová zeď okrasných zahrad, které byly vystavěny spolu se zámkem roku 1650. Toto kamenné oplocení zahrady bylo zbouráno kolem roku 1850 při přeměně zámku na zahradní restauraci. Pod touto zdí byla dále odkryta tarasní zeď, pravděpodobně přináležející zeleninovým zahrádkám, jak je vidíme na plánu z roku 1795.

K této zdi byla později přiložena další stavba, ze které se nám zachovala část interiéru včetně báze a podezdívky kachlových kamen. Právě přítomnost otopného zařízení napovídá, že se mohlo jednat o stavbu určenou ke konzervování ovoce sušením. Sušení ovoce umožnilo jeho uchování přes zimu a od 17. století dosáhlo v Čechách značného rozšíření. Sušárny se obvykle stavěly v zahradách či sadech v dostatečné vzdálenosti od obytných budov, čemuž odpovídá i poloha námi zkoumaného objektu. Zdokumentovaná sušárna na Čeřovce fungovala tzv. bezdýmovou formou, kdy byla kamna obsluhována chodbičkou zvenčí a ovoce tím pádem schnulo v čistém a teplém prostředí. Nenačichlo tak kouřem a bylo tudíž chutnější. Topit se muselo průběžně i přes noc a opatrně udržovat stálou teplotu optimální k tomu, aby se ovoce nespálilo, či aby ve spodních patrech lísek zase na druhou stranu nezplesnivělo. Lísky byly dřevěné skříňové police velké i přes 2 metry, kam se dalo nasypat přes 100 kg ovoce, které na nich schnulo 3 a více dní v závislosti na tom, zda bylo

vcelku nebo nakrájené. Z interiéru sušárny byla při výzkumu odebrána řada vzorků pro environmentální analýzy, pravděpodobně se tedy dozvíme i skladbu ovoce, které se zde konzervovalo.

Dle dostupných historických plánů lze usuzovat, že k výstavbě sušárny došlo někdy po roce 1795 a stejně jako oplocení horních zahrad byla sušárna zbořena po polovině 19. století. Obslužná chodbička pravděpodobně při přestavbě zámku na hostinec roku 1850 posloužila jako místo pro uskladnění odpadu ze zámku a bylo zde vyzvednuto na několik desítek kilogramů zlomků keramiky a kachlů.

8. JIČÍN – nemocnice – novostavba pavilonu „A" pro laboratoře a onkologii

Záchranný výzkum vyvolaný stavbou pavilonu A jičínské nemocnice, který byl zahájen v polovině září roku 2021, pokračoval v menší míře i během sezóny 2022. Hlavní část výzkumu, která v roce 2021 prozkoumala přes sto zahloubených objektů v ploše stavební jámy nové budovy, odkryla komponenty žárového pohřebiště z přelomu pozdní doby bronzové a starší doby železné, konkrétně z období tzv. slezskoplatěnické kultury (800–450 př. n. l.). A dále sídliště z mladší doby kamenné, kultura s lineární keramikou (5600–5000 let př. n. l.) v podobě půdorysů dvou dlouhých domů a několika dílen na kamennou broušenou industrii. Výjimečným nálezem byla tehdy část neolitické ženské figurální plastiky, kterou tvoří cca 7 cm velký fragment levé paže vypálený z jemně plavené hlíny. V letošním roce byly prozkoumány plochy pokládky kanalizace, patek pro nový nadzemní průchod mezi pavilony a místo zbořené čističky vod. Podařilo se potvrdit pokračování neolitického sídliště i dále do areálu nemocnice a zdokumentováno bylo dalších 30 sídlištních jam.[2]

9. JIČÍN, ul. Na Příkopech – nádrž na dešťovou vodu

Středověká obvodová fortifikace města Jičín nebyla z různých důvodů doposud předmětem žádného většího archeologického výzkumu, a i dochovaných reliktů opevnění je relativně pomálu. Z tohoto důvodu nám představu o podobě a průběhu městského opevnění nejlépe dávají staré plány a ikonografické prameny, z nichž ovšem nejstarší pochází až z poloviny 17. století a o prvotním řešení opevnění města tak máme jen velice kusé informace. V červenci minulého

[2] Shrnutí k žárovému pohřebišti viz UNGER, J. – SKLENÁŘOVÁ-BLÁHOVÁ, Z. – NOVOTNÁ, L. *Bohové a hrdinové z konce doby bronzové na Jičínsku*. Jičín: RMaG, 2023.

roku ovšem Regionální muzeum a galerie v Jičíně provedlo záchranný archeologický výzkum v ulici Na Příkopech, který poskytl nové poznatky o vývoji středověkého opevnění na severní straně města.

Na zahradě čp. 603 v místě výrazné terénní hrany bylo totiž plánováno zapuštění dešťové jímky a byla zde tak v patřičném rozsahu cca 3 x 2 m ručně vykopána archeologická sonda. Jedná se totiž o prostor, kudy před hlavní hradbou probíhala ještě další linie opevnění, která zdvojovala obranu města od Valdické brány až k Hrnčířské fortně. O stavebním řešení ani vývoji tohoto vnějšího opevnění nebylo doposud nic bližšího známo, pouze na plánu z r. 1756 vidíme ještě stále stojící průjezdnou patrovou věžovou bránu vnějšího opevnění cca 50 m před Holínskou bránou. Dnes je na některých úsecích vnějšího opevnění viditelný pouze jeho násep, který je někdy zpevněn mladší tarasní zdí.

Archeologická sonda odkryla v hloubce 1,3 m původní terény z doby počátků města, na které byl na počátku 15. století navršen val, jehož povrch byl pravděpodobně z vnitřní strany zpevněn vrstvou z drobnějších kamenů. Vzhledem k poloze sondy na vnitřním úpatí valu se nepodařilo potvrdit stavební řešení fortifikace na jeho koruně, tedy zdali zde stála zděná hradba nebo případně jen nějaké subtilnější dřevěné řešení. Někdy na přelomu 15./16. století byla do kamenného štětu povrchu valu zapuštěna blíže neurčená forma dřevěné konstrukce, která se projevila silnou vrstvou spálené mazanice (hliněného omazu dřevěných stěn) a zetlelého dřeva. Bohužel byla zachycena jen částečně v jihovýchodním rohu sondy a nelze tak stanovit její podobu a rozsah. Za zmínku ovšem stojí, že existují záznamy o dřevěných srubech nalézajících se v hradebním pásmu, které byly přenechány jednotlivým jičínským měšťanům. Je tak možné, že nějaká forma roubených bašt mohla fungovat i v rámci vnějšího severního opevnění. K zasypání a zarovnání valu s okolním terénem pak dochází během 17. století, pravděpodobně v souvislosti s Valdštejnovými přestavbami městského opevnění.[3]

10. KOPIDLNO, ul. Luční – výkop pro ČOV

Dalších 5 kůlových jamek se podařilo zachytit při stavbě ČOV v dlouhodobě sledované lokalitě, kde se rozkládalo sídliště z mladší doby železné a byl zde v roce 2019 objeven i hrob keltské ženy.

---

[3] DRNOVSKÝ, P. – UNGER, J. v tisku: *Příspěvek k poznání vnějšího opevnění města Jičína. Archeologický výzkum městského valu v ulici Na Příkopech*. In: Archeologie východních Čech, 2024.

11. LIBÁŇ – OSENICE – DĚTENICE – rekonstrukce silnice

Na začátku dubna bylo zjištěno narušení archeologických situací na skrývce pro deponii na východním okraji Dětenic při stavbě silnice. Výzkum zachytil dvě jámy, které obsahovaly výrazné množství propálené železné rudy (limonitu – hnědelu). Dále byla prozkoumána přilehlá deprese, která byla vyplněna jemným jílem a jedná se pravděpodobně o zaniklou vodoteč. Všechny objekty dále obsahovaly i zlomky keramických nádob, které lze datovat do střední doby hradištní, tedy období 9. až 1. pol. 10. století. Podařilo se tak pravděpodobně prozkoumat část úpravny železné rudy a lze předpokládat, že v těsné blízkosti se rozkládají i další objekty, mající spojitost s hutněním železa.

12. PAŘEZ, hrad – dokumentace stávajícího stavu

Na podzim se jičínské muzeum zapojilo do přípravy záchrany jižní obvodové hradby na hradě Pařez, u které hrozí její destrukce. Kvůli povětrnostním vlivům, korozi skalního bloku a kořenovému systému vzrostlého buku na vrcholu skalního bloku v blízkosti hradby došlo k narušení vynášecího oblouku mezi hlavními skalními bloky a zřícení části hradby. Pro projekt statického zajištění hradby byla provedená fotografická a fotogrammetrická dokumentace aktuálního stavu včetně vyhotovení 3D digitálního modelu.

13. PECKA, hrad – úprava povrchů pro plánovaný turistický okruh

Během října 2022 proběhlo v místech bývalého východního křídla renesančního paláce odstraňování náletových dřevin. V prostoru, který byl doposud zasypán hlínou a zarostlý nálety, byly obnaženy části zdiva. Vzhledem k tomu, že násypy nad touto konstrukcí byly rozrušeny při tahání stromků i s kořeny a z důvodu, že je plánováno zpřístupnění tohoto místa pro návštěvníky, byla celá situace začištěna a zdokumentována.

14. PECKA, kostel sv. Bartoloměje – obnova zemnící soustavy

V prosinci byla vyhloubena skupina zjišťovacích sond kolem kostela sv. Bartoloměje k ověření, zdali plánovaná stavba nového uzemnění kostela nenaruší hroby na přilehlém zrušeném hřbitově. Výkopy byly prováděny do požadované hloubky 0,5 m pro uložení hromosvodu. Výzkum zachytil pouze roztroušené dislokované lidské kosti pocházející z tzv. hřbitovní vrstvy.

15. PETROVIČKY U HOŘIC – novostavba rodinného domu

Jeden zahloubený objekt z raného středověku se podařilo zdokumentovat v ploše skrývky pro rodinný dům na severozápadním okraji obce.

16. PODKOST – rekonstrukce kabelů nízkého napětí;
17. PODKOST – oprava hráze a odbahnění rybníků pod hradem Kost

Dvě akce proběhly na hradě Kost, kde se v rýze pro kabel NN v trase od pivovaru až po panský mlýn podařilo zdokumentovat základy bývalé Sobotecké brány a barokní stoky odvádějící vodu z pivovaru. A u rybníka Bílý v podhradí byly při rekonstrukci mostu přes potok Klenice při výpusti rybníka objeveny pozůstatky vodního díla – zachovalého torza dřevěného stavidla, jehož konstrukce byla vytvořena z dubových trámů a fošen. Svislé trámy byly usazeny na čepy do vazného trámu zazděného na dně výpusti a fošny pak byly zapuštěny vodorovně do drážky ve svislém trámu. Dendrochronologická analýza odebraných vzorků ukázala, že stromy byly pokáceny na přelomu 18. a 19. století.

18. PŠEVES – KOPIDLNO – oprava mostu

Na silnici mezi Pševsí a Kopidlnem byla v létě zahájena rekonstrukce mostu z důvodu jeho nevyhovujícího technického stavu. Po odbourání betonové konstrukce se v základech mostu ukázaly konstrukce starší fáze mostu. Na dně a březích Bílského potoka, který most překračoval, bylo odhaleno přes 100 dřevěných pilotů. Ty byly přes 3 m dlouhé, o průměru kolem 20 cm a částečně byly tvořeny dubovými hraněnými kůly a smrkovými kuláči. Na obou bocích mostu se částečně dochovaly boční čelní zdi mostu zděné z lámaných pískovcových kamenů, pojených maltou.

Při dokumentaci této situace byly z dřevěných prvků odebrány vzorky na dendrochronologické určení a ukázalo se, že prvky z dubového dřeva byly smýceny mezi léty 1810 –1827, zatímco smrkové kuláče k roku 1935/36. Vidíme zde tedy částečně dochovanou fázi mostu založeného na dubových pilotech, na kterých byl položen rošt z dubových trámů s dlabanými kapsami pro uchycení jednotlivých prvků mezi sebou. Na tento rošt byl nazděn jednoobloukový most o šířce 20 m, jehož hlavní nosné konstrukce, zdi a mostovka byly z lámaných pískovcových kamenů a pohledové strany z jednoduchých pískovcových kvádrů. Někdy v 30. letech 20. století pak dochází k rekonstrukci mostu – založení

na pilotech je zahuštěno smrkovými kuláči, částečně je odebrán dubový rošt, jsou rozebrány nadzemní části mostu z pískovcových kvádrů a založení mostu je kompletně vybetonováno. Starší most můžeme vidět na mapách stabilního katastru z roku 1842, kde je vyznačen jako kamenný. Pojednávaný most tedy plnil svou funkci na silnici mezi Kopidlnem a Pševsí od počátku 19. století.

19. SAMŠINA – oprava fary

V rámci rekonstrukce objektu někdejší tvrze v Samšině probíhá na místě od roku 2021 s drobnými přestávkami i během roku 2022 zjišťovací a záchranný archeologický výzkum. Jak jsme zde již prezentovali minulý rok, došlo k několika zásadním objevům a sezóna 2022 nebyla výjimkou.

V roce 2022 bylo položeno několik sond kolem stávající budovy ke zjištění dochování archeologických terénů tak, aby mohl být konkretizován plán její rekonstrukce. Sonda na severozápadní straně zachytila relikty západního traktu tvrze s patrným dlážděním interiéru. Další sonda byla položena před nynějším hlavním vstupem na severní straně budovy. Zde byla zachycena kamenná zeď, která vymezovala dvě různé výškové úrovně dvora a časově oddělovala dvě různá komunikační schémata hlavního vchodu do tvrze.

Pro plánované položení hydroizolace u obvodového zdiva tvrze byla provedena skupina sond na jižní a východní straně budovy. Zde se podařilo zdokumentovat hned několik kamenných konstrukcí a byl odkryt i další doposud neznámý sklep s valenou klenbou z pískovcových kvádrů, kde je patrný prostup do místnosti v suterénu tvrze.

20. STARÉ HRADY – oprava chodníku

Soubor keramických zlomků, mazanice a část kamenného brousku náležející kultuře s vypíchanou keramikou poskytla sídlištní jáma zachycená při opravě chodníku.

21. STARÉ MÍSTO – novostavba rodinného domu

V základových pasech rodinného domu bylo zdokumentováno celkem 8 zahloubených objektů typu sídlištních jam, kůlových jamek a pravděpodobně i část polozemnice, které lze předběžně datovat do období raného středověku.

22. ŠTIDLA – výkop pro vodovod

Při výkopech pro nový vodovodní řad v obcích Střevač, Nadslav a Štidla byl v jejich průběhu prováděn dohled, který na návsi ve Štidlech zachytil dva archeologické objekty. Necelý metr pod dnešním terénem průkop protnul pozůstatky dvou pecí. Tyto situace se obvykle projevují dočervena propálenou půdou v místech destrukce dna a stěn pece a výraznou akumulací uhlíků uvnitř pece, případně v jejím ústí či tzv. předpecní jámě. Při ručním dokopávání těchto objektů se nepodařilo získat žádné doprovodné nálezy, které by obě pece umožnily blíže datovat. Z nedalekého okolí známe sídlištní aktivity z pozdní doby kamenné, mladší doby bronzové a v rýze pro kabel nízkého napětí byla vedle zvoničky vyzvednuta keramika z pozdního středověku. Konstrukce a velikost obou objektů poukazují na to, že se mohlo jednat o chlebové či pekařské pece. Ty byly ve středověku často stavěny mimo obytné objekty a mohly sloužit více rodinám nebo celé osadě, jak by ve Štidlech napovídala jejich poloha na tehdejší návsi.

23. VELIŠ – detektorový průzkum

Po celý rok 2022 probíhal pod obcí Veliš systematický detektorový průzkum nové polokulturní lokality, kterou se podařilo díky spolupráci s amatérskými hledači identifikovat. Tato lokalita poskytla především soubor předmětů datovaných do doby římské, který reprezentuje kolekce šatových spon a bronzový sestercius ve velmi pěkném stavu. Dalším výrazným nálezem byla bronzová figurka býčka. Metalografická analýza naznačuje, že díky čistotě bronzové slitiny jej můžeme datovat do doby bronzové. Uvedené nálezy budou dále prezentovány formou odborného článku.

24. VELIŠ – VESEC – výkop pro vodovod

Od konce roku 2021 do podzimu roku 2022 probíhala pokládka nového vodovodního řadu na území obcí Veliš a Vesec. V trase nynější silnice procházející obcí tak byly v její západní části nejprve zachyceny relikty haťované cesty. V prostoru návsi se v jihozápadní části podařilo pod navážkami zachytit původní půdní pokryv, do kterého byla zahloubena jedna větší jáma a dále otopné nebo pyrotechnické zařízení. Z výplní objektů nebyly bohužel získány žádné nálezy, ale dle stratigrafie lze usuzovat, že se jedná o objekty minimálně z doby počátků vsi ve 12. století, či jsou snad dokonce ještě starší. Při výkopu těsně

za hřbitovní zdí na západní straně areálu kostela sv. Václava pak byl narušen kostrový pohřeb z konce baroka. Dřevěná roubená jímka byla zdokumentovaná ve Vesci. Odebrané vzorky dřeva však bohužel nešlo dendrochronologicky blíže datovat.

V severní části návsi byly zdokumentovány základy tvořené pískovcovými kvádry, které patřily domu, jenž byl strhnut někdy v 80. letech 20. století, jeho historie ovšem sahá hlouběji – můžeme ho vidět na mapě stabilního katastru z roku 1842 a při obnově vsi po požáru v roce 1864 je tato chalupa nelichotivě zmiňována: *„Škoda jen, že nezmizela z návsi již tehdy chalupa, nyní Hercíkova, jež ruší dojem úplné ladnosti."*

25. VYSOKÉ VESELÍ – výkopy pro kabely nízkého napětí

Během pouhého jednoho listopadového dne se podařilo zdokumentovat pozůstatky tvrze ve Vysokém Veselí v rýze pro kabel nízkého napětí. Trasa kabelu procházela od budovy dnešní školy východním směrem přes celý areál tehdejšího zámku a tvrze. Provedený řez tak odhalil hned několik zásadních skutečností. Na vyvýšeném plató, bázi zámeckého areálu, se podařilo odkrýt několik kamenných konstrukcí – základů zdí původní tvrze. Ty lze na základě doprovodného keramického materiálu datovat do doby 14. a 15. století. Jednu z částí zmíněných objektů pak postihl kolem poloviny 15. století požár, jak nám dosvědčuje poměrně mohutná požárová vrstva. Dále byla identifikována hrana obvodového opevnění tvrze, která je v terénu dodnes patrná a ze které byla v řezu zřejmá destrukce pravděpodobně obvodového náspu či valu, a zřetelná byla i výplň příkopu pod ním.[4]

[4] Bude publikováno formou odborného článku.

Archäologische Forschung des Regionální muzeum a galerie v Jičíně im Jahr 2022 in Überblick

Der Beitrag fasst die archäologischen Rettungsgrabungen des Regionalmuseums Jičín (Jitschin) im Jahr 2022 zusammen, bei denen 21 Maßnahmen unterschiedlicher Art zustande kamen, wobei Aktivitäten von der Frühsteinzeit bis zur Neuzeit erfasst wurden. Die schwerwiegendsten Entdeckungen waren die Dokumentation der ältesten Phase von der Feste in Vysoké Veselí (Hochwessely), des Torsos eines hölzernen Wasserwehres am Bílý-Teich unterhalb der Burg Kost, der frühmittelalterlichen Eisenerzverarbeitungsanlage in Dětenice (Jettenitz), des Wirtschafts- und Ziergartenzubehörs beim Schlössl Čeřovka und es wurden völlig neue Erkenntnisse über den äußeren nördlichen Teil der Stadtbefestigung von Jičín gewonnen.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

DROBNOSTI

OHROŽENÝ DRUH DOPRAVNÍ PAMÁTKY Z PIONÝRSKÝCH DOB MOTORISMU NA TURNOVSKU

Pavel Jakubec

Dopravní značky patří k tak samozřejmým věcem každodenního života, že by nám jejich absence v obcích a krajině již přišla přinejmenším podivná. Už dávno neslouží jenom motoristům. Řídí se jimi (a musejí tak činit), možná již více podvědomě, i chodci a nad příkazem či upozorněním dopravní značky se pozastavíme snad jen tehdy, když zdánlivě odporuje zdravému rozumu.

Proti profesionálnímu provedení naprosté většiny dopravních značek stojí nevyměněné či zapomenuté kusy na silnicích nižších tříd nebo obecních cestách, které již nemusejí odpovídat aktuální legislativě. Takové značky pak budí pozornost malé skupiny viatologů (nadšenců do studia historických cest a silnic a jejich vybavení). Jejich radostí jsou dnes již netradiční a ve své době naprosto převratné dopravní značky systému Viaflex, zajišťující kvalitní čitelnost soustavou plastových odrazek, smaltované značky, anebo ještě starší projevy dopravních příkazů, informací a doporučení zřizované spíše na lokální úrovni.

V prvních desetiletích existence dopravního značení moderního typu (významové předchůdkyně současných dopravních značek byly zavedeny Mezinárodním silničním kongresem v Paříži v roce 1909) dominovala na silnicích materiálová různorodost. Plechové smaltované nebo jen malované výstražné dopravní značky (zprvu to byly jenom *stružka*, tj. překážka napříč silnicí, *prudká zatáčka*, *přechod přes dráhu* a *nebezpečné křížení*), mezi něž patřily také modré oválné obecní tabule se správními údaji o příslušné lokalitě, zřízené zákonem č. 266 ze 14. dubna 1920, doplňovaly kamenné rozcestníky, často transformované z milníků ještě z dřevních dob dostavníkové dopravy, mezníky politických i soudních okresů a nejčastěji žulové, pískovcové či betonové kilometrové a hektometrové kameny.

Každý z nás takový někdy potkal – nejčastěji žulový hranol, natočený hranou do silnice tak, aby pro přijíždějící z obou směrů byla čitelná číselná hodnota staničení. Pro starší ročníky byly samozřejmou součástí silnic, která v 60. letech 20. století začala upadat v zapomnění a dnes je povětšinou vnímána spíše jako obtížný relikt dávných let, který může snižovat bezpečnost silničního provozu, anebo ztěžuje práci silniční údržby.

Pro tyto žulové kilometrovníky se po vydání publikace *Znamení dálek. Památky dopravního značení v Libereckém kraji* vžilo mezi viatology označení *vzor 1933*.[1] Vychází z dobové normy (výnos ministerstva

[1] JAKUBEC, Pavel. *Znamení dálek: památky dopravního značení v Libereckém kraji*. Sychrov: NPÚ – ÚOP, 2013. ISBN 978-80-905555-0-1.

veřejných prací č. 11d-225/17-63.151 z 10. listopadu 1933), která kilometrový kámen pro státní silnice standardizovala a zavedla i jeho miniaturizovanou formu pro hektometrové kameny, čili ty, které jsou staničeny po 200 metrech mezi jednotlivými kilometry.

Uvedení vzoru 1933 do praxe proběhlo pravděpodobně záhy a brzy je přejala také řada okresních zastupitelstev, která v hranicích soudních okresů na svých okresních silnicích nechala tyto normované kameny zřizovat. Proto jich stále můžeme v terénu tolik nalézt, přestože jich tisíce již byly odstraněny a každoročně mizí další.

Kilometrovník vzoru 1933 ale nebude naším dnešním tématem. Ten si zasluhuje obšírnější studii s uvedením výjimek, druhotného využití, pojednání o nadšenecké silniční archeologii a vhledem do rozdílnosti mnohdy sousedních regionů, které se k odstraňování kamenů v minulých desetiletích stavěly s různou razancí.

Kilometrový kámen státní normy samozřejmě nebyl na silnicích 30. let 20. století žádnou novinkou. Předcházelo mu nepřeberné penzum kilometrovníků osazovaných na okresních silnicích právě místně příslušnými okresními zastupitelstvy. Platilo doslova, že co region, to jiný kámen, jejichž výrobu zajišťovaly nepochybně v naprosté většině místní lomy a kameníci. V mezích tohoto periodika tak můžeme směle říci, že pokud nechala zastupitelstva zdejších okresů na nově budovaných okresních silnicích kilometrové kameny skutečně důsledně osazovat, na Sobotecku, Jičínsku, Semilsku, Turnovsku, Českodubsku, Železnobrodsku, Lomnicku, Liberecku, Jablonecku či Mnichovohradišťsku se jejich pojetí navzájem lišilo. Doposud existují silnice, které mohou jednotlivými kusy tento trend dokumentovat (například z Českodubska známe zatím pouze jeden okresní kilometrový kámen).

Regionem, který si navzdory stále se zlepšující dopravní infrastruktuře uchoval největší množství těchto archaických kilometrovníků, je Turnovsko v hranicích soudního okresu z let 1850–1949.

Okres Turnov se již záhy pustil do budování vlastní sítě silnic, které měly za úkol propojit město kvalitními vozovkami se sousedními regiony a městy. Zatímco dvě státní silnice z Prahy ke státní hranici za Frýdlantem a z Poděbrad k Ohrazenicím-Pyrámu proťaly region již v první polovině 19. století a třetí silnice vedoucí ze Sobotky přes Kost k Turnovu nebyla nikdy na státní úrovni dokončena, uspokojivé (nicméně stále prašné a válcované) silnice začal okres budovat až v poslední třetině 19. století. I tak to ale bylo brzy.

Silniční síť v gesci turnovského okresu byla z počátku řídká. V roce 1866 měl okres ve správě pouhých 39 km, na kterých vybíral celkem 991 zlatých a 39 krejcarů mýtného proti roční údržbě v nákladu 2 831 zlatých 66 krejcarů. Jednalo se o silnice Turnov–Železnobrodskou (6,42 km), Jenišovice–Odolenovickou (5,35 km), Frýdštejnskou (2,29 km), Čtveřín–Sychrovskou (5,43 km), Podol–Loukovskou (2,27 km), Újezd–Svijanskou (796 m), Příšovickou (2,41 km), Turnov–Všeňskou (6,34 km), Valdštejnsko–Lomnickou (3,44 km), Doubravickou (2,26 km) a Rovenskou (2,32 km). Délku silnic tehdy samozřejmě ještě vyjadřovaly sáhy a posléze byly mnohé z nich prodlouženy o nově dobudované úseky.

Na většině z nich můžeme kilometrový kámen, který pracovně nazveme „turnovským typem", nalézt dodnes. Technicky jde o protáhlý žulový hranol o základně 28 x 28 cm, kolísavé výšce kolem

jednoho metru (záleží na míře opracování a zahloubení základny), se čtvercovou až obdélnou mělkou nikou u vrcholku, přibližné velikosti 18 x 18 cm, otočenou kolmo k tělesu silnice. S výjimkou odstraněného kilometrovníku na levé straně silnice III/01016 z Lažan do Ohrazenic jsou niky všech od roku 2004 dokumentovaných kamenů prázdné. Hodnoty staničení do nich byly malovány barvou a jejich údržbu měli na starosti okresní cestáři. Dnes režné nenápadné kameny byly dříve pečlivě nabílené, nika byla provedena jinou výraznou barvou (lze nalézt takřka mikroskopické stopy červené nebo jiné zubem času do červena degradující barvy) a číslice pravděpodobně černě, jak prokazuje zlomek historických fotografií, na nichž jsou kameny mimoděk zachyceny.



Další existence kilometrového kamene u autobusové zastávky v Kalužníku byla zajištěna jeho narovnáním, očištěním a přeložením na bezpečnější místo, při němž ovšem nedošlo ke ztrátě historické paměti lokality.

Pokud byly kameny osazeny skutečně až s kilometrovým staničením, jak napovídá vzdálenost mezi výjimečně dochovanými exempláři v trase jedné bývalé okresní silnice, muselo se tak dít až po zavedení metrické soustavy v Rakousku-Uhersku 23. července 1871 s platností od 1. ledna 1876.

Projeďme se tedy nyní virtuálně chatrným povozem taženým unavenou herkou po starých okresních cestách Turnovska s dochovanými artefakty prvního staničení, případně jiného dobového silničního značení.



Utápějící se kilometrovník na křižovatce silnic III/27920 a III/27915 na Podháji byl odstraněn v roce 2011.

Silnice Turnov–Všeňská (dnes III/27926, 27920 a 27924) nabízela ještě nedávno hned několik kilometrovníků turnovského typu. Na první exemplář narazíme u auto-

busové zastávky Kadeřavec v Kalužníku, 80 m před odbočkou do Kacanov. Jedná se o jediný příklad kilometrovníku, který nejenže ustál rekonstrukci zastávky a vybudování chodníku a radaru, ale byl dokonce ošetřen a osazen tak, aby nepřekážel zejména autobusové dopravě. Jeho existenci do budoucna lze považovat za zajištěnou.

Další kámen na trase se nalézal na Podháji, v hlubokém příkopě na křižovatce se silnicí III/27915 od Modřišic, proti domu čp. 114. Takřka kompletně vyvalený exemplář zmizel v průběhu roku 2011.

Turnov–Všeňská silnice končila na hranicích okresů Turnov a Mnichovo Hradiště mezi Všení a Žďárem v místech, kde i dnes hraničí okresy Semily a Mladá Boleslav, respektive Liberecký a Středočeský kraj (silnice III/27924). Moderní dopravní značky *IS 14 – Hranice územního celku* zde stále doplňuje omšelý kónický okresní silniční mezník se spíše tušeným nápisem, jenž jmenoval oba okresy a název silnice. Jeho zřízení spadá do stejného období jako instalace kilometrovníků turnovského typu.

Zahušťováním silniční sítě se k Turnov–Všeňské silnici později připojily další odbočky, které byly kilometrovníky opatřeny. Z Kalužníku odbočuje silnice III/27926 přes Kacanovy na Vyskeř (a dále do Lažan u Vyskře), na níž bylo možné registrovat kilometrovník na pravé straně za odbočkou na Kadeřavec. Odstraněn byl pravděpodobně silniční údržbou již v roce 2005. Druhý exemplář dokumentuje historická fotografie u paty vyskeřské školy, na křižovatce se silnicí III/27921. Jeho bližší osudy nejsou známy.

Na Všeni se silnice větvila směrem k Ploukonicím až na hranice okresu před Doubravou (silnice III/27920), kde byl



Kilometrovník na křižovatce silnic III/27926 a III/27921 na Vyskři zmizel od zdejší školy již před mnoha lety.

turnovský kilometrovník naposledy zjištěn roku 2009, a poté směrem k Olešnici (silnice III/27921), na níž je ve vzdálenosti 794 m od posledního všeňského domu (čp. 68) kilometrový kámen dochovaný dodnes.



Mezník okresů Turnov/Mnichovo Hradiště na silnici III/27924 mezi Všení a Žďárem stojí jako poslední objekt svého druhu na svém místě. Obdobný nalezneme i o několik kilometrů dále v Žehrovských lesích na silnici II/279, ale tam se již nejednalo o území turnovského okresu.

Silnice Újezd–Svijanská (dříve II/279 a III/27917, dnes pouze II/279) vykazovala ve výčtu okresních silnic z roku 1866 nejkratší vzdálenost. Poté ale došlo k jejímu prodloužení na hranice Českodubska směrem k Havlovicím i k napojení na **Příšovickou silnici** (dříve III/27913, dnes II/610). Dodnes se tento úsek vykazuje „rekordními" čtyřmi zachovanými exemplář kilometrovníku turnovského typu, které u Nechálova a Havlovic ještě nedávno doplňovaly dva kilometrové kameny „3" a „4" vzoru 1933, osazené až při transformaci silniční sítě po druhé světové válce, jež zavedla v úseku Kobyly-Podhora – Mcely silnici II/279.

Dochované kameny mezi Svijanským Újezdem a Příšovicemi tvoří ucelenou řadu na úseku čtyř kilometrů, která se počíná u domu čp. 12 ve Svijanském Újezdě, pokračuje kolem Močítek, kde je kilometrovník umístěn na opačné (pravé) straně silnice, podobně jako u nových bytových a rodinných domů na Svijanech (u čp. 108), a končí takřka zcela v tělese chodníku zahloubeným exemplářem u Bičíkova statku čp. 11 v Příšovicích, umístěným znovu vlevo. Tento konkrétní kus je prozatím jediný, jehož současnou podobu můžeme komparovat s historickou fotografií. Aktuální vzdálenost mezi kilometrovými kameny činí 4,3 km, což je následek přeložení části tělesa silnice II/279 v době výstavby rychlostní silnice R10 (respektive dálnice D10).

Nad Svijany se Újezd–Svijanská silnice stýkala se silnicí **Podol–Loukovskou**



Času, povětrnosti i silniční technice odolávající kilometrovník u Močítek na silnici II/279 byl nedávno poškozen pravděpodobně travní sekačkou.



Kilometrový kámen s malovanou hodnotou staničení „4" u Bičíkova statku čp. 11 v Příšovicích svědčí o změnách silničního tělesa v uplynulých sto letech. Na historické fotografii jej doplňuje halda kamení využívaná pro vysprávky silnice okresním cestářem.



Silniční mezník okresů Turnov/Mnichovo Hradiště ze silnice III/27917 po svém přemístění na soukromý pozemek na Loukovci.

vedoucí k Loukovu, tedy lépe řečeno na hranici okresů Turnov a Mnichovo Hradiště, dnes Liberec a Mladá Boleslav (III/27917). Všímavý motorista nebo cyklista mohl v těsné blízkosti soudobé dopravní značky vídat až do léta roku 2012 vpravo ležící poražený vysoký obelisk. Když poté došlo k jeho vyzvednutí a umístění na soukromý pozemek chalupáře na Loukovci, potvrdila se relikty nápisů dlouholetá domněnka, že se jednalo o další silniční mezník bývalých okresů, který doplňoval kamenné dopravní značky na silnicích turnovského okresu.

Dva exempláře se dochovaly také na bývalé **Valdštejnsko–Lomnické silnici** (III/2835 a III/2834), odbočující z dnešní silnice I/35 (dříve Poděbradsko–Turnovské silnice) u dvora Valdštejnsko k Sekerkovým Loučkám, jimiž procházela směrem na Kvítkovice a Dubecko, aby vyústila u Poddubeckého mlýna na dnešní silnici II/283. První

kilometrový kámen se hrdě tyčí 340 m od hráze Cihlového rybníka a staničil druhý kilometr od počátku silnice. Naopak takřka zcela povalený a snadno přehlédnutelný kilometrovník na třetím kilometru silnice proti bývalému hospodářskému dvoru v Sekerkových Loučkách se pozvolna utápí ve vegetaci a hroutí stále hlouběji do podloží.



Dochované kilometrové kameny na Valdštejnsko-Lomnické silnici v Sekerkových Loučkách staničily její druhý a třetí kilometr. Zatímco prvnímu se vede dobře, přestože jej před několika lety vandalové postříkali reflexní barvou (která však již opršela), druhý se nesnadno hledá i v době vegetačního klidu.

Zbudování **Čtveřín–Sychrovské silnice** (III/2797 a III/2791) podnítili Rohanové, aby disponovali kvalitním spojením svého sídla se státní silnicí do Prahy. V její trase se dochovaly dvě památky z doby motoristického pravěku. Existence první z nich, kilometrového kamene ve vzdálenosti dva kilometry od počátku silnice, u domu čp. 78 v Doubí, se ale jeví jako značně nejistá. Kilometrovník byl krátce před rokem 2019 vyvrácen a jeho korpus nyní zaniká v náletových travinách. Zcela opačný přístup si ovšem vysloužil silniční mezník okresů Turnov a Český Dub u domu čp. 43 na počátku Radimovic. V říjnu 2012 byl při budování chodníků vyňat z původního místa a o půl roku později přesazen na vhodnější místo o několik metrů dále. Z iniciativy obecního úřadu a za pomoci autora tohoto příspěvku byl opatřen kovovou tabulkou s informací o své historické funkci, vsazenou do uprázdněné niky na čelní straně. Společně s kilometrovým kamenem na Kalužníku jde o jediné dva kameny, jimž byla



Silniční mezník okresů Turnov/Český Dub na hranicích Sychrova a Radimovic byl v roce 2013 přemístěn a označen informativní tabulkou.

při stavebních pracích v okolí přiznána historická hodnota a jejichž uchování lze považovat za zajištěné.

Jenišovice–Odolenovickou silnici reprezentoval v minulých letech už jenom jediný kilometrový kámen, umístěný na levé straně silnice III/28719, 150 m od hrany objektu Červeného dvora, v těsné blízkosti kanalizačního propustku (k. ú. Jenišovice). Jednalo se o jediný exemplář se zřetelně zachovanou polychromií nápisové



Poslední kilometrovník turnovského typu s viditelně dochovanou načervenalou polychromií nápisové niky zmizel z Jenišovice-Odolenovické silnice po roce 2014.

niky. K jeho odstranění došlo po roce 2014.

Plejádu kilometrovníků turnovského typu uzavíral ještě v roce 2022 na vrcholku mírně zkosený exemplář ze silnice III/28728 v Ohrazenicích (navazující na turnovskou Fučíkovu ulici), stojící v nepřirozené poloze na rozcestí s místní uličkou u domu čp. 19. Právě dokončená rekonstrukce silnice se stala naplněním jeho osudu.[2]

Zůstává otázkou, zda lze k turnovskému typu přičíst také velikostně srovnatelný, nicméně takřka zcela zahloubený kilometrovník na silnici III/28719 mezi Frýdštejnem a Andělem Strážcem, tedy odpovídající bývalé **Frýdštejnské silnici**. Od turnovského typu se liší vtesanou hodnotou „10" na dvou stěnách kamene a umístěním po příkladu vzoru 1933 hranou k silnici, tedy tak, aby byly obě hodnoty čitelné. Staničení odpovídá vzdálenosti od turnovské křižovatky ulic Nádražní a Bezručovy, významného silničního uzlu již před druhou světovou válkou.

Prozatím poslední známý exemplář byl identifikován teprve nedávno, přestože o něm víme již víc jak jednu dekádu. Stojí dodnes u domu čp. 9 v Lestkově na silnici II/283 a projíždějící řidiči jej mohou vidět jako na povrchu hrubě opracovaný hranol s atypickou číslicí osm. Kilometrový kámen připomíná spíše mladší typ podle vzoru z roku 1933, ale na odvrácené straně je opatřen mělkou nikou, známou z turnovského kilometrovníku.

---

[2] Do výčtu již nepočítáme kilometrovník zachycený na historické pohlednici před domem čp. 1 v Hnanicích. Zdá se, že tmavě zbarvené niky měl tento kámen nejméně dvě (kolmo k silnici a směrem k Jičínu). Jednalo se však o státní, nikoli okresní silnici a podoba jejích kilometrových kamenů před zavedením vzoru 1933 mohla být s turnovským typem čistě náhodná. ČERMÁK, Karel. *Stoleté příběhy: Český ráj na sklonku Rakousko-Uherska*. Jilemnice: Gentiana, 2010, s. 127. ISBN 978-80-86527-19-2; JAKUBEC, P., *Znamení dálek*, s. 33 a 201.



Hektometrový kámen se staničením 1.4 v Bělé u Turnova před jeho fatálním poškozením.

Do jaké míry bylo staničení silnic turnovského okresu zajištěno také hektometrovými kameny, zatím netušíme. Jejich velikost je proti kilometrovým kamenům zanedbatelná a při stagnaci údržby se rychle ztrácely ve vegetaci nebo propadaly do podloží; o jejich snadném odstranění při opravě nebo rozšiřování silnic ani nemluvě. Vše ale naznačuje, že hektometrovníky nalezly uplatnění až v pozdější fázi budování okresních silnic. I proto registrujeme pouze jediný exemplář na silnici II/283, nezahrnuté do prvotního soupisu turnovských okresních silnic z roku 1866. Stojí u vjezdu k domu čp. 38 v Bělé (u Turnova), nedávno ovšem došlo k jeho fatálnímu poškození pravděpodobně silniční technikou. Vtesaná hodnota staničení činila „1.4", což odpovídá vzdálenosti od kruhové křižovatky ulic 5. května, Husovy a Kinského v Turnově.

Podrobnější zmínka musí padnout také o jediném z turnovských okresních kilometrových kamenů, jehož staničení nebylo malované, ale vtesané. Ležel ještě roku 2007 na konci obce Lažany, vlevo u silnice III/01016 směrem do Ohrazenic. Hodnota „5" vyjadřovala staničení bývalé okresní silnice ve směru Podhájí – Modřišice – Přepeře – Přepeře-Potůček – Lažany, jejíž závěrečná část zanikla bez náhrady při stavbě rychlostní silnice R10 v 80. letech minulého století.

Atypický kilometrový kámen s hodnotou „2" nalezneme také v Lažanech u Vyskře na silnici III/27926. Jeho umístění lze předpokládat nejdříve v roce 1914 při stavbě silnice z Vyskře do Pleskot (na hranice s okresem Sobotka) nebo spíše až v letech 1933–1934, kdy došlo k technologickému zkvalitnění silničního tělesa (např. k osazení stále existujícího lanového zábradlí propojeného betonovými patníky).

Mladší typ kilometrových kamenů, ne nepodobných žulovým kilometrovníkům popisovaným výše, prezentovaly dva kusy na silnici III/28725 ve Voděradech a Ondříkovicích. Oba betonové objekty ale zmizely již před několika lety.



Kilometrovník „2" na silnici III/27926 v Lažanech u Vyskře byl osazen pravděpodobně až v závěrečné fázi budování okresní silniční sítě ve 30. letech 20. století.



Mezník okresů Turnov/Lomnice nad Popelkou u Podtýna trpěl náletovou vegetací, napadením mechy a lišejníky i atmosférickými podmínkami. I proto byl v roce 2017 u příležitosti stavebního ruchu v jeho blízkosti přemístěn do zázemí lomnického muzea.

Aby byl výčet památek dopravního značení na silnicích zřizovaných a spravovaných turnovským okresem kompletní, je třeba se zmínit ještě o posledním mezníku okresů, který stál na turnovsko-lomnické hranici na silnici II/282 u Podtýna. Stejný typ jako na Všeni hlásal názvy hraničících okresů a probíhající **Rovensko–Lomnické okresní silnice**. Stavba nového mostu přes Václavský potok a oprava silnice si roku 2017 vynutily jeho přenesení do Městského muzea a galerie v Lomnici nad Popelkou, kde stále čeká na příhodné umístění.

Památky dopravního značení na silnicích bývalého okresu Turnov představují jenom zlomek objektů, které lze na území České a Slovenské republiky registrovat. Kilometrové kameny širokého spektra zpracování patřily a navzdory jejich cílené likvidaci nadále patří k nejšířeji zastoupeným reliktům dopravních značek z prvopočátků automobilové a motocyklové dopravy. Přesto lze v tomto vějíři typů, jimž s přehledem dominuje kilometrový kámen státního vzoru z roku 1933, odhalit unikátní výjimky a nejednou i poslední jedince svého druhu, které si zaslouží chránit a uchovat. Nejde-li to na jejich autentickém místě, například z bezpečnostních nebo stavebních důvodů, nabízí se možnost přesazení, jako je tomu v Radimovicích, nebo přemístění do lapidárií některého z muzeí, jak se stalo v případě okresního mezníku z Podtýna. Bezhlavým odstraňováním kilometrových kamenů mizí historická vrstva vývoje regionální silniční sítě, která doznala v průběhu desetiletí řady zásadních změn.

PŘÍLOHA

Historické kilometrové a hektometrové kameny a okresní mezníky na silnicích bývalého okresu Turnov před zavedením státního vzoru z roku 1933 (sledováno od roku 2004)

KILOMETROVÉ KAMENY:

Doubí	III/2797	vyvrácen
Jenišovice	III/28719	odstraněn po r. 2014
Kadeřavec	III/27926	odstraněn asi r. 2005
Lažany *(staničení 5)*	III/01016	odstraněn po r. 2007
Lestkov	II/283	druhotně použit jako vzor 1933 (km 8)
Mašov	III/27926	opraven a konzervován
Močítka	II/279	poškozen technikou údržby
Modřišice-Podháj	III/27920	odstraněn v r. 2011
Ohrazenice	III/28728	odstraněn v r. 2022
Ploukonice	III/27920	odstraněn po r. 2009
Příšovice	II/610	zapuštěn v tělese chodníku
Sekerkovy Loučky I	III/2834	uspokojivý
Sekerkovy Loučky II	III/2834	vyvrácen
Svijanský Újezd	II/279	uspokojivý
Svijany	II/279	poškozen technikou údržby, zapuštěný v terénu
Všeň	III/27921	uspokojivý
Vyskeř	III/27926	odstraněn neznámo kdy

HEKTOMETROVÝ KÁMEN:

Bělá *(staničení 1.4)*	II/283	silně poškozen

SILNIČNÍ MEZNÍKY OKRESŮ:

Podtýn *(okr. Turnov/Lomnice nad Popelkou)*	II/282	r. 2017 přemístěn do Městského muzea a galerie v Lomnici nad Popelkou
Svijany *(okr. Turnov/Mnichovo Hradiště)*	III/27917	r. 2012 přemístěn na soukromý pozemek na Loukovec
Sychrov *(okr. Turnov/Český Dub)*	III/2791	r. 2013 restaurován a přenesen
Všeň *(okr. Turnov/Mnichovo Hradiště)*	III/27920	poškozen erozí

Ein gefährdeter Verkehrsdenkmaltyp aus der Pionierzeit des Kraftfahrwesens in der Region Turnov

In den ersten Jahrzehnten der Existenz moderner Straßenmarkierungen dominierten vielfältige Materialien an den Straßen. Emaillierte Blechschilder oder nur bemalte Verkehrswarnschilder, wozu auch blaue ovale Gemeindetafeln mit Verwaltungsinformationen über den jeweiligen Ort gehörten, ergänzten steinerne Wegweiser, oft aus ursprünglichen uralten Meilensteinen des Postkutschenverkehrs geschaffen, Grenzzeichen politischer und Gerichtsbezirke und meist aus Granit, Sandstein oder Beton geschaffene Kilometer- und Hektometersteine.

Für diese Kilometermarkierungen aus Granit wurde von den Viatologen die Bezeichnung vzor 1933 (in Übersetzung Modell 1933) gebraucht. Diese Bezeichnung beruht auf der zeitgenössischen Norm (Erlass des Ministeriums für öffentliche Arbeiten Nr. 11d-225/17-63.151 vom 10. November 1933), die den Kilometerstein für Staatsstraßen standardisierte und auch seine miniaturisierte Form für Hektometersteine einführte, welche im Abstand von 200 Metern zwischen den einzelnen Kilometersteinen angebracht sind.

Vorausgegangen war eine umfangreiche Anzahl von Kilometersteinen, die von den örtlich zuständigen Bezirksverwaltungen an den Bezirksstraßen gesetzt wurden. Es war im wahrsten Sinne des Wortes so, dass in jeder Region ein anderer Steintyp verwendet wurde, dessen Herstellung zweifellos zum überwiegenden Teil in örtlichen Steinbrüchen und von örtlichen Steinmetzen sichergestellt wurde. Die Region, die trotz der sich ständig verbessernden Verkehrsinfrastruktur die meisten dieser archaischen Kilometersteine (Kilometerzähler) erhalten hat, ist das Gebiet von Turnov (Turnau) innerhalb der Grenzen des Gerichtsbezirks von 1850 bis 1949.

An den meisten Straßen der I. Klasse, also an sogenannten Bezirksstraßen, finden wir noch heute den Kilometerstein vor, den wir provisorisch einstweilen „Turnover Typ" nennen. Technisch gesehen handelt es sich um einen länglichen prismatischen Granitstein mit dem Basisausmaß von 28 × 28 cm, einer Höhe von etwa einem Meter (je nach Art der Bearbeitung und Eingrabung der Basisfläche in das Erdreich), mit einer seichten flachen quadratischen bis rechteckigen Nische unterhalb des Gipfels, etwa 18 × 18 cm groß, senkrecht zum Straßenkörper gewendet. Darauf waren die Werte der Stationierung mit Farbe gemalt und für deren Instandhaltung waren die Bezirksstraßenräumer zuständig.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

NEZAPOMENUTELNÝ VLADIMÍR DANÍČEK
Životní příběh venkovského učitele ve dvou totalitách

Miloš Plachta

Vysoký, vzpřímené postavy, černovlasý, s hustým obočím a přátelským pohledem černých očí. Působil impozantně a důstojně ještě dříve, než nás oslovil, než promluvil navýsost spisovnou češtinou v barytonovém provedení, s dokonalou výslovností a bohatostí slovní zásoby. Takový byl můj profesor na semilské jedenáctiletce, jak po Nejedlého školské reformě v roce 1953 byla přejmenována gymnázia. Při jeho výkladu jsme ve třídě ani nedutali, každý vnímal plnými doušky krásu českého slova a bohatost myšlenek, takže se naše mozkové závity uspokojivě plnily zásobami vědomostí opravdu na celý život. Dodnes si dovedu představit jeho sugestivní vysvětlení mnoha pravopisných jevů, když výklad nepostrádal i etymologické vysvětlení zdánlivě nelogických pravidel. Ano, Vladimír Daníček si respekt svých studentů spojený s obdivem okamžitě získal. Disponoval pedagogickým talentem, kterému se na žádné vysoké škole nevyučuje – byl to člověk s přirozenou autoritou. To, že hodně zná, jsme zjistili záhy. A byla to doba všelijaká – padesátá léta byla garantem nesvobody, kam se člověk podíval. Též školství bylo pokřivené, učebnice nedostatečné, ani pomůcek moc nebylo a knihovny byly vypleněné. Kvalitu školy však vytvářely pedagogické osobnosti s prvorepublikovým vzděláním, byť třeba jen středoškolským, vyznávající hodnoty Masarykovy demokracie, a pokud se náhodně sešly ve větším počtu, pak bylo vyhráno a mnohé nedobré překonáno. Na semilské jedenáctiletce tomu tak bylo a Vladimír Daníček patřil mezi ony pedagogy, kteří byli osobnostmi, a to spolu s Emilem Melichem, Josefem Viesnerem, Rudolfem Hlavou, Věrou Melichovou a dalšími.

Narodil se 14. dubna 1901 v Dlouhém u Železného Brodu v prosté chaloupce o jedné místnosti otci Karlovi a matce Julii, rozené Šilhánové. Otec pracoval jako dělník na stavbách, v lese, ale dělal i kočího. Matka to neměla vůbec jednoduché. Porodila deset dětí, ty však v kojeneckém věku zemřely, a tak zůstal jediný syn Vladimír. Tak se stalo, že vyrůstal jako jedináček, všemi samozřejmě hýčkaný a nesmírnou láskou, především své maminky, obklopený. V místnosti s rodinou bydlely ještě tři Vláďovy tety – Pavlína, Marie, Františka, a také strýc Jáchym. A protože teta Marie byla švadlena, která pro svoji činnost potřebovala také kousíček místa, bylo jasné, že věta, kterou o svém dětství V. Daníček často pronášel, byla navýsost pravdivá: *„Tenkrát jsme byli nejubožejší z ubohejch."*[1]

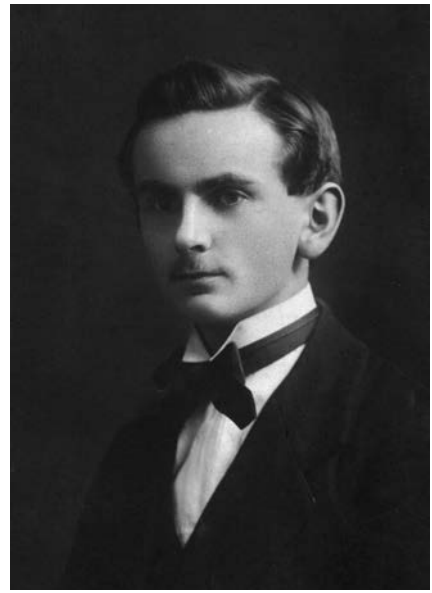
[1] PLACHTA, Miloš. *PaedDr. Vladimír Daníček – pedagog, semilský osvětář a velký znalec českého jazyka a literatury.* Semilské noviny, 2008, č. 12, s. 9.

Svůj svět hledal v četbě. Knížky miloval od šesti let a svůj koutek s knížkou si vždycky našel i v přeplněné sednici nebo v okolí domku. Svět pohádek a dobrodružství nekorespondoval s realitou chudoby. Četba byla touha i útěk. Daníčkovi zkrátka měli chytrého a sečtělého kluka, ve škole výborně prospívajícího.

Do obecné a měšťanské školy chodil Vladimír v Železném Brodě a jednoročním učebním kurzem v Semilech ukončil základní vzdělání. První světová válka umocňovala bídu, ale přesto se jeho otec rozhodl dát syna na studie na učitelský ústav v Jičíně. Spojení vlakem z Jičína do jeho rodné vesničky bylo složité, a tak často chodil pěšky do Košťálova a odtud pokračoval vlakem do Železného Brodu. Protože patřil k výtečným studentům, přivydělával si kondicemi. V Jičíně se také rodil jeho vážný vztah k češtině a literatuře, což V. Daníček později vyznává ve svých vzpomínkách:

„Na učitelském ústavě v Jičíně byl mým češtinářem PhDr. Frank Wollman, nyní profesor na filozofické fakultě v Brně. Jeho vlivem jsem přilnul k studiu českého jazyka, zvláště k studiu místní literární historie (působiště Krušinovo a Staškovo, rodiště Olbrachtovo, blízko i rodiště Zdeňka Róna a Jaroslava Havlíčka, působiště B. Horsta, letní bydliště Viktora Dyka, nepříliš daleko kraj Šlejharův atd.). Současně mě zajímalo i nářečí tohoto kraje, dosud zcela živé. Proto jsem si k disertaci zvolil téma regionální, osobnost Josefa Krušiny, literáta z družiny K. V. Raise a zpodobitele podkrkonošského kraje, působivšího kdysi téměř deset let na obecných školách semilského okresu."[2]

Studia na jičínském učitelském ústavu K. V. Raise ukončil V. Daníček v roce 1920



Maturant na učitelském ústavě v Jičíně roku 1920.

zkouškou učitelské dospělosti, v roce 1922 složil zkoušku učitelské způsobilosti pro obecné školy a o rok později uzavřel středoškolská pedagogická studia zkouškou pro měšťanské školy z oboru gramatickohistorického. Studoval výborně. Patřil k učitelům – nadšencům a poznal důkladně náš podhorský kraj, ale i žáky a jejich rodiče, způsob života na vesnici i ve městě. To byla ta nejlepší profesní cesta, na které se formovala osobnost a kvalita českého kantora. Tak učil na obecných školách ve Bzí, v Loučkách, Teplicích-Šanově, v Jílovém u Držkova, pak na měšťankách v Lomnici nad Popelkou, Železném Brodě, Libštátě a Semilech.[3] Navíc poznal už na železnobrodské měšťanské škole Miladu Matěchovou z Louček, později učitelku

[2] SOkA Semily, fond Votoček Václav, kt. 19; PLACHTA, Miloš. *In memoriam.* Pojizerské listy, 14. 4. 1991, s. 4.

[3] Státní okresní archiv (dále: SOkA) Semily, fond Okresní národní výbor (dále: ONV) Semily, kt. 1719, osobní spis Daníček Vladimír, dotazník – životopis.

češtiny a tělocviku v Tatobitech, s kterou se 28. května 1927 oženil na celý život.

Vladimír Daníček byl věřící katolík, avšak konvertita z Jednoty bratrské v Železném Brodě. I když nevěsta byla bez vyznání, musel být sňatek uzavřen před Bohem. Takto komplikovaný manželský svazek spojil ve sboru Jednoty bratrské v Železném Brodě-Brodci vikář Bohumil Vančura.[4]

Od roku 1936 bydleli manželé Daníčkovi v podnájmu u Chaloupeckých, v dnešní ulici Nad Špejcharem v Semilech, v malém bytě o dvou místnostech. Za rok se narodila dcera Milada a v roce 1941 syn Vladimír. Finančně na tom byli Daníčkovi téměř po celý život špatně, protože Milada Daníčková musela po svatbě odložit předepsaný „ženský celibát" ve školství, nemohla již učit, a tak peníze vydělával jen otec Vladimír. V těžké době protektorátu museli čeští učitelé poslouchat tehdejšího ministra školství a lidové osvěty, nejmocnějšího kolaboranta Emanuela Moravce, a být členy Kuratoria pro výchovu mládeže či Národního souručenství, aby vůbec mohli učit. V napjaté protektorátní politické situaci byl V. Daníček vyslýchán gestapem za napomáhání odbojářům,[5] a navíc se znelíbil německé „vrchnosti" v Semilech, protože odbýval nařízené projevy, přestože byl znám jako výborný rétor. Do nejsložitější situace se dostal, když měl pronést desetiminutový projev k příležitosti Hitlerových narozenin 20. 4. 1943. Měl rodinu – dvě děti, nešlo odmítnout, musel se podvolit, ale führera nijak nevelebil. Semilský okresní hejtman, sudetský Němec Schiepek, mu poté udělil důtku za lajdácké provedení projevu a nedbalé hajlování.[6] Aby mohl přednášet a ve škole vyučovat dějepis, byl nucen z příkazu totalitního režimu odjet na desetidenní školení učitelů dějepisu do německého Rankenheimu, a to dokonce dvakrát.[7] Ve válečných časech vyučoval nejprve na měšťanské škole chlapecké v Semilech (1938–1940) a potom, až do konce války, na újezdní měšťanské škole dívčí v Semilech jako zatímní odborný učitel, když odmítl být jejím ředitelem. Toto odmítnutí bylo nepochybně statečným počinem.[8]

Těžce nesl dobu útisku, násilí, uzavření českých vysokých škol, zcela omezenou přednáškovou a kulturní činnost. O čtenářsko-pěveckém spolku Jizeran, jehož byl členem a dokumentaristou, napsal: *„Pořádání samostatných podniků byly ovšem protektorátními úřady činěny nejrozmanitější překážky, a tak Jizeran vystupoval jen příležitostně. Hyblerův večer byl poslední jizeranský podnik v době druhé světové války, o němž máme doklad. Zastavení všech kulturních podniků od 1. září 1944 bylo jen zastavením vnější činnosti. Vnitřně se ovšem členstvo Jizeranu již připravovalo – jako*

---

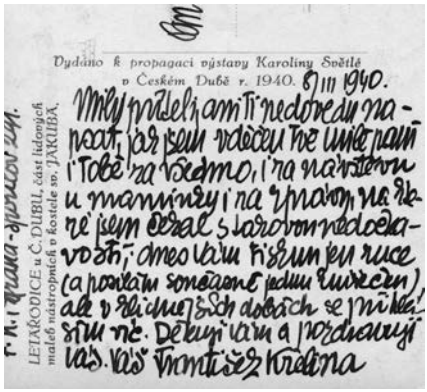
4 Archiv autora, List oddavkový, Farní úřad Jednoty bratrské v Železném Brodě, čj. 395/39, úřední potvrzení Farního úřadu v Železném Brodě ze dne 1. dubna 1939.

5 SOkA Semily, fond ONV Semily, kt. 1719, osobní spis Daníček Vladimír, dotazník – 2. 4. 1941 byl vyšetřován gestapem a pak trvale pod jeho dozorem.

6 Tamtéž, osobní spis Daníček Vladimír, dotazník ze dne 14. 8. 1945: *„Z příkazu okresního úřadu jsem vykonal v r. 1943 desetiminutový proslov o Hitlerovi, za jehož nedbalé provedení jsem byl napaden bývalým okresním hejtmanem Schiepkem."*

7 Tamtéž. Zámek Rankenheim u Groß Köris v Braniborsku sloužil za nacistického Německa jako tábor pro vzdělávání učitelů.

8 Tamtéž. Dotazník újezdní měšťanské školy dívčí v Semilech: *„Místo jsem nepřijal a písemně jsem se ho vzdal, neboť jsem nechtěl tehdejšímu režimu sloužit na vedoucím místě."*



Lístek od spisovatele Františka Křeliny z 8. 3. 1940.



Podobenka z vysokoškolského indexu 1947.

vůbec celý český národ – na radostné chvíle osvobození z nejstrašnějšího útlaku a poroby, na chvíle, které již neodbytně tloukly na dveře."[9] O nacismu a v té době překroucených dějinách si myslel svoje a vyučoval po svém. Posilou pro něj byly písemné i osobní kontakty se spisovateli Františkem Křelinou a Zdeňkem Rónem.

Po osvobození, v letech 1945–1949, vyučoval V. Daníček na Veřejné obchodní škole v Semilech a ještě dojížděl do Železného Brodu učit češtinu na sklářskou školu. A protože byl velmi cílevědomý a soustavným vzděláváním nadšený, začal v roce 1947 studovat na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy češtinu a dějepis, a to nejen v Praze, ale též na odloučené fakultě v Hradci, kam dojížděl na konzultace skoro každou sobotu a neděli, celkem osm semestrů, které v roce 1952 ukončil rigorózní zkouškou a nabyl doktorátu pedagogických věd.[10]

V letech 1949–1951 působil na střední dívčí škole v Semilech-Podmoklicích, odkud přešel na osmiletou střední školu v novém areálu semilských škol (Olbrachtovy školy). Posléze byl v letech 1954–1957 zástupcem ředitele na Jedenáctileté střední škole v Semilech, a navíc úzce spolupracoval s Ústavem pro jazyk český Československé akademie věd – věnoval se vědecké činnosti. Jejím výsledkem bylo spoluautorství nových pravidel českého pravopisu, na nichž se podílel s předními českými jazykovědci (J. Bělič, E. Čech, F. Daneš, A. Jedlička, A. Kamiš, J. Olivová, V. Šmilauer a F. Váhala).[11]

---

[9] *100 let Jizeranu.* Semily: odbor školství a kultury rady ONV Semily, 1960, 61 s.

[10] Archiv autora, Univerzita Karlova v Praze, Seznam přednášek (Index lectionum), do kterých byl dne 12. 11. 1947 zapsán Vladimír Daníček jako řádný posluchač pedagogické fakulty.

[11] *Pravidla českého pravopisu: školní vydání.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. 391 s. 1. vyd. Je jistě zajímavé, že s Daníčkovým jménem vycházela i všechna další vydání školních pravidel až do roku 1990, kdy spatřila světlo světa po devatenácté.

Nesmírně významná byla Daníčkova přednášková činnost v Semilech i okolí. Už jen pamětníci vzpomenou na jeho „*Literární večery*" a pravidelné „*Literární pátky*" v semilské knihovně, muzeu nebo v tzv. hasičárně. Ročně jich bylo mnoho, někdy i dvě přednášky týdně. Jeho literární výklady měly vysokou úroveň a byly pronášeny příkladnou spisovnou češtinou. Sám o tom napsal v jednom ze svých četných životopisů: „*Nikdy jsem však nechtěl sbírat vědomosti pouze pro vědomosti, a proto jsem se hned po zkoušce pro bývalou měšťanskou školu v r. 1923 zapojil do práce lidovýchovné. Od r. 1924 jsem vykonal mnoho desítek přednášek o nejrozmanitějších otázkách z oboru literární vědy. Přednášíval jsem a přednášívám pro širokou veřejnost, pro různé spolky a korporace (např. v kursech pro divadelní ochotníky, v kursech knihovnických atd.), pro organizace žen atd. Učitelstvo jsem se snažil seznamovat s nejnovějšími výsledky vědeckého bádání, a to jak v literární vědě, tak i v bohemistice, jak svědčí např. témata: Nové směry v jazykovědě, Vývoj jazykovědy, Naše dnešní jazykovědná literatura, Experimentální fonetika atd.*

Ani při nejpilnější přípravě k rigorózům jsem nezanechal lidovýchovné činnosti a i v roce své promoce jsem přednášel o osmi rozmanitých tématech. Své přednášky jsem nikdy neopisoval. Přednášíval jsem vždy rád, posluchačů jsem míval mnoho, s jejich pozorností jsem byl vždy spokojen. V posledních dvou letech jsem byl mimo svou vůli přiveden více k činnosti gramatické, ač mi vždy byla bližší literární věda. ČSAV jsem byl pozván na porady o reformě pravopisu, kde jsem zastupoval střední školy, v letošním roce mi byla svěřena recenze rukopisu učebnice českého jazyka pro VII. třídu. Domnívám se, že jsem zvláště na poradě autorů s recenzenty četnými zásahy přispěl k metodickému zlepšení učebnice."[12]

Vladimír Daníček rovněž uváděl operní večery, a to s velkým nadšením, jež se přenášelo na diváky. Znal dobře opery Smetanovy, Dvořákovy, Janáčkovy i světových skladatelů, a tak se divákům dostalo zdání, že se zná i s nejlepšími českými interprety, tenkrát s Beno Blachutem, Marií Podvalovou, Marií Tauberovou, Edvardem Hakenem, Ivo Žídkem, Miladou Šubrtovou a dalšími pěveckými hvězdami.

Vladimír Daníček byl vynikajícím pedagogem, rétorem, jenž se krásně poslouchal, byl i didaktikem, který naučil, byl sečtělým znalcem, který vědomostmi nadchl a motivoval žáky, studenty i posluchače svých přednášek. V rozporu s tím je jeho vlastní publikační činnost, na kterou mu mnoho času nezbylo, poměrně chudá.[13] V letech 1950–1951 napsal svoji disertační práci „*Josef Krušina ze Švamberka*", která vyšla jako brožovaná knížka v roce 1957. Napsal o ní: „*Publikace má být příspěvkem k poznání toho, jak se náš podhorský kraj dostával do české literatury,*" komentoval autor svoji motivaci a cíl a dále pokračuje: „*Tento vstup se udál značně pozdě a byl podmíněn hnutím národopisným, které se začalo rozvíjet hlavně od 80. let 19. století. Jeho odlesk nacházíme nejprve v dílech literátů moravských, záhy však i v dílech spisovatelů českých, kteří se snažili zachytit lid jednotlivých našich krajů. Tehdy se dostává do literatury i naše Podkrkonoší, a to především díly An-*

[12] SOkA, fond ONV Semily, kt. 1719, osobní spis Daníček Vladimír.

[13] DANÍČEK Vladimír. *Josef Krušina ze Švamberka: příspěvek k osvětovým snahám starší učitelské generace.* Semily: odbor kultury rady ONV, 1957. 156 s. Pro Okresní lidovou knihovnu sestavoval v 60. letech příležitostné bibliografické seznamy, rozmnožované cyklostylem s obálkami Vladimíra Komárka.

tala Staška a Karla Václava Raise, vedle nich však i pracemi některých drobnějších literátů, dnes často neprávem zapomenutých. K nim náleží i Josef Krušina ze Švamberka, jemuž je věnována tato monografie.

Josef Krušina strávil jako učitel v Jirkově a Loučkách deset let a snažil se ve svých pracích zachytit několikerý hospodářský přerod našich vsí a vykreslit jejich zdánlivě drsné, ale v jádře dobré a poctivé obyvatele a jejich nesmírně těžký život. Po stránce jazykové vynikají Krušinovy práce nad dílo Staškovo a Raisovo jako vzácný dobový dokument, neboť podrobně a přesně zachycují podkrkonošské nářečí, které dnes velmi rychle mizí. Cenné je, že náměty Krušina vždy čerpal z našeho kraje, přestože později žil i v Praze."[14]

V. Daníček věřil, že monografie o Krušinovi (1859 Lysá n. L. – 1914 Žižkov) probudí zájem o jeho dílo, které sám jazykově obdivoval a stavěl na nejvyšší podkrkonošský piedestal.[15] Určitě ho těšilo, že Krušina, který pocházel ze zchudlé větve českého šlechtického rodu pánů ze Švamberka, byl učitelem a působil v kraji, který sám důvěrně znal. Knížka byla vydána nákladem 1000 výtisků, tři perokresby vytvořil Miloš Janků a jedna fotografie dokumentuje školu v Loučkách kolem roku 1900.

V. Daníček se významně podílel na publikaci „*100 let Jizeranu*", čtenářsko-pěveckého spolku v Semilech, v níž na 38 stranách podrobně pojednal o jeho historii. Jeho kapitola je nejbohatší nejen rozsahem, ale též obsahem a fotografickou dokumentací. V době sbormistrování prof. Josefem Horákem, jak dokazuje tablo pěveckého sboru, čítal Jizeran 82 členů, a každý člen nebo členka byl nadšenec, osobnost, zkrátka výkvět Semil.[16]

Během svého učitelského působení často psal na zajímavá vlastivědná témata do novin a různých regionálních periodik, které vycházely na Železnobrodsku a Semilsku.[17]

V letech 1954–1957 byl V. Daníček zástupcem ředitele na semilské jedenáctileté střední škole a nanejvýš fundovaně zde vyučoval češtinu, dějepis a zeměpis. Hodně vyžadoval, ale ještě více dával, a tak jsme my, studenti, nesmírně získávali. Žádné zádrhely jsme nevnímali, mládí je bezstarostné. Fenomén mládí přebije zápory doby, ale též zaslepuje. Netušili jsme, že Daníčkovým největším proviněním byla jeho upřímná zbožnost. Aby se v roce 1954 mohl stát zástupcem ředitele školy, měl víru opustit. Nebyl ani členem KSČ, zatímco mladá, ale profesně nezkušená kan-

---

[14] DANÍČEK, V. *Jan Krušina ze Švamberka,* c. d.

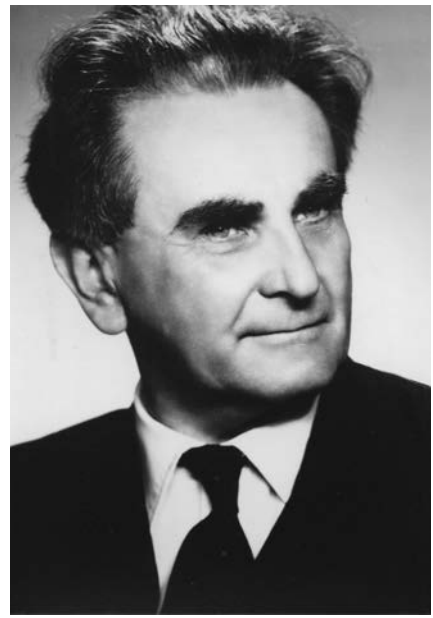
[15] Teprve nyní, v roce 2023, se Městská knihovna v Praze postarala o vydání Krušinových povídek pro dospělé z roku 1910 s názvem *O Čerchmantovi a jiných věcech podivných čtení kolikeré.* Vyšlo formou e-knihy, 147 s. V roce 2007 obhájila Adéla Fabiánová z Železného Brodu na Fakultě přírodovědně humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci pěknou diplomovou práci *Josef Krušina ze Švamberka (1859–1914): život a dílo.* 120 s.

[16] DANÍČEK, Vladimír. *Čtenářsko-pěvecký spolek Jizeran v letech 1860–1945*, s. 27–65. In: 100 let Jizeranu, čtenářsko-pěveckého spolku, nyní pěveckého souboru Osvětové besedy v Semilech. Semily: odbor školství a kultury rady ONV Semily, 1960, 112 s. Brožovaná publikace je významným dokumentem o jednom z nejstarších českých pěveckých sborů. Ilustrace Vladimír Komárek.

[17] DANÍČEK, Vladimír. *Studánka u Radostné.* In: Sborník okresu Železnobrodského, roč.5, 1928–1929, s. 70–71; *Údolí pod Hamštýnem a Čertův kopeček.* Tamtéž, roč. 5, 1928–1929, s. 95; *Podkrkonoší v díle Josefa Krušiny ze Švamberka*. Tamtéž, roč. 6, 1929–1930, s. 72–77.

didátka Eva Beranová, na tento post velmi natěšená, měla všechny hlavní předpoklady: byla komunistkou a v Boha nevěřila. Je až neuvěřitelné, že komunistické straně velice oddaný okresní školní inspektor František Mizera přesto dokázal Vladimíra Daníčka do funkce prosadit, když do svého posudku mimo jiné napsal: *„Dnes se dá o něm říci, že je to nejvzdělanější a nejpilnější učitel semilského okresu. Je vědeckým odborníkem v českém jazyce, a to ve všeobecném smyslu. Jeho přednášky o literárních jevech jsou výsledkem jeho vlastní studijní práce. Je houževnatý v práci a své přednášky podává formou přístupnou… Má překrásný poměr k dětem, jevící se vlídnou přísností a spravedlivou kritikou. Je s podivem, že se – při své vědecké průpravě – nezhostil ještě příslušnosti k církvi. O něm kolovala fáma, že je zarytý klerikál a nepřítel pokroku. Je docela možné, a z jeho životopisu to vysvitne, že u něho lze spatřovati v období předválečném inteligentské kolísání u stran reakčních. Zakotvil na čas u republikánů, aby po převratu vstoupil do strany lidové. V té pobyl až do r. 1948 a z této doby se datují ony poznámky o tom, že chodí do kostela apod. … Prožívá velký převrat ve svém nitru. Vkládá do této přeměny sama sebe. Tato přeměna od člověka rozpolceného buržoazní vědou k člověku kolektivně cítícímu a bojujícímu u něho trochu déle trvá. Při jeho píli a píli ve škole i mimo školu se dá předpokládat, že se dobou vyrovná i s touto věcí. Nebylo by však účelné nevyužít do té doby jeho abnormálních schopností organizačních a pedagogických ve funkci zástupce ředitele Jedenáctileté střední školy v Semilech.“*[18]

A jak se v roce 1954 k Daníčkově funkci vyjádřil jeho nadřízený Zdeněk Vetlý? K Daníčkovu životopisu napsal jen krátký dovětek, který potvrdil kulatým razítkem: *„Schopný pedagog s velkými zkušenostmi a znalostmi. Vadí mu však jeho náboženské založení, se kterým se nemůže vyrovnat přes několik rozhovorů se mnou o náboženské otázce. Je obětavý a svědomitý učitel. Práci mimo školu vykonává svědomitě, obětavě a rád.“*[19] Kdyby to nebylo míněno vážně, bylo by Daníčkovo hodnocení soudruhem ředitelem opravdu zábavné, protože V. Daníčkovi náboženské založení opravdu nevadilo a vyrovnával se s ním snadno.



Profesor V. Daníček z tabla maturantů Jedenáctileté střední školy v Semilech 1954-1957.

[18] SOkA, fond ONV Semily, kt. 1719, složka Daníček Vladimír, posudek F. Mizery ze dne 23. srpna 1954.

[19] Tamtéž, posudek ředitele školy Z. Vetlého. Vetlý na JSŠ působil jako ředitel pouze jeden rok (1953–1954). Vyučoval matematice a deskriptivě. Jindřich Flos, jenž byl ředitelem JSŠ následující čtyři roky (1954–1958), si Daníčkovy osobnosti rovněž vážil.

Ale v zákulisí byl připraven jiný scénář, a tak se čekalo na příležitost. Ta se naskytla v roce 1957. Při písemné maturitní zkoušce z českého jazyka V. Daníček pochybil, když dovolil nešťastné maturantce, výborné studentce, změnit téma po časovém limitu. Kdo chce psa bít, hůl si najde. Z odboru školství a kultury ONV v Semilech byl dr. Vladimíru Daníčkovi doručen nedůstojný dopis bez podpisu i bez razítka tohoto znění: „*Z pracovních příčin zprošťujeme Vás po schválení radou ONV v Semilech funkce zástupce ředitele Jedenáctileté střední školy v Semilech dnem 31. srpna 1957 a ustanovujeme Vás s účinností od 1. září 1957 učitelem 6. – 8. postupného ročníku při osmileté střední škole v Semilech II.*" A ještě tam napsali, že dostane plat 1760 Kčs měsíčně.[20] Taková výplata byla pro rodinu likvidační. Manželka důchod nepobírala a syn Vladimír studoval, za rok měl na semilské jedenáctiletce maturovat.



Syn dr. Vladimíra Daníčka, student teatrologie Vladimír jun.

Komunistům se V. Daníček nelíbil ze dvou důvodů: byl nenapravitelným aktivním katolíkem, a navíc se na jeho místo tlačila Božena Tichánková, ambiciózní mladá členka KSČ, kádrová rezerva, která se o rok později stala ředitelkou jedenáctiletky (později SVVŠ a gymnázia). Proto byl Daníček čtyři roky před důchodem přeložen na osmiletku do Podmoklic, kde v roce 1962 svoji pedagogickou dráhu ukončil. Pokud ještě později učil, tak jen zastupoval chybějící učitele. Podobně působil i v městské knihovně. A aby toho nebylo málo, znemožnila kádrovací komise, dvě soudružky a soudruh z uliční organizace KSČ, přijetí syna Vladimíra na vysokou školu. Byl humanitně založen, ale takové obory na vysoké škole studovat nesměl, takže v letech 1958–1960 absolvoval tzv. nástavbové studium na Střední ekonomické škole v Resslově ulici v Praze, kde složil druhou maturitní zkoušku, a poté nastoupil dvouletou vojenskou službu. Divadelní vědu na Filozofické fakultě UK v Praze mohl studovat až pět let po maturitě, kdy byli rodiče v těžké finanční situaci. Musel si vypomáhat fyzicky náročnými prázdninovými brigádami, a při jedné z nich v roce 1966 tragicky zahynul. Tenkrát Divadelní noviny napsaly: „*...Ve Vladimíru Daníčkovi ztrácí naše divadelní věda velký příslib. Jeho seminární práce, např. Tylův překlad Goethova dramatu Werther a jeho ohlas v české kulturní veřejnosti (1964) nebo Adam Stvořitel bratří Čapků (1965) prozrazovaly nesporný historický talent.*"[21]

---

[20] Tamtéž, odbor školství a kultury rady ONV v Semilech, č.j. 684/1957, dne 10. 10. 1957.

[21] Divadelní noviny, roč. 10, č. 1/1966, s. 6.

Jeho otci se tak zhroutil svět. Na semilských mítincích v roce 1968, v krátké době svobody, vystupoval se svým životním příběhem a zoufale volal po spravedlnosti. Normalizátorům se jeho vystoupení, a to záhy po okupaci, hodila k dalším represím: nesměl dostat již připravenou medaili k 50. výročí vzniku republiky, musel vrátit diplom zasloužilého učitele z roku 1969, byl zostouzen v celostátní televizi, kde Františka Šimková z uliční organizace KSČ v Semilech lhala, když hovořila o jeho kolaboraci za protektorátu, a co bylo asi nejhorší – měl zakázán vstup do městské knihovny, do míst, kde tak rád přednášel i studoval.

V září 1973 na pohřbu oblíbeného semilského děkana P. Tomáše Hlaváče, rovněž komunisty pronásledovaného, přivítal V. Daníček vybroušenou latinou litoměřického biskupa, kardinála Štěpána Trochtu – také mučedníka režimu. Smuteční průvod čítal na tři sta truchlících, kteří z chrámu sv. Petra a Pavla zaplnili Komenského náměstí a ulice až na hřbitov na Koštofranku. V těžkých chvílích, které intenzivně prožíval ve svém nitru, umírá v roce 1974 manželka Milada. Jeho život se ještě více obrátil k Bohu a k rodině dcery. Nikdy však neztratil své přátele, bývalé studenty, kolegy a všechny ty, pro něž tolik dobrého vykonal.

Dr. Vladimír Daníček zemřel 1. ledna 1979 v turnovské nemocnici. Jeho kremace se konala v úzkém rodinném kruhu v Semilech.

Na návrh rehabilitační komise odboru školství ONV v Semilech byl PaedDr. Vladimír Daníček za své politické pronásledování a profesní diskriminaci v r. 1990 in memoriam rehabilitován. Významnou morální satisfakcí za všechna příkoří bylo roku 1994 jeho zařazení do stálé expozice „*Osobnosti Semilska*" v semilském muzeu. I když tato expozice dnes existuje nanejvýš v digitální podobě, Daníčkova osobnost a jeho odkaz se zapsaly do historie regionu.

Unvergesslicher Vladimír Daníček. Lebensgeschichte eines Dorflehrers in zwei Totalitäten

Die Persönlichkeit des Pädagogen Vladimír Daníček (1901–1979) hat tiefe Spuren in der Bildungsgeschichte des Riesengebirgsvorlandes hinterlassen. Er stammte aus einem armen ländlichen Milieu einfacher Eltern und blieb als einziges von zehn Kindern am Leben. In dem bescheidenen Milieu bekam er große elterliche Fürsorge, Liebe und vor allem pädagogische Unterstützung. Schon in jungen Jahren las er viel, liebte die tschechische Sprache, Geschichte, Musik und die wunderschöne Landschaft des oberen Isertales. Er war ein Lehrer, der gern unterrichtete und seine Rolle gewissenhaft in ländlichen Volksschulen, später in Bürgerschulen oder als Professor am Gymnasium in Semily (Semil) erfüllte. Deshalb vervollständigte er kontinuierlich seine Sehnsucht mit dem Abschluss eines Fernstudiums an der Karlsuniversität in Tschechisch und Geschichte. Er setzte sich zu einem wahren Experten durch, da er mit dem Ústav pro jazyk český ČSAV (in Übersetzung Institut für tschechische Sprache der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften) zusammenarbeitete und Mitautor der Regeln der tschechischen Rechtschreibung (1958) war. Ab den 1930er Jahren war er an Schulen in Semily tätig und trotz schwieriger Lebensbedingungen während des Protektorats und der kommunistischen Totalität bewies er stets seine Schaffenskraft, sein Wissen, sein hohes intellektuelles Niveau und seinen Glauben an Gott, der für ihn eine Stärkung war.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

DATABÁZE DĚJIN VŠEDNÍHO DNE A JEJÍ VYUŽITÍ (NEJEN) PRO REGIONÁLNÍ HISTORIOGRAFII

Lenka Křížová

V současné době se stále většímu zájmu těší dějiny všedního dne, nazývané také dějiny každodennosti. Předmětem této historické subdisciplíny mohou být jak elity, tak i „obyčejní" lidé. Pramenů, s nimiž lze při výzkumu pracovat, je nepřeberné množství, avšak velmi cenné jsou v tomto ohledu tzv. ego-dokumenty, mezi něž se řadí především paměti, vzpomínky, deníky a korespondence.

V devadesátých letech 20. století inicioval Historický ústav Akademie věd ČR akci, při níž se se obracel na širokou veřejnost. Jejím cílem bylo shromáždit dokumenty osobní povahy, jež by se týkaly každodenního života v 19. a 20. století. Sbírka, kterou od roku 2016 spravuje dr. Vojtěch Kessler a která je nyní financována z prostředků programu Strategie AV21, písemné a z části také obrazové prameny dnes nejen shromažďuje, ale i digitalizuje a také zpřístupňuje. Dokumenty vložené do *Databáze dějin všedního dne* lze najít na webové adrese *https://ddvd.kpsys.cz*. Filtrovat je možné podle názvů, autorů, klíčových slov či geografických údajů. Každý dokument obsahuje i krátkou anotaci s popisem toho, co autoři v pramenech osobní povahy popisují. Databáze dnes obsahuje asi 700 plně zpracovaných a přístupných textů, přičemž každý týden přibývají nové.

Jedním z dokumentů dostupných na výše uvedené webové adrese jsou i vzpomínky liberecké rodačky Anny Mejsnarové-Polákové (nar. 1878), nazvané „*Putování životem: vzpomínky*", které psala v Kroměříži ve válečném roce 1944. Jako představitelka nižších středních vrstev získala vyšší vzdělání, než jakého tehdy dosahovala většina dívek na venkově; kromě pobytu v klášterní škole absolvovala deset měsíců hospodyňské školy ve Frýdlantu. Snad i tato skutečnost jí později umožnila reflektovat s odstupem život a koncipovat vlastní vzpomínky jako dobře připravené a promyšleně strukturované memoáry, obsahující některé dobové dokumenty a doplněné např. motty apod.

Vzpomínky, obsahující na dvě stovky strojopisných stran s několika rukopisnými přípisy, jsou členěny do jednotlivých kapitol – většinou chronologicky a podle toho, kde pisatelka v té době žila, některé kapitoly jsou také zaměřeny tematicky. Součástí strojopisu jsou rovněž fotografie autorky a jejích příbuzných. Do textu začlenila Anna Mejsnarová též pár opsaných dopisů, poznatky bratrance Karla Poláka či lažanského kronikáře, jehož se doptávala na některá jí neznámá fakta. V nedatovaném dodatku ke vzpomínkám, který nese název „*Jak život šel: a jak jsme v něm chybně jednali*", pak pisatelka vylíčila manželovo podnikání: po celý život pracoval jako drogista a ve stejném oboru se uchytil

také druhorozený syn manželů Mejsnarových, Jaroslav.

Osobní dokumenty „obyčejných" lidí bývají zajímavým svědectvím minulosti, na niž vrhají jiné světlo než prameny úřední nebo institucionální. Zdánlivě všední podrobnosti se však mohou stát cennými fakty. Z tzv. velkých dějin zmiňuje autorka např. prusko-rakouskou válku, kterou sice sama neprožila, avšak slyšela o ní od některých příbuzných. Zaznamenala tak třeba zajímavý detail týkající se pruské okupace Pojizeří: „ *[…] ti vojáci si donesli šneky – a nutili babičku, aby jim je usmažila na másle. Co mohla dělat. Vyhověla jim, ač se jí žaludek obracel. Když byly hotové, tak ji nutili, aby je napřed ochutnala, nejsou-li otrávené. Tolik se jí to hnusilo a zvracela prý, jak se jí to ošklivělo, ale páni vojáci si ohromně pochutnávali.*"[1] Do textu se pak mnohokrát promítají tzv. velké dějiny z perspektivy „obyčejného" člověka: Mejsnarová vzpomíná např. na požár Národního divadla, svatbu korunního prince Rudolfa s princeznou Stefanií Belgickou, povodeň v Praze roku 1890, při níž byla pobořena část Karlova mostu, a na několika stranách je rovněž popsán každodenní život během první světové války. Ačkoli druhé světové válce, během níž paměti vznikaly, pozornost věnována není (text je víceméně ukončen k roku 1930), promítá se válečná realita do textu implicitně.

Vzhledem k tomu, že autorka vyrůstala v Liberci, kam se během svého dětství a dospívání opakovaně vracela, byla jako dcera příslušníka tamější české menšiny konfrontována s česko-německým antagonismem, který tehdy eskaloval.[2] Sama byla plně bilingvní a navštěvovala české i německé školy. Národnostní poměry se také odrážely v samotné rodině: otec František Polák se v první polovině osmdesátých let 19. století znovu oženil; jeho druhá žena užívala jako obcovacího jazyka němčinu a z textu je zřejmé, že i tato skutečnost měla vliv na utváření vztahů nevlastní matky a dcery.

Uveďme, jakým způsobem referoval Anně Mejsnarové o říjnových událostech roku 1918 v Liberci její otec: „*V pondělí ráno v 6 hodin troubily zde sirény – dávajíce obyvatelstvu znamení, že se dostavil obávaný nepřítel do města – dostavilo se totiž v tu dobu asi 2 000 mužů všech zbraní mladého vojska Československé republiky a obsadilo město Liberec, hlavní to město česko-německé provincie, – vláda této nové říše utekla nejprve do Žitavy, tam jí dali ale pokyn, aby se o jiné místo postarala – proto se přestěhovala přes Lipsko a Bavory do Vídně, kde prý bude panovati. Obsazení města stalo se proti protestu půlmistra, dosti klidně a veškeré úřady a soudy byly našimi lidmi co komisary převzaty. Pan půlmistr se musel své hodnosti vzdáti.*"[3] Polákovy dopisy, které se v textu prostřednictvím opisu zachovaly, zaznamenávají nejen ceny zboží během první světové války, ale líčí také praxi, která panovala při kontrole tisku nových československých bankovek v roce 1920. František Polák se jí účastnil jako důvěryhodný pokladník pojišťovny na penzi.

Z hlediska sociálních dějin je velmi zajímavé sledovat společenský vzestup některých příslušníků nižších sociálních vrstev

---

[1] Historický ústav AV ČR, v. v. i., Anna Mejsnarová-Poláková, *Putování životem: vzpomínky*, strojopis, Kroměříž 1994, s. 15.

[2] MELANOVÁ, Miloslava a kol. *Liberec*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 188 an. ISBN 978-80-7422-484-3.

[3] Historický ústav AV ČR, v. v. i., Anna Mejsnarová-Poláková, *Putování životem, c. d.*, s. 151.

mezi lokální elity. Nejmarkantnější je to v případě pisatelčina strýce MUDr. Karla Poláka, který se narodil 18. června 1862 jako syn lažanského kováře,[4] avšak s podporou příbuzných vystudoval medicínu. Ač se strýc jako lékař-lidumil potýkal po celý život s finančními obtížemi, je zřejmé, že ukončení studií pro něj bylo zásadním mezníkem, který mu dovolil uživit rodinu, již – zcela netypicky – založil během studií.[5] Reflektováno je také nelehké postavení vdov, které byly nuceny zajistit si existenci po smrti manžela různými způsoby, či kontakt se slepci a nalezenci.

Vzpomínky – nebo spíše paměti – Anny Mejsnarové mohou být i příspěvkem k historii genderu: pisatelka byla typickou představitelkou středostavovských žen, jejichž životní náplní bylo vést domácnost, vychovávat děti a být oporou manželovi. Své roli, která jí byla společností určená, se nijak nevymykala, přesto také zde lze najít některé zmínky k historii emancipace žen. Velká pozornost je věnována svatbě, významnému přechodovému rituálu, který zásadně ovlivnil další život dívky, resp. ženy. Obřad se uskutečnil v kostele sv. Ludmily na Královských Vinohradech,[6] hostina pak v budově vlasteneckého spolku Domácnost. Pozornost je věnována i drobným detailům, které mohou být (stejně jako např. vánoční zvyky) pramenem poznání např. pro etnografy: „*Pak jsme tedy poklekli u oltáře, družička nám připevnila myrtové malé věnečky s dlouhými stuhami, na které sama vyšila velké naše monogramy. Tyto věnečky nesla na stříbrném košíčku, na jehož stříbrném uchu seděla stříbrná holubička.*"[7] Zmínky o zjednání kadeřnice, cestě k fotografovi a předsvatebních darech obohatí v tomto ohledu poznání historiků a historiček, kteří se zabývají dějinami vztahů mužů a žen.

Z hlediska demografického jsou cenná svědectví týkající se zejména mortality. Právě úmrtí blízkých osob měla výrazný vliv na další směřování života Anny Mejsnarové-Polákové: sama byla čtvrtým dítětem svých rodičů, dětství přežila jediná; jako dvouletá holčička ztratila maminku; citelně ji zasáhla smrt oblíbené sestřenice Anny Řeháčkové z Roudného (dnes část obce Karlovice) či výše zmíněného strýce Karla Poláka. Podrobné vylíčení toho, za jakých okolností umírali její otec František Polák a manžel Karel Mejsnar, může být cenné nejen pro historiky, ale také dějiny medicíny. Řada poznatků k historii dětství je zase obsažena v pasážích líčících první roky pisatelčina staršího syna Karla.

Také pro regionální dějiny mohou být tyto a další podobné ego-dokumenty zajímavé. Konkrétně v tomto textu se objevují nejen zmínky o Liberci, kde se autorka narodila, ale také o Lažanech, odkud pocházel rod Polákových, Roudném u Turnova, kde Mejsnerová-Poláková prožila část dětství, nebo samotném Turnově. Lokality z okresu Semily obsahuje nyní celkem pět dokumentů dostupných na Databázi dějin všedního dne, avšak je pravděpodobné, že další brzy přibydou.

---

4 SOA Hradec Králové, Sbírka matrik Východočeského kraje, Přepeře, sign. 5100, 1835–1862, fol. 29.

5 Srov. Národní archiv, Policejní ředitelství I, konskripce, karton 474, obraz 728, a Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Univerzity Karlovy, inv. č. 1, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity I., s. 182.

6 Archiv hlavního města Prahy, fond Sbírka matrik, kostel sv. Ludmily na Královských Vinohradech, kniha oddaných (1900–1902), sign. VIN 06, fol. 168.

7 Historický ústav AV ČR, v. v. i., Anna Mejsnarová-Poláková, *Putování životem*, c. d., s. 72.

Jako zajímavost uveďme, že sestřenice Anny Mejsnarové Magdalena Řeháčková, později provd. Strasserová, z Turnova udržovala korespondenci s básníkem Karlem Tomanem (1877–1946) a jeden z jejích dopisů se snad stal inspirací k jeho slavné básni *Píseň*, otištěné ve sbírce *Pohádky krve*. I to pisatelka *Vzpomínek* zaznamenala.

Stejně jako u jiných pramenů z Databáze je součástí vzpomínek Anny Polákové-Mejsnarové korespondence, která do jisté míry objasňuje, jak se dokumenty do sbírky dostaly: na počátku devadesátých let 20. století je získala sociolożka Jana Losová, která sbírku společně s historikem Milanem Hlavačkou zakládala, prostřednictvím pracovnice kroměřížského muzea. Dopis Anny Pavlíkové, bývalé zaměstnankyně JUDr. Karla Mejsnara (staršího syna Anny Polákové-Mejsnarové), pak upřesňuje některé poznatky, které se z vlastního textu pamětí čtenář nedozví.

Není-li uvedeno jinak, jsou zdrojem informací v textu obsažených osobní vzpomínky Anny Polákové Mejsnarové. Pokud byste chtěli do Databáze dějin všedního dne nějakým dokumentem osobní povahy přispět, kontaktujte pracovníky Historického ústavu AV ČR, v. v. i., na e-mailové adrese ddvd@hiu.cas.cz.

Datenbank zur Alltagsgeschichte und deren Anwendung (nicht nur) für die regionale Geschichtsschreibung

Der Beitrag befasst sich mit der Databáze dějin všedního dne (in Übersetzung Datenbank zur Alltagsgeschichte), die am Historický ústav AV ČR, v. v. i. (in Übersetzung Historisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, Forschungsinstitut) geführt und verwaltet wird. Als Beispiel für den dort gespeicherten Text, der sich auf die Region Turnov (Turnau) bezieht, wurden die Erinnerungen von Anna Mejsnarová, geb. Poláková gewählt, deren Vater aus Lažany (Laschan) stammte. Die Erinnerungen umfassen das letzte Viertel des 19. Jahrhunderts und etwa die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts. Die Autorin betonte den Alltag einer Familie aus der unteren Mittelschicht, es gibt jedoch auch Hinweise auf die sogenannte große Geschichte, wozu beispielsweise der Preußisch-Österreichische Krieg, die tschechisch-deutschen Beziehungen oder der Erste Weltkrieg gehören.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

KRONIKA

PaedDr. JAN LUŠTINEC – HISTORIK SPJATÝ S JILEMNICÍ A HARRACHY

Jana Krausová

Jan Luštinec se narodil 30. května 1953 v půvabné Jilemnici, jež mu přirostla k srdci na celý život. Po základní školní docházce začal v roce 1968, již po obsazení naší země okupačními vojsky, studovat na jilemnickém gymnáziu. Před maturitním ročníkem v roce 1971 také poprvé nastoupil na brigádu do místního muzea. To ještě netušil, že se jednou stane jeho ředitelem, a to na celých 41 let. Nejen učitelské geny v rodině měly vliv na jeho další studia, ale především velké vzory gymnazijních profesorů, z nichž to byl zejména Otakar Nikl, vynikající učitel historie.

Po vykonané maturitní zkoušce si zvolil Pedagogickou fakultu v Hradci Králové, obor dějepis a český jazyk. I tam čerpal mnoho zkušeností z oblasti historie nejenom výukou, ale i pobytem v krajském městě, obohaceném o architekturu Josefa Ludvíka Gočára a častými návštěvami Krajského muzea východních Čech a Krajské galerie. Vysokou školu zakončil státní zkouškou v roce 1976.

Po vykonání roční základní vojenské služby dostal umístěnku na ZDŠ do Horní Branné, kam ale nenastoupil. V této době, tedy v roce 1977, se uvolnilo místo ředitele jilemnického muzea a bylo mu nabídnuto. Výzvu přijal, ale jednoduché a snadné vést zanedbané muzeum určitě nebylo. Muzeum nedisponovalo ani vodovodní přípojkou, v expozicích se téměř netopilo, při každém vydatnějším dešti protékalo na půdu a často byly zasaženy i stropy v expozicích. Někdy nezbylo nic jiného, než vylézt na střechu a největší nedostatky opravit vlastní silou. Po odstranění těchto základních problémů bylo muzeum postupně vymalováno, obnoveno elektrické vytápění a zkvalitnilo se osvětlení. Byla to vyčerpávající činnost, ale to horší teprve přišlo s předáváním sbírek. Nebyly kompletní, záznamy byly zavádějící (např. místo husitských mincí byly zapsány antické), a nebylo tedy přípustné podepsat předávací protokoly.

Podmínky pro práci byly opravdu žalostné. Na práci se sbírkami, akvizice, publikování a další příjemnější muzejní úkony zatím nezbýval čas. Konflikt byl zakončen podáním výpovědi. Na přímluvu některých jilemnických občanů a kolegů z jiných muzeí sice Jan výpověď stáhl, ale vztahy s městem se příliš nezměnily. Také o vybudování lyžařské expozice nechtěli někteří představitelé ani slyšet. Město mělo v úmyslu se muzea zbavit a hledalo jiného zřizovatele. Stala se jím od 1. května 1979 Správa Krkonošského národního parku.

Další roky přinesly zlepšení. Zpočátku byly v muzeu jen dva pracovní úvazky, a to ředitel a jeden provozně ekonomický zaměstnanec (k tomu ještě půl úvazku na úklid). Pod novým zřizovatelem postupně



Křest knihy Krakonošův rok s Marií Kubátovou v roce 2005.

přibyli další dva zaměstnanci. I to bylo málo, ale přesto se Janovi podařilo ve spolupráci s kolegy vytvořit novou evidenci celého sbírkového fondu. Sbírky byly ošetřeny, ale musely být zatím většinou uloženy v nevyhovujících prostorách půdy. Těžko si dnes lze představit evidenční práce v zimě či letním vedru a špíně zámeckých půdních prostor.

Pro zkvalitnění znalostí z muzejního prostředí absolvoval Jan v letech 1981–1985 muzeologii na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Brně.

V této době se podařilo oživit myšlenku a vytvořit stálou lyžařskou expozici. Vznikl Kroužek přátel lyžařského muzea. Spoluprací a získáním lyžařské výstroje a výzbroje, medailí a archiválií se během krátké doby lyžařský fond, dosud velice chudý, mnohokrát znásobil. Znamenitým přínosem pro budoucí expozici byla pracovnice Mgr. Naďa Jindřišková – Šotolová, která se odborně starala o lyžařský sbírkový fond. Lyžařská expozice byla slavnostně otevřena 13. března 1983 a setkala se s vřelým přijetím veřejnosti. Autory scénáře expozice byli Jan Luštinec a Miloslav Bartoš, historik z Krkonošského muzea ve Vrchlabí.



Jedna z mnoha vernisáží na schodišti muzea – Z Krakonošova království, rok 2009.

Další část muzea, Kavánova galerie, byla v době Janova nástupu pouze v jedné či dvou místnostech. Obrazy byly instalovány zcela nahodile a prvním krokem se tedy muselo stát jejich řazení podle chronologických i uměleckých měřítek. V 80. letech byla galerie rozšířena o třetí místnost a věžní prostor v 1. patře. Podařilo se to díky tomu, že pod záminkou přípravy reinstalace expozice dělnického hnutí se vyklidil další prostor a galerie pak mohla fun-

govat bez další změny až do roku 1989, kdy jakékoliv ideologické nebezpečí pominulo. Některé Kavánovy obrazy se podařilo restaurovat a řadu dalších nakoupit. V roce 2011 se Kavánova galerie přestěhovala do přízemí zámku, obohatila se dalšími, zejména symbolistními obrazy. Nepochybně mezi nejhodnotnější díla, která muzeum zakoupilo, patří olej *Stará hora*, vrcholné dílo české krajinomalby z přelomu 19. a 20. století.

Na konci 70. let a hlavně v 80. letech se začaly v přízemí zámku instalovat krátkodobé výstavy, které měly převážně vztah k našemu regionu. V roce 1981 to byla první výstava *Krkonoše v dílech mistrů 19. století* (A. Mánes, J. Mánes, A. Bubák, J. Mařák, A. Kočárek, O. Lebeda a další) instalovaná v celé západní a středové části zámeckého přízemí. Pokračovala pak jednou z našich nejrozsáhlejších výstav *Krkonoše v grafice 18. a 19. století*. Poté následovala např. výstava *Krkonoše v současném umění*. Po otevření lyžařské expozice se prostory pro krátkodobé výstavy zredukovaly na pouhé dva nepříliš prostorné sály.

V uvolněnějších poměrech v 2. polovině 80. let se podařilo doslova propašovat i témata dosud nepřípustná. S pomocí kolegyň z Národního muzea v Praze PhDr. Aleny Voříškové a PhDr. Heleny Mevaldové se konala výstava betlémů, vystavovaly se podmalby na skle a v roce 1989 za obrovského zájmu veřejnosti se otevírala výstava *Krkonošské Vánoce*, kterou zahajoval spisovatel František Nepil. Tato rozsáhlá výstava byla v roce 1992 opakována s velkým úspěchem v Lobkovickém paláci v Praze, a to opět ve spolupráci s Národním muzeem. Tam na zahájení vystupoval sedmiletý Janův syn Ondřej a sehrál s ostatními dětmi *Jesličkovou hru*.

Na konci 80. let prudce stoupala návštěvnost díky lyžařské expozici, Kavánově galerii i rozmanitým výstavám. V roce 1989 dosáhla více jak 51 000 návštěvníků. Nápor byl tak veliký, že na odbornou práci zůstával čas většinou až po skončení návštěvní doby, tedy v pozdním odpoledni a po večerech.

Po roce 1989 se situace změnila, po revoluci se vytvořil svobodný prostor pro bádání, výstavy a expoziční činnost. Na druhou stranu začal návštěvnický zájem o muzea a galerie klesat a bylo nutné hledat nové způsoby komunikace.

Výstavní činnost se tematicky i obsahově měnila. Návštěvníkům se připravovaly celé bloky výstav s vánoční tematikou – měšťanské a lidové Vánoce v krkonošském prostředí, působivé výstavy přibližující nejenom krkonošskou stravu – *Pojďte s námi do cukrárny*, *Dobrá káva sílu dává*, *Ukrojte si u nás*, *Za vůní perníku*,



Návštěva rodinné hrobky Harrachů v roce 2014. S Janem Luštincem hrabě Jan Podstatzky-Lichtenstein a hrabě Hugo Mensdorff-Pouilly.

Sladký život s čokoládou, *Brambory a kaše, to je strava naše*. Další tematické akce: *Sklářská sláva*, *Kouzlo apatyky*, *Zvony, zvonky a rolničky*, *Pozdraveno budiž světlo*, *Kdo si hraje, nezlobí*, *Loutky z Říše loutek*. Výstavy výtvarného umění přibližovaly známé osobnosti – jako jsou Vladimír Komárek, Jiří Vavřina, Rudolf Mejsnar, Jindřich Heger, Luboš Bucek, Karel Franta, Adolf Kašpar, Zdeněk Miler, Zdeněk Smetana, Helena Zmatlíková, Jiří Bouda, Jan Hladík, Marie Hlobilová-Mrkvičková, Miroslav Barták, Marie Fischerová-Kvěchová, Jiří Škopek atd. Řada umělců si našla k muzeu velmi vřelý vztah, který mnohdy přerostl v přátelství.

V rámci uměleckého programu byla v roce 2003 uspořádána první výstava tvůrců poštovních známek a jejich volné tvorby. Dočkala se pokračování i velké obliby a cyklus žije dodnes. Na zahájení filatelistické výstavy Oldřicha Kulhánka obdržel Jan od Svazu českých filatelistů čestné uznání *Za zásluhy o rozvoj filatelie*.

Výstavní činnost se často slučovala i s jeho ušlechtilými zájmy a koníčky. Výstava k dějinám dráhy Martinice v Krkonoších – Rokytnice byla krásnou ukázkou velice dobré spolupráce se Spolkem železniční historie Martinice v Krkonoších, jehož se stal členem. Podílel se pak na vybudování železničního muzea ve stanici a na otevření naučné stezky v Martinicích v Krkonoších. Nádraží bylo v té době prohlášeno za kulturní památku.

Jan neopomíjel ani naše rodáky a významné osobnosti Jilemnicka – Rudolfa Mejsnara, Jaroslava a Zdenko Feyfara, Jiřího Šlitra, Jana Buchara, Bohumila Hanče a Václava Vrbatu, Jana Weisse, Františka Pošepného, Jáchyma Metelku, Jaroslava Havlíčka, Jana Vejrycha. Jejich výročí připomínal vždy výstavou, článkem nebo literárním pásmem.

V roce 1993 převzala Správa KRNAP budovu čp. 1 a celý dům důkladně rekonstruovala. V 1. patře vznikly depozitární prostory a ty byly postupně rozšířeny do bývalého pivovaru. Poprvé v dějinách tak muzeum mohlo uložit sbírky do kvalitních depozitářů. Sbírkotvorná činnost se opět naplno rozběhla a všechny fondy se pronikavě rozšířily. Prostory v přízemí se od roku 2006 vybavily vitrínami a pokladním systémem. V letních sezónách se využívaly na další tematické výstavy a výstavní program se mohl nejenom zásadně rozšířit, ale mohla se prodloužit doba trvání jednotlivých akcí. Řadu výstav pak od nás převzaly i jiné instituce.

Rok 2010 přinesl další zlomový počin – otevření nové expozice *Bílou stopou (kapitoly z dějin českého lyžování)* v památkově chráněném objektu čp. 1. Projekt byl podpořen grantem prostřednictvím Norských fondů. Slavnostního otevření 30. září se účastnil ministr kultury MUDr. Jiří Besser a pan Jens Eikaas – velvyslanec Norského království, starosta města Mgr. Vladimír Richter, partneři projektu Mgr. Luděk Kohl ze Správy KRNAP, PhDr. Miloš Kadlec z NPÚ. Expozice byla změněna a dovedena až do roku 1938. Scénář napsal Dr. Jan Luštinec a částečně se na něm podílel kolega, historik Mgr. Jiří Louda.

Přemístění lyžařské expozice ze zámku dalo možnost k vytvoření další expozice. Po několikaletém bádání v archivech a úzkou spoluprací s Národním památkovým ústavem v Praze, jmenovitě s PhDr. Naděždou Kubů Jan vytvořil v prvním patře podle dochovaných plánů žádanou zámeckou expozici. Expozice hraběte Jana Nepomuka Harracha vznikala postupně, 22. října 2010 se otevřel prohlídkový okruh složený z pánského pokoje, ložnice a pracovny, v dalších letech přibyla jídelna a předpokoj a dovybavila se

chodba. Z projektu IROP byla později zpřístupněna koupelna, která obohatila celý okruh zámecké části. Expozice je komentovaná a dodnes se těší velké popularitě.

Další rok byl pro Jana rokem rozporuplným. Návštěvnost muzea byla sice vysoká, otevřené byly dva objekty a nabízel se pro návštěvníky široký muzejní program – různé doprovodné akce, přednášky, koncerty, při ZŠ Komenského stále fungoval historický kroužek, poměrně často muzeum navštěvovala Česká televize a Český rozhlas atd. Ale na podzim roku 2012 Správa KRNAP řešila problém s financováním muzea. Od 1. 1. 2013 se mělo muzeum uzavřít nebo hledat další možnosti udržitelnosti. Vedení města a zastupitelstvo si velmi přálo jeho zachování a po vzájemné dohodě se Správou KRNAP je muzeum částečně financováno městem Jilemnicí.



Čestným hostem výstavy „Mezi Prahou, Vídní a Římem" v roce 2015 byl vedle Johanny Waldburg-Zeil, rozené Harrachové, také pražský arcibiskup Dominik Duka.

Následovaly roky, které byly navzdory malému počtu pracovníků pro chod muzea přívětivé. Rokem 2014 se začínají intenzivněji navazovat kontakty s potomky šlechtického rodu Harrachů. Slavnostního otevření výstavy *Po stopách Sarajeva* se účastnili nejenom pracovníci ministerstva kultury, zástupci Matice české, ale také patnáct potomků hraběcího rodu Harrachů. Byli přivítáni na radnici města, navštívili rodinnou hrobku v Horní Branné, kde uctili památku nejen Jana Nepomuka hraběte Harracha a před budovou jilemnického gymnázia byl odhalen pamětní panel věnovaný Janu hraběti Harrachovi (text rovněž vytvořil Jan). V podvečer se v kostele sv. Vavřince konala slavnostní mše, při níž bylo vzpomenuto obětí 1. světové války. Následovala vernisáž výstavy a otevření nově instalovaných interiérových zámeckých expozic. Za tento nevšední den se Janovi dostalo vřelého poděkování z mnoha stran.

V roce 2015 byla další harrachovská výstava *Mezi Prahou, Vídní a Římem*. Ta byla věnována pražskému arcibiskupovi, kardinálovi Arnoštu Vojtěchu Harrachovi (1598–1667). Slavnostního zahájení se účastnili členové hraběcí rodiny, významné osobnosti z kulturního a církevního života a také přes 300 návštěvníků. Slavnostní bohoslužbu v kostele sv. Vavřince v Jilemnici sloužil arcibiskup Dominik Duka.

Nové poznatky o osobnosti Jana Nepomuka Harracha ho vedly k sepsání a vydání knihy *Jan Nepomuk hrabě Harrach – ze života českého kavalíra* koncem roku 2018. Byla to poslední publikace, sepsaná na půdě Krkonošského muzea v Jilemnici. 1. 1. 2019 se Jan stává emeritním ředitelem. Na jeho místo nastupuje David Ulrych, který pokračuje v linii, kterou kdysi

spolu začali. Jan začíná více přednášet, připravuje několik nových publikací a nepřestává se věnovat tématu – Harrachové.

Úsilí o rehabilitaci hraběcí rodiny Harrachů vyvrcholilo v roce 2023 *Rokem Harrachů – vznešenost zavazuje*, který vyhlásil NPÚ v Praze. Začátkem roku se Jan intenzivně zapojil do velice náročných příprav tohoto významného období. Začal pro něj cyklus přednášek, rozhlasové relace, časopisecké články, literárně hudební večery. Za podpory Libereckého kraje byl vydán kalendář *Harrachové 2023* s rozsáhlým textem, který krásně koresponduje s fotografiemi, jež pečlivě vybral.

Již začátkem roku 2023 začal spolupracovat s kolegy Petrem Noskem (zástupcem kastelána zámku Hrádek u Nechanic) a Adamem Rejhou (pracovníkem NPÚ) na nové knize. Společně 1. dubna 2023 vydali a pokřtili na zámku Hrádek u Nechanic knihu *Harrachové – vznešenost zavazuje* o dějinách rodu Harrachů, která se stala kompaktní harrachovskou monografií.

Rozsáhlými znalostmi také řadu let přispíval městu Jilemnici. Začátky byly obtížné. Spolu s památkovou péčí se snažili o záchranu zničených soch, ty se často musely z původního místa přemístit tam, kde je neničili vandalové nebo nepůsobily na ně špatné přírodní vlivy a prostředí. Také se mnoho budov citlivě opravilo a navrátil se jim původní architektonický půvab.

Srdeční záležitostí pro Jana byl průzkum kostela sv. Vavřince a také kostela sv. Alžběty. Tímto tématem se zabýval velice intenzivně a s danou pokorou. V roce 1976 v rámci své diplomové práce terénním pozorováním studoval dosud neprobádané informace o pozůstatcích zdí kaple sv. Alžběty. Tehdy nebyl proveden souvislý archeologický průzkum. Tato skutečnost nastala až v roce 2016, kdy s kolegou archeologem PhDr. Janem Prostředníkem, Ph.D., doslova zachránili pozůstatky kostela sv. Alžběty, na kterých byl postaven zahradní domek, který měl být zbourán. V této době se chystal projekt na úpravy zámeckého parku, spojené s rekonstrukcí cest. Proběhl archeologický průzkum, který podpořil Liberecký kraj, vykopávky v zahradě a před pivovarským domem hradila jilemnická radnice. Tak byl zachráněn zahradní domek a za velkého úsilí obou Janů v roce 2019 zde byla otevřena i stálá expozice věnovaná nejenom kostelu sv. Alžběty, ale také zahradníkům hraběte Harracha. Ještě před otevřením byly provedeny expertízy tří hrobů majitelů jilemnického panství. Pietního aktu – uložení ostatků pánů z Valdštejna – se účastnili nejenom odborní pracovníci, zástupci města, ale i zástup jilemnických občanů.



Uložení ostatků Valdštejnů do presbytáře kostela sv. Alžběty r. 2018. Promlouvají jejich objevitelé dr. Jan Luštinec a dr. Jan Prostředník. (Foto Přemysl Špráchal)

A právě na občanech města mu záleželo stejně tak jako na vzhledu Jilemnice. Po roce 1989 se začal angažovat v komunální politice. V roce 2010 kandidoval do zastupitelstva města Jilemnice jako nestraník za KDU-ČSL. A stal se zastupitelem, posléze i radním pro resort kultury a školství v období 2010–2014. Řídí *Zpravodaj města* a stále do něj pravidelně přispívá. Ve volbách 2014 mandát zastupitele jako jediný kandidát lidovců (nestraník) obhájil, stejně tak i ve volbách v roce 2018. Dnes pracuje také v komisi pro regeneraci při MÚ v Jilemnici.



Předání ceny hejtmana Libereckého kraje Martinem Půtou Janu Luštincovi 20. 10. 2022. (Foto Jaroslav Appeltauer)

Mladá generace byla vždy Janovi velice blízká. Sice si pedagogickou činnost nevybral za své hlavní povolání, ale věnoval se jí od roku 1991 na jilemnickém gymnáziu výukou dějepisu, společenských věd a filozofie. Byl oblíbeným pedagogem, jeho studenti ho stále vyhledávají pro cenné informace do bakalářských a diplomových prací.

Pod Správou krkonošského národního parku byl dlouhá léta v redakční radě časopisu *Krkonoše – Jizerské hory*, přispíval do něj svými odbornými články od 80. let do současnosti. Přes třicet let je předsedou redakční rady sborníku *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, zde přispíval např. články o umělecko-historickém zhodnocení kostela sv. Vavřince v Jilemnici, Krkonošském muzeu v Jilemnici v historickém vývoji (1891–1964), o korespondenci Františka Kavána uložené ve fondech Krkonošského muzea v Jilemnici a dalšími odbornými pracemi.

Stává se často poradcem nejenom v odborných kruzích, ale i při vzniku filmů a pohádek z krkonošského prostředí – např. pohádky *Co poudala bába futeř* v režii Anny Juráskové a Zdeny Brunclíkové, často se setkával s Marií Kubátovou. V nedávné době se podílel na filmu *Poslední závod*, který byl v režii Tomáše Hodana. V současné době spolupracuje na další řadě cyklu *Modrá krev*, na dílu věnovaném Harrachům. Působí i jako předseda místní pobočky České křesťanské akademie a přivedl do města řadu vzácných osobností (např. astronoma Jiřího Grygara, historiky Petra Čorneje a Jaroslava Šebka, Marka Orko Váchu a mnoho dalších). Podílí se také na organizování koncertů v kostele sv. Vavřince i jinde.

V roce 2018 obdržel Cenu ředitele Správy KRNAP, v následujícím roce cenu Kniha roku Libereckého kraje za publikaci o Janu hraběti Harrachovi, později pak cenu Libereckého kraje za mimořádný přínos v oblasti literatury.

Významným oceněním za celoživotní přínos v oblasti historie a muzejnictví je Pocta hejtmana Libereckého kraje za rok 2022, jejíž součástí je originální hejtmanský dukát.

I v současné době pracuje na plné obrátky. Žádá si to nejen Rok Harrachů, ale i potřeby města či jiných institucí. Například v roce 2021 se stal autorem velmi úspěšné a rozsáhlé výstavy *František Kaván: Podmrak*, instalované v Oblastní galerii v Liberci. V Krkonošském muzeu se autorsky podílel například na výstavách fotografií Zdenko Feyfara (*Prchavé okamžiky*) či výstavě věnované hrabatům Harrachům (*Ve znamení tří pštrosích per*).

Při jeho náročné profesi a mnoha kulturních aktivitách ho vždy doprovázela rodina. Manželka Zuzana, učitelka českého jazyka na jilemnické škole, je jeho velkou celoživotní oporou. Často manžela doprovázela na společenských akcích vyplývajících z muzejních povinností. Je stále jeho výbornou rádkyní, pomocnicí a hlavně partnerkou, která sdílí nejen jeho práci, ale i koníčky. Dalšími milými společníky jsou synové Ondřej a Vít. Ondra vystudoval Fakultu sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, a to obory žurnalistika a mediální studia. Tamtéž absolvoval rigorózní řízení, a to v předmětu teorie mediální komunikace. Zároveň má výuční list v oboru kuchař-číšník, a to ze Střední školy gastronomické a hotelové v Praze 4. Je aktivním varhaníkem a působí jako regenschori ve farnosti Praha-Stodůlky. Kromě řidičského průkazu pro auto má i ten pro loď, a to do délky dvaceti metrů. S manželkou, dvěma dětmi a psem žije v Kladně. Vítek absolvoval obor Grafická tvorba – Multimédia na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové a obor Teologické nauky na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Aktuálně působí jako digitální designér v agentuře Symbio a zastává pozici odborného asistenta pro digitalizaci náměstka



Jan Luštinec s hraběcí rodinou v kostele sv. Vavřince v Jilemnici 15. 8. 2023.

primátorky města Hradec Králové. Jako editor rovněž spolupracuje s ekumenickým magazínem Christnet.eu. S manželkou a dětmi Bernardem a Miriam žije v Hradci Králové.

S PaedDr. Janem Luštincem jsem pracovala 21 let v Krkonošském muzeu v Jilemnici, čtyři roky jako jeho zástupkyně. Byly to roky velice příjemné, naplněné odbornou prací, tvorbou výstav a expozic, společenskými setkáními, spoustou radosti a v neposlední řadě i potřebnou pílí.

Jan letos slaví životní jubileum. Pro někoho dlouhá doba, pro něj taková rozhodně nebyla. Vyplnil ji odbornou činností, vzděláváním, láskou k historii a umění. V soukromém životě pak láskou věnovanou rodině. Přejeme tedy hodně zdraví, mnoho dalších pracovních úspěchů spojených s příjemným bádáním a setkáváním s milými kolegy a tolik důležitou rodinnou pohodu.

❑

K tomuto krásnému vinši se připojuje také redakce našeho sborníku, v níž Jan Luštinec od počátku působí, počínaje 7. svazkem jako předseda redakční rady. Jsme mu vděčni za jeho moudré, laskavé a nekonfliktní vedení, uvážlivé hodnocení příspěvků, jakož i kvalitní recenze a erudované studie, jimiž sborník podle svých časových možností zásobil. Přejeme mu dobré zdraví, nevysychající hojnost historických pramenů, nabídku zajímavých témat, dostatek klidu k psaní dalších pěkných publikací a článků a v neposlední řadě také spolehlivou výpočetní techniku, když už zřejmě nejen brkům, ale i perům i propiskám nadobro odzvonilo.

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE JANA LUŠTINCE (CHRONOLOGICKY)

Knihy

90 let Ski Jilemnice. Jilemnice: TJ, 1984. 16 s.

Počátky lyžování v českých zemích: expozice Krkonošského muzea v Jilemnici. S M. Bartošem. Praha: Merkur, 1988. 47 s.

František Kaván: expozice Krkonošského muzea v Jilemnici. Praha: Merkur, 1988. 23 s.

Historický vývoj západních Krkonoš: expozice Krkonošského muzea v Jilemnici. Praha: Merkur, 1988. 27 s.

100 let turistiky v Jilemnici. S L. Šolcovou. Jilemnice: TJ – odbor turistiky, 1989. 10 s.

Muzea a památky v Pojizeří. S V. Jakouběovou a M. Coganem. Semily: Jakoubě, 1993. 18 s.

100 let ZŠ Komenského Jilemnice: 1899–1999. S kol. Jilemnice: [ZŠ Komenského], 1999. 35 s.

Jilemnice: historická zastavení. Jilemnice: město, 2000. 223 s. ISBN 80-238-6376-2

Album starých pohlednic Podkrkonoší. S R. Karpašem a M. Bartošem. Liberec: Nakladatelství 555, 2001. 156 s. ISBN 80-86424-12-X

Krkonoše pohledem Jana Buchara a Josefa Vejnara. S R. Karpašem. Liberec: Nakladatelství RK, 2002. 144 s. ISBN 80-903033-1-5

Mechanický betlém Jáchyma Metelky. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2002, 2006, 2008. 16 s.

Historie místní dráhy Martinice v Krkonoších – Jilemnice – Rokytnice nad Jizerou. S O. Luštincem. Praha: nakladatelství Růžolící chrochtík, s. r. o., 2004. 148 s. ISBN 80-903346-2-8

Historie a současnost podnikání na Jilemnicku, Semilsku a Turnovsku. S kolektivem. Žehušice: Městské knihy, s. r. o., 2004. 263 s. ISBN 80-86699-18-8

Český krkonošský spolek SKI Jilemnice: 110 let činnosti spolku. Jilemnice: Gentiana, [2004]. 18 s.

František Kaván. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2006. 16 s.

Jan Nepomuk František hrabě Harrach. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2006, 16 s.

Jilemnice. Edice Zmizelé Čechy. Praha; Litomyšl: Paseka, 2007. 257 s. ISBN 978-80-7185-824-9

Jilemnice: brána západních Krkonoš = brama Karkonoszy Zachodnich. Jilemnice: město, 2011. 140 s., 24 s. obr. příl. ISBN 978-80-254-9596-4

Z Nového Světa do celého světa: 300 let harrachovského skla. S H. Brožkovou, J. Brožovou, Fl. Knothem, J. Merglem, L. Merglovou Pánkovou a J. Schöttnerem. Praha: Uměleckoprůmyslové muzeum, 2012. 439 s. ISBN 978-80-7467-005-3

Brambory a kaše, to je strava naše: aneb z historie brambor v Krkonoších. Jilemnice: Správa KRNAP, 2012. 20 s.

Krkonošské koledy. Zapsal J. Horák, doprovodným slovem vybavil J. Luštinec. Praha: Dauphin, 2013, 141 s. ISBN 978-80-7272-461-1

100. výročí tragédie Hanče a Vrbaty. S S. Henychem, F. Kolářem a V. Mendřickým. Jilemnice: Gentiana, 2013. 35 s. ISBN *978-80-260-9970-3*

Krkonošské muzeum v Jilemnici. Jilemnice: město, 2013, 39 s.

Ať to frčí! S St. Henychem, Fr. Kolářem a J. Kubátem. Jilemnice: Vydavatelství Gentiana, 2014. 234 s. ISBN 978-80-86527-37-6

Po stopách Sarajeva 1914. Spoluautor. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2014. 34 s.

Církevní památky Krkonoš. (1.) S J. Loudou. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2015. 48 s. ISBN 978-80-87706-73-2

Historie lyžování v Krkonoších… o lyžování trochu jinak. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2015, 2017. 48 s. ISBN 978-80-7535-043-5

Historia narciarstwa w Karkonoszach: …o narciarstwie trochę inaczej. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2015. 48 s. ISBN 978-80-7535-001-5

František Kaván – život a dílo (výběr z korespondence). S E. Charvátovou a M. Zachařem. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2016. 96 s. ISBN 978-80-7535-022-0

Jilemnice. S H. Rezkovou. Vlkov: Agentura Regiona – Helena Rezková, 2017. 119 s. ISBN 978-80-88182-05-4

Horák, Josef. Krkonošské koledy II. Ed. Jan Luštinec. Praha: Dauphin, 2018. 248 s. ISBN 978-80-7272-816-9

Jan Nepomuk hrabě Harrach: ze života českého kavalíra. S J. Tlustým a P. Noskem. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2018. 336 s. ISBN 978-80-7535-086-2

Církevní památky Krkonoš. (2.) S E. Pilařovou. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2019. 48 s. ISBN 978-80-7535-113-5

Via Lucis – památky dnes a zítra. S J. Prostředníkem, L. Kovačikovou, V. Kuželkou a J. Novákem. Praha: Academia Economia, s.r.o., 2019. 74 s.

Liberecký kraj: krajina rozmanité přírody a lidského umu. Spoluautor. Liberec: Krajský úřad Libereckého kraje, 2019. 181 s. ISBN 978-80-907042-7-5

Krajina v rukou barokního člověka: lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech. S kolektivem. Josefov: Národní památkový ústav, 2020. 425 s., mapy, faksimile. ISBN: 978-80-88226-23-9

Toulky pojizerskou minulostí. Vrchlabí: Green mango, s. r. o., 2022. 219 s. 978-80-908041-7-3

Lokálka Martinice v Krkonoších – Jilemnice – Rokytnice nad Jizerou. S kolektivem. Martinice v Krkonoších: Spolek železniční historie, 2022. 163 s. ISBN 978-80-11-01676-0

Jan Nepomuk František hrabě Harrach. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2023. 16 s.

Po stopách Jana hraběte Harracha v Krkonoších. Vrchlabí: Správa KRNAP, 2023. 48 s.

Harrachové – vznešenost zavazuje. S P. Noskem a A. Rejhou. Sychrov: Národní památkový ústav, 2023. 203 s. ISBN 978-80-906784-6-0

Články a studie

K 90 letům Krkonošského muzea v Jilemnici. Krkonoše, roč. 14, 1981, č. 7, s. 2–3, 6

Krkonoše v dílech mistrů 19. století. Krkonoše, roč. 14, 1981, č. 9, s. 24–25

Mechanický betlém Jáchyma Metelky. Krkonoše, roč. 14, 1981, č. 12, s. 3, 6

Na návštěvě u Jaroslavy Weissové. Krkonoše, roč. 15, 1982, č. 12, s. 28–29

Zvědavá ulička v Jilemnici. Krkonoše, roč. 16, 1983, č. 4, s. 20–21

Vzpomínky z tátova pokojíčku: na návštěvě u Marie Havlíčkové. Krkonoše, roč. 18, 1985, č. 1, s. 22–23

Krkonoše v krajinomalbě 20. století. Krkonoše, roč. 18, 1985, č. 6, s. 14–15

Zajímavosti – Krkonošský kroj. Krkonoše, roč. 18, 1985, č. 8, s. 28

Zajímavosti – Vzácná technická památka. Krkonoše, roč. 18, 1985, č. 9, s. 28

Zajímavosti – Pušťadla krve. Krkonoše, roč. 18, 1985, č. 10, s. 28
Zdařilá akce. [Přesun dvou barokních soch v Jilemnici do zámeckého parku a jejich restaurace.] Krkonoše, roč. 18, 1985, č. 11, s. 15
Ponocenský roh. Krkonoše, roč. 19, 1986, č. 1, s. 29
Zajímavosti – Pseudorenesanční budova v Jilemnici. Krkonoše, roč. 19, 1986, č. 1, s. 28
Zajímavosti – Jilemnické městské pečetidlo. Krkonoše, roč. 19, 1986, č. 2, s. 28
Havlíček břitký i laskavý /K nedožitým devadesátinám/. Krkonoše, roč. 19, 1986, č. 2, s. 25
Zajímavosti – Katovský meč. Krkonoše, roč. 19, 1986, č. 3, s. 28
Objevitel tajemství vzniku rud. Krkonoše, roč. 19, 1986, č. 3, s. 26–27
Zajímavosti – Romantické údolí. Krkonoše, roč. 19, 1986, č. 4, s. 28
Zajímavosti – Pomník Jana Buchara (1859–1932). Krkonoše, roč. 19, 1986, č. 7, s. 28
Kavánovými krajinami za malířovým „já". Krkonoše, roč. 19, 1986, č. 9, s. 26–27
K výročí Karla Hynka Máchy. Krkonoše, roč. 19, 1986, č. 10, s. 29
Ruční stříkačka na hašení požáru. Krkonoše, roč. 19, 1986, č. 10, s. 28
Julius Mařák a jeho žáci. Krkonoše, roč. 19, 1986, č. 10, s. 15
Svěžest zarytého realisty. [Akad. malíř Jaroslav Skrbek.] Krkonoše, roč. 21, 1988, č. 1, s. 28–29
František Jezdinský (1858 až 1935). Krkonoše, roč. 21, 1988, č. 1, s. 21
Jubileum z archivu. Krkonoše, roč. 21, 1988, č. 3, s. 29
Dobrý sluha, ale zlý pán. [Požáry v Jilemnici.] Krkonoše, roč. 21, 1988, č. 5, s. 29
Zajímavosti – Před devadesáti lety. Krkonoše, roč. 21, 1988, č. 8, s. 14
Přírodní katastrofy před sto lety. Krkonoše, roč. 21, 1988, č. 8, s. 14
Marie Laušmanová. Krkonoše, roč. 21, 1988, č. 10, s. 20
Nová jilemnická radnice. Krkonoše, roč. 21, 1988, č. 10, s. 20
Cesta do Krkonoš před 100 lety. [B. Bauše ve Světozoru r. 1888.] Krkonoše, roč. 21, 1988, č. 12, s. 8–9
Empírová kašna v Jilemnici. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 3, 1990, s. 118–120
Fotodokumentace lidové architektury ve fondech Krkonošského muzea v Jilemnici. S L. Procházkou. In. Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 4, 1991, s. 131–137
Příspěvek k umělecko-historickému zhodnocení kostela sv. Vavřince v Jilemnici. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 5, 1992, s. 38–48
Patálie se zelím aneb Největší plátno Františka Kavána. Krkonoše, roč. 27, 1994, č. 11, s. 28
Krkonošské muzeum v Jilemnici v historickém vývoji (1891–1964). In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 8, 1995, s. 97–121
Jilemničtí Krakonoši. Krkonoše, roč. 28, 1995, č. 3, s. 18–19
Putování za betlémy. Krkonoše, roč. 28, 1995, č. 12, s. 17
Poklady krkonošských muzeí: Portrét Jana Harracha. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 1, s. 30
Poklady krkonošských muzeí: Kronika města Jilemnice. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 2, s. 30
Poklady krkonošských muzeí: Ručně psané modlitby. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 3, s. 30
K městské památkové zóně v Jilemnici. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 3, s. 28–29
Poklady krkonošských muzeí: Jilemnické cechovní štíty. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 4, s. 30
Bývalá kovárna čp. 506 v Jilemnici. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 4, s. 25
Poklady krkonošských muzeí: Robotnická lavice. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 5, s. 30
Poklady krkonošských muzeí: Perníkářské formy. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 6, s. 30
Poklady krkonošských muzeí: Včelařství v Krkonoších. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 7, s. 30
Poklady krkonošských muzeí: Svatý Alois – Obraz z kaple v Horní Branné. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 8, s. 30
Poklady krkonošských muzeí: Busta od Bohumila Kafky: František Xaver Jerie. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 9, s. 30
Když je na horách slota: Za starosvětským kouzlem Jilemnice. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 9, s. 12–13
Poklady krkonošských muzeí: Forma na modrotisk. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 10, s. 30
Poklady krkonošských muzeí: František Kaván – svátky táhnou přes vrcha. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 11, s. 30
Poklady krkonošských muzeí: Betlém Františka Petráka. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 12, s. 38
V zářivém kabátě. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 12, s. 33

Putování po kůrech. Krkonoše, roč. 29, 1996, č. 12, s. 4–5
Poklady krkonošských muzeí: Pieta. Krkonoše, roč. 30, 1997, č. 1, s. 38
Poklady krkonošských muzeí: Neznámý mistr – Seslání Ducha svatého. Krkonoše, roč. 30, 1997, č. 2, s. 38
Poklady krkonošských muzeí: Kachlová kamna. Krkonoše, roč. 30, 1997, č. 4, s. 38
Poklady krkonošských muzeí: Ruční hasičská stříkačka. Krkonoše, roč. 30, 1997, č. 6, s. 38
Poklady krkonošských muzeí: Znak města Jilemnice. Krkonoše, roč. 30, 1997, č. 8, s. 38
Poklady krkonošských muzeí: Klíč. Krkonoše, roč. 30, 1997, č. 10, s. 38
Zámek Horní Branná. Krkonoše, roč. 30, 1997, č. 10, s. 26–27
Obrázky pro potěchu. Krkonoše, roč. 31, 1998, č. 1, s. 10
Kostel sv. Vavřince v Jilemnici. Krkonoše, roč. 31, 1998, č. 1, s. 4–5
Hrobka hrabat Harrachů. Krkonoše, roč. 31, 1998, č. 2, s. 28
Tuláčkův statek. Krkonoše, roč. 31, 1998, č. 5, s. 28
Kotvení v rodném kraji. Krkonoše, roč. 31, 1998, č. 8, s. 32
Zvědavá ulička v Jilemnici. Krkonoše, roč. 31, 1998, č. 8, s. 26–27
80 let novodobé české samostatnosti. Krkonoše, roč. 31, 1998, č. 10, s. 3
Šlechtické rody: Harrachové. Krkonoše, roč. 32, 1999, č. 1, s. 36–37
Šlechtické rody: Jan Nepomuk hrabě Harrach. Krkonoše, roč. 32, 1999, č. 2, s. 36–37
Dům u Petříků v Jilemnici. Krkonoše, roč. 32, 1999, č. 2, s. 26
Fotografická skládačka. Krkonoše, roč. 32, 1999, č. 2, s. 13
Šlechtické rody. Harantové. S J. Franckem. Krkonoše, roč. 32, 1999, č. 7, s. 36–37
Jilemnické hodiny. Krkonoše, roč. 33, 2000, č. 8, s. 18–19
Za Zdenko Feyfarem (2. 3. 1913 – 3. 2. 2001). In: Historická fotografie, roč. 1, č. 1, 2001, s. 62
Krkonošská hudební zastavení: Jilemnice. S J. Baštou. Krkonoše, roč. 34, 2001, č. 1, s. 22–23
Barevné doteky zašlých časů: MUDr. Josef Vejnar a jilemnická náměstí. Krkonoše, roč. 34, 2001, č. 8, s. 38–39
Pocta baroku. Krkonoše, roč. 34, 2001, č. 11, s. 24–25
Krkonošská hudební zastavení: Jilemnice – druhá část. Krkonoše, roč. 34, 2001, č. 11, s. 18–19
Barevné doteky zašlých časů: Jilemnická zima. Krkonoše, roč. 34, 2001, č. 12, s. 38–39
O lyžování trochu jinak. Krkonoše, roč. 34, 2001, č. 12, s. 22–23
Vánoce s Karlem Frantou. Krkonoše, roč. 34, 2001, č. 12, s. 19
Krkonošská hudební zastavení: Jilemnice – třetí část. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 35, 2002, č. 4, s. 14–15
Cechy a řemesla. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 35, 2002, č. 7, s. 46–47
Cechy a řemesla /II/. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 35, 2002, č. 8, s. 46–47
Svatby táhnou přes vrcha. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 35, 2002, č. 9, s. 41
Mecenáš českého národa. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 35, 2002, č. 10, s. 37
Jan Buchar. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 35, 2002, č. 11, s. 22–23
100 let od založení českého lyžařského svazu. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 36, 2003, č. 3, s. 18–19
Varhany. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 36, 2003, č. 4, s. 44–45
Kouzlo apatyky. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 36, 2003, č. 11, s. 36
Zvony mého kraje. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 36, 2003, č. 12, s. 4–5
Z dějin jilemnického gymnázia. Věčko, roč. 2, 2003, č. 3, s. 59
120 let mechanického betlému Jáchyma Metelky. Věčko, roč. 2, 2003, č. 4, s. 46–47
Český kavalír Jan Nepomuk František hrabě Harrach (1828–1909). Věčko, roč. 2, 2003, č. 4, s. 90–96
Zvědavá ulička v Jilemnici, klenot lidového stavitelství. Kalmanach 2003, s. 70–74
Hrobka hrabat Harrachů. Kalmanach 2003, s. 79–82
Kouzlo apatyky. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 37, 2004, č. 4, s. 44–45
Památkové zóny: Jilemnice. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 37, 2004, č. 5, s. 16–17
Spolky: Svatovavřinecký chrámový sbor v Jilemnici. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 37, 2004, č. 8, s. 38–39
Památkové zóny: Horní Štěpanice. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 37 2004, č. 11, s. 16–17
Postel od hraběte Harracha. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 38, 2005, č. 2, s. 38
Krkonošská příroda na poštovních známkách. S M. Luštickým, S. Strnadem. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 38, 2005, č. 6, s. 38

Proč psát o odsunu. S R. Reilem. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 38, 2005, č. 9, s. 12–13
František Kaván. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 38, 2005, č. 12, s. 48–49
Jan Lev. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 39, 2006, č. 2, s. 44–45
Pojďte s námi do cukrárny. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 39, 2006, č. 6, s. 44–45
Košťálovské léto Josefa Voříška. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 39, 2006, č. 8, s. 44–45
Zemřel Miloš Gerstner. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 19, 2006, s. 247–248
Ukrojte si u nás: aneb o chlebu, pečivu a pečení. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 40, 2007, č. 12, s. 46–47
Skvělá muzejní akvizice: nový obraz Františka Kavána v Krkonošském muzeu v Jilemnici. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 41, 2008, č. 12, s. 28
Za Jindřichem Ambrožem. Jilemnice slovem i obrazem, roč. 31, 2008, s. 8–9
Z myšlenek hraběte Jana. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 42, 2009, č. 4, s. 4–9
Prapor jilemnických hasičů. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 42, 2009, č. 8, s. 47
75 let Masarykovy městské nemocnice v Jilemnici. S P. Maralíkem. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 42, 2009, č. 8, s. 44–46
Výročí 208 let kostela sv. Vavřince [v Jilemnici]. Jilemnice slovem i obrazem, roč. 32, 2009, červenec/srpen, s. 17–18
Výročí dnešní budovy gymnázia [v Jilemnici]. Jilemnice slovem i obrazem, roč. 32, 2009, červenec/srpen, s. 19–20
Rekonstrukce zámeckého schodiště v Jilemnici. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 43, 2010, č. 1, s. 10
Nad cennou akvizicí. [Secesní váza z produkce novosvětské sklárny.] Krkonoše – Jizerské hory, roč. 43, 2010, č. 2, s. 7
K jilemnickým létům geologa Františka Pošepného. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 43, 2010, č. 7, s. 46–47; roč. 43, 2010, č. 8, s. 46–47
Dobrým jídlem v čisté míse hospodyňka zalíbí se. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 43, 2010, č. 7, s. 42
Perličky z muzejních sbírek. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 43, 2010, č. 8, s. 42
Kouzlo loutek sochaře Vojty Suchardy. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 44, 2011, č. 1, s. 42
Architekti J. L. von Hildebrandt a J. J. Aichbauer. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 44, 2011, č. 4, s. 42
Krakonoš z jilemnického muzea (Ve službách fotografa Zdenko Feyfara). Krkonoše – Jizerské hory, roč. 44, 2011, č. 6, s. 15
Náš Krakonoš. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 44, 2011, č. 7, s. 42
Sladký život s čokoládou aneb historie a současnost sladké pochoutky. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 44, 2011, č. 7, s. 42
Znamenitý dar. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 44, 2011, č. 10, s. 43
Kresby a rytiny Miloše Ondráčka. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 44, 2011, č. 10, s. 42
Do Jilemnice se vrátila doba hraběte Jana. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 44, 2011, č. 10, s. 14–15
Fotografie Zdenko Feyfara. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 45, 2012, č. 3, s. 11
Julius Jelínek (1874–1918): Mlha na Kotli. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 45, 2012, č. 5, s. 51
*František Kaván. *10. 9. 1866 ve Víchovské Lhotě u Jilemnice, † 16. 12. 1941 v Libuni.* Krkonoše – Jizerské hory, roč. 46, 2013, č. 5, s. 48–49
Zámecká jídelna v Jilemnici. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 46, 2013, č. 11, s. 14–15
Trojí jubileum Jáchyma Metelky. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 46, 2013, č. 12, s. 4–8
Po stopách Sarajeva 1914. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 47, 2014, č. 6, s. 6–10
Další rozšíření Harrachovy expozice. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 47, 2014, č. 9, s. 45
Nová střecha na jilemnickém zámku. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 47, 2014, č. 11, s. 15
Zlatá noc v Jilemnici. Nově objevený obraz Františka Kavána je mimořádným ziskem. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 48, 2015, č. 4, s. 19
Nový přírůstek Krkonošského muzea v Jilemnici. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 48, 2015, č. 6, s. 19
Pán hor se nastěhoval do jilemnického muzea. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 48, 2015, č. 12, s. 51
Mechanický betlém Jiřího Valeše. S M. Witkowským. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 48, 2015, č. 12, s. 8–10
Mezi Prahou, Vídní a Římem. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 49, 2016, č. 1, s. 38–39
Rok Františka Kavána. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 49, 2016, č. 3, s. 8–12

Fotografující doktor z hor. Věčko, roč. 15, 2016, s. 21–28
Z korespondence Františka Kavána uložené ve fondech Krkonošského muzea v Jilemnici. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 30, 2017, s. 183–197
Unikátní objev gotického kostela v areálu jilemnického zámku. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 50, 2017, č. 3, s. 8–12
Václav Vejrych z Gemsenfelsu. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 50, 2017, č. 11, s. 51
Mechanický betlém Jáchyma Metelky. Věčko, roč. 16, 2017, s. 40–44
Objev gotického kostela sv. Alžběty v Jilemnici. S J. Prostředníkem. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 31, 2018, s. 149–206
Pod ochranou sv. Huberta. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 51, 2018, č. 2, s. 8–11
180 let od založení pošty v Jilemnici. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 51, 2018, č. 9, s. 44–45
Kostel sv. Vavřince v Jilemnici: 290 let od položení základního kamene. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 52, 2019, č. 9, s. 44–45
Otevření nových expozic Kostel sv. Alžběty a Jan hrabě Harrach a zahradnictví v Jilemnici. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 52, 2019, č. 10, s. 6–7
120 let dráhy Martinice v Krkonoších – Jilemnice – Rokytnice nad Jizerou. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 52, 2019, č. 12, s. 8–12
Korespondence Otty hraběte Harracha s Juliem Zeyerem. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 33, 2020, s. 167–188
Harantové z Polžic a Bezdružic v Krkonoších. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 54, 2021, č. 6, s. 42–45
Odtěžený zámek. S J. Dvořákem. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 54, 2021, č. 7, s. 21–23
František Kaván. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 54, 2021, č. 9, s. 10–12
Indián na lyžích a jiné příhody z historie lyžování… Věčko, 2021, roč. 20, 2021, s. 20–26
Zvony pro Harrachov. Krkonoše – Jizerské hory, roč. 55, 2022, č. 7, s. 22–23

PhDr. JINDŘICH FRANCEK OSMDESÁTILETÝ

Josef Matoušek



Jindřich Francek. (Foto Miloš Kocman)

Jindřich Francek se narodil 2. února 1943 v Hradci Králové. Jeho cesta k archivnictví a historii nebyla přímočará. Při zaměstnání v národním podniku Hudební nástroje vystudoval Střední všeobecně vzdělávací školu J. K. Tyla v Hradci Králové. V roce 1969 nastoupil jako archivář do Státního archivu v Zámrsku (nějakou dobu působil na jeho pracovišti v Kuksu), kde byl od roku 1986 vedoucím archivářem. Během svého působení v archivu vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy a v roce 1979 získal doktorát filozofie. V rámci svého působení v Zámrsku se věnoval zejména pořádání fondů krajské provenience, dále pak revizím spisové



S ředitelem AS MV PhDr. Oldřichem Sládkem, CSc., při otevření nové budovy jičínského okresního archivu (1997).

úřadu výrazně zasloužil o přestěhování archivu z Jeřic do Jičína, díky čemuž byly poprvé od jeho vzniku zajištěny odpovídající prostory pro uložení archiválií. Mimo stěžejní úkoly i běžnou denní agendu, kterou vykonával z pozice ředitele, se věnoval i inventarizační práci. Jejím výsledkem je 65 uspořádaných fondů jičínského archivu. V roce 2008 odešel do důchodu a předal vedení archivu svému nástupci Karlu Chutnému.

Profesní působení a pobyt Jindřicha Francka v Jičíně se neomezily pouze na pracovní povinnosti. Je autorem řady přednášek, článků i několika publikací k dějinám tohoto města, v němž trvale zakotvil. S historií Jičína se ostatně setkal již na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde obhájil práci o jičínských městských knihách v 15. a 16. století. Věrný své zásadě, že archivář je povinen publikovat výstupy své práce, tvoří část jeho publikační činnosti témata, kterým se věnoval v rámci pořádání fondů jičínského archivu (zejména fondy spolků a osobní fondy). Jeho publikačním vrcholem k historii Jičína jsou *Dějiny města Jičína*, první ucelená syntéza jičínských dějin dovedená téměř do (tehdejší) současnosti.

Široké veřejnosti je nejvíce znám svými pracemi k historii trestního soudnictví. Toto téma jej zaujalo již v 70. letech během jeho působení v pobočce Státního archivu v Kuksu. Publikační možnosti byly v tomto období velmi omezené, o čemž svědčí mj. jeho opakované neúspěšné snahy o vydání chlumecké smolné knihy. Výbor chlumeckých trestněprávních pramenů vyšel v upravené po-

služby, příjmu archivního materiálu či genealogickým rešerším.

V letech 1989–1991 působil ve Východočeském muzeu Pardubice. Na počátku devadesátých let stanul na profesním rozcestí, neboť se mu rýsovaly dvě možnosti jeho dalšího působení: získání titulu Ph.D. s následným působením v akademické sféře nebo vedení jičínského okresního archivu, toho času sídlícího v zámku v Jeřicích. Rozhodl se pro druhou možnost. Jičínský archiv, který postrádal dvě desítky let (od nuceného odchodu Karola Bílka v roce 1970) fundovaného odborníka na vedoucí pozici, jej získal v osobě Jindřicha Francka, který nastoupil v září 1991 jako jeho ředitel. Čekaly ho zejména dva zásadní úkoly: pozvednout odbornou úroveň archivu a přemístit jej z periferie okresu do Jičína. Oba úkoly se mu zdařily. Z pozice ředitele se po restituci zámku původním majitelům a za součinnosti okresního



Na konferenci o rekatolizaci s jičínským starostou Ing. Ivanem Matějkou (1993).

době až v roce 1993. V té době byl již Jindřich Francek plně vytížen vedením jičínského archivu a k tématu trestního soudnictví se publikačně vrátil až v závěru 90. let. Nejúspěšnějším z jeho titulů k tomuto tématu se stal *Zločin a trest v českých dějinách*, který se dočkal tří vydání.

Za svou odbornou činnost byl Jindřich Francek opakovaně oceněn, např. zlatou medailí *Za zásluhy o rozvoj města Chlumce nad Cidlinou* (1985), *Cenou města Jičína* (2011) nebo medailí *Za zásluhy o české archivnictví* (2013).

Ad multos annos!

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE JINDŘICHA FRANCKA (CHRONOLOGICKY)

Knihy

FRANCEK, Jindřich a HARTMAN, Josef. *Chlumec nad Cidlinou: stručné dějiny města*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1985. 181 s., [48] s. fot.

FRANCEK, Jindřich a JAKL, Jan. *Biskupové královéhradečtí*. Vyd. 1. V Hradci Králové: Krajské muzeum východních Čech, 1990. 24 s., [25] obr. příl.

FRANCEK, Jindřich. *Chlumecké hrdelní příběhy*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1993. 165 s. ISBN 80-85192-09-8

FRANCEK, Jindřich, ed. *Josef Pekař o rodném kraji*. Turnov: Pekařova společnost Českého ráje, 1994. 15 s.

FRANCEK, Jindřich. *Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic*. Pecka: Obecní úřad Pecka, 1994. 75 s. ISBN 80-238-2797-9

FRANCEK, Jindřich, ed. *Rekatolizace v českých zemích: sborník příspěvků z konference v Jičíně konané 10. září 1993*. Jičín: Městský úřad, 1995. 162 s.

FRANCEK, Jindřich. *Mistři ostrého meče*. Pardubice: Východočeské muzeum, 1995. 60 s.

FRANCEK, Jindřich a ŠIMEK, Tomáš, ed. *Hrdelní soudnictví českých zemí: soupis pramenů a literatury*. 1. vyd. Zámrsk: Státní oblastní archiv, 1995. 188 s.

FRANCEK, Jindřich, ed. *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století: sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.–22.9.1995 = Capital punishment in the judiciary of the Czech lands from the 16th to the 18th century*. Vyd. 1. Pardubice: Východočeské muzeum, 1996. 192 s. ISBN 80-86046-06-0

FRANCEK, Jindřich. *Z register tajemství lotrovského : hrdelní soudnictví na Jičínsku v 16.–18. století.* Pecka: Obecní úřad, 1997. 63 s.

MONESTIER, Martin. *Historie trestu smrti: dějiny a techniky hrdelního trestu od počátků po současnost*. Překlad Vladimír Čadský. Kapitolu Katovské řemeslo v Čechách napsal Jindřich Francek. Vyd. 1. Praha: Rybka, 1998. 405 s. 80-86182-05-3

FRANCEK, Jindřich. *Zločin a trest v českých dějinách*. Vyd. 1. Praha: Rybka, 1999. 463 s. ISBN 80-242-0087-2

FRANCEK, Jindřich. *Zločin a sex v českých dějinách: manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*. Vyd. 1. Praha: Rybka, 2000. 254 s. ISBN 80-86182-29-0

FRANCEK, Jindřich. *Zločin a trest v českých dějinách: nové vydání rozšířené o paměti prvního československého kata ...* 2., rozšíř. vyd. Praha: Rybka, 2000. 543 s. ISBN 80-86182-57-6

MONESTIER, Martin a FRANCEK, Jindřich. *Historie trestu smrti: dějiny a techniky hrdelního trestu od počátků po současnost*. Překlad Vladimír Čadský. Aktualiz. vyd. Praha: Rybka, 2001. 407 s.

FRANCEK, Jindřich. *Dějiny loupežnictva: zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách*. Vyd. 1. Praha: Rybka, 2002. 370 s. Zločin a spravedlnost v českých dějinách. ISBN 80-86182-66-5

FRANCEK, Jindřich. *Jičín*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004. 69 s., [64] s. obr. příl. Zmizelé Čechy. ISBN 80-7185-682-7

FRANCEK, Jindřich. *Příběh tajné lásky: Eliška Kateřina Smiřická a její sexuální skandál*. Vyd. 1. Praha: Havran, 2005. 165 s. Mýtus; sv. 12. ISBN 80-86515-57-5

FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2005. 249 s. ISBN 80-7185-697-5

FRANCEK, Jindřich. *24. 10. 1517 – Svatováclavská smlouva: urození versus neurození*. Vyd. 1. Praha: Havran, 2006. 122 s. Dny, které tvořily české dějiny; sv. 14. ISBN 80-86515-67-2

FRANCEK, Jindřich. *Zločin a trest v českých dějinách: nové vydání rozšířené o paměti prvního československého kata ...* 3., rozšíř. vyd. Praha: Rybka, 2007. 543 s. ISBN 978-80-86182-91-9

FRANCEK, Jindřich. *Navzdory závisti: životní příběh Albrechta z Valdštejna*. Vyd. 1. Praha: Havran, 2007. 221 s. Krok; sv. 4. ISBN 978-80-86515-74-8

FRANCEK, Jindřich. *Katovské řemeslo v českých zemích*. 1. vyd. Hradec Králové: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, 2007. 104 s. ISBN 978-80-85031-00-3

FRANCEK, Jindřich. *Já jsem se dopustila —: sexuální delikty ve východních Čechách 16.–18. století*. Vyd. 1. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2008. 95 s. ISBN 978-80-7405-014-5

FRANCEK, Jindřich. *Lovecká vášeň v proměnách staletí*. Vyd. 1. Praha: Havran, 2008. 235 s. Krok. ISBN 978-80-86515-88-5

FRANCEK, Jindřich. *Zločin a trest ve Dvoře Králové nad Labem*. Vyd. 1. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově ve spolupráci se Státním okresním archivem Trutnov a Městským muzeem ve Dvoře Králové nad Labem, 2010. 229 s. Krkonoše – Podkrkonoší, suppl. 9. ISBN 978-80-903741-5-7

FRANCEK, Jindřich a MATĚJKOVÁ, Kristýna. *Dějiny Jičína*. Vyd. 1. Praha: Rybka, 2010. 597 s. ISBN 978-80-87067-81-9

FRANCEK, Jindřich. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Zločinnost a bezpráví*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2011. 737 s. ISBN 978-80-7432-000-2

FRANCEK, Jindřich. *Zločin a trest v Pardubicích 16.–18. století*. Vyd. 1. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2011. 248 s. ISBN 978-80-7405-120-3

FRANCEK, Jindřich. *Zločin a trest na Jičínsku v 16.–18. století*. Vyd. 1. Jičín: TomTour, 2012. 183 s. ISBN 978-80-260-2626-6

FRANCEK, Jindřich. *Zločin a trest v Chocni 16.–18. století*. Vyd. 1. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2013. 159 s. ISBN 978-80-7405-320-7

FRANCEK, Jindřich. *Mordy a jiné zločiny: 100 kriminálních případů*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2014. 295 s. ISBN 978-80-7432-444-4

FRANCEK, Jindřich. *100 příběhů lásky a nelásky v českých dějinách*. Vyd. 1. Praha: Havran, 2014. 320 s. ISBN 978-80-87341-24-7

FRANCEK, Jindřich. *Smolná kniha města Chlumce nad Cidlinou (1562–1671) a jeho hrdelní soudnictví v letech 1542–1671*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR v Praze a Fakultou filozofickou Univerzity Pardubice, 2014. 389 s. Východočeský sborník historický. Supplementum; sv. 8. ISBN 978-80-87151-32-7

FRANCEK, Jindřich, ed. *Pardubické smolné knihy: 1538–1626*. Vydání 1. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2016. 2 svazky (993 stran). ISBN 978-80-7560-014-1

FRANCEK, Jindřich. *Jičín, brána do Českého ráje: vyprávění o historii města, jeho domech, pomnících, sochách a pamětních deskách*. Praha: Rybka Publishers, 2021. 301 stran. ISBN 978-80-87950-84-5

FRANCEK, Jindřich. *Manželské a jiné vibrace v českých zemích raného novověku*. Vydání 1. Praha: Havran, 2022. 330 stran. Krok; sv. 13. ISBN 978-80-87341-57-5

Odborné studie

Z dějin matriční agendy farního úřadu v Nechanicích nad Bystřicí na přelomu 19. a 20. století. In: Zpravodaj Genealogické a heraldické společnosti, 1980/1, s. 28–33.

Jičínský historiograf Antonín Vánkomil Maloch. In: Zpravodaj KMVČ, 8, 1981/2–3, s. 25–47. ISSN 0862-2272

Úřad kostelníků v Jičíně a jejich kniha záduší z let 1431–1508. In: Sborník archivních prací, 31, 1981, s. 75–103. ISSN 0036-5246

Černá kniha města Chlumce nad Cidlinou z let 1562–1671. In: Acta musei Reginaehradecensis. Series B. Scientiae sociales. Vol. 16, 1983, s. 81–92. ISSN 0231-9616

K počátkům města Jičína. In: Sborník prací východočeských archivů, 5, 1984, s. 87–95. ISSN 0231-630

K dějinám pardubických katů. In: Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea a kronikářů okresu Pardubice. 1985/2, s. 11–14

Smlouva s libáňským katem z roku 1616. In: Listy starohradské kroniky, 8, 1985, s. 59–62. ISSN 1210-6194

Prameny a literatura k dějinám pardubického hrdelního soudnictví. In: Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea a kronikářů okresu Pardubice. 1989/1–3, s. 1–8

Hrdelní soudnictví v Čechách v 16.–18. století. In: Česká města v 16.–18. století. Praha: Historický ústav ČAV, 1991, s. 41–61. ISBN: 80-85268-06-X

Parforsní hony v Pardubicích. In: Dějiny a současnost, 14, 1992/4, s. 22–25. ISSN 0418-5129

Privilegia města Jičína a jejich osudy v 16. a 17. století. In: Seminář a jeho hosté: sborník prací k 60. narozeninám doc. Dr. Rostislava Nového. Praha: FF UK, 1992, s. 211–216. ISBN 80-901489-0-5

Soudní kniha města Jičína z let 1457–1547. In: Východočeský sborník historický, 2, 1992, s. 57–82. ISSN 1213-1733

Písemné prameny k dějinám města Jičína. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 5 (1992), s. 87–98. ISSN 1211-975X

Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky. In: Východočeský sborník historický, 3, 1993, s. 273–298

Pamflet o Dorotě Jiráňové. In: Východočeský sborník historický, 4, 1994, s. 67–74

Rebelie železnických poddaných v 17. století. Z Českého ráje a Podkrkonoší, sv. 7 (1994), s. 51–62. ISSN 1211-975X

Pronásledování nekatolíků v pobělohorské době. In: Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století. Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995, Ed. J. Francek, Pardubice 1996, s. 141–150. ISBN 80-86046-06-0

Proces Kateřiny z Komárova. In: Východočeský sborník historický, 9, 2000, s. 3–10

Kati a pohodní v Pardubicích. In: Sborník příspěvků vydaný k 60. narozeninám Vladimíra Kalába. Pardubice: SOkA, 2001, s. 47–68. ISBN 80-902581-8-2

Cesta do Ameriky: z korespondence rodáka z Podhradí na Jičínsku (1888). In: Východočeský sborník historický, 10, 2001, s. 141–156

Královéhradečtí pytláci v 16. století. In: Královéhradecko, historický sborník pro poučenou veřejnost. (Povoláním archivář. Sborník k 60. narozeninám Petra Zimmermanna, prom. hist.) Sv. 1. Hradec Králové: SOkA, 2004, s. 51–60. ISSN 1214-5211

K životnímu jubileu Mileny Heligrové. Archivní časopis, 2009, 59, s. 385. ISSN 0004-0398

O něm

ŠIMEK, Tomáš. *Jubileum PhDr. Jindřicha Francka*. Archivní časopis, 2003, 53, s. 130–131

CHUTNÝ, Karel a JANKŮ, Radka. *Jindřich Francek sedmdesátiletý.* Z Českého ráje a Podkrkonoší, 2013, 26, s. 249–252. ISSN 1211-975X

BÍLEK, Karol. *Sedmdesátník Jindřich Francek.* In: Zpravodaj Šrámkovy Sobotky, 50, 2013/1. s. 9–10

PÁNEK, Jaroslav. *Jindřich Francek: dějepisec české kriminality.* In: Historici mezi domovem a světem: studie – články – glosy – rozhovory. Ed. J. Pánek. Pardubice 2013. s. 395–400. ISBN: 978-80-7395-695-0

VÝSTAVNÍ PROJEKT MUZEA ČESKÉHO RÁJE K VÝROČÍ 750 LET OD PRVNÍ PÍSEMNÉ ZMÍNKY O MĚSTU TURNOVU

Jan Prostředník

V roce 2022 slavilo město Turnov významné výročí 750 let od první písemné zmínky v roce 1272. Celý rok se tudíž nesl ve znamení připomínky tohoto výročí a Muzeum Českého ráje v Turnově pochopitelně nemohlo zůstat pozadu. Odborní pracovníci mají například lví podíl na tom, že se v roce 2022 podařilo vydat monografii věnovanou historii města Turnova (Kříž, Jaroslav a kol. *Turnov: historie, kultura, lidé*. Praha: NLN).

Dále byl připraven celoroční výstavní projekt čítající deset výstav, který měl město představit z několika úhlů pohledu. Jejich spojovacím prvkem se stal „drahý" kámen ve všech jeho ambivalentních podobách, kterým se město prezentuje již dlouhá staletí (ať již hovoříme o kozákovských kamenech, typických granátech, nebo řadě brusíren, kde se zpracovával kámen syntetický). První z avizovaných výstav nesla název *Turnov – město drahých kamenů* s podtitulem *Tradice trvající již 7 000 let* a byla instalována od začátku února do konce října ve výstavním sále muzea (10. 2. – 30. 10. 2022). Autoři seznámili návštěvníky s historií Turnova od nejstarších sídelních nálezů až po současnost. Byly představeny zásadní okamžiky v životě města a jeho obyvatel, který byl a je řadu století spojen s kamenem. A těch sedm tisíc let v podtitulu nebyla autorská licence, protože v neolitu byly na území



Plakát hlavní výstavy k výročí 750 let od první písemné zmínky o městu Turnovu.



Výstava „Turnov – město drahých kamenů". (Foto Pavel Charousek)

Turnova provozovány dílny, kde byly z metabazitu z Jizerských hor vyráběny sekery a další kamenné nástroje, se kterými se obchodovalo po celé Evropě. Kurátory této výstavy se stali všichni odborní pracovníci turnovského muzea (J. Bubal, M. Cogan, V. Jakouběová, L. Laurynová, D. Marek, A. Mojsl, J. Prostředník, R. Sirovátka, J. Zoul Sajbt).

Ve druhé polovině výstavního sálu hlavní muzejní budovy se po celý rok střídaly tematické výstavy. 10. února byla tak zároveň s tou celosezónní zahájena úspěšná výstava *Náměstí, kterým šly dějiny – Příběh turnovského náměstí ve fotografii* (dernisáž 29. 5. 2022), která představila náměstí coby pomyslný střed, jenž se stal přímým svědkem různých historických epoch. Zažilo několikeré stavební přeměny, mobilizace a okupace, oslavy, veselé i neveselé střídání režimů. S tím přicházely i změny v jeho názvu, z původního rynku bylo v průběhu let náměstí Masarykovo, Stalinovo, Pracujících, a konečně Českého ráje. Návštěvníkům byl nabídnut celý jeho příběh od lokace města po polovině 13. století až do konce 20. století. Náměstí se stalo nejzobrazovanějším místem města, z čehož čerpala i tato výstava. Na panelech byly představeny známé i méně známé fotografie náměstí ze sbírek turnovského muzea. Vytěženy byly i fotografie z probíhající digitalizace sbírek. Výstava využila čtvercový půdorys náměstí a jeho orientaci podle světových stran. Na stěnách výstavního sálu byly představeny zajímavé fotografie a informace o tamních domech a pamětihodnostech rozdělené dle místa, kde se nachází. Středem sálu probíhala linka převratných i všedních událostí, které akcentovaly dějiny města i regionu. (Kurátor výstavy A. Mojsl, spolupráce D. Marek, J. Prostředník, R. Sirovátka, J. Zoul Sajbt.)

Další výstavou s názvem *Prsten, brož a bikiny* (9. 6. – 4. 9. 2022), pořádanou ve

výstavním sále k výročí města Turnova, byla prezentace nejlepších maturitních a závěrečných prací studentů SUPŠ a VOŠ v Turnově z oddělení zlatnictví, broušení drahých kamenů, odlévání a rytí kovů, uměleckého zámečnictví a kovářství a VOŠ pro restaurování kovů za posledních deset let. Výstava, jejímiž kurátory byly K. Krausová, L. Laurynová a M. Cogan, nejenom oživila tradici pravidelných prezentací maturitních prací studentů šperkařské školy v turnovském muzeu, ale zároveň představila budoucí výstavní projekt, který je naplánován v roce 2024 k 140 letům od založení školy do nově zrekonstruovaných expozičních prostor v domě čp. 72 ve Skálově ulici.

Od 8. 9. do 30. 10. 2022 pokračoval cyklus výstavou *Kamenná paměť města*, která byla věnována bohatému památkovému fondu města. Projekt cílil zejména na místní Turnovany, aby při svých každodenních cestách městem zavnímali stavby i solitérní umělecká díla zapsaná na Ústředním seznamu kulturních památek. Vedle těch zapsaných byly prezentovány i objekty, které by se s ohledem na svůj význam a umělecké kvality mezi kulturní památky mohly v příštích letech zařadit. Výstava představila současnou podobu všech objektů i soch z Ústředního seznamu, aktuální snímky památek pak doplnily jejich historické fotografie, což přineslo návštěvníkům možnost sledovat nejen vývoj jejich vnější podoby či účelu, pro který byly využívány, ale často také příležitost dozvědět se, jak se během uplynulých desetiletí změnilo také okolí dané památky. Návštěvníci výstavy měli možnost mimo jiné zjistit, že dnešní hlavní budova turnovského muzea sloužila v prvních poválečných letech jako sídlo policie. Dozvěděli se, že v protějším domě čp. 89 se díky skupině vlasteneckých občanů zrodila v 60. letech 19. století myšlenka na založení turnovské odnože tělocvičné jed-



Pohled na výstavu „Vladimír Krýš – turnovský stavitel". (Foto Pavel Charousek)



Snímek osobních vah A. F. Kotlera z výstavy „Z Turnova na carský dvůr, do gulagu a zpět". (Foto Pavel Charousek)

noty Sokol. Užili si pohled na chlapeckou školu od jihovýchodu předtím, než v městském parku vyrostlo letní kino, nebo poznali, jak impozantně vyhlížel ve 40. letech 20. století z prostoru mariánského hřbitova novogotický chrám, který je dnes už z tohoto místa díky vzrostlé vegetaci v celé své kráse a mohutnosti prakticky nespatřitelný. Kurátory výstavy se stali L. Laurynová, A. Mojsl a J. Zoul Sajbt.

Posledním projektem představeným v roce 2022 ve výstavním sále byla výstava věnovaná Vladimíru Kryšovi – turnovskému staviteli první poloviny 20. století (11. 11. 2022 – 8. 1. 2023). Mimo jiné připomněla 125. výročí narození této významné osobnosti, která zanechala výraznou stopu na moderní zástavbě jak v samotném městě, tak i v jeho širším okolí. V roce 1927 si Kryš založil vlastní firmu podnikající pod názvem *Architekt Vladimír Kryš, stavitel Turnov*, která byla od svého vzniku projekčně i stavebně velmi plodná. S Kryšovým jménem se pojí výstavba rodinných a bytových domů i sakrálních staveb, které vznikaly především od konce 20. let až do počátku 40. let 20. století (jde nejméně o 130 realizací). Mezi jeho nejvýznamnější turnovské stavby patří mj. Loumova vila v ulici Zelená cesta, Žákova vila v Bezručově ulici, jeho vlastní vila v Nádražní ulici, Husův sbor nebo hřbitovní kaple u Mariánského kostela. K výstavě byly vydány také doprovodné tiskoviny v podobě mapy s vyznačením Kryšových staveb, proběhly i komentované prohlídky města s příhodným názvem *Kryšem krážem Turnovem* a osobnost Vladimíra Kryše byla připomenuta i při projekci dokumentárního filmu *„Šumná města – Jizera"* za účasti režiséra cyklu Radovana Lipuse. Autorkou výstavy byla P. Šternová (NPÚ – ÚOP Liberec) a kurátorem D. Marek.



Snímek z výstavy „Proměny ‚moderního' města, staré pryč a nové sem". (Foto Marcela Beranová)

Výstavy věnované výročí města Turnova byly instalovány i v Kamenářském domě. První z nich připomenula specifický fenomén města Turnova– drahý kámen a obchod s ním (7. 4. – 29. 5. 2022). Tato výstava s názvem *Z Turnova na carský dvůr, do gulagu a zpět* se věnovala příběhu rodiny významných kamenářů a obchodníků s drahými kameny Kotlerových, konkrétně Alexandru Františku Kotlerovi (1872–1953). Až do revoluce v roce 1917 prodával v Petrohradu drahé kameny včetně českých granátů, měl osobní vazby na významné klenotníky (Fabergé), dodával zboží na carský dvůr a po revoluci pracoval jako vládní expert pro odhad drahokamů (člen Fersmanovy komise). Za zvláštních okolností se však ocitl na pět let v sibiřském gulagu a po návratu do rodného Turnova zde od roku 1935 stál u zrodu Výzkumné stanice pro rozbor a určení veškerých drahokamů a polodrahokamů, k jejímuž odkazu se hlásí i současná úspěšná turnovská firma zabývající se mimo jiné výrobou a zpracováním syntetických krystalů Crytur, spol. s r. o. Na výstavě spolupracoval M. Košelja a kurátorem byl D. Marek.



Snímek z výstavy „Doba cihelná v Turnově". (Foto Pavel Charousek)

Další výstava v Kamenářském domě představila český granát jako mineralogický symbol Čech (9. 6. – 4. 9. 2022). Český granát k Turnovu neodmyslitelně patří, což potvrzuje i 70 let družstva umělecké výroby Granát Turnov, které oslaví v roce 2023. Výstava představila kompletní výrobní proces, kterým musí každý vytěžený český granát projít, než se stane součástí luxusního šperku. Mineralogické téma v letních měsících skvěle konvenuje s edukačním programem *Den s mineralogem*, který od roku 2016 každé prázdninové úterý přiláká stovky dětských i dospělých návštěvníků. Kurátorem výstavy byl J. Bubal.

Projekt k výročí města pokračoval dále výstavou s názvem *Proměny „moderního" města, staré pryč a nové sem* (8. 9. – 30. 10. 2022). Objektivy fotografů Pavla Charouska, Pavla Jakubce, Břetislava Jansy a Pavla Matyse zachytily proměnu města Turnova za uplynulých 30–40 let. Návštěvník dostal jedinečnou možnost zhodnotit současnou podobu města a porovnat ji s tou nedávno minulou. Výstavu připravil D. Marek.

Poslední výstavou k výročí města v Kamenářském domě byla *Doba cihelná v Turnově – Panské, obecní i soukromé cihelny v katastru města* (11. 11. 2022 – 8. 1. 2023). Výstava představila výsledky výzkumu, kterému se v našem regionu několik let věnuje historik a zároveň soukromý sběratel cihel a cihlářských výrobků Pavel Jakubec. Za turnovské muzeum se na přípravě podílel D. Marek.



Z výstavy „Šperk pro Helenu – Příběh jednoho šperku". (Foto Miroslav Cogan)

V Klenotnici, která formou stálé expozice prezentuje špičkové práce profesorů a absolventů turnovské šperkařské školy od 90. let 19. století po 40. léta 20. století, bylo v roce 2022 realizováno šest výstav, které propojilo společné téma – Turnov a drahý kámen. Výstavy kurátorsky zajistili M. Cogan a L. Laurynová. V lednu a únoru (13. 1. – 6. 2.) byla vystavena kopie císařské koruny Napoleona Bonaparte, kterou po více než roční přípravě dokončil výtvarník Jiří Urban. U kopie Napoleonovy koruny se Jiří Urban rozhodl pro obtížnější, ale autentičtější cestu, pro rytiny v přírodních kamenech od Evy Víškové-Mrákotové.

V únoru až dubnu a znovu v červenci až říjnu bylo u příležitosti 70 let od úmrtí významného cizeléra, sochaře, designéra a malíře Antonína Karče (1879–1952), ředitele šperkařské školy v Turnově, připomenuto jeho dílo (*Antonín Karč – šperky od secese k art deco* 10. 2. – 24. 4. 2022; *Šperk pro Helenu – Příběh jednoho šperku* 1.7. – 2.10.). Impulsem k uspořádání této výstavy se stal jedinečný šperk, secesní závěs s opály, perlami a syntetickými drahokamy, zhotovený v turnovské šperkařské škole mezi lety 1909–1914 podle návrhu Antonína Karče, který Muzeum Českého ráje získalo na konci roku 2021 ze Spojených států. A jaký je příběh této významné akvizice? V roce 2020 se na kurátora sbírky šperku turnovského muzea Miroslava Cogana obrátila paní Helena Frost žijící v Kalifornii s prosbou o určení šperku, zlatého závěsu s drahokamy, který kdysi dostala od svého strýce, bohatého pražského kožišníka. Po sňatku s americkým tenistou (později politologem) Johnem W. Frostem jej v roce 1957 odvezla s sebou do Spojených států. Paní H. Frost nechtěla, aby šperk zůstal natrvalo v USA, a proto jej nabídla turnovskému muzeu.

V dubnu až červnu (29. 4. – 21. 6. 2022) byla v Klenotnici představena veřejnosti zajímavá výstava s názvem *Rockstars*. Představily se zde absolventské práce z Hochschule Trier, oddělení designu šperku a drahých kamenů v Idar-Obersteinu. Po 11 letech od posledního podobného výstavního projektu s partnery z Idar-Obersteinu tak mohli běžní návštěvníci i odborná veřejnost – studenti, výtvarníci, designéři – sledovat posun v designu a filozofii tvorby za uplynulou dekádu. Reciproční výstava 60 šperků z mezinárodních turnovských sympozií se pak konala ve Ville Bengel v Idar-Oberstein (*Let there be rock. Šperky ze sbírek Muzea Českého ráje v Turnově* 21. 4. – 16. 6. 2022).

V září a říjnu (*Šperk pro královnu* 15. 9. – 3. 10. 2022) uctilo památku zesnulé

britské královny Alžběty II. vystavením soupravy, kterou u příležitosti návštěvy panovnice v České republice v roce 1996 navrhl a vytvořil turnovský zlatník a šperkař Jiří Urban. Unikátní exponát zapůjčila ze své kolekce soukromá sběratelka. Hlavní součástí sady šperků je pětiřadý náhrdelník se třemi rozetami, ve třetí rozetě je ukryta spona zapínání. K náhrdelníku patří dále náramek, brož, pár náušnic a prsten.

Poslední výstava v Klenotnici *Symposion 2022* (6. 10. – 13. 11. 2022) opět připomenula specializaci turnovského muzea na drahý kámen a šperk. Byly na ní představeny autorské práce účastníků 26. mezinárodního sympózia současného šperku v Turnově. Tyto šperky rozšíří muzejní sbírku, čítající nyní už více než šest stovek autorských realizací.

Výročí města Turnova bylo připomenuto i dvěma výstavami v exkluzivním prostředí Oblastní galerie v Liberci, na kterých byly prezentovány sbírkové předměty z turnovského muzea, restaurované v rámci projektu *Restaurování historických artefaktů kulturního dědictví Muzea Českého ráje v Turnově, digitalizace a posílení ochrany*, financovaného s podporou Integrovaného regionálního operačního programu MUZEA II, výzva č. 76.

První z výstav s názvem *Krajiny zázraků* (24. 6. – 9. 10. 2022) představila dosud nejucelenějším způsobem dílo turnovského barokního malíře Jana Jiřího Hertla (cca 1670–1740), působícího ve službách Valdštejnů v Turnově a Mnichově Hradišti. Vystaveny byly obrazy ze sbírek Muzea Českého ráje v Turnově, pocházející ze zdejšího františkánského kláštera, do něhož při obnově po požáru roku 1707 Hertl dodal obrazy řádových světců, Mariánský cyklus, Apoteózu sv. Jana Nepomuckého a v letech 1718–25 cy-



Opona z turnovského divadla z roku 1874 na výstavě „Na křídlech života" v Oblastní galerii v Liberci. (Foto Antonin Kapran)

klus lunet s výjevy ze života sv. Františka. Výstavu připravilo Muzeum Českého ráje v Turnově společně s Oblastní galerií Liberec, Muzeem Mladoboleslavska a turnovským děkanstvím. Kurátory výstavy byli M. Cogan a L. Laurynová.

Na výstavě *Na křídlech života* (14. 7. 2022 – 31. 12. 2023 (prezentace opony do 1. 5. 2024) byla vůbec poprvé veřejnosti představena nejstarší opona turnovského divadla, která vítala diváky od samých počátků v roce 1874 otevřeného stálého divadla až do roku 1935, kdy byla nahrazena neutrální oponou z tmavočerveného plyše. Jde o dílo úctyhodných rozměrů 757 x 482 cm, které však není signováno a ani přesně datováno a je s podivem, že o oponě mlčí dokonce i kroniky turnovských ochotníků. Jediným, kdo její autorství přiřknul Josefu Macourkovi, je pozdější kronikář města a regionální badatel Karel Kinský. Pokud by tomu tak bylo, patřila by turnovská opona zřejmě k jeho posledním dílům, neboť zemřel 31. srpna 1874 – tedy pár měsíců po otevření turnovského divadla (únor 1874). Josef Macourek, pražský malíř dekorací a krajinář, byl zřejmě tím, kdo rozpracoval do obřích rozměrů velmi precizní dílo turnovského malíře Michala Bělohlávka.

DEVADESÁTINY LOMNICKÉ ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Lenka Morávková

V roce 2022 oslavila budova Základní školy T. G. Masaryka v Lomnici nad Popelkou své devadesátiny. Již rok předtím byly zahájeny přípravy oslav, které vyvrcholily v září 2022. Naše oslavenkyně dostala jako dárek hraný dokument *Dáma s kopulí*, knihu o historii lomnického školství, nově zrekonstruované prostory školy a leták věnovaný starostovi Václavu Vávrovi, bez jehož přičinění by nová školní budova nebyla vybudována.

První dárek, hraný dokument *Dáma s kopulí*, se natáčel v prostorách školy skoro celý rok, a to autorským týmem pod vedením Veroniky Nožičkové a Radka Kysely. V nejrůznějších rolích se objevili nejen místní ochotníci, ale i sami učitelé a žáci školy. Dokument vypráví příběh lomnické školy od jejího počátku, kdy se hledalo vhodné místo pro budovu školy, přes její výstavbu až po současnost. Film je doplněn i autorskými písněmi lomnického pedagoga Pavla Hrdiny, které nazpívaly školní sbory. Hraný dokument byl pro veřejnost několikrát promítán v městském kině.

Druhý dárek, kniha o historii lomnické školy, byl škole předán při slavnostním zahájení Dne otevřených dveří za přítomnosti hejtmana Martina Půty a starosty města Josefa Šimka. Kniha kolektivu autorů pod vedením Pavla Jakubce a Jitky Bílkové mapuje místní historii školství od jeslí přes mateřské školy, základní školu až po školu střední. Nechybí připomínka již zaniklých škol na Košově, Rváčově a v Želechách, nebo zaniklých středních škol, jako bylo například lesnické učiliště. Publikace o více než tři sta stranách je doplněna dobovými i současnými fotografiemi a dokumenty ze života jednotlivých škol. Čtenáři jistě budou překvapeni, kolik

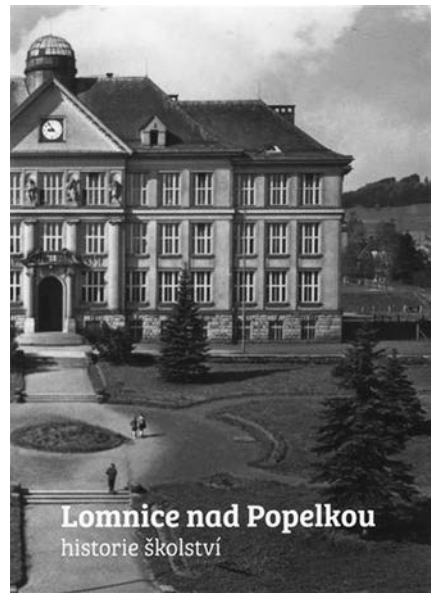


Zahájení oslav základní školy za přítomnosti hejtmana Martina Půty. (Foto Ondřej Doležel)

různých typů školy v našem městě bývalo. Knihu lze stále zakoupit v Turistickém informačním centru v Lomnici nad Popelkou, nebo na jeho e-shopu.

Finančně nejnáročnějším dárkem byla rekonstrukce několika učeben, dílen a tělocvičen školy a vytvoření úžasného prostoru multimediální auly. Projekt byl financován z projektu IROP EU a z rozpočtu města. Nové prostory i celou školu si mohli pamětníci a návštěvníci prohlédnout při Dni otevřených dveří v sobotu 24. září. Menším dárkem od města se stala busta prezidenta T. G. Masaryka, která byla slavnostně odhalena u vstupního schodiště školy. Po celý den probíhal ve škole kulturní program, výstava školních kronik, nejrůznější dílničky, zpřístupněna byla také kopule, z níž je krásný výhled na město.

Večer následoval Slavnostní koncert k výročí školy v Tylově divadle. Jeho průvodci se stali Jaroslav Rudiš a Petr Pýcha, kteří na pódiu postupně přivítali pozvané hosty Jaroslava Šonského, Ivana Ženatého, Janu Stehr a Carpe Musicam, Romana Tomeše, Smíšený pěvecký sbor



Publikace vydaná k výročí školy.

Bořivoj, Lomnický chrámový sbor a Musica Cecilia, Muzikálový pěvecký sbor SDS. Dva prvně jmenovaní hosté, houslisté Jaroslav Šonský a Ivan Ženatý, zahráli již v pátek 23. září na lomnickém zámku, kde jim na závěr koncertu předal



Koncert k výročí školy s průvodci Jaroslavem Rudišem a Petrem Páchou při rozhovoru se starostou města Josefem Šimkem.



Předání diplomu čestného občanství Ivanu Ženatému.

starosta města Josef Šimek ocenění „Čestný občan města".

Celé oslavy doprovázela tematická výstava v městském muzeu pod názvem *Historie školství na Lomnicku*. Muzeum ve spolupráci se Státním okresním archivem v Semilech představilo dobové dokumenty, fotografie, historická vysvědčení, staré školní pomůcky, vybavení starých učeben a další třírozměrné předměty se školní tematikou.

Posledním dárkem pro školu byla skládačka z řady *Osobnosti Lomnicka*, která je věnována poslanci Národního shromáždění a starostovi města Václavu Vávrovi. I v době hospodářské krize se mu podařilo sehnat dostatek financí, aby byla v březnu 1930 zahájena stavba školy. Jako předseda místní školní rady také celou výstavbu školní budovy řídil. Skládačky k významným osobnostem a památkám vydává město Lomnice nad Popelkou již několik let a jsou pro zájemce k dispozici v lomnickém Turistickém informačním centru.

Oslavy naší školy jsou za námi, nyní nás v roce 2025 čekají oslavy 200 let počátků ochotnického divadla ve městě.

NAKLADATELSTVÍ BOR – VÝZNAMNÝ REGIONÁLNÍ VYDAVATEL*

Vilém Kmuníček

Liberecké Nakladatelství Bor počalo svou činnost na podzim 2000. Založila je dr. Eva Koudelková[1] za účelem publikování prací týkajících se autorsky nebo tematicky oblasti pod horou Bor, tedy Náchodska, ale brzy se jeho působnost rozšířila ještě na Liberecko a Jablonecko.[2] E. Koudelková (nar. 6. 3. 1949 v Náchodě) nakladatelství vlastní, řídí a vykonává redakční a editorskou práci. Pomáhaly jí při tom její dvě děti,[3] nyní už jen syn, takže jde o rodinnou firmu, která ovšem svým významem i rozsahem své činnosti zaplňuje mezeru po někdejším královéhradeckém nakladatelství Kruh a libereckém Severočeském nakladatelství.[4]

Nabízí se možnost přinést přehled účinkování Nakladatelství Bor na kulturní scéně za posledních 22 let (2000–2022). Příležitost ke zpětnému ohlédnutí jsme měli již při 10.[5] a 20.[6] výročí a dnes se zaměříme na doplnění informací k základ-

* Barevné ilustrace k této studii jsou zařazeny v příloze na konci svazku, s. XVI.

1 Viz heslo *Eva Koudelková* na Wikipedii na adrese https://cs.wikipedia.org/wiki/Eva_Koudelková.

2 KOUDELKOVÁ, Eva. *Hledání kořenů.* Literární noviny. Příloha 5/2018, s. 3.

3 KOUDELKOVÁ, Eva, MIKULECKÁ, Petra. *Nakladatelství – oděvní salón příběhů: nakladatelství Bor.* U nás. Ročník 20 (2010), číslo 2. Dostupné z: http://www.svkhk.cz/Pro-knihovny/Zpravodaj-U-nas/Clanek.aspx?id=1195.

4 KOUDELKOVÁ, E., *Hledání kořenů.*

5 KOUDELKOVÁ, E., MIKULECKÁ, P. *Nakladatelství – oděvní salón příběhů: nakladatelství Bor.*

6 FETTERS, Aleš. *Dvacet let Nakladatelství Bor.* U nás. Ročník 30 (2020), číslo 10.

nímu přehledu a hodnocení záslužné práce dr. Evy Koudelkové, jak je v roce 2020 nastínil Julius Benko.[7]

Do roku 2022 Nakladatelství Bor vydalo kolem 240 titulů z několika okruhů, vymezených šesti edičními řadami: *Jazyky a texty* (lingvistická a literárněvědná problematika) *Balbín* (knihy historiografické), *Odkaz* (méně známá díla známých autorů, případně díla zapomenutých autorů), *Domov* (tituly zviditelňující a přibližující region), *Sapfó* (poezie) a *Současná próza*. Tematicky se jeho produkce člení na práce filosofické, filologické, ostatní odborné, dokumentární, pověsti a pohádky, ostatní prózu a poezii.[8]

Nakladatelství své působení zahájilo příznačně vydáním publikace *Pověsti z Broumovska* (2000), práce své zakladatelky, která poté nabídla publikační možnosti autorům z regionu a zaměřila se na regionální kulturu.

Ze sbírek krajových pověstí a pohádek jmenujme po řadě tyto:

Babiččina vyprávění. Lidové pověsti z Orlických hor (první kompletní překlad z němčiny; Eva Koudelková, 2006).

Od Homole k Hejšovině (převažují pověsti z úzkého pásu Kladska, zvaného Český koutek; Eva Koudelková, 2006).

Pověsti od řeky Smědé (lidová vyprávění vztahující se zvláště k Frýdlantsku; Eva Koudelková, 2007).

Sen a skutečnost (vedle překladu knížky pohádek aj. Marie Kwaysserové, 1849–1913, obsahuje i část s dokumenty se spisovatelkou spjatými; 2009).

Broumovsko v pověstech (navazuje na předchozí knížku Nakladatelství Bor nazvanou *Pověsti z Broumovska* (2000), z níž přebírá několik vyprávění; překlad německých a polských pověstí; Eva Koudelková, 2009).

Pověsti od Nisy a Kamenice (poslední z řady souborů lidových vyprávění, věnovaných Jizerským horám a podhůří; Eva Koudelková, 2010).

Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery (zachycení ducha lidových pověstí ze západních Krkonoš a jejich podhůří; Eva Koudelková, 2014).

Pověsti z Novoměstska nad Metují (vychází ze souboru pověstí *Nové Město a okolí v pověstech a vyprávěních*, vydaného v roce 2004; Eva Koudelková, 2017).

Doktor Kittel (kompletní soubor lidových vyprávění německých obyvatel Jablonecka, jež byly od časů „zázračného doktora Jizerských hor" o této postavě napsány; doplňuje je i několik textů českých; Eva Koudelková, 2020).

Částečně sem patří povahou také dokumentární práce podle zápisků Františka Karla Pacholíka, lidového vypravěče a písmáka z Pasek nad Jizerou. Nakladatelství Bor jim věnuje opakovanou pozornost (*Poudačky a vhačky*, 2011, 2015; *Drobečky z pobejtek. Poudačky a vhačky II*, 2015; *Všelijaký poudání. Poudačky a vhačky III*, 2019).

Četné jsou práce dokumentární povahy:

Na houpačce nejen s knihovnou (vzpomínky Věry Vohlídalové, vedoucí od r. 1990 Státní vědeckou knihovnu v Liberci; Věra Vohlídalová, 2007).

Za života se stane ledacos. Vyprávěnky ze Železnobrodska (jednasedmdesát příběhů, které byly zaznamenány při vý-

---

7 BENKO, Julius. *Kdo nemá kořeny, je ztracený. Dvacet let Nakladatelství Bor.* Světlík, č. 78, 4/2020, s. 34–36.

8 Viz internetové stránky Nakladatelství Bor na adrese http://www.naklbor.cz. Na jejich údajích je v podstatě založen náš článek, ve kterém uvádíme jen zkrácené bibliografické záznamy.

zkumu nářečí na severním Železnobrodsku; skutečné životní příběhy obyčejných lidí, z nichž nejstarší se narodili v osmdesátých letech 19. století, nejmladší v roce 1980; Jarmila Bachmannová, 2008). Tematicky navazuje *Co my toho prožili. Vyprávěnky z Podkrkonoší I*; Jarmila Bachmannová, 2012, 2014, volným pokračováním je *Jak to bylo dřív. Vyprávěnky z Podkrkonoší II*; Jarmila Bachmannová, 2013, a *Hovořit je vždycky o čem. Vyprávěnky z Podkrkonoší III*; Jarmila Bachmannová, 2017.

Příběhy od Zlatého potoka (knížka ředitele dobrušského vlastivědného muzea předkládá čtenářům šestadvacet příběhů, jejichž cílem je přiblížit Dobrušku a její okolí z různých úhlů pohledu; Jiří Mach, 2008).

Osudy židovských rodin z Náchodska 1938–1945 (publikace se snaží shledat to, co se dochovalo z příběhů židovských rodin žijících na Náchodsku; Alena Čtvrtečková, 2010).

Rozhovory Radima Kopáče s Bohumilem Nuskou 2008–2009 (kniha rozhovorů kritika a editora Radima Kopáče s filosofem, historikem umění a spisovatelem Bohumilem Nuskou postihuje jeho působení na poli vědecké práce i výtvarné a literární činnosti; Radim Kopáč, Bohumil Nuska, 2010).

Kluci první republiky (vzpomínky Ladislava Šikoly nastiňují široký obraz života ve vsích mezi Jabloncem nad Nisou a Železným Brodem se zaměřením na Mukařov, autorovo bydliště, v průběhu třicátých let 20. století; Ladislav Šikola, 2010).

Osobnosti Jaroměře (217 medailonů osobností Jaroměře z oblasti vědy a kultury přes průmysl a veřejný život až po sport; Jiří Uhlíř, 2011).

Čtení o Českém koutku (o oblasti tak zvaného Českého koutku na pomezí Kladska a Čech, místopisně souvisí se souborem pověstí *Od Homole k Hejšovině*, ovšem vedle nich si čtenář přečte také zajímavé informace o životním stylu kladských Čechů i o svérázu krajiny, v níž žili; Eva Koudelková, 2011). Tematicky navazují *Výpravy do Českého koutku*; Eva Koudelková, 2012, a *Byli jsme tam doma. Vzpomínky pamětníků na dětství v Českém koutku*; Eva Koudelková, 2017. Připravuje se pokračování *Tenkrát v Českém koutku.*

Jablonecká knihovna v proudu času (publikace sleduje dějiny knihovnictví v Jablonci nad Nisou, pro které je rozhodující rok 1920, kdy byla ve městě založena česká menšinová knihovna; Jitka Nosková, 2013).

Zanechali stopu… Osobnosti kultury v Náchodě (obsahuje téměř 300 medailonů osobností Náchoda, jež se zasloužily o město v oblasti kultury; Aleš Fetters, Eva Koudelková, 2013).

Strašidla a čarování v Krkonoších (kniha přináší vyprávění o strašidlech, lidových zvycích a pověrách, jež byla zapsána počátkem dvacátých let minulého století při výzkumu nářečí někdejšího jilemnického okresu; Josef Stránský, 2014).

U nás pod Borem (paměti Adolfa Palaty 1885–1967, rodáka z Machova, který žil od roku 1936 do konce svého života v Polici nad Metují, zachycují hlavně autorovo mládí; Adolf Palata, 2015).

Neobyčejný život Arnošta Kruse (životní příběh MUDr. Arnošta Kruse, významné osobnosti Českého ráje; pracoval jako praktický lékař, ale vedle toho byl hybatelem veřejného života v Rovensku pod Troskami v období mezi válkami; Jaroslav Porš, 2015).

Myslimír po horách krkonošských putující (náchodský kněz, historik a spisovatel Josef Myslimír Ludvík sepsal nejstarší český cestopis Krkonoš; Josef Myslimír Ludvík, 2016).

Broumovsko a Policko literární (zabývá se spisovateli, kteří se inspirovali Broumovskem a Polickem a do zdejšího prostředí zasadili své příběhy, literárními vzpomínkami těch, kteří jím prošli, i autory, již jsou s ním spjati svými životy; Jan Meier, 2016).

Vlastenec, který nezapadl. Dvě století Věnceslava Metelky (kniha se zabývá osobností preceptora, vlastence, hudebníka, písmáka a všeuměla z Pasek nad Jizerou Věnceslava Metelky 1807–1867; Jaromír Jech, Eva Koudelková, 2017).

Metuje známá i neznámá (autoři v ní sledují řeku od jejího pramene v oblasti Adršpachu až po soutok s Labem v Jaroměři, nepojímají ji však izolovaně, ale jako nedílnou součást krajiny, jíž protéká; Eva Koudelková, Aleš Fetters, 2020). Připravuje se kniha o další řece, tentokrát Úpě.

Pomnichovské osudy Čechů z Broumovska (téma z naší historie, jež je v posledních desetiletích naší historiografií spíše opomíjené; tato kniha nechce soudit, snaží se jen zaplnit prázdné místo v obraze, jaký si vytváříme o našich dějinách; Eva Koudelková a kol., 2021).

Z regionu věnovaných prací filologických vybíráme následující:

Jaroslav Havlíček: Neklidné srdce (trojdílná kniha přináší dosud nepublikované texty, rozšiřující a obohacující dosavadní literaturu o Jaroslavu Havlíčkovi; v druhém oddílu najdeme Havlíčkovy dopisy převážně z let první světové války, jež psal své budoucí ženě Marii; Nella Mlsová, Marie Havlíčková, Hana Taudyová, 2006).

Hledání Jana Weisse (monografie jednoho ze zakladatelů české sci-fi, jenž svým stěžejním románem Dům o tisíci patrech dosáhl světové proslulosti, přehledně zachycuje spisovatelův život i dílo; Vilém Kmuníček, 2012).

Josef Škvorecký a Náchod (kniha přibližuje podněty, které vytvářely spisovatelův vztah k jeho rodnému městu, a ukazuje, jak je transformoval do svého díla; Aleš Fetters, 2012).

Z ostatních odborných prací uvádíme:

Sen o ratibořickém dětství (rozšiřuje a prohlubuje informace známé ze spisů českoskalických badatelů manželů Mühlsteinových; Jaroslav Šůla, 2009).

Josefov. Kapitoly z dějin pevnosti a města (monografie sleduje historii bývalé pevnosti a pozdějšího města od zrodu prvních úvah o jeho výstavbě ve druhé polovině 18. století až do současnosti; Pavel a Olga Mertlíkovi, 2019).

Nakladatelství Bor umožnilo publikovat mj. tyto prózy s regionem spjatým autorům:

Ptačí údolí (novela významného libereckého autora o idylickém životě ve fiktivním údolí kdesi na jihu Čech; Bohumil Nuska, 2004).

Zoufalství (příběh sedmdesátiletého muže, který až při setkání „na konci cesty" pozná opravdový cit; Milan Exner, 2006).

Za vlast a císařovnu (komentovaný výbor z povídek Aloise Jiráska s tematikou válečných událostí, k nimž došlo na Náchodsku v 18. století; Alois Jirásek, 2008).

Hranice (kniha povídek převážně lokalizovaných do krajiny Broumovska, ležící na historickém pomezí Čech, Slezska a Kladska; je přitom i o hranicích v nás a o důsledcích existence těchto hranic; Tomáš Martinec, 2012).

Na hranicích (výbor povídek zasazených do kraje pod Borem, horou představující dominantu širokého Hronovska, zdůvěrňuje Jiráskův rodný kraj svým živým a emocionálním způsobem vyprávění; Alois Jirásek, 2016).

Skautské léto (kronika vyprávějící o zážitcích členů skautského oddílu, tábořícího v létě roku 1946 při horním toku jihočeské řeky, je vlastně vzpomínkami staršího skauta, určenými pro skauty mladší; Bohumil Nuska, 2020).

Waldvilla (román s detektivními prvky, inspirovaný skutečnými událostmi; Miroslav Stuchlý, 2021).

Poezii se věnuje mj. publikace *Básníci nejsou mimozemšťané. Almanach 1. libereckého festivalu poezie* (sborník prací devatenácti účastníků historicky prvního bienále přehlídky poezie, jež se v Liberci konala v září 2019; 2021). K vydání se připravují nově objevené verše Josefa Kocourka.

Z předchozího výběrového přehledu je zřejmé, že produkce Nakladatelství Bor je úctyhodná, zvláště uvážíme-li, že veškerá tíže redakční práce leží na pouhých dvou lidech, dr. Evě Koudelkové a jejím synovi, Mgr. Pavlu Koudelkovi.[9] Nakladatelství se daří pokrývat regionální potřeby a je více než srovnatelným nástupcem svých zaniklých předchůdců.

Autor děkuje dr. Evě Koudelkové za podporu, bez níž by přítomný článek nevznikl.

PŘÍLOHA

Chronologický přehled publikací Nakladatelství Bor

(zpracováno na základě podkladů dodaných nakladatelstvím; uvádíme jen první vydání)

2000

KOUDELKOVÁ, Eva. *Pověsti z Broumovska*

2001

ŠÁROVÁ, Marta. *Na Chocholouši*

2002

Blateňákovi v Liberci, aneb Panu profesorovi s láskou: sborník k pětasedmdesátinám Jiřího Janáčka

KOUDELKOVÁ, Eva. *Čtení o Krakonošovi: sborník studií (převážně) o literárních podobách vládce hor*

KOUDELKOVÁ, Eva. *Police nad Metují a okolí v lidových vyprávěních*

2003

JIRÁSEK, Václav. *Ve znamení mlátku a želízka. 1. díl. O horách a hornících*

Kalmanach 2003

MEIER, Jan. *Broumovsko & literatura*

Práce zahání démony: sborník příspěvků účastníků pracovního týmu Scholé Filosofia k sedmdesátinám Bohumila Nusky

ŠEBELKA, Jan. *Perpetuum mobile, aneb Vládcové*

2004

ENGELMANN, Isa. *Návrat pod zelenou střechu*

HOLUBEC, Jindřich. *Vděčné vzpomínky: z pamětí a tvorby ponikelského rodáka*

JANÁČEK, Jiří. *Čtyřikrát městské divadlo Liberec*

KOUDELKOVÁ, Eva. *Pověsti z kraje sklářů*

NOVOTNÝ, David J. *Ro(c)k na vsi, aneb Obrázky z okolí českoskalického*

NUSKA, Bohumil. *Ptačí údolí*

PŘÍHODA, Luboš. *Promluvy do zdi*

TICHÝ, Antonín. *Antipády: poznámky k životopisu*

VOLNÝ, Libor. *Domov na dosah*

[9] U relevantních titulů pomáhá jako vystudovaný historik s redakcí. Dále připravuje veškerou sazbu a zajišťuje zázemí technického a hospodářského rázu.

2005

DVOŘÁK, Miloslav. *Krize v pedagogice zpěvu a její korekce*

KUTINOVÁ, Amálie – KUBÁTOVÁ, Marie. *Krakonošův rok*

NOVOTNÝ, David J. *O půl páté před krámem*

NOVOTNÝ, David J. *Pohádky ze starého mocnářství*

PIKOUS, Jan – ŠVEC, Jindřich. *V sandálech za emigrací & Vidina zlata na Yukonu*

STANĚK, Josef. *Muzikantské zpovídání: ze vzpomínek dirigenta*

2006

BEDNÁŘ, Vladimír. *O lidech bláhových a fanfarónech*

Deutsch – Sprache der Euroregion(en): Konferenzbeiträge der internationalen Tagung an der Technischen Universität in Liberec am 22.–23. November 2006

EXNER, Milan. *Zoufalství*

KADLECOVÁ, Kateřina. *Ženské časopisy pro pokročilé*

KERDA, Pavel. *Právo rozhodnout*

KLÍMOVÁ, Dagmar. *To všechno jsem já: ohlédnutí při příležitosti osmdesátin folkloristky Dagmar Klímové*

KOUDELKOVÁ, Eva. *Babiččina vyprávění: lidové pověsti z Orlických hor*

KOUDELKOVÁ, Eva. *Krakonoš v literatuře: kapitoly k literárnímu ztvárnění látky o Krakonošovi*

KOUDELKOVÁ, Eva. *Od Homole k Hejšovině: lidová vyprávění z kladského pomezí*

KRTIČKA-POLICKÝ, Antonín. *Báje a pověsti z kraje Jiráskova*

LUBAS, Miloslav. *Za dva sudy piva*

MLSOVÁ, Nella, Marie Havlíčková a Hana Taudyová. *Jaroslav Havlíček. Neklidné srdce*

NOVOTNÝ, David J. *Truhlářská sonáta*

2007

EXNER, Milan. *Lakuna, aneb Hamlet na kolonádě*

HEJNIC, Otto. *O času a ohni*

KADLECOVÁ, Kateřina. *Dívky a girls podle českých dívčích časopisů*

KOUDELKOVÁ, Eva. *Pověsti od řeky Smědé: lidová vyprávění z Frýdlantska a Jizerských hor*

KRÁMSKÝ, David a kol. *Humanitní vědy dnes a zítra*

KRÁMSKÝ, David. *Univerzita a mezioborovost*

KUBÁTOVÁ, Marie. *Pohádky z Měsíčkova stříbrného zámku*

LUBAS, Miloslav. *Bubla Bubla Bublanina*

MLSOVÁ, Oliva. *Viktorie, aneb Jak se píše prvotina*

MÜLLER, Jan. *Pamětihodnosti panství Náchod* (ed. Věra Vlčková)

NUSKA, Bohumil. *Obrazy neradostné*

STŘEDA, Ludvík. *Srázy*

VOHLÍDALOVÁ, Věra. *Na houpačce nejen s knihovnou*

2008

BACHMANNOVÁ, Jarmila. *Za života se stane ledacos: vyprávěnky ze Železnobrodska*

BOHÁČ, Zbyněk. *Polopohádky o Rambajsovi a jiných řemeslnících*

EXNER, Milan. *Onona*

HOCEK, Jan. *A šaty skáčou po žábě*

JIRÁSEK, Alois. *Za vlast a císařovnu*

KRÁMSKÝ, David. *O povaze humanitních věd*

MACH, Jiří. *Příběhy od Zlatého potoka*

Náchodsko od minulosti k dnešku 5

NOVOTNÝ, David Jan. *Senior Quintet*

NUSKA, Bohumil. *Kosmická událost*

RÖHRICH, Alex. *Ideologie, jazyky, texty: analýza a interpretace textů Rudého práva z roku 1953 a 1975 a Práva z roku 1997*

SÁDLO, Václav. *Egon Hostovský a rodný kraj*
Současnost literatury pro děti a mládež 2008
ZÍTKOVÁ, Daniela. *Komunikační přístup ke zdvořilosti a jeho aplikace na reklamní texty*

2009

DICKINS, Tom. *Attitudes to Lexical Borrowing in the Czech Republic*
EXNER, Milan. *Struktura symbolična v pohledu psychoanalytické literární vědy*
KOUDELKOVÁ, Eva. *Broumovsko v pověstech*
KOUDELKOVÁ, Eva. *Turov: pověsti z okolí bájné hory kladského pomezí*
KRÁMSKÝ, David. *Kognitivní věda dnes a zítra*
KWAYSSEROVÁ, Marie. *Sen a skutečnost*
LINKA, Miloslav. *Život se sklem: ze vzpomínek sklářského podnikatele z Loužnice*
Náchodsko od minulosti k dnešku 6
Regionální literatura z obou stran hranice
ŠKODOVÁ, Svatava. *Pseudokoordinace v syntaxi češtiny*
ŠŮLA, Jaroslav. *Sen o ratibořickém dětství: osudy předobrazů postav z Babičky Boženy Němcové*
TONDL, Ladislav. *Člověk ve světě techniky: nové problémy filozofie techniky*
VYDRA, Jiří. *Příběh věčného studenta*

2010

ČTVRTEČKOVÁ, Alena. *Osudy židovských rodin z Náchodska 1938–1945*
EXNER, Milan. *Rádlův synovec*
FRYDRYCH, Pavel. *Poznámky k surrealistickému autoportrétu*
HEJNIC, Otto. *Zase zvednout hlavu*
KOUDELKOVÁ, Eva. *Pověsti od Nisy a Kamenice*
MACH, Jiří. *Střípky z minulosti Podorlicka*
NEJEZCHLEBOVÁ, Lenka. *Sex v reklamě*
POSPÍCHAL, Vladimír. *Inverze*
RAINER, Paul. *Město nad Nisou: pohádka z Liberce = Die Stadt an der Neiße: ein Märchen aus Reichenberg*
Rozhovory: rozhovory Radima Kopáče s Bohumilem Nuskou 2008–2009
SÁDLO, Václav. *Aby se nezapomnělo… Příběhy obětí nacistické perzekuce z Náchodska*
SEDLÁČKOVÁ, Lucie. *Islám v médiích: mediální reprezentace sporu o karikatury islámského proroka Mohameda v Mladé frontě DNES*
Současnost literatury pro děti a mládež 2009
Současnost literatury pro děti a mládež 2010
ŠANDA, Zdeněk. *Možnosti v čase*
ŠIKOLA, Ladislav. *Kluci první republiky*
VAŇOVÁ, Jarka. *Zastavení*
VAVŘIČKOVÁ, Alena. *Děti a reklama*

2011

BOHÁČ, Zbyněk. *Polopohádky od Zebína: o Rambajsovi a řemeslech*
EXNER, Milan. *Faust letí do Nového světa, neboli Psí vejce*
JANÁČEK, Jiří. *Kašpárkoviny*
KOUDELKOVÁ, Eva. *Čtení o Českém koutku*
MIŠKOVSKÝ, Jiří. *Tajemství starého sklepení*
PACHOLÍK, František Karel. *Poudačky a vhačky*. Ed. Jarmila Bachmannová
PETŘÍČEK, Petr. *O ženách, mužích a skřítcích v hlavě*
UHLÍŘ, Jiří. *Osobnosti Jaroměře*
VOLTROVÁ, Jiřina. *Dvě holky na stromě*

2012

BACHMANNOVÁ, Jarmila. *Co my toho prožili: vyprávěnky z Podkrkonoší I*
FETTERS, Aleš. *Josef Škvorecký a Náchod*
FELCMAN, Ondřej – GŁADKIEWICZ, Ryszard a kol. *Kladsko: dějiny regionu*
KMUNÍČEK, Vilém. *Hledání Jana Weisse*
KOUDELKOVÁ, Eva. *Výpravy do Českého koutku*
KRMÁŠEK, Miloš. *Já, Bůh*

LUBAS, Ludvík. *Drobné paměti domácí*
MARTINEC, Tomáš. *Hranice*
Náchodsko od minulosti k dnešku 7
PASTYŘÍK, Svatopluk. *Rozhovory o češtině*
SÁDLO, Václav – ČTVRTEČKOVÁ, Alena. *Náchod za Protektorátu*
UHLÍŘ, Jiří. *Humorista Jaroslav Hašek a Jaroměřsko*

2013

BACHMANNOVÁ, Jarmila. *Jak to bylo dřív: vyprávěnky z Podkrkonoší II*
EXNER, Milan. *Afekt, sen a skutečnost v díle F. M. Dostojevského*
EXNER, Milan. *Macabrogne*
FETTERS, Aleš – KOUDELKOVÁ, Eva. *Zanechali stopu… Osobnosti kultury v Náchodě*
MELICHAR, Jaroslav. *Templáři v pověstech a legendách*
NOSKOVÁ, Jitka. *Jablonecká knihovna v proudu času*
NUSKA, Bohumil. *Bez studu a bez zábran*
Panu profesorovi s úctou: pocta Aleši Fettersovi. Uspoř. Eva Koudelková
POSPÍCHAL, Vladimír. *Když dvanáctá hodina odbila*
SCHMIEDT, Jiří. *Slunce zapadá jak nebesa krásných křídel*
Současnost literatury pro děti a mládež 2012
SOUMAR, Jaroslav. *Pírko*

2014

BENKO, Julius. *Posledních 31 dní*
Děkujeme, pane profesore! Vzpomínkový sborník k osmdesátinám Radomila Dostála
EXNER, Milan. *Biblické humoresky, aneb Mezi mansiony*
HNÍK, Ondřej. *Poslední noc s M a jiné prózy*
KMUNÍČEK, Vilém. *V mých kalužích se Bůh svým nebem zhlíží*
KOUDELKOVÁ, Eva. *Co babičky vyprávěly*
KOUDELKOVÁ, Eva. *Co si lidé vyprávěli: pověsti od horní Jizery*
LANDOVÁ, Olga. *Smutek se dědí*
MARVAN, Jakub. *A Nomos*
MIŠKOVSKÝ, Jiří. *Provinilí*
POKORNÝ, Zdeněk. *Sny*
REJCHRTOVÁ, Irena. *Cestou necestou s koňským povozem*
Současnost literatury pro děti a mládež 2013
Současnost literatury pro děti a mládež 2014
STRÁNSKÝ, Josef. *Strašidla a čarování v Krkonoších.* Ed. Jarmila Bachmannová

2015

GRANDL, Petr (Josef Doležal). *Osudové paragrafy*
HEJNIC, Otto. *Sifon, Venda a jejich lásky*
HENDRYCH, Tomáš. *V čajovně*
KRÁL, Josef – JULIŠ, Emil. *Dokud ještě žijeme…*
KRÁMSKÝ, David. *Filosofické základy psychologie morálky*
MLSOVÁ, Nella. *Sbohem, condottiere!*
PACHOLÍK, František Karel. *Drobečky z pobejtek*
PALATA, Adolf. *U nás pod Borem*
POKORNÝ, Zdeněk. *Tulák*
PORŠ, Jaroslav. *Neobyčejný život Arnošta Kruse*
SOUMAR, Jaroslav. *Drobečky*
TOMÍČEK, Josef. *Příběhy ze symposia nedávných dnů*
WEGNER, Zdislav. *Šlápoty*

2016

BURSOVÁ, Veronika. *Hospodářské a sociální postavení sklářských dělníků na Jablonecku v období první Československé republiky (1918–1938)*
EXNER, Milan. *Čtvrtá návštěva u Smerďakova*
GRANDL, Petr (Josef Doležal). *Osudové paragrafy 2*
JIRÁSEK, Alois. *Na hranicích*
LANDOVÁ, Olga. *Ať hodí kamenem*
LAURIN, Petra, NOVÁKOVÁ, Irena a PE-

TRÁSKOVÁ, Christa. *Osudy Němců z Jizerských hor v letech 1945–1948*

LAURIN, Petra, NOVÁKOVÁ, Irena a PETRÁSKOVÁ, Christa. *Schicksale der Deutschen aus dem Isergebirge in den Jahren 1945–1948*

LUDVÍK, Josef Myslimír. *Myslimír po horách krkonošských putující*

LUKAVEC, Milan. *Tohle jsem nečekal*

MEIER, Jan. *Broumovsko a Policko literární*

MLSOVÁ, Nella. *Do Itálie!?*

POUTNÍK, Milan. *Ještě jsou rána cítit létem*

SOUMAR, Jaroslav. *Kaluže*

2017

BACHMANNOVÁ, Jarmila. *Hovořit je vždycky o čem: vyprávěnky z Podkrkonoší III*

BUBENÍČKOVÁ, Petra. *O smyslu nesmyslu*

EXNER, Milan. *Přímá volba + kompletní Obrazy z gubernie jako bonus od starého herce: šestá divadelní novela*

GRANDL, Petr (Josef Doležal). *Osudové chvíle*

JECH, Jaromír – KOUDELKOVÁ Eva. *Vlastenec, který nezapadl: dvě století Věnceslava Metelky*

KHOL, David. *Mám rád ty hory*

KOUDELKOVÁ, Eva. *Pověsti z Novoměstska nad Metují*

KOUDELKOVÁ, Eva. *Byli jsme tam doma: vzpomínky pamětníků na dětství v Českém koutku*

Současnost literatury pro děti a mládež 2016

2018

BENKO, Julius. *Dna kořenů*

EXNER, Milan. *Román Emila Rilkeho nalezený mimo pozůstalost*

FETTERS, Aleš. *Mariáš v Beránku: Náchoďan Vratislav Blažek*

JIRÁSKO, František. *Reformace a rekatolizace ve Slezsku a Kladsku v 16.–18. století*

POUTNÍK, Milan. *Ahasver*

SEIDEL, Josef. *Jetřichov ve vzpomínkách a dokumentech*

Současnost literatury pro děti a mládež 2017

TARANDA, Petr. *Neklidná léta 1938–1945 na Jablonecku a Semilsku*

TEJMLOVÁ, Michaela. *Kolem světa zpět do Jablonce: tajný deník Míši Tejmlové*

VYHLÍDKOVÁ, Věra. *Zůstaly jen vzpomínky: jak se žilo v Pojizeří před sto lety*

2019

BLÁHA, Josef. *Hronov n. Met. a okolí. Popis, statistika i adresář. 1911.* 2. vyd.

DVOŘÁK, Michal. *Pět ocásků v Harrachově*

DVOŘÁK, Michal. *Pięć ogonków w Harrachovie*

EXNER, Milan. *Pocta Kerouacovi*

HERCÍKOVÁ, Milena. *Můj kamarád slovo*

MIROVSKÝ, Pavel. *Kocour*

Odkaz Oty Hofmana literatuře a filmu: současnost literatury pro děti a mládež: Praha a Liberec 17.–19. dubna 2018. Ed. Jana Čeňková

PACHOLÍK, František Karel. *Všelijaký poudání: poudačky a vhačky III*

ŠKODOVÁ, Svatava Boyon. *Miláčku!*

VANER, Vojtěch. *Přátelé od Najsky*

2020

BRIKCIUSOVÁ, Anna. *Do bouře*

HERCÍKOVÁ-KOUTNÁ, Milena. *Cestou necestou*

HRDLIČKA, Milan. *Riita*

KOUDELKOVÁ, Eva – FETTERS, Aleš. *Metuje známá i neznámá*

KOUDELKOVÁ, Eva. *Doktor Kittel*

MERTLÍKOVI, Pavel a Olga. *Josefov: kapitoly z dějin pevnosti a města*

NUSKA, Bohumil. *Skautské léto*

RADA, Karel. *…a bude líp*

ŠTEMBERKA, Otto. *Znamení hledačů: po stopách prospektorů, alchymistů a laborantů v Krkonoších i pod horami*

2021

Básníci nejsou mimozemšťané. Almanach 1. libereckého festivalu poezie

BRIKCIUSOVÁ, Anna. *Kropení svěcenou vodou*

EXNER, Milan. *Buď jako oblaka*

EXNER, Milan. *Hanno žije a je zdráv: pocta Thomasu Mannovi: osmá divadelní novela*

HRDLIČKA, Milan. *Ozvěny z hlubin času*

KOŠEK, Petr. *Rampa v uranových dolech*

KOUDELKOVÁ, Eva a kol. *Pomnichovské osudy Čechů z Broumovska*

MERTLÍKOVI, Pavel a Olga. *Jaroměř: vyprávění o historii města*

STUCHLÝ, Miroslav. *Waldvilla*

2022

BRIKCIUSOVÁ, Anna. *Čas vypršel*

EXNER, Milan. *Za sklem: devátá divadelní novela*

HEJNIC, Otto. *Horoucí srdce, ale nohy v bahně*

KOUDELKOVÁ, Eva. *Pomnichovské osudy Čechů z Broumovska*

VANER, Vojtěch. *Projíždím po tanvaldské trati*

LITERATURA

Rocznik Jeleniogórski: pismo regionu Karkonoszy. Tom 54. Jelenia Góra: Towarzystwo Przyjaciół Jeleniej Góry, 2022. 376 stran. ISSN 0080-3480

Řadu let se věnujeme hodnocení kvalit ročenky, vycházející péčí redaktora Mgr. Ivo Łaborewicze. Je nám velkou radostí poblahopřát redakci a vydavatelům (spoluvydavatelem je Státní archiv ve Vratislavi, pobočka v Jelení Hoře) ke krásnému úspěchu, jakým jistě je vítězství Roczniku Jeleniogórskiego (ročníky 52 a 53) v 7. mezinárodní soutěži „Nejlepší publikace o horách" v kategorii periodik, jež se konala v roce 2022 v Krakově.

Článků je tentokrát šest. Za zmínku jistě stojí příspěvek Stanisława Firszta *Jelenohorský „Szczerbiec" – meč knížete Bolka* (s. 29–42), věnovaný zřejmě nejcennější památce archeologicko-historického oddělení Krkonošského muzea v Jelení Hoře. Jako „dar knížete Bolka" byl chován na tamní radnici, součástí expozice muzea byl od přelomu 19. a 20. století, avšak za časů Adolfa Hitlera musel být uklizen do depozitáře jako politicky nevhodný. Roku 1950 se stal majetkem státu a skončil v depozitáři na zámku v Bolkově. S. Firszt jako tehdejší ředitel Okresního muzea v Jelení Hoře přestěhoval sbírky do nové budovy muzea v Jelení Hoře a roku 2008 byl meč poprvé popsán. Autor jej datuje do 1. poloviny 14. století a připisuje svídnicko-javorskému knížeti Bolkovi II. Malému, který ho mohl v roce 1346 věnovat Jelení Hoře jako *„gladius iustitiae"*. Tak jako „Szczerbiec" (zubatý meč) krále Vladislava Lokýtka byl používán od roku 1320 při korunovacích polských králů, měl obřadní význam i tento Bolkův meč.

Článek Arkadiusza Kuzio-Podruckého *Dvorská kariéra hraběte Emanuela Gotharda Schaffgotsche († 1878)* (s. 43–50) je zasvěcen jednomu ze synů Leopolda Gottharda Schaffgotsche – měl třináct sourozenců, a protože nebyl prvorozený, nestal se dědicem fideikomisu a svou zářnou kariéru na dvoře pruského krále si musel poctivě odpracovat.

Grzegorz Tomicki se v důkladné studii *Mezi nebem a zemí. Projev kultu sedmi archandělů ve freskové ikonografii pocisterského souboru v Jelení Hoře – Teplicích* (s. 51–97) zabývá dějinami tohoto kultu již od doby starověku. K objevení fresek, jež zřejmě nepocházejí z dílny slavného Michaela Willmanna, ale některého z místních umělců, došlo při nedávné rekonstrukci proboštství expozitury bývalého cisterciáckého kláštera v Krzeszově pro potřeby Muzea přírody. Pocházejí z let 1687-1689, zamalovány byly zřejmě po sekularizaci kláštera v roce 1812.

Německý oblíbenec židovské kritiky Gerhart Hauptmann je pojednán v článku Krzysztofa A. Kuczyńského (s. 99–110). Známý slezský spisovatel a nositel Nobelovy ceny měl mezi Židy mnoho přátel, některými se autor podrobně zabývá a odmítá názor, že by byl Hauptmann antisemitisticky zaměřen – byl však nebojovné a konformní povahy a k árijství měl ambivalentní vztah.

Pro nás je jistě nejzajímavější studie Jerzy Kordase *Operace „Krkonoše". Plán invaze vojsk ČSSR do Dolního Slezska v prosinci 1980* (s. 111–138). Myšlenky a požadavky Nezávislého odborového svazu „Solidarita" vyvolávaly v Sovětském svazu, NDR a Československu velké znepokojení, generální tajemník KSČ Gustáv Husák varoval před šířením kontrarevoluce a byl připravován ozbrojený zásah, i když politici upřednostňovali potlačení hnutí polskou státní mocí. ČSLA bylo vymezeno teritorium na jihu a západě Polska, zejména na Dolním Slezsku, německé armádě západní

část, zatímco Sověti měli obsadit střední a východní část Polska. Bojová pohotovost byla vyhlášena na 6. prosince, rozdána ostrá munice, k překročení hranic mělo dojít 8. prosince pod záminkou cvičení vojsk Sojuz 80. Z ČSSR mělo v rámci tajné operace „Krkonoše" vstoupit na polské území 45 tisíc vojáků ČSLA (podle gen. Procházky – v čele s gen. Milanem Václavíkem) a dále jednotky SSSR dislokované na našem území od r. 1968. Autor zaznamenává i ohlasy v ČSLA a v československé veřejnosti. Mráz tehdy dosahoval -20 °C, v československé armádě žádné velké nadšení z „revanše za rok 1968" nepanovalo. Proti intervenci byli zásadně Maďaři a Rumuni. 5. 12. slíbil L. Brežněv prvnímu tajemníkovi PSDS Stanisławu Kaniovi, který odmítl s intervencí souhlasit, že vojska do Polska nevstoupí – a kupodivu to splnil.

V oddíle Materiály a prameny je jistě zajímavý příspěvek Krzysztofa A. Kuczyńského *Sbírka antických mincí Gerharta Hauptmanna* (s. 143–144). Svědectvím o této sbírce, čítající na 250 mincí, je katalog ve Státní knihovně v Berlíně; v roce 1993 se objevily na aukci v Basileji. Do doby rozkvětu horských bud nás přivádí článek Ivo Łaborewicze *Pachtovní smlouva Schlingelovy boudy (na Polaně) v Krkonoších z r. 1899* (s. 145–165). Přináší však mnohem více než přepis této smlouvy, neboť podrobně zachycuje historii boudy již od roku 1633, v roce 1897 zakoupené hr. Schaffgotschem – a r. 1966 zcela vyhořelé. Smlouva o pronájmu Josefu Poppemu obsahuje kromě podrobných podmínek také úplný inventář zařízení boudy. K obzvlášť zajímavým textům nutno zařadit medailónek *Prof. Dr. Ing. h. c. Otto Intze – člověk, který zkrotil živel a zapřáhl jej do práce* (s. 166-173) od Ryszarda Knolla. Intze (1843–1904), profesor stavebních konstrukcí a vodních staveb na polytechnice v Cáchách, byl tvůrcem patentovaných vodojemů na pitnou vodu a 55 přehrad ve Slezsku i severních Čechách. Stanisław Firszt publikuje *První poválečnou tiskovou zprávu o zajištění polských uměleckých děl v Jelenohorské kotlině r. 1945* (s. 185–190) a následně seznamuje čtenáře s *Výsledky průzkumu ohledně rozptýlených sbírek rodu Schaffgotschů v letech 2018–2021* (s. 191–238). Tentokrát se věnuje artefaktům, které se po válce dostaly do hraných filmů, dále sbírkám knih, herbářům, sbírkám přírodnin, zbraní a dalších historických předmětů rozptýlených bez jakékoli dokumentace po muzeích celého Polska; v jedné horské boudě objevil i vycpaného medvěda z schaffgotschovského paláce v Teplicích. Stovky, možná tisíce předmětů skončily v soukromých rukou a setkáváme se s nimi v antikvariátech a na internetových portálech. Epidemie covidu-19 a odchod dr. Firszta do důchodu probíhající průzkum přervaly a je otázkou, zda v něm bude někdo pokračovat. Přál by si, aby v Jelení Hoře mohlo časem vzniknout Národní muzeum Krkonoš, opírající se jak o reálné sbírky Schaffgotschů, tak o virtuální katalog dnes rozptýlených artefaktů. V dalším příspěvku Stanisław Firszt informuje o *Řezbářské škole v Teplicích 1902–2020* (s. 239–252), jejích učitelích a absolventech.

Oddíl Zprávy přináší opět důkladnou rekapitulaci činnosti Státního archivu ve Vratislavi – pobočky v Jelení Hoře za rok 2021, kterou sepsal Ivo Łaborewicz (s. 267–270). Převzaty byly tři nové archivní fondy a 102 přírůstků, celkem přijato 89,84 bm. Aktuální rozsah činí 883 fondů o 3 111,27 bm z let 1309–2021. Archivní knihovna obnáší 10 834 svazků. Zpracováno bylo 5 fondů o velikosti 2,49 bm. Pod archivním dohledem se nalézá 92 organi-

zací, v nichž je uchováváno 8 922,25 bm dokumentů kategorie A, přičemž 793,48 bm by již měl archiv převzít. Provedeno bylo 155 skartačních řízení a poskytnuto 324 konzultací. Konzervací prošlo 84 670 archivních jednotek. Digitalizováno bylo 290 archivních jednotek. Studovnu navštívilo 140 badatelů, a to 211x. Kapacita archivních depotů je vyčerpána, proto se připravuje přestěhování studovny do jednoho z inspekčních pokojů, přemístění výstavních a konferenčních aktivit do ní a uvolnění výstavního sálu pro uložení archiválií. S výroční zprávou za rok 2021 se vedle různých spolků tentokrát přidalo i Krkonošské muzeum v Jelení Hoře, kde po úmrtí ředitele Przemysława Wiatra vyhrála konkurs Julita Izabela Zaprucka. Díky projektu *Cesta skla na polsko-českém pohraničí* byla ve spolupráci s Muzeem skla v Novém Boru v Krkonošském muzeu zřízena funkční huť, zvaná *Laboratoř skla*. Muzeum bylo vyznamenáno Polským svazem nevidomých *Dolnoslezským klíčem úspěchu 2021*.

Mezi recenzemi s potěšením nacházíme náš sborník č. 34, o němž zevrubně pojednal Ivo Łaborewicz a v závěru vyslovil návrh, že by bylo dobré současně publikovat v obou našich sbornících studie na stejné téma, z pohledu polského a českého, což by mohlo vést k zajímavým závěrům. Další je věnována sborníku *W krainie Ducha gór*, zasvěcenému nedávno zesnulému dr. P. Wiaterovi. Obsáhlou bibliografii jeho děl vytvořil Ivo Laborewicz, jenž byl také jedním z pořadatelů sborníku. Našeho území se dotýká také průvodce Stefanie Żelasko *Szlak szkła na Polsko-czeskim pograniczu*, popisující turistickou stezku, vytvořenou muzei v Novém Boru a Jelení Hoře – recenzent dr. Firszt však knížku stihl oprávněnou kritikou za řadu závažných historických omylů. *Vybrané události Jelenohorské kroniky* za rok 2021 připravil Krzystof Tęcza (s. 359–373).

Všechny publikované příspěvky mají vysokou úroveň, opatřeny jsou klasickým poznámkovým aparátem a resumé v jazyku anglickém, českém a německém; rovněž obsahy sborníku jsou v těchto jazycích.

Ivo Navrátil

Vůdce národa: František Ladislav Rieger a jeho místo v české politice, kultuře a vědě. Viktor Pavlíček, Luboš Velek (eds.). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2021. 523 stran. ISBN 978-80-88304-57-9

S tříletým odstupem od vědecké konference, konané při příležitosti výročí narození tohoto významného staročeského politika ve Vlasteneckém sále Karolina, vydal Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky mimořádně obsáhlý sborník referátů, který nesporně potěší každého, kdo se zabývá dějinami české společnosti ve druhé polovině 19. století. Mezi účastníky konference a následně mezi autory této kolektivní monografie se objevilo 25 věhlasných jmen předních expertů na toto období, včetně několika zahraničních odborníků. Na tomto místě není možné zkoumat všechny zařazené příspěvky, proto bychom chtěli upozornit alespoň na některé.

Úvodní referát „*Vůdce národa František Ladislav Rieger a jeho místo v české politice, kultuře a vědě; přehled o stavu výzkumu*" připravili svolavatelé konference a editoři sborníku Luboš Velek a Viktor Pavlíček (ten kupodivu vypadl ze závěrečného seznamu autorů) z pořadatelské instituce. Kriticky shrnuje všechny významnější po-

činy vykonané na poli poznání života a díla „jedné ze stěžejních postav dějin českých zemí i habsburské monarchie". Připomíná nešťastné chápání Riegra tzv. Podivenem a naopak je potěšitelné číst, že významné místo je přiznáváno i semilské konferenci konané v roce 2003 a sborníku z ní, vydanému v řadě supplement Z Českého ráje a Podkrkonoší. Podle autorů je škoda, že záslužná riegrovská monografie od Roberta Saka *„Rieger. Příběh Čecha devatenáctého věku"* (Semily: město, 1993) a vydaná o deset let později jen v podstatě se změněným názvem *„Rieger. Konzervativec nebo liberál?"* (Praha: Academia, 2003) svou přece jen omezenou heuristikou i metodologickým zakotvením již úplně nesplňuje požadavky dnešní historické vědy. Tento úkol proto stále před námi stojí jako závažná výzva. F. L. Rieger si nepochybně moderní biografii zaslouží, a tak snad můžeme doufat a věřit, že se jí už brzy dočká. Také práce na riegrovských edicích zůstala na půli cesty, i když v současnosti jsou vydávány sborníky korespondence Riegrových současníků, v nichž se jeho dopisy objevují. Oceněna je záslužná badatelská práce Milana Vojáčka a úsilí prapravnuka F. L. Riegra Václava Macháčka, korunované nedávným vytvořením stálé expozice Riegra a Palackého na zámku Malči. Jen bychom doplnili, že Riegrův pomník na tehdy Gottwaldově náměstí v Semilech sice zůstal i za totalitních režimů na svém místě, ale s osekanými hesly na jeho čtyřech stranách a na OV KSČ prý ideologická tajemnice Miluška Klimešová zcela vážně přemýšlela o přestěhování pomníku na Riegrovu stezku – už to ale nestihla. Riegrova chata na Kozákově se desítky let nazývala Turistickou chatou – teprve po odkoupení chaty semilským odborem KČT od RaJ Turnov se vrátila k původnímu názvu. Riegrovu světničku s památkami na slavného rodáka, slíbenou městem rodině, nemáme na kozákovské chatě dodnes.

První blok statí byl nazván ***Politická kultura v habsburské monarchii a Riegrův podíl na jejím utváření***. Obsahuje následující studie: Jiřího Štaifa *Palacký, Rieger, Bráf. Tři generace české národní elity mezi identitou a transnacionalitou* (s. 41–61), Magdaleny Pokorné *František Ladislav Rieger ve světě Karla Havlíčka* (s. 62–68), Eduarda Mikuška *František Ladislav Rieger a říšský sněm 1848–1849* (s. 69–76), Pavla Fabiniho *Volební zápasy vůdce národa. Cesty F. L. Riegra k zemským poslaneckým mandátům* (s. 77–94), Vratislava Doubka *Slabost česko-rakouského liberalismu na příkladu F. L. Riegra* (s. 95–114). Z regionálního pohledu bych vyzdvihl zajímavý Fabiniho příspěvek, zabývající se peripetiemi voleb F. L. Riegra do říšského nebo zemského sněmu za rodný kraj. S kampaní proti mladočechům, reprezentovaným zde Antalem Staškem, mu významně pomáhal semilský lékárník a přítel Rudolf Husák.

Druhý okruh ***Formování moderních národních společností a jejich vzájemné interakce*** začleňuje Riegra do evropského prostoru a přináší studie Tomáše Masaře *Palacký, Rieger a Fennomané. Vztahy národních hnutí ve Finsku a v českých zemích v druhé polovině 19. století* (s. 117–136), Lothara Höbelta z vídeňské univerzity *Rieger und die Deutschliberalen: die versäumten Gelegenheiten der Verständigung und ihre Folgen* (s. 137–158), Andreje Rahtena z Lublaně *Die Slowenen und Tschechen im eisernen Ring: einige Anmerkungen zur slowenisch-tschechischen Zusammenarbeit im Wiener Reichsrat* (s. 159–174) a maďarské historičky Ágnes Tamás *Die Tschechen in ungarischen Witzblättern in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts* (s. 175–198).

Ve třetím oddíle nazvaném ***Politická kultura a praxe v habsburské monarchii*** nalézáme stať rakouského badatele Petera Urbanitsche *František L. Riegers Habilitationsversuch im Jahr 1851* (s. 201–213), Mileny Lenderové *Složitá cesta k audienci F. L. Riegra u Napoleona III. Česká moskevská pouť očima francouzského tisku* (s. 214–229), Aleny Šimůnkové *Politika ve stínu aféry Montagsrevue: mediální boj F. L. Riegra a Julia Grégra* (s. 230–239), Luboše Velka *Soupeření o post nejzdárnějšího syna národa českého: Rieger versus Skrejšovský* (s. 240–269), Pavla Cibulky *Česko-moravská politická spolupráce v době Taafeho vlády – Rieger, Pražák a agrární opozice v národní straně na Moravě* (s. 270–291).

Čtvrtá část ***Věda, kultura a osvěta jako nástroje kultivace společnosti*** obsahuje příspěvky Zuzany Kudzbelové *Význam (Riegerovho) Slovníka naučného v slovenskom prostredí* (s. 295–308), Viktora Velka *František Ladislav Rieger v hudebních skladbách obsažený* (s. 309–321), Antonie Doležalové *František Ladislav Rieger: ekonomický buditel, buditelský ekonom* (s. 322–335), Ilony Bažantové *Riegrova znalost dobové ekonomické teorie a jeho pokus o výuku moderní ekonomie na Pražské univerzitě* (s. 336–362). Podle Z. Kudzbelové Riegrem iniciovaný naučný slovník úspěšně suploval neexistující slovenský, protože vůbec poprvé díky slovenským spolupracovníkům přinesl na jednom místě zevrubné informace o významných postavách, místech a událostech slovenského národa. Autora těchto řádků zvlášť zaujal přehled Riegrovy hudebně organizátorské a skladatelské činnosti, sestavený V. Velkem, který v úvodu svého příspěvku připomněl zlobné výroky Zdeňka Nejedlého proti Riegrovi, zvláště v souvislosti s Bedřichem Smetanou. Soupis obsahuje skladby věnované Riegrovi, skladby na jeho překlady, skladby s jeho heslem *Nedejme se*, skladby na jeho básně, skladby in memoriam a eviduje také několik kupletů a dělnických písní protiriegrovských. Několik příspěvků se zabývalo Riegrovou neúspěšnou habilitací na Pražské univerzitě, o niž se ucházel česky psaným spisem *O statcích a pracích nehmotných a jich významu i postavení v národním hospodářství* – jím a dalšími svými díly se stal zakladatelem naší politické ekonomie, který obdivuhodně brzy odhalil úskalí komunistického výrobního způsobu (zvlášť pěkně popsáno ve stati I. Bažantové).

V pátém okruhu je zkoumána ***První rodina národa***. Marie Bahenská napsala stať *Veřejná činnost Marie Riegrové-Palacké* (s. 365–381), Martina Borovičková příspěvek *Dcery Riegrovy: sourozenecké vztahy Marie Červinkové-Riegrové a Libuše Bráfové ve světle komunikačních strategií ve vzájemné korespondenci* (s. 382–393), Zdeněk Nebřenský přemýšlí *Mezi rodinnou tradicí a osobní emancipací. Sociální a vztahové sítě Libuše Riegrové (Bráfové), 1875–1883* (s. 394–410), Pavel Máša se věnoval *Úsilí Libuše Bráfové a Václava Červinky o sepsání životopisu F. L. Riegra* (s. 410–439), Milan Vojáček se zaměřil na téma *Tchán hodný oběti. Václav Červinka, 30 let s F. L. Riegrem* (s. 440–450), zatímco Milada Sekyrková připomíná *Zahraniční studia Bohuše Riegra ve světle jeho korespondence s rodiči* (s. 451–462). Ponor M. Bahenské do dobročinného a osvětového působení Marie Riegrové je v řadě ohledů objevný – ukazuje, jak účinně dokázala využívat ve prospěch Spolku sv. Ludmily, první české průmyslové školy, mateřských škol, opatroven, chudých rodin autoritu svého otce i svého manžela. Archiváře potěšil příspěvek M. Borovičkové, těžící z bohaté korespondence Riegrových dcer, Marie a Libuše, dochované v Archivu Národního muzea i Li-

terárním archivu PNP. Z. Nebřenský zase k poznání sociálních sítí Libuše využil jejího deníku z let 1875–1883. Jistým symbolickým vrcholem svazku je pro mě Mášova obsáhlá studie o peripetiích Riegrovy biografie. Cenné vzpomínky na svého tchána publikoval Václav Červinka, někdejší ředitel jeho malečského velkostatku; o něm pojednal M. Vojáček.

Aparát knihy tvoří seznam pramenů a literatury, periodik, slovníků, parlamentarií a literatury, zkratek, české a německé resumé a jmenný rejstřík.

Sborník byl pečlivě připraven, tiskových chyb je zanedbatelně málo. Nemůžeme však jen tak přejít podivnou grafickou libůstku, kdy rozsáhlý seznam literatury je sice řazen podle příjmení autorů, avšak každý titul začíná křestním jménem autora, které je tak jako příjmení ještě zvýrazněno verzálkami. Stejně tak jsou i v poznámkách křestní jména autorů zvýrazňována. Domníváme se, že v době, kdy jsou bibliografická pravidla kodifikována normou ISO 690, není nutné vymýšlet nějaká další, jež odkazy zbytečně znepřehledňují.

Sborník přes svůj rozsah více problémů otevírá, než řeší. Ukazuje nejen český, ale evropský rozměr Riegrovy osobnosti, který v mnohém svou dobu předběhl a dočkal se nepochopení. V tom ostatně tkví význam historických konferencí, být inspirací pro účastníky a impulzem pro další výzkum a směřování.

Ivo Navrátil

KŘÍŽ, Jaroslav a kol. *Turnov*. Praha: NLN, 2022. 470 stran. Dějiny českých, moravských a slezských měst. ISBN 978-80-7422-847-6

U příležitosti 750. výročí první písemné zmínky o Turnovu vydalo Nakladatelství Lidové noviny souborné zpracování jeho dějin. Dvanáctičlenný autorský kolektiv (Martin Barus, Jan Bubal, Miroslav Cogan, Pavel Jakubec, Jaroslav Kříž, Lenka Křížová, Lenka Laurynová, David Marek, Jan Novák, Jan Prostředník, Jiří Zoul Sajbt, Michaela Šolcová) v čele s Jaroslavem Křížem se ujal nesnadného úkolu a je zcela pochopitelné, že do jednoho svazku nelze vměstnat celou historii města. Kniha je členěna do devíti kapitol, z nichž první je věnována turnovské historiografii, další pak jednotlivým historickým obdobím až do současnosti. Výklad je podán téměř od počátků, resp. od starších prvohor. Přehledně jsou vylíčeny procesy, které působily na geomorfologický charakter území Turnovska, jak jej známe dnes. Nastíněn je též vývoj vegetace, ovlivňovaný klimatickými změnami i činností člověka. Dlouhodobý archeologický výzkum města a okolí, jakkoli jde většinou o výzkum záchranný na plochách nové výstavby nebo v místech rekonstrukcí, přináší jednotlivě i v souhrnu cenné poznatky k lidské aktivitě v období od závěru starší doby kamenné až do novověku.

V otázce založení Turnova se autoři knihy vyrovnávají se starší literaturou a v kombinaci s poznatky získanými archeology se uvážlivě přiklánějí k jedné z verzí o vzniku města: Původní osada, zřejmě nazývaná Turnov, se rozkládala na břehu Jizery, mezi potoky Stebenkou a Libuňkou, odkud bylo osídlení postupně přenášeno v druhé polovině 13. století do prostoru dnešního náměstí a jeho okolí,

přičemž ke stanovení pevného půdorysu města došlo až po polovině 14. století.

Další výklad se již může opřít o stále četnější písemné prameny, zevrubně zpracované již na počátku 20. století Josefem Vítězslavem Šimákem v prvním svazku jeho *Dějin města Turnova nad Jizerou*, dovedeném až do roku 1620. Jeho další práce ovšem zahrnovaly i období mladší. Pro Turnov bylo, jen s relativně krátkými výjimkami, charakteristické jeho rozdělení mezi dvě vrchnosti od raných dob až do dvacátých let 17. století. Vztah s vrchností byl pro poddanské město určující a jeho proměny se odrážely v různých aspektech života obce, jak je v knize představen.

Kapitoly zahrnující středověk a raný novověk jsou strukturovány do podkapitol podle událostí nebo věcných témat. Výklad dějin od konce 18. století do současnosti je pojednán podle časových období (s předěly let 1848, 1918, 1945 a 1989) v rytmicky se opakujícím sledu tematických podkapitol, věnovaných obecně historickým událostem ve vztahu k lokálnímu politickosprávnímu vývoji, dále urbanistickému a stavebnímu rozvoji města, hospodářským poměrům, školství, náboženskému životu, kulturnímu a společenskému dění apod. Takové členění je logické a přehledné, skrývá však nebezpečí, že věc náležející svým tématem do více kapitol bude uvedena v každé z nich, zvláště když jsou dílem různých autorů. Opakovaně jsou v knize líčeny např.: stavba novogotického kostela Narození Panny Marie (s. 164, 182–183), loučení turnovského děkana Petra Františka Krejčího s věřícími v roce 1837 (s. 185, 188), šlechtitelské úspěchy Maškova zahradnictví (s. 235, 284) nebo první promítání v novém kině v roce 1930 (s. 277, 299).

Přestože autoři pro období po roce 1945 hojně čerpali z městských kronik, které jsou vděčným zdrojem vybraných a uspořádaných informací o dění ve městě, nezůstali jen při nich. Vhodně využili nemnohé práce zabývající se důležitými úseky dějin města a regionu (např. lety 1968–1970 nebo událostmi roku 1989), stejně jako publikované vzpomínky pamětníků. Rozsah knihy neumožnil věnovat se podrobně všem tématům, některá jsou proto podána spíše formou komentovaných výčtů, což je zvláště patrné v kapitole o současném Turnovu. Zajímavá je kapitola o poválečné církvi, založená převážně na studiu církevních archivních fondů. Lze se těšit, až se turnovští historiografové ponoří také do archivních fondů okresních národních výborů Turnov a Semily!

Následující poznámky vycházejí z odborného zájmu recenzenta. Nemají snižovat zásluhy tvůrců knihy, nýbrž být jen malou pomůckou čtenářům.

V rámci městského úřadu v Turnově druhé poloviny 17. století i později nelze hovořit o čtyřech rychtářích, z nichž jeden – hraběcí rychtář (jinak fiskál), později aktuár – byl volen měšťany (s. 115). Jeho funkce totiž byla na rozdíl od tří městských rychtářů zcela jiná, podobná královským rychtářům v královských městech. Z řad měšťanů jmenovala hraběcího rychtáře vrchnost, především proto, aby osobně dohlížel nad řádným výkonem městské správy.

Autoři uvádějí, že dřevěná soška Panny Marie Turnovské, umístěná v mariánském kostele, je bezpečně doložena zřejmě až roku 1758 (s. 151). Soška je však zmiňována již k říjnu 1712 v soudobých pamětech turnovského pekaře Kristiána Vejrycha (srov. ZČRP 22, 2009, s. 68–69).

Počet řemeslníků, v tomto případě kamenářů, uvedených v revizitačním elaborátu tereziánského katastru z roku 1757

(s. 173), byl převzat z vizitačních protokolů pořízených v roce 1719. Nevypovídá tedy o počtu řemeslníků v roce 1757.

Ve jmenném rejstříku jsou Jeníkové Zásadští z Gemsendorfu zařazeni pod G a také pod Z, ačkoli by podle svého příjmení Jeník měli patřit pod J.

Zbrkle nepřesné je označení rozhlasových stanic Hlas Ameriky a Svobodná Evropa za nelegální (s. 313).

Některé informace, které se v textu vyskytují, by bylo vhodné uvést také v souhrnném přehledu, např. údaje ze sčítání lidu nebo seznam starostů města a předsedů MNV.

To jsou však spíše kosmetické vady. Při porovnání úkolu, před kterým autoři stáli, s čtivým výsledkem, jehož dosáhli, jim nelze vyčítat, že to či ono opomněli nebo jen stručně zmínili. Knihy jako tato dokládají důležitou roli pracovníků regionálních institucí – muzeí a archivů – pro systematické poznávání místní historie a krajiny a jsou zároveň pobídkou k dalšímu bádání.

Jan Boháček

ŠTEMBERKA, Otto a ZAHRADNÍK, Pavel. *Cesty Vlachů: mysterium Antonia z Florencie: středověké rukopisy z počátků osídlování Krkonoš, Jizerských hor, Lužických hor a Jeseníků.* Vrchlabí: Green Mango, s. r. o., ve spolupráci se sdružením Trutnov – město draka, 2022. 213 stran. ISBN 978-80-908041-9-7

Úvodem třeba zmínit, že oba autoři aktuální publikace tvoří jádro kolektivu Trutnov – město draka, tudíž v oblasti regionální (nejen) středověké historie s příchodem mystiky nejsou žádnými nováčky. Vlašské problematice a tématy s ní spojenými se věnují dlouhodobě a mnohé již s kolegy Kotyzou a Semerádem publikovali v kvalitních vesměs odborných článcích ve sborníku *O našich pokladech*, který vychází každoročně od roku 2013, či v letech 2016 a 2018 ve sborníku *Logos*. Jistým předvojem Cest Vlachů je Štemberkova zdařilá kniha *Znamení hledačů: po stopách prospektorů, alchymistů a laborantů v Krkonoších a pod horami* vydaná v Boru v roce 2020. Badatelé však během posledních dvou let učinili řadu dalších pozoruhodných objevů, jejichž shrnutí a analýzu nabízí právě Cesty Vlachů.

Osobně mi velmi konvenuje, když jsou autoři podobných počinů schopni smysluplně kloubit odbornost s populárně naučným narativem přístupným alespoň trochu poučeným čtenářům. Nesmí to ale být „kočkopes", ale kompromis, což se v tomto případě podařilo na výtečnou. Z hlediska formy i obsahu tedy text v zásadě splňuje normy odborné monografie, přičemž je čitelný i pro ty, kteří se běžně odbornými texty nezabývají, plus je obohacen o kapitoly obsahující řadu souvisejících zajímavostí. Důsledkem toho je pochopitelně omezený poznámkový aparát a absentuje aparát citační (což je škoda, a též neodpustitelná výtka, ale seznam zdrojů najdeme na konci) a je užíváno minimum „cizích" slov, ačkoliv se zde objevuje celá plejáda specifických pojmů, bez kterých by sdělení postrádalo smysl. Kniha však obsahuje i glosář, který dobový, zejména alchymistický slovník vysvětluje. Jako pomyslná červená nit se celým textem line kladení otázek a odpovídání na ně. Někdy autoři v rámci výzkumu kýženou odezvu najdou, jindy bez vytáček bohorovně přiznávají, že neví. Jsou však puzeni vnitřní touhou v budoucnu odpovědi hledat. Jejich snaha se neodehrává pouze v teoretické rovině, ro-

zuměj studiem dostupné literatury a primárních zdrojů objevených v evropských archivech, ale též v rovině praktické, což obnáší výpady do terénu, hledání konkrétních vlašských značek a dalších symbolů, odkazů či aluzí vedoucí k rozklíčování vlašské problematiky. Terénní činnost je bohatě vizuálně dokumentována kvalitními snímky, zachycenými zejména objektivem kolegy z badatelského týmu Petra Kotyzy i Otty Štemberky. Když se navíc povede vše umocnit uváženým výběrem precizně zpracované vizuální složky, tedy se vším všudy profesionální citlivě pojatou grafickou úpravou, výsledkem je kniha, která si zaslouží čestné místo v knihovně milovníka Krkonoš, respektive Podkrkonoší, konkrétně v širší polici, poněvadž její formát je ze zřejmých důvodů A4.

Úvodní kapitola je záměrně koncipována jako iniciace do dobové situace a tématu. Prostřednictvím parafráze povídky významného badatele o vlašské problematice Karla Schneidera beletristickou formou evokuje jakési „bezčasé pradávno" a tajemno, seznamuje nás s tím, kdo byli Vlaši, jak smýšleli, proč se do hor vydávali atd. Následuje kapitola šířeji objasňující kontext tematiky, kterou se bude kniha zabývat. Klíčovým tématem je rukopis Antonia z Florencie z první poloviny 15. století, známý jako Wrocławská vlašská kniha, jehož originál se podařilo autorům objevit. Ten je *„soupisem převážně horských lokalit, a popisuje cesty, které k nim vedou. Jedná se o lokality s výskytem drahých rud a kamenů"*. Antonio je historicky nejednoznačně uchopitelná postava, jak je zřejmé z další kapitoly obšírně mapující jeho životní cesty, nicméně řadu let působil na slezské straně Krkonoš a podnikal výpravy do hor za účelem hledání drahých kamenů a rud. Jelikož byl i zdatným alchymistou, s největší pravděpodobností sepsal i traktát *Cesta spravedlivých v alchymii*, jímž se kniha též zabývá. Najdeme zde tedy reprint originálu pravděpodobně nejstarší dochované vlašské Wrocławské knihy, i její přepis v němčině a překlad do češtiny, totéž týkající se přepisu téže knížky z 18. století a také český překlad Cesty spravedlivých, vše v rámci odborných lingvistických a komparativních regulí. Spolu s prohloubením společensko-psychologického poznání Vlachů coby osob, které historicky nejdříve trávily delší čas v horách na pomezí Čech a Slezska, je nepochybným aktivem Štemberkovy a Zahradníkovy studie poměrně komplexní výklad míst, které Antonius ve svých rukopisech reflektuje. Bezmála pět desítek stran se zabývá konkrétními lokalitami, zmiňovaných Antoniem. Ty badatelé nastudovali, navštívili a prostřednictvím vlašské problematiky s odkazy na relevantní literaturu a zdroje osobitě interpretují. Lokality přesahují hranice Krkonoš, jak je zřejmé z podtitulu knihy. Tato analýza přispívá k rozkrytí původu řady lokálních jmen a je zřejmě největším odborným přínosem, nejen na poli historické toponymie, respektive toponomastiky.

Nechybí ani medailonky předchozích badatelů o Vlaších, informace o dalších vlašských knížkách, též reflexe relace Vlachů a laborantů. Před závěrečným srovnáním grafických podob vlašských značek z různých časových období a obrazovou přílohou, zahrnující dobové vyobrazení středověkých alchymistů a též téměř neznámé vyobrazení Rybrcoula z mapy Čech Johanna Gringera z konce 60. let 16. století, je vyslovena velmi vážná a odvážná hypotéza, totiž že *„jsme skutečně po několika staletích opět oživili nejstarší podobu Ducha hor – Rybrcoula, a nelze přitom vyloučit, že jeho původ pochází z představ Vla-*

chů". Badatelé mají na mysli předhelwigovské zobrazení Rybrcoula v podobě magického obrazce, připomínajícího charaktery andělů nebo démonů, který zřejmě koreluje s Vlachy už v 15. století. Tuto revoluční tezi, jež by posunula „zrození" a zřejmě i ranou charakteristiku klíčového folklorně mystického fenoménu našeho regionu o více než sto let před současný krakonošovský diskurs, by mohl potvrdit nález originálu Drážďanské vlašské knížky. Pravda, v minulosti se myšlenka hledat původ Rybrcoula u Vlachů v 15. století objevila, ale doposud nebyla nikým prokazatelně potvrzena, protože v nejstarších rukopisech zmínky o Rybrcoulovi nenajdeme, pouze v jejich pozdějších opisech, které jsou ovlivněny dobovým křesťanským étosem.

V rámci shrnutí lze stručně konstatovat, že je „*kniha vskutku fenomenální dílo*", jak ji v její předmluvě charakterizuje kolega a přítel autorů, osobnost mnoha profesí Martin Stejskal, který přispěl i několika výklady frontispisů týkajících se alchymie a dalšími komentáři. Důsledné studium pramenů v kombinaci s prací v terénu nepřekvapivě prohlubuje poznání širšího regionu Krkonoš.

Libor Dušek

Autoři tohoto svazku:

Beránek Vojtěch, Bc., Regionální muzeum a galerie v Jičíně / OSVČ
Boháček Jan, Mgr., Praha, e-mail: jan.bohacek@tiscali.cz
Cogan Miroslav, PhDr., Muzeum Českého ráje Turnov, e-mail: cogan@muzeum-turnov.cz
Dospíšilová Veronika, Mgr., Regionální muzeum a galerie v Jičíně,
e-mail: dospisilova@muzeumhry.cz
Drnovský Pavel, Mgr., Ph.D., Univerzita Hradec Králové, e-mail: pavel.drnovsky@uhk.cz
Dušek Libor, Mgr., Ph.D., Katedra sociální a kulturní antropologie, FF Univerzity Pardubice,
e-mail: libor.dusek2@upce.cz
Jakubec Pavel, Mgr., SOA v Litoměřicích – SOkA Semily, e-mail: jakubec@soalitomerice.cz
Kmuníček Vilém, Mgr., Bílovice nad Svitavou, e-mail: vilemkmunicek@seznam.cz
Knobová Veronika, Bc., Regionální muzeum a galerie v Jičíně, e-mail: archeolog@muzeumhry.cz
Košek Jakub, Regionální muzeum a galerie v Jičíně / OSVČ
Krausová Jana, Krkonošské muzeum Jilemnice, e-mail: jkrausova@krnap.cz
Křížová Lenka, Mgr. Bc., Ph.D., Turnov, e-mail: lenka.prochazk@gmail.com
Matoušek Josef, Mgr., SOA v Hradci Králové – SOkA Jičín, e-mail: josef.matousek.ml@seznam.cz
Mojsl Antonín, Mgr., Muzeum Českého ráje Turnov, e-mail: mojsl@muzeum-turnov.cz
Morávková Lenka, Mgr., Městský úřad Lomnice nad Popelkou, e-mail: lenka.lomnice@seznam.cz
Navrátil Ivo, PhDr., Městský úřad Semily, e-mail: ivo.navratil@seznam.cz
Peřina Ivan, Mgr., Národní památkový ústav, ÚOP v Liberci, e-mail: periny@centrum.cz
Plachta Miloš, Mgr., Semily, e-mail: misa.plachta@centrum.cz
Povolný Daniel, PhDr., Ph.D., Ústav pro studium totalitních režimů,
e-mail: daniel.povolny@ustrcr.cz
Prostředník Jan, PhDr., Ph.D., Muzeum Českého ráje v Turnově,
e-mail: prostrednik@muzeum-turnov.cz
Schmidtová Dominika, Mgr., Regionální muzeum a galerie v Jičíně,
e-mail: schmidtova@muzeumhry.cz
Sirovátka Roman, Mgr., Muzeum Českého ráje v Turnově, e-mail: sirovatka@muzeum-turnov.cz
Starý Marek, doc. JUDr., Ph.D., Katedra právních dějin PF UK, e-mail: StaryM@ seznam.cz
Úlovec Jiří, PhDr., Archivní správa MV ČR, e-mail: jiri.ulovec@mvcr.cz
Unger Jiří, Mgr., Ph.D., Regionální muzeum a galerie v Jičíně, e-mail: unger@muzeumhry.cz

Jednotlivé příspěvky recenzovali:

Karol Bílek, prom. hist.
Mgr. David Marek
Mgr. Pavel Kracík

Z OBSAHU PŘEDCHOZÍCH SVAZKŮ SBORNÍKU

33. svazek – 2020. 311 + XVI stran

Články a studie
Marek Fapšo / *Pekař a Mommsen: zhodnocení a perspektiva;* Jiří Zoul Sajbt / *Staré cesty Českým rájem. I: Žehrovské lesy;* Stanislav Kasík / *O historickém znaku města Rokytnice nad Jizerou;* Petr Kovařík / *Aristokrat Jindřich Kolowrat-Krakowský v druhém odboji na Semilsku;* Milena Lenderová / *Porodní bába v síti sociálních vztahů: příklad Anastázie Novotné (1888–1959), poslední porodní babičky z Benešova u Semil;* Barbora Lukášová / *Vzpomínky první české orientalistky Anny Martenové-Klecandové (1892–1974)*

Edice a materiály
Jan Luštinec / *Korespondence Otty hraběte Harracha s Juliem Zeyerem;* Jan Prostředník – Vladislav Rapprich / *Archeologický výzkum v Olešnici u Turnova. Další doklad o použití místních železivců v železářské metalurgii*

Drobnosti
Ludmila Sochorová / *Vysocký podučitel Jan Petruška v Praze roku 1786. K tradici lidového divadla v Podkrkonoší;* Věra Kociánová / *Nepublikovaný sborník písňového folkloru z Jičínska*

Kronika
Za Františkem Jiráskem (Jiří Louda); *Nová stálá expozice Muzea Českého ráje v Turnově „Z Českého ráje na vrcholy světa"* (Vladimíra Jakouběová); *Rekonstrukce a revitalizace městského muzea v Hořicích* (Oldřiška Tomíčková); *Expozice „Život pod horami" na zámku v Horní Branné* (Lubomír Procházka); *Oslavy historika Josefa Pekaře na Malém Rohozci* (Jaroslav Kříž); výroční zprávy archivů a muzeí regionu

34. svazek – 2021. 295 + XVI stran

Články a studie
Jiří Zoul Sajbt / *Páni z Železnice. Několik poznámek k dějinám významného rodu Jičínska a Podkrkonoší;* Jana Vorlová / *Vysídlování obyvatelstva v roce 1938 se zaměřením na Turnovsko;* Kristýna Poláková / *Životní cesta Václava Knotka v době dvou totalit;* Barbora Kulhavá / *Z Poniklé do celého světa*

Edice a materiály
Roman Sirovátka – Přemysl Špráchal / *Středověké opevněné lokality poškozené těžební činností. I. Horní Pojizeří;* Martina Lobotková / *Vývoj křestních jmen na panství Horní Branná v 18. století;* Lukáš Hrubý / *Historický vývoj struktury krajiny v oblasti Krkonoš;* Martin Witkowski / *Stavebně historický průzkum bývalé likérky v Horních Štěpanicích*

Drobnosti
Jiří Z. Sajbt / *„Popravčí" meč z Českého Dubu;* Josef Klazar / *Tajemný vězeň v podkroví bělohradského zámku;* Miroslav Cogan / *Kresba sochy sv. Jana Nepomuckého z Petrašovic*

Kronika
Za výjimečným člověkem Ladislavem Kouckým (Jan Drahoňovský; *Výstava Bílá místa konce války (1944–5) v semilském muzeu* (Tomáš Chvátal); výroční zprávy archivů a muzeí regionu

35. svazek – 2022. 303 + XVI stran

Články a studie
Jiří Zoul Sajbt / *Staré cesty Českým rájem II. Valdštejnsko a Hruboskalsko;* Marek Starý / *Rod Koučů z Kouče a rytířský statek Veselice;* Alena Jurigová / *Artikule železnického cechu novoševcovského z roku 1597: příspěvek k dějinám cechovnictví v městečku Železnici;* Stanislav Kasík / *O znaku města Jilemnice;* Martina Lobotková / *Úmrtnost ve farnosti Horní Štěpanice v letech 1784–1830 z hlediska jazykového a demografického;* Ondřej Vašata / *Česká menšina v Zálesní Lhotě od konce 19. století do roku 1938*

Edice a materiály
Roman Sirovátka – Jan Prostředník / *Archeologické výzkumy v ulicích Skálova a Na Sboře v centru Turnova: domy čp. 74 a 73;* Jiří Unger a kol. / *Přehled archeologických výzkumů Regionálního muzea a galerie v Jičíně za rok 2021*

Drobnosti
Lenka Křížová / *Pohostinská vystoupení profesionálních hereckých souborů v Mnichově Hradišti v letech 1849–1885*

Kronika
Devadesátiny profesora Roberta Kvačka (Eduard Maur); *Sedmdesátiny Olgy Bičišťové* (Karol Bílek); *Odešel Stanislav Hlava – bozkovský patriot* (Miloš Plachta); *Výstava „Na poslední cestě..." v turnovském muzeu* (Jan Prostředník); výroční zprávy archivů a muzeí regionu

Z Českého ráje a Podkrkonoší
vlastivědná ročenka
svazek 36

Vydaly Muzeum Českého ráje v Turnově, Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Semily a Regionální muzeum a galerie v Jičíně, p. o., v roce 2023. Vedoucí redaktor Pavel Jakubec, výkonný redaktor Ivo Navrátil. Redakční radu ve složení Michal Babík, Karol Bílek, Miroslav Cogan, Eva Chodějovská, Vladimíra Jakouběová, Lenka Křížová, Jiří Louda, Hana Macháčková, Josef Matoušek, Jan Prostředník, Jiří Zoul Sajbt a David Ulrych vede Jan Luštinec. Grafická úprava Vít Luštinec. Jazyková spolupráce Günter Fiedler a Ivo Łaborewicz. Vytiskla Tiskárna Glos, s. r. o. Náklad 250 výtisků. Stran 269.



Obr. 3. *Veliš (okr. Jičín), mapa pozemků dvora ve Vokšicích. V levém dolním rohu je umístěna veduta vsi Podhradí se zříceninou hradu, v pravém dolním rohu rekonstrukce podoby hradu před jeho zbouráním. Stav v letech 1698–1700, autor zemský měřič Andreas Bernard Klauser.*

→ →

Obr. 4. *Veliš (okr. Jičín), výřez z mapy pozemků dvora ve Vokšicích z let 1698 až 1700 s vedutou Podhradí a zříceninou hradu Veliš.*

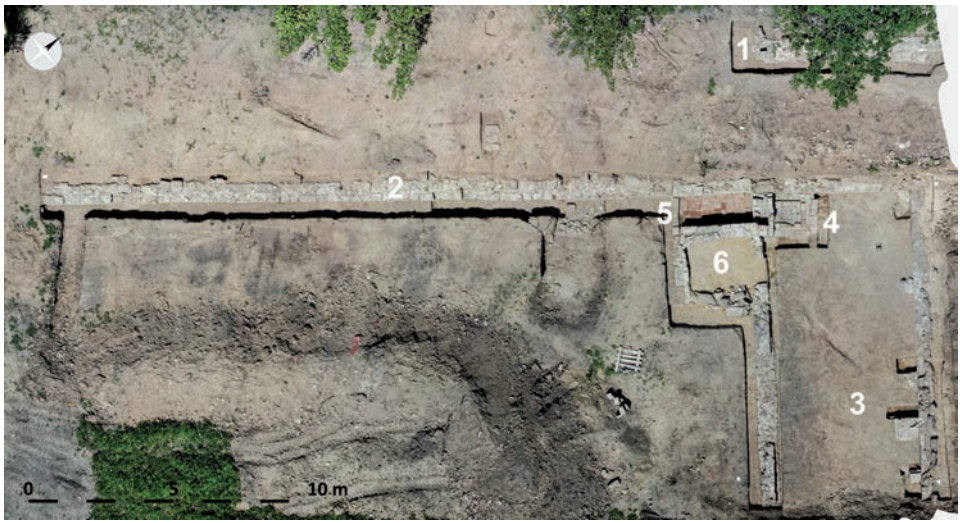
Obr. 5. *Veliš (okr. Jičín), výřez z mapy pozemků dvora ve Vokšicích z let 1698 až 1700 s rekonstrukcí hradu před jeho zbouráním.*

Obr. 6. *Veliš (okr. Jičín), výřez z mapy tzv. josefského vojenského mapování z let 1764 až 1768. V horní části je znázorněn dvůr Vokšice, vlevo dole ves Podhradí a východně od ní zřícenina hradu Veliš.*


Prospect Des Berühmten
im Herrnstande
Podiebrad
Weliss

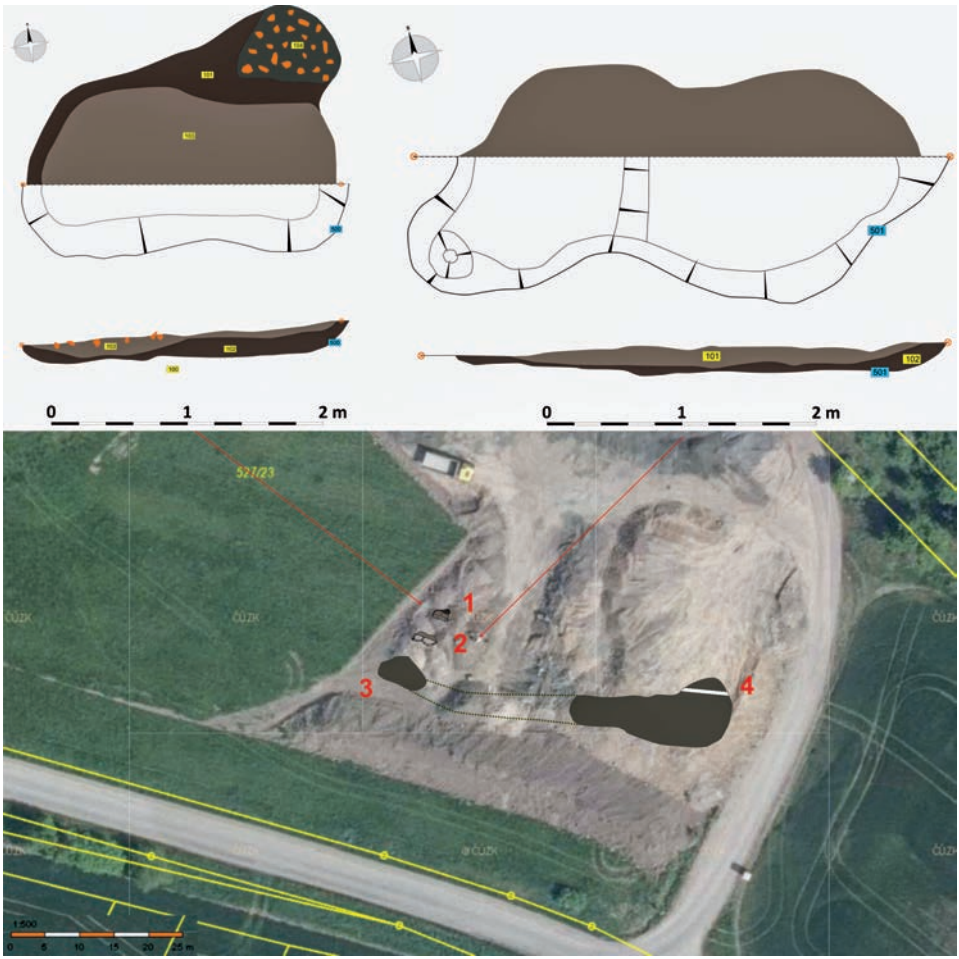

Podebradj
Weliss


Wonschitz
Podhradg



Obr. 2. *Jičín, Čeřovka, objekt sušárny ovoce a zahradních zdí (1 – obvodová zeď okrasných zahrad, 2 – tarasní zeď zeleninových zahrádek, 3 – budova sušárny ovoce, 4 – báze kachlových kamen, 5 – obslužná chodbička ke kamnům, 6 – komůrka, snad sklad dřeva nebo místo pro obsluhu kamen).*





Obr. 4. *Dětenice, skrývka pro deponii, rozložení a podoba archeologických objektů: jámy s nadrcenou a upraženou rudou (1, 2), zaniklá vodoteč (3) a zjišťovací sonda částí vodoteče (4).*

← ←

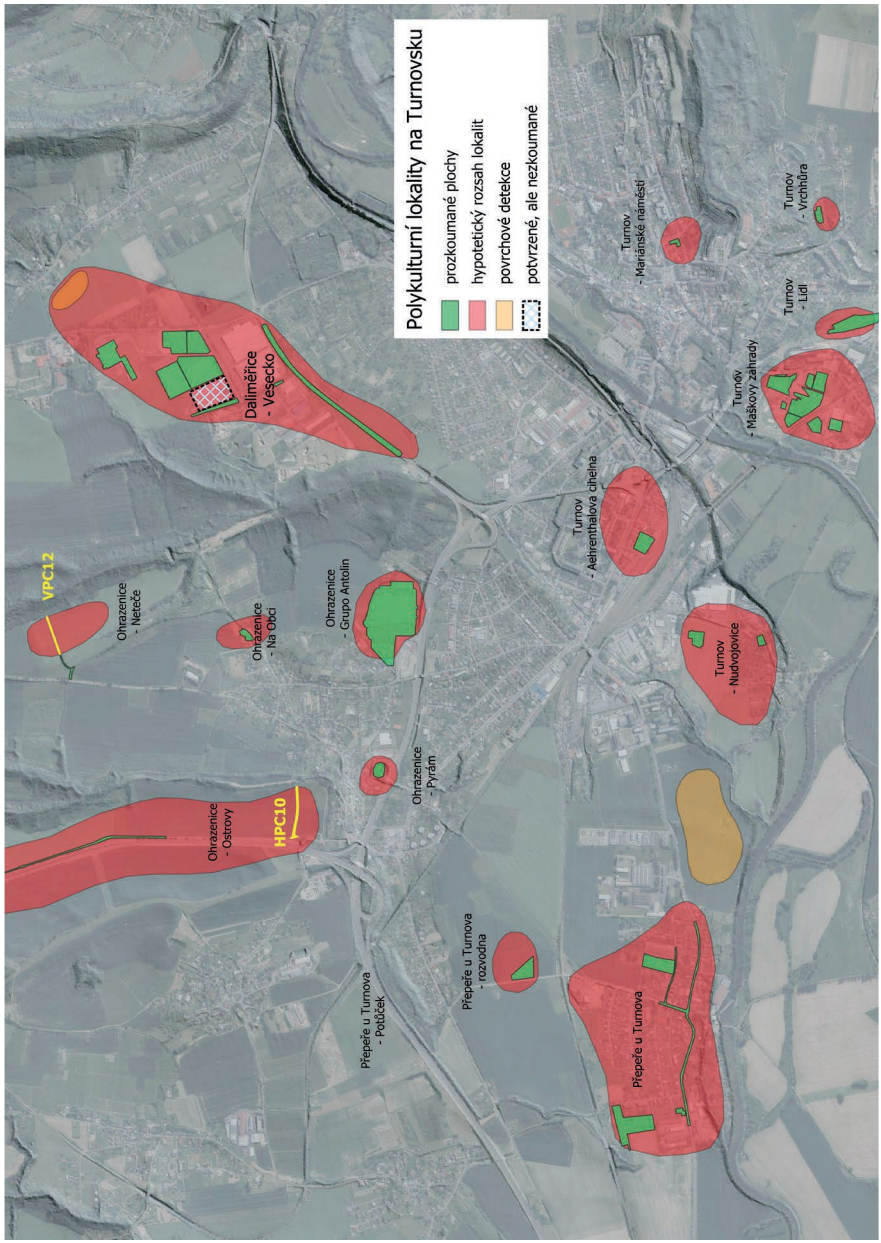
Obr. 3. *Jičín, ul. Na Příkopech, archeologická sonda při úpatí valu vnějšího opevnění před čp. 603 (A – tvar náspu vnějšího opevnění, B – půlkruhová zděná bašta v ul. Na Příkopech se stále ještě znatelnou depresí příkopu před ní).*



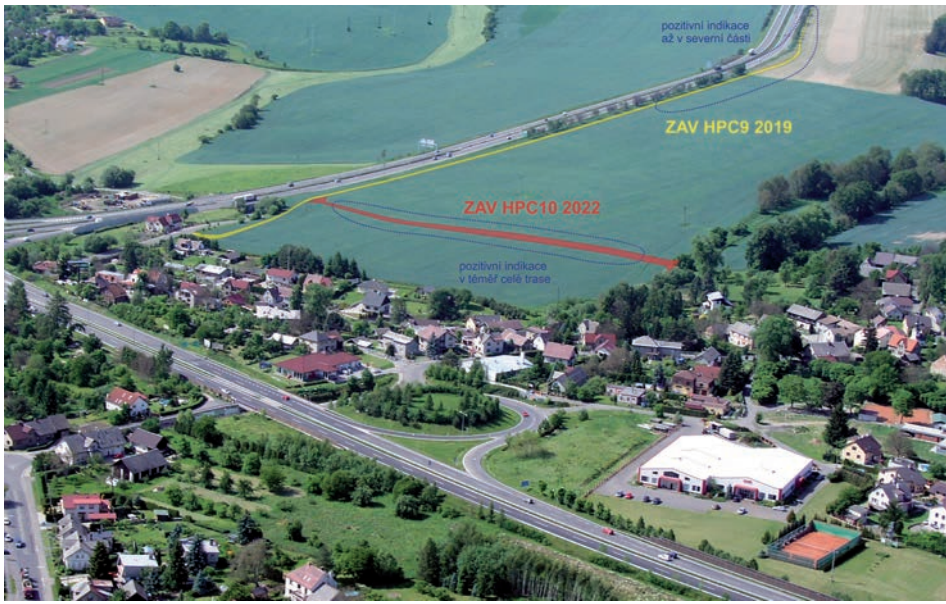
Obr. 5. *Kost, rybník Bílý. Rekonstrukce mostu, který převádí účelovou komunikaci ke hradu Kosti přes potok Klenice na výtoku z rybníka Bílý. Na snímku zachyceno zachovalé torzo dřevěné konstrukce, pravděpodobného stavidla.*



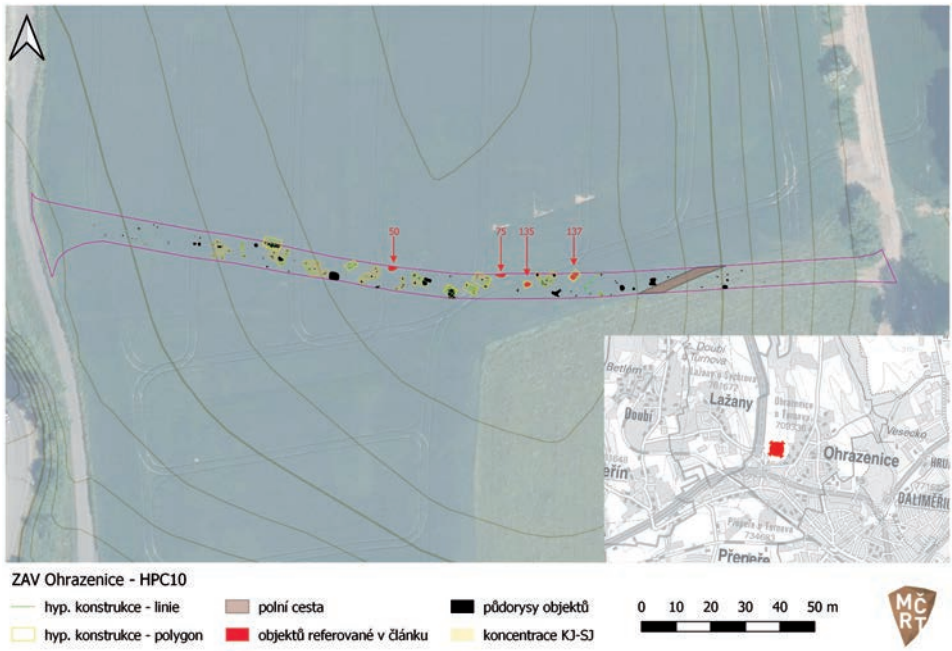
Obr. 6. *Pševes, most. Pohled na relikty kamenné bočnice mostu, dubového roštu vyplněného jílem, na který zděné konstrukce původně nasedaly, a dřevěné piloty.*



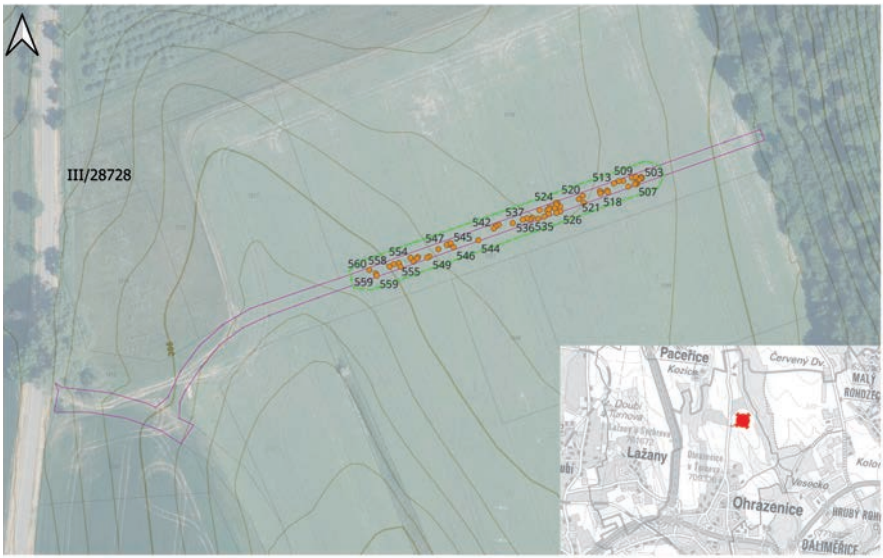
Obr. 1. *Polykulturní lokality na Turnovsku.*



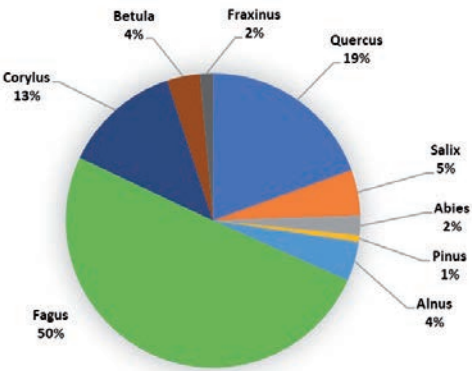
Obr. 2. *Ohrazenice u Turnova, poloha cest HPC9 a HPC10 v rámci leteckého snímku, pohled od jihovýchodu.*



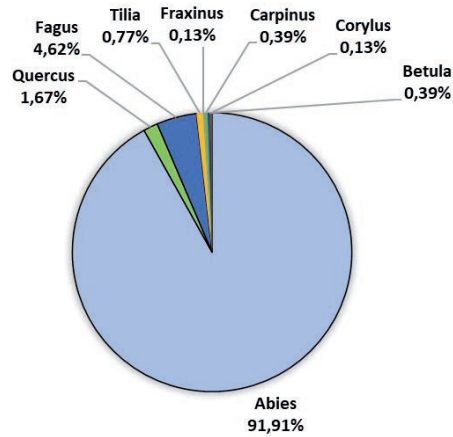
Obr. 3. *Ohrazenice – HPC10. Plánek lokality.*



Obr. 4. *Ohrazenice – VPC12. Plán lokality.*



⟵ ***Obr. 14.*** *Ohrazenice – HPC10. Výsledek antrakologické analýzy v grafu.*



⟶ ***Obr. 16.*** *Ohrazenice – VPC12. Výsledek antrakologické analýzy.*



Obr. 1. Panna Marie, sv. František a sv. Dominik se přimlouvají za záchranu lidstva u rozhněvaného Krista, olejomalba na plátně, 93,5 x 221 cm, 1718 – cca 1720

V zimě r. 1215 se v Římě přihlásil k Františkovi Dominik, později zakladatel bratrského řádu dominikánů, v jehož vidění se oba i s Pannou Marií přimlouvají u Krista za lidstvo. Více o ikonografii tohoto obrazu je uvedeno v textu.



Obr. 2. *Kompoziční schéma předchozího obrazu, graf Mgr. Roman Sirovátka.*



Obr. 3. Vade Francisce repara domum meam..., olejomalba na plátně, 91 x 183 cm, 1718
Ve zchátralém kostelíku sv. Damiána poblíž Assisi se Františkovi na otázku, kam směřovat a co má učinit, dostává od Ukřižovaného odpovědi: Jdi a oprav můj dům, který padá!" František kostelík v letech 1205-6 opravil a ten se později stal útočištěm sesterského řádu sv. Kláry. V epizodní scéně vpravo dole Francesco prodává koně, aby na opravu získal prostředky, a dává žebrákovi otcovo sukno.



Obr. 4. Zázrak s pramenem vody, olejomalba na plátně, 93 x 186 cm, 1718 – cca 1720
V roce 1215, při první cestě do poustevny na hoře La Verna, na níž později obdržel stigmata, nechal František vytrysknout pramen vody pro svého žíznivého průvodce. Na proporcích figur je vidět, že malíř počítal s pohledem zdola a perspektivním zkreslením postav.



Obr. 5. Kristus uděluje sv. Františkovi řádové regule, olejomalba na plátně, 93,5 x 187 cm, 1718 – cca 1720
Po půstu na hoře Monte Colombo v roce 1221 se k čekajícím bratrům sv. František vrátil s novou, přísnější řeholí, v obavě, jak bude přijata. Ježíš jej však povzbudil: „Františku, nic není v této řeholi tvého, nýbrž všecko, co je tam, je moje, a já chci, aby tak byla zachovávána do písmene, bez poznámky. Já přece vím, kolik zmůže lidská slabost a jak dalece chci podporovat ty, kdo chtějí řeholi uchovávat. Kdo ji zachovávat nechtějí, ať řád opustí!"



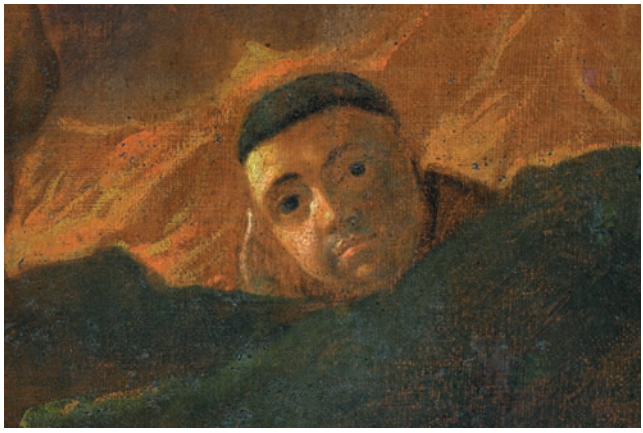
Obr. 6. Mystická večeře sv. Františka a sv. Kláry, olejomalba na plátně, 99 x 184 cm, 1718 – cca 1720
Ve Františkově životě je mnoho podobenství, která jej spojují s Kristem. I večeře se spřízněnou duší a následovnicí sv. Klárou v konventu u sv. Damiána byla vlastně eucharistií: „Jak podivuhodná vznešenost, že pán vesmíru, Bůh a Boží Syn tak se ponižuje, že se pro naši spásu ukrývá pod nepatrnou způsobou chleba."



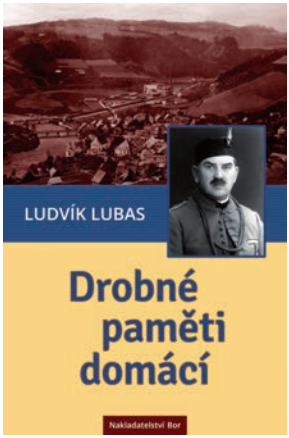
Obr. 7. Smrt sv. Františka, olejomalba na plátně, 86 x 229 cm, 1718 – cca 1720
Ve Františkově životě hrálo významnou roli několik kaplí, kostelů a pousteven, ale první mezi nimi zůstala Portiuncula, kde si přál i zemřít. Před smrtí se podle příkladu Páně nechal svléci a uložit na holou zem. Zemřel 4. října 1226.

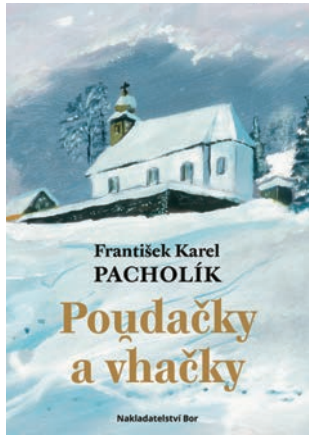


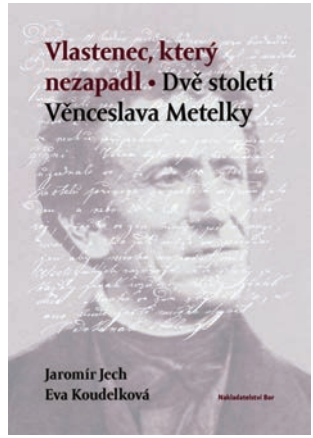
Obr. 8. Sv. František s bratry vysazuje zahradu, olejomalba na plátně, 95 x 203 cm, 1718 – cca 1720, detail
Ojedinělý motiv – pes s lasicí na hřbetě je připomínkou bratrského řádu dominikánů, kteří šíří Kristovo učení. Díky svým loveckým schopnostem byla lasice v křesťanské ikonografii obrazem Kristovy schopnosti „lovit duše".



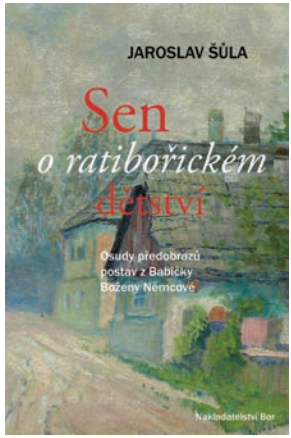
Obr. 9. Sv. František pomáhá hříšným duším z očistce, olejomalba na plátně, 99 x 184 cm, 1718 - cca 1720, detail
V dynamické kompozici plné vířícího pohybu lidských těl a poletujících andělů diváka zarazí obličej muže, františkánského mnicha s tonzurou, hledící z dolního okraje obrazu. Jde zjevně o portrét, avšak nevíme, jestli malíř takto zobrazil tvář donátora či dokonce sebe samotného.

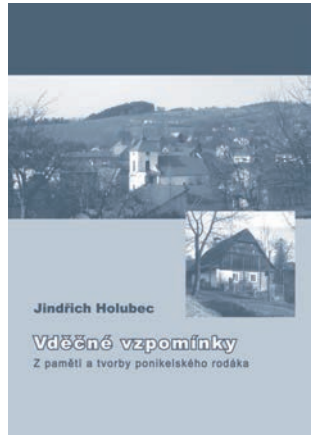














Výběr z obálek knih Nakladatelství Bor.